

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Storstrejken 1909

FÖRHISTORIA OCH ORSAKER

BERNT SCHILLER

STORSTREJKEN 1909

Förhistoria och orsaker

With an English Summary

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AV HISTORISK-FILOSOFISKA
SEKTIONEN VID GÖTEBORGS UNIVERSITET FÖR VINNANDE
AV FILOSOFIE DOKTORSGRAD FRAMLÄGGES TILL
OFFENTLIG GRANSKNING Å LÄROSAL NR 10
LÖRDAGEN DEN 2 DEC. 1967 KL. 10

AV

BERNT SCHILLER

FIL. LIC.

GÖTEBORG

ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

1967

STUDIA HISTORICA GOTHOBURGENSIA · IX

Editor Erik Lönnroth

STUDIA HISTORICA GOTHOBURGENSIA · IX

Bernt Schiller

STORSTREJKEN 1909

Förhistoria och orsaker

Summary in English

AKADEMIFÖRLAGET

SCANDINAVIAN UNIVERSITY BOOKS

Danmark MUNKSGAARD *København*

Norge UNIVERSITETSFORLAGET *Oslo, Bergen*

Sverige AKADEMIFÖRLAGET-GUMPERS *Göteborg*

SVENSKA BOKFÖRLAGET Norstedts-Bonniers *Stockholm*

UNISKOL Universitet och skola *Lund*

© 1967, Bernt Schiller

FÖRORD

Den svenska arbetsmarknadens organisationer Svenska arbetsgivareföreningen, dess yrkesförbund och enskilda företag samt Landsorganisationen i Sverige, dess fackförbund och fackföreningar har villkorslöst och utan inskränkningar lämnat tillgång till sina arkiv för detta avhandlingsarbete. Utan denna förstående inställning till forskning hade avhandlingen inte gått att skriva.

Statens humanistiska forskningsråd har genom forskningsprojektet Det svenska klassamhället: Folkkrörelserna gett anslag till undersökningen på arbetsidan. Svenska arbetsgivareföreningen har tilldelat mig ett forskningsstipendium för undersökning av arbetsgivarpolitiken. Jag har nu tillfälle att framföra ett offentligt tack för dessa generösa ekonomiska bidrag till forskningsarbetets utförande.

Professor Erik Lönnroth föreslog mig vid början av mina licentiatstudier att skriva om storstrejken. Allt sedan dess har Erik Lönnroth varit min handledare och inspirerat mig i mina ansträngningar. Genom sitt stöd har han i rikt mått skapat förutsättningarna för arbetets förverkligande.

Professor Åke Holmberg har alltid visat ett vänskapligt intresse för avhandlingen och framfört många värdefulla synpunkter bl.a. vid läsningen av det slutliga manuskriptet.

När jag tackar mina lärare, vill jag i detta innesluta medlemmarna av seminariet i historia vid Göteborgs universitet. Utan en forskningsmiljö av diskussion och kritik skulle det varit svårt att utföra något fruktbarande arbete.

Många personer vid organisationer, arkiv och bibliotek har visat ett intresse och gett en hjälp, som gått långt utöver vad jag kunnat begära. När denna bok nu avslutas, är den visserligen ett verk av en, men bakom den ligger ett arbete av många.

Göteborg den 1 aug. 1967

Bernt Schiller

Innehåll

Förord	
Frågeställning	1
DEN SVENSKA ARBETSGIVARPOLITIKENS UPPKOMST	2
"Organisationsåret" 2	
Internationell bakgrund	4
<i>England, USA, Frankrike och Tyskland</i> 5 · <i>Skandinavien</i> 10	
Arbetsgivarna och den svenska arbetsmarknaden före SAF:s framträdande	16
<i>Arbetsgivarna och lagstiftningen</i> 16 · <i>Arbetsgivarna och kollektivavtalet</i> 21 · <i>Verkstadsavtalet</i> 22	
Svenska arbetsgivareföreningen och arbetarna 1905–1907	25
<i>Cirkuläret av den 17 februari 1905. Kollektivavtalet</i> 25 · <i>Cirkuläret av den 17 februari 1905. Arbetets frihet</i> 28 · <i>Arbetets frihet i praktisk politik</i> 30 · <i>Kompromissen om arbetets frihet och palatsrevolutionen i SAF</i> 39	
Svenska arbetsgivareföreningens principiella politik 1907–1909	49
<i>De nordiska arbetsgivarmötena och den svenska arbetsavtalskommittén</i> 50 · <i>Kollektivavtalen i Sverige den 1 januari 1908</i> 55 · <i>Riksavtalspolitiken</i> 58 · <i>R. F. Berg, Hjalmar von Sydow och de danska förebilderna</i> 63 · <i>Lars Yngströms förslag</i> 68 · <i>Huvudavtal som fredsvillkor 1909</i> 70	
STORLOCKOUT MED FÖRHINDER	73
Arbetsstriderna våren och sommaren 1908	73
<i>Strejken i hamnarna</i> 73 · <i>Konflikten vid de skånska sockerbrukerna</i> 77 · <i>Byggnadskonflikten</i> 77 · <i>Lockoutbeslut</i> 79 · <i>Storstrejkdiskussion</i> 81 · <i>Enig arbetsgivarfront</i> 86 · <i>Pressrevy</i> 88 · <i>Regeringsingripandet</i> 92 · <i>Fredsreaktionen</i> 98	
En orolig höst	103
<i>Vild strejk i Malmö</i> 103 · <i>Arbetsgivarnas villkor eller lockout</i> 106 · <i>Förlängning eller lockout</i> 111	
DEN EKONOMISKA BAKGRUNDEN TILL STORSTREJKEN 1909	113
Översikt av den ekonomiska utvecklingen 1900–1910	113
<i>Produktion, löner och levnadskostnader</i> 114 · <i>Konfliktstatistiken 1903–1910</i> 117	

Depressionen 1908–1909	119
<i>Järn-, sågverks- och pappersmasseindustrierna</i> 120	
<i>Överproduktion och arbetsinställelse</i> 128	
<i>Arbetslösheten 1908–1909</i> 130	
<i>Lågkonjunkturen och maktförhållandet arbetsgivare–arbetare</i> 134	
KRISEN INOM ARBETARRÖRELSEN	138
Ungsocialismen	138
<i>Propagandans medel</i> 139	
<i>”Handlingens propaganda”</i> 140	
<i>Ungsocialismens omfattning</i> 144	
<i>Flykten från de röda fanorna</i> 150	
Krisdebatten	157
<i>Ungdemokraterna och partiledningen</i> 157	
<i>Partipressen tar upp krisen till diskussion</i> 160	
<i>Partistyrelsen sammanträder</i> 163	
<i>Den fortsatta diskussionen våren 1909</i> 165	
<i>LO:s organisationsfråga</i> 168	
<i>Krisens karaktär och omfattning</i> 169	
HJALMAR VON SYDOWS BUKETT	171
”Åtgärder för pågående konflikters biläggande . . .” den 26 juni 1909	171
<i>Munkforskonfliktens betydelse</i> 171	
<i>Strejken vid Skutskär och lockouten vid pappersmassefabrikerna</i> 177	
<i>Lockouterna inom konfektionsindustrin</i> 185	
<i>Strejken vid Mockfjärd och lockouten inom väg- och vattenbyggnad</i> 195	
”Ytterligare åtgärder . . .” den 14 juli 1909	198
<i>Orsakerna till storlockouten</i> 202	
<i>Storlockouten och tidningarna</i> 207	
STORSTREJKEN SOM VAPEN I TEORI OCH PRAKTIK	209
<i>Den allmänna strejken i internationell teori och praktik</i> 209	
<i>Storstrejksdiskussionen i Sverige. ”Ledarna”</i> 213	
<i>Storstrejksomröstningarna. ”Folket”</i> 220	
Storstrejkspengar	221
ORSAKERNA TILL STORSTREJKEN	226
<i>Storstrejksförslaget</i> 226	
<i>”Sekretariatets och arbetarrörelsens under föregående och detta år gjorda upprepade eftergifter . . .”</i> 227	
<i>Inga fler eftergifter</i> 230	
<i>Varförorstrejck?</i> 234	
STORSTREJKEN OCH SAMHÄLLET	236
Storstrejksbeslutet	236
Samhället som medlare föreorstrejcken	239
<i>Förlikningsmännens försök</i> 239	
<i>Regeringens hållning</i> 240	
Gränsdragningen mot samhället	242
<i>Protester och påtryckningar</i> 242	
<i>Typografer, järnvägsmän och renhållningsarbetare</i> 247	
<i>Landssekretariatets inställning till järnvägsstrejk</i> 254	

Vad ville LO med storstrejken?	256
Bilagor	261
1 <i>Ur SAP utträdde fackföreningar juli 1908–juli 1909</i>	261
2 <i>Källmaterialet</i>	263
3 <i>Tidningar och tidskrifter</i>	266
Förkortningar	267
Summary	268
<i>Tables and maps</i>	287
Källor och litteratur	288
Register	298

Tabell och kartförteckning

Tabeller

1 CA, SAF och VF 1/1 1909: Medlemmar, arbetare och ekonomiska tillgångar (kr)	3
2 SAF 1903–1910	48
3 Korttidsvariationer i Sveriges produktion och utrikeshandel 1901–1909 och 1909–1912. Index	114
4 Arbetsinställelser 1903–1910	117
5 Produktion av malm, tackjärn, smidbart järn och stål 1906–1910 (ton)	120
6 Produktionen av tackjärn, smidbart järn och stål under första och andra halvåret 1909 jämfört med samma tid 1908 (ton)	121
7 Export av oarbetade, bilade, sågade och hyvlade trävaror av inhemska träslag 1906–1910	123
8 Export av trävaror under tiden före och efter storstrejken 1909 jämfört med samma tid 1908 (kbm)	123
9 Priset på sågade och hyvlade trävaror, av furu och gran 1906–1910	124
10 Exporten av pappersmassa 1906–1910 (ton torr vikt)	126
11 Export av pappersmassa före och efter storstrejken 1909 jämfört med samma tid 1908 (ton torr vikt)	126
12 Pris å pappersmassa, mekanisk och kemisk, 1906–1910. Kr per ton (torr vikt)	127
13 De arbetslösas relativa fördelning på olika näringar vid arbetslöshetsräkningarna 1909 (%)	133
14 Ungsocialister i vissa områden 1908–1909	145
15 Ungsocialistiska klubbar 1904–1909	146
16 De ungsocialistiska klubbarnas regionala fördelning 1904–1905 och 1907–1909	149
17 Ur SAP utträdde fackföreningar 1/7 1908–1/8 1909. Motiv, antal och medlemmar	152
18 Ur SAP på grund av ungsocialism eller allmänt missnöje utträdde medlemmars fördelning på vissa fackförbund	155
19 SAP:s och fackföreningsrörelsens medlemmar 1900–1910	170
20 Vissa fackförbunds bank- och kassatillgångar den 1 jan. 1909 samt före storstrejken (kr)	224

Karta

Ungsocialistiska klubbar 1909 och ur SAP utträdde oppositionella fackföreningar juli 1908–juli 1909	148
---	-----

Frågeställning

Storstrejken 1909 är inte endast den hittills största arbetskonflikten utan även en av de största inrikespolitiska konflikterna överhuvudtaget i svensk historia under 1900-talet. I en utredning framlades inom ett år det offentliga materialet och en på detta byggd opartisk och ingående skildring av orsaker och förlopp. Fastän denna offentliga utredning trots allt hade ett begränsat material och i flera avseenden begränsade perspektiv på storstrejken, har någon vetenskaplig undersökning aldrig ägt rum. Storstrejken har kommit att skildras utifrån den ena eller andra sidans källmaterial i översiktliga framställningar oftast av minnesskriftens karaktär. Boken i läsarens hand har skrivits för att utreda *orsakerna*. Storstrejken föregicks av en serie lockouter, och uppgiften består därför i att besvara två huvudfrågor:

- 1 Varför proklamerades lockouterna?
- 2 Varför besvarades lockouterna med storstrejk?

Svaren på båda frågorna kan sökas i orsaker, som är:

- a direkta, i tiden närliggande, och
- b indirekta, i tiden avlägsna.

Utredningen av de senare (b) kommer i vissa delar att gå tillbaka till sekelskiftet. Denna bok är således även en skildring av storstrejkens *förhistoria*. Storstrejken 1909 måste som varje historisk händelse ses i ett längre perspektiv, om bilden skall bli konkret och sammanhängande.

DEN SVENSKA ARBETSGIVARPOLITIKENS UPPKOMST

”Organisationsåret”

Den första storstrejken i Sverige ägde rum år 1902. När riksdagen den 15 maj det året samlades på den av polis avspärrade Riddarholmen för att behandla regeringens förslag i rösträttsfrågan var det signalen till allmän arbetsnedläggelse. Strejken, som varade i tre dagar, avblåstes när riksdagen fattat sitt beslut. Liksom de stora demonstrationstågen under de föregående veckorna var strejken en demonstration för allmän rösträtt. Det var den s.k. politiska storstrejken.

Under den följande sommaren togs initiativet till bildandet av inte mindre än tre arbetsgivarorganisationer: Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Centrala arbetsgivareförbundet (CA) och Allmänna arbetsgivareföreningen. En förening rekonstruerades: Sveriges verkstadsförening (VF). 1902 blev ”organisationsåret” i svensk arbetsgivarvärld.

De två händelseförloppen, arbetarnas politiska storstrejk och arbetsgivarnas organisering, har sammankopplats i litteraturen. ”De svenska arbetsgivarnas organisationsrörelse i modern mening och stor skala torde därför väsentligen kunna dateras från storstrejken den 15–17 maj 1902”, säger den offentlige utredaren Gunnar Huss.¹ Orsakssammanhanget: storstrejk — arbetsgivarna organiserar sig till försvar, syntes enkelt och har accepterats.²

I verkligheten är arbetsgivarvärelsen i Sverige ett barn av 1890-talets högkonjunktur. Samtliga de ovan nämnda fyra föreningarna leder sitt ursprung tillbaka till andra sidan sekelskiftet.³ Särskilt är detta fallet med SAF i långt högre grad än vad som framgår av föreningens officiella historik.⁴ Med samma upphovsmän, riksgäldsfullmäktigen R. F. Östberg, dir. Oscar Carlson och dir. Robert Almström och med nästan samma stadga, hade Svenska arbetsgivareföreningen konstituerats 1898. Om detta försök

1 G. Huss, *Den s.k. politiska storstrejken år 1902*, Stockholm 1904 (*Arbetsstatistik* E:1), s. 383.

2 Se t.ex. C. Hallendorff, *Svenska arbetsgivareföreningen 1902–1927*, Stockholm 1927, s. 19.

3 Ang. organisationernas uppkomst och utveckling, se: *En minnesskrift. Centrala arbetsgivareförbundet 1903–1918*, Stockholm 1919, s. 17 ff, G. Styrman, *Verkstadsföreningen*, Stockholm 1937, s. 49 ff och 67 ff samt O. Bjurling, *Allmänna arbetsgivareföreningen 1902–1932*, Malmö 1933, s. 13 ff (anslöts till SAF som ortsförbund 1906).

berättar Robert Almström, initiativtagare både 1898 och 1902, i en sedan länge glömd tidningsintervju.⁵ Både i fråga om SAF och övriga arbetsgivarorganisationer visar de många ansatser som gjordes under 90-talets slut, att sammanslutningstanken redan då låg i luften. Den politiska storstrejken har gett en ny impuls till organisationsarbetet, men den har varken medfört dess uppkomst eller avslutning. Först fr.o.m. 1905 och under den följande högkonjunkturen växte föreningarna ut till större omfattning.

Arbetsgivarna i Sverige var inte ensamma i sin organisationsbildning. Inte bara i de stora industriländerna utan även i de nordiska grannländerna Danmark och Norge hade man bildat föreningar.

Vi skall därför lämna Sverige för ett ögonblick och studera förhållandena utomlands. Studierna skall koncentreras till följande punkter:

- 1 Graden av organisation och centralisation bland arbetsgivare och arbetare,
- 2 Förekomsten av fredsinstrument såsom kollektivavtal (spec. riks- och huvudavtal), förhandlingsordningar samt förliknings- och skiljedomsinstitutioner.

Höga "värden" på dessa båda punkter är betingelserna för en välordnad och fredlig arbetsmarknad i dag. Sett ur den synvinkeln har det ett givet intresse att fastställa den internationella utvecklingsnivån åren närmast efter sekelskiftet och låta de svenska arbetsgivarnas politik avteckna sig mot den bakgrunden.

Styrkeförhållandet mellan de tre stora arbetsgivarorganisationerna vid ingången av storstrejksåret framgår av följande tabell:

Tabell 1. CA, SAF och VF 1/1 1909: Medlemmar, arbetare och ekonomiska tillgångar (kr)

Förening	Arbetsg.	Arbetare	Disp. kapital	Reverser
CA	ca 2000	< 50 000 ^a	23 000	—
SAF	1258	153 722	500 000	13 643 000
VF	162	25 488	165 000	—

^a Anm. CA:s arb. i febr. 1908.

Källa: *Protokoll och handlingar från CA:s årsmöten 1905–1918*, Stockholm 1905–1918, Prot. . . 24/2 1908, s. 44 o. 22–23/2 1909, bilagor; *SAF styrelse- o. revisionsberättelse för 1908*, Stockholm 1909, s. 15; VF:s huvudbok. Ingående balanskonto per 1/1 1909. VF:s arkiv, Stockholm.

⁴ Hallendorff, s. 23 ff.

⁵ *St D* 22/9 1902. Jfr förf:s artikel i *Industria* nr 9 1902, s. 41 ff. Några spår av att denna första SAF skulle trätt i funktion har inte påträffats. I ett brev 1902 omtalar Robert Almström tvärtom SAF som "den då tillämnade föreningen". Robert Almström till Malte Sommelius 10/7 1902. Sockerfabrikernas garantiförenings korrespondens, SSA.

Internationell bakgrund

Organisationernas uppkomst på arbetsmarknaden i modern tid är en social följd av den industriella revolutionen. Vid en internationell översikt måste man därför beakta två ting: Näringslivet har för det första industrialiserats under skilda perioder och olika snabbt i olika länder. För det andra har den ekonomiska och sociala miljö i vilken industrialiseringen försiggått varit i hög grad skiftande. Båda dessa faktorer, tid och rum, har påverkat mötet mellan arbetsgivare och arbetare och bestämt hur snabbt, hur långt och i vilka former partsförhållandet skulle utvecklas längs skalan fientlighet, erkännande, förhandlingar och samarbete.

När arbetsgivarna organiserade sig mot arbetarnas fackföreningar, sammanslöt de sig i och med det ofta samtidigt mot socialismen. Fackföreningsrörelsen hade nämligen, utom i England, organiserats av socialisterna eller tidigt kommit under socialistiskt inflytande. I flera länder såsom i Sverige fanns ett intimt samband mellan det socialdemokratiska partiet och fackföreningsrörelsen. Motsatsförhållandet mellan arbetsgivare och arbetare blev därigenom inte bara ekonomiskt utan i allmänhet också ideologiskt. Marxismens lära om historien som en historia om klasskamp mellan borgare och proletärer slutande med proletariatets revolution gjorde, att den minsta lönestrid kunde ses som ett led i en långt större kamp om samhällets bestånd. Kommunistiska manifestets slagord: "Proletärer i alla länder, förenen eder", satte en internationell solidaritet framför den fosterländska, som arbetsgivarna i allmänhet bekände sig till. Socialisterna kunde för arbetsgivarna framstå som både samhällsomstörtare och landsförräddare. Och det var socialisterna som var fackföreningarnas ledare. Det kan invändas, att den som var något inne i förhållandena också kunde se saken på ett annat sätt. Det var t.ex. tydligt, att socialismen inte var någon enhetlig ideologi utan användes som beteckning för anarko-syndikalism, radikal marxism och reformism, dvs. både för revolutionära och icke-revolutionära riktningar. Arbetarna hade dessutom i många länder förbättrat sin ställning genom fackligt och politiskt arbete. När de marxistiska förutsägelseerna om tilltagande utarmning av massorna och skärpt klasskamp därför inte slog in, ersattes marxismens revolutionära lära av en reformistisk uppfattning: samhället skulle kunna omdanas på fredlig väg. Trots de invändningar, som således låter sig göra, måste det dock konstateras, att fackföreningsrörelsens och socialismens nära allians hade betydelse för arbetsgivarnas inställning. Klassmotsättningarna var mycket stora, och det var inte avgjort om socialdemokraterna skulle beträda den revolutionära vägen eller inte.

England, USA, Frankrike och Tyskland

I *England* — den industriella revolutionens ursprungsland — var inställningen under den klassiska liberalismens tid negativ mot sammanslutning, vare sig det gällde arbetare eller arbetsgivare. Sammanslutningar förhindrade en fri verkan av lagen om tillgång och efterfrågan. Denna negativa inställning försvann efterhand. På 1870-talet erkändes fackföreningarnas laglighet och rättskapacitet i olika avseenden. ”Organisationer på båda sidor var det bästa sättet att förebygga strejker”, uttalade 1891 en self-made företagare i glasindustrin, och hans åsikt vann mer och mer anslutning bland arbetsgivarna. Under 90-talet tillkom de flesta stora arbetsgivaresammanslutningarna inom sådana branscher som verkstads- och byggnadsindustri, skeppsbyggeri och sjöfart. Någon centralorganisation fanns inte för arbetsgivarna före första världskriget.⁶ Det fanns egentligen inte heller på arbetarsidan någon centralorganisation, trots att där en ny typ av opolitiska, fast organiserade fackföreningar vunnit utbredning redan omkring 1850. Närmaste motsvarighet till den svenska Landsorganisationen och jämgammal med den, bildad 1898, var General Federation of Trade Unions. Den omfattade så sent som 1907 endast en femtedel av antalet organiserade arbetare. Vid sidan av den fanns andra nästan lika stora federationer av gruv-, verkstads- och textilarbetare med en skiftande grad av centralisation. Främst i förhållande till staten representerades fackföreningsrörelsen av sin gemensamma församling, Trade Union Congress, från 1868. Kongressen var debatterande och ej beslutande. De anslutna organisationerna var självständiga.⁷

Den vidsträckta användningen av kollektivavtal och skiljenämnder gjorde England till ett föregångsland. Särskilt gällde detta branscher med välorganiserade arbetare, t.ex. yrkesskickliga arbetare inom verkstads-, varvs-, byggnads-, möbel- och tryckeriindustri eller ackordsarbetare inom gruv-, stål-, bomulls- och skoindustri. Järnvägsbolagen och rederierna var undantag. De godtog inte kollektivavtalet. Inom kolgruveindustrin hade en skiljenämnd för lönefrågor satts upp för hela Northumberland 1894 och andra gruvdistrikt följde efter. Före första världskriget fanns det åtta skiljenämnder, omfattande alla landets kolområden. För byggnadsindustrin var avtalen lokala och riksavtal fanns inte. Inom skoindustrin hade parternas båda fackorganisationer genom avtal i mitten av 90-talet satt upp

6 A. Flanders o. H. A. Clegg, *The System of Industrial Relations in Great Britain*, Oxford 1954, s. 202 ff (Clegg) o. 260 ff (Flanders).

7 *Fackföreningsrörelsen II Utlandet*, s. 418 ff. (Utg. av Landsorganisationen i Sverige, Stockholm 1912. *England* förf. av N. O. Nilsson).

Encyclopaedia of the Social Sciences 15, New York 1935, s. 7 ff (*Trade Unions: United Kingdom* av G. D. H. Cole).

lokala förliknings- och skiljenämnder. Verkstadsindustrins avtal utvecklades på distriktsnivå. En större sammanstötning mellan fackförbundet och industrins nyorganiserade arbetsgivare ägde rum 1897. Arbetsgivarna förklarade lockout för att hävda sin rätt att bestämma övertid och ackord. Överenskommelsen formulerades bl.a. i satsen: "Arbetsgivarna har rätt att driva sina egna företag och fackföreningarna har rätt att utöva sina egna funktioner."⁸

Formuleringen var dunkel men hade innebörden att beslutanderätten förblev hos arbetsgivarna. Överenskommelsen skapade också en förhandlingsordning, som måste tillämpas innan arbetsinställelse fick äga rum.

År 1896 hade en lagstiftning om förlikning i arbetstvister beslutats av parlamentet. Lagstiftningen vid sekelskiftet försökte inte lägga restriktioner på fackföreningsrörelsen, men däremot gjorde domstolarna det i ett par fall. Taff Vale- och Osborne-domsluten 1901 och 1909 kunde medföra skadeståndsansvar vid strejker, respektive hota fackföreningarnas ekonomiska stöd åt arbetarpartiet. På politisk väg genom lagstiftning undanröjdes emellertid domstolsutslagen, som debatterades också i Sverige. Den politiska arbetarrörelsen var till sin huvuddel utpräglad reformistisk och samarbetade politiskt med det liberala partiet. Förhållandena i England präglades av att fackföreningarna var gamla och erkända, när socialismen började få spridning. Det var därför fackföreningarna, som f.ö. först 1900 bildade arbetarepartiet och inte tvärtom, som ofta var fallet på kontinenten.

På den andra stora anglosaxiska arbetsmarknaden i USA fanns många olika former och inriktningar av arbetsgivarnas sammanslutningar, både rena kamporganisationer och sådana, som erkände arbetarnas förenings- och förhandlingsrätt. Arbetsgivarna bildade under 80-talet flera landsomfattande yrkesförbund, t.ex. i byggnadsindustrin. Någon hela USA omfattande arbetsgivarorganisation för skilda yrken skapades dock inte.⁹ På arbetarsidan fanns vid sekelskiftet dels yrkesförbund sammanslutna i American Federation of Labor (AFL), dels industriförbund, vilka 1905 förenades i Industrial Workers of the World (IWW). AFL ville enbart rekrytera yrkesutbildade arbetare och var konservativ. IWW ville förena alla industriarbetare och var radikal och socialistisk.¹⁰ De förhandlingsvilliga organisationerna fanns till en början i verkstadsindustrin och kolindustrin. Priskarteller existerade där, och fackföreningarna spelade en roll för att mota in

8 A. Flanders, *Great Britain* (i: W. Galenson, *Comparative labor movements*, New York 1955), s. 52.

9 E. Bonett, *History of Employers' association in the United States*, New York 1956, s. 350 ff, 396 o. 413 ff.

10 *Encyclopaedia* 2, s. 23 ff (AFL av J. R. Commons), 8, s. 13 ff (IWW av P. F. Brissenden) och 15, s. 40 ff (Trade unions: USA av N. J. Ware).

lösobrytare i kartellerna. Stålverken, t.ex. US Steel Corporation, föredrog open shop, dvs. inga fackföreningar vid företaget. En reaktion mot fackföreningsrörelsen satte in omkring sekelskiftet. Open shop genomdrevs där tidigare förhandlingar och avtal förekommit. Kampanjer mot fackföreningarna bl.a. i Los Angeles var framgångsrika. En amerikansk antiboikott-sammanslutning lyckades få ett utslag från högsta domstolen, enligt vilket Shermanlagen mot truster var tillämplig på fackföreningsboikott.¹¹

Den amerikanska arbetsmarknaden var i flera avseenden särpräglad. Den stora invandringen, kolonisationen västerut och förhållandet mellan raser-na bidrog till detta.

I *Frankrike* var arbetsgivarorganisationer sällsynta ännu vid sekelskiftet. Landsomfattande sammanslutningar av arbetsgivare inom ett yrke saknades. Inom textilindustrin och bland stuvorna fanns en del lokala organisationer, som använde lockout som vapen. Försäkning mot strejk kom i början av 1900-talet att få stor betydelse. Två stora återförsäkringsinrättningar skapades då. Premierna fastställdes efter riksbedömning för varje arbetsgivare enskilt, och försäkning var organisationernas enda uppgift. Även arbetarnas fackliga organisationer var svaga. De hyllade i stor utsträckning anarko-syndikalistiska läror. Kollektivavtal var under sådana förhållanden ovanliga.¹²

I *Tyskland* bildades det första alltyska förbundet av arbetsgivare inom ett yrke i slutet av 1880-talet. Både under högkonjunkturen omkring 1890 och i slutet av 90-talet ökade arbetsgivarföreningarna snabbt i antal. Storindustrins arbetsgivare dröjde dock i allmänhet en bit in på 1900-talet med att organisera sig. Orsaken härtill var, att de var delade på två näringspolitiska sammanslutningar — en utpräglat protektionistisk och socialt reaktionär och en mer moderat. Därför kom det också att bli två alltyska arbetsgivar-sammanslutningar: Hauptstelle deutscher Arbeitgeberverbände och Verein deutscher Arbeitgeberverbände. Båda kom till 1904, sedan försök att bilda en organisation misslyckats. De upptog emellertid samarbete på ett fyrapunktsprogram:

- 1 skydd av arbetsvilliga
- 2 utvidgning av arbetsgivarnas arbetsförmedling
- 3 genomförande av strejkklausul i leveransavtal (strejk=force majeure)
- 4 rättsskydd av arbetsgivare i frågor av principiell betydelse.¹³

11 P. Taft, *Organized Labor in American History*, New York 1964, s. 166 ff.

12 J. Expert-Bezançon, *Les Organisations de Défense patronale*, s. IX ff, 86 ff o. 106 ff. *Encyclopaedia* 15, s. 25 ff (*Trade Unions: France* av G. Bourgin).

13 G. Kessler, *Die Deutschen Arbeitgeberverbände*, Leipzig 1907, s. 31 ff och 47 ff.

Storindustrins arbetsgivare inom t.ex. stålindustrin och textilindustrin slöt sig till "Hauptstelle", medan "Verein" omfattade även hantverkare och småföretagare. "Hauptstelle" hade i slutet av 1905 företag med ca 700 000 arbetare och "Verein" hade, i mars 1906, ca 950 000 arbetare inom sina områden. Till båda centralorganisationerna var anslutna såväl yrkes- som blandade organisationer, såväl riks- som lokalorganisationer.¹⁴

Ett viktigt inslag i arbetsgivarnas kamp mot strejk och blockad var arbetsförmedling, dvs. arbetsförmedling ledd av arbetsgivarna. Nu leds arbetsförmedlingen i Sverige och i andra länder av offentliga myndigheter med delat inflytande för och lika hänsynstagande till arbetsgivarnas och arbetarnas intressen. Därför framstår det kanske inte i öppen dag, vilket mäktigt vapen en arbetsförmedling kan vara, om den behärskas av ena sidan. När i Tyskland arbetsförmedling utnyttjades som ett arbetspolitiskt kampmedel, märktes det bl.a. på att användandet av förmedlingen var obligatoriskt för arbetsgivarna. Det fanns två ledande system av denna typ i Tyskland: Hamburgsystemet och Berlinsystemet. Den förmedlande verksamheten var starkare utvecklad i Hamburg, medan i Berlin också överläts åt arbetarna själva att skaffa sig arbete genom förfrågningar direkt på arbetsplatserna. Blev arbetarna anvisade arbete av förmedlingen, var de skyldiga att ta det. Bojkott mot och avfolkning av misshagliga företag skulle därigenom förhindras. Båda systemen var kontrollsystem. Arbetsgivarna skulle garanteras kontrollerad arbetskraft. Den arbetare, som inte hade klara papper i förmedlingsbyråns kortregister, utestängdes från arbete hos alla till byrån anslutna arbetsgivare. Utestängningen bestämdes av arbetsgivarnas på byrån anställda tjänstemän. Anledningen kunde vara, att en arbetare misskötte arbetet, men också att han uppträtt som strejkledare, agitator eller strejkvakt. Enligt ett uttalande 1903 av friherre von Reischwitz, generalsekreterare i Hamburg-Altonas arbetsgivarorganisation, var arbetsförmedlingens viktigaste uppgift att genom kontroll hålla borta fackföreningsfunktionärer från arbetsplatserna. I ett senare uttalande förklarade von Reischwitz, att "agitatorer" inte längre utestängdes, om det fanns arbetsgivare, som ville anställa dem. Herr Thielkow, föreståndare för arbetsförmedlingen för järnindustrin i Hamburg, hade förkunnat, att förmedlingsbyråer var ett huvudmedel att befordra arbetsgivarintresset.¹⁵

Lagligheten i att systematiskt utestänga en arbetare från sysselsättning och utkomst inom hans yrke, hade prövats av de tyska domstolarna. Enligt ett utslag av Reichsgericht 1904 var något sådant endast i undantagsfall tillåtligt, medan Hamburgs Oberlandesgericht 1907 ansåg, att en utestängd arbetare alltid kunde flytta till någon annan del av Tyskland.

14 Ibid., s. 56 f.

15 Ibid., s. 164 ff.

Arbetsgivarnas kontrollerande förmedlingar fanns inom den tyska storindustrin. Inom hantverket hade arbetsgivarna förmedlingar, vilka inte fungerade som kontrollsystem. Dessutom fanns offentliga, av båda parter inspekterade och slutligen av arbetarna upprättade förmedlingar. Arbetarna ansågs också använda arbetsförmedling för att ensidigt främja sina intressen. Enligt statistiska uppgifter för år 1904 skulle arbetsgivarnas förmedling ha svarat för ungefär en femtedel, arbetarnas för ungefär en tiondel av det kända antalet förmedlade platser.¹⁶

Den tyska storindustrin (gruv-, verkstads-, el-, kemiska- och textilindustrier) representerad av "Hauptstelle" var motståndare till kollektivavtalet och bekämpade fackföreningarna. "Förbundet betraktar ingående av kollektivavtal mellan arbetsgivar- och arbetarorganisationer såsom synnerligen farligt för den tyska industrin och dess lyckliga utveckling. Kollektivavtalen förtaga å ena sidan den enskilde arbetsgivaren den frihet att besluta över arbetskraftens disposition, som oundgängligen krävs för ändamålsenlig ledning av vilket företag som helst, samt bringa å andra sidan oundvikligen de enskilda arbetarna under arbetarorganisationernas herravälde." Citatet är en resolution 1905 av den näringspolitiska organisation, vars arbetsgivarintressen "Hauptstelle" hade tillskapats för.¹⁷ Inom "Ver- ein" var inställningen skiftande, men hantverket hade till största delen godtagit både kollektivavtalet och fackföreningarna.¹⁸ Riksavtal fanns inom tryckeriindustrin och delvis inom snickeri- och träindustrierna; stora regionala avtal fanns inom byggnadsindustrin, men för övrigt var det lokala avtal.¹⁹ 1907 berördes närmare en miljon arbetare av kollektivavtal.²⁰ 1909 hade siffran nått något över enmiljonstreckets. Med arbetsgivarorganisationer då omfattande 3,6 milj. arbetare i ett land med totalt över 10 milj. arbetare framstår siffran som låg.²¹ Skiljenämnder förekom inom branscher med kollektivavtal. Statliga skiljenämnder med representanter från arbetsgivare och arbetare hade införts 1891 men enbart i fråga om personliga avtal, ej i fråga om kollektivavtal.²²

Den tyska fackföreningsrörelsen var delad mellan de fria (socialdemokratiska), de Hirsch-Dunckerska (liberala), och de kristna fackföreningarna.

16 Ibid., s. 174 ff. I ett senare arbete *Die Arbeitsnachweis der Arbeitgeberverbände*, Leipzig 1911, s. 55 ff, fastslår Kessler, att arbetsgivarnas förmedlingar lämnat felaktiga, troligen överdrivna siffror. Jfr även A. Weber, *Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit*, Tübingen 1910, s. 511 ff; Weber har i motsats till Kessler en positiv syn på arbetsgivarnas förmedling.

17 *Arbetsstatistik* A:5 III Kollektivavtal, Stockholm 1911, s. 10.

18 Kessler, s. 310 f.

19 Ibid., s. 326 ff.

20 P. Taft, *Germany* (i: Galenson, *Comparative Labor Movements*), s. 272.

21 *Arbetsstatistik* A:5 III, s. 10.

22 Taft, s. 286.

1905 hade de resp. 1 345 000, 117 000 och 188 000 medlemmar. Den fria fackföreningsrörelsen var organiserad i yrkes- eller industriförbund och hade en gemensam centralmyndighet i en generalkommission med begränsade befogenheter. Avtalspolitiken leddes av fackförbundet.²³

I inget av de nu undersökta länderna fanns dominerande huvudorganisationer på båda sidor, följaktligen inte heller någon form av huvudavtal. Även riksavtal för en näringsgren var ovanliga. Lokalavtal, skiljenämnder och lagstiftning om förlikning och skiljedom förekom i olika hög grad. Denna skiss av de internationella förhållandena främst i fråga om arbetsgivarnas organisation och politik visar stora olikheter mellan de ledande industriländerna. Den amerikanska arbetsmarknaden var särpräglad, den franska outvecklad. Den engelska och den tyska var i mycket varandras motsatser. I England godtog arbetsgivarna även inom storindustrin kollektivavtal och medverkade till rikedomerna på skiljenämnder, medan i Tyskland storindustrin uppträdde som "Scharfmacher" utan att lägga fingrarna emellan mot fackföreningarna, bekämpade kollektivavtal och sökte tvångsdirigera arbetskraften med hjälp av egna arbetsförmedlingar. Det är tydligt, att de nordiska länderna hade två vägar att välja på, antingen att organisera arbetsmarknaden med sikte på förhandling och avtal, vilket inte uteslöt öppen strid vid tillfälle, eller med sikte enbart på strid. Vilken väg skulle de välja?

Skandinavien

Den grundlighet varmed tyskarna gick till väga vid uppbyggandet av sina arbetsgivarorganisationer uppmärksammades i *Danmark*. De danska tidningarna skrev under 90-talet om de tyska arbetsgivarorganisationerna, som framhölls som mönster för de danska arbetsgivarna.²⁴ Danmarks uppväxande industri var starkt samlad till Köpenhamn, vilket medförde att organisationssträvandena koncentrerades till huvudstaden. Några geografiska hinder behövde således inte övervinnas. Arbetet att sammansluta företagarna försiggick parallellt inom fabriksindustri och hantverk. 1885 hade fabrikanterna i verkstadsindustrin i Köpenhamn gått samman i en första arbetsgivarförening. Den blev efter en längre lockout tvungen att erkänna arbetarnas föreningsrätt.²⁵ Ursprunget till en allmän dansk arbetsgivarförening blev Arbejdsgiverforeningen af 1896 — en sammanslutning

²³ *Encyclopaedia* 15, s. 12 ff (*Germany* av T. Cassan).

²⁴ W. Galenson, *Arbejder og arbejdsgiver i Danmark*, Köpenhamn 1955, s. 119 f.

²⁵ *Ibid.*, s. 117.

av företagare i byggnadsfacken. Under kraftfull ledning av sin ordförande Niels Andersen införlivade den i rask takt alla övriga större organisationer: 1897 Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrien, 1898 Fællesrepræsentationen for dansk Håndverk og Industri.

Såväl Arbejdsgiverforeningen af 1896 som Fællesrepræsentationen hade tagit medling och skiljedom som princip för lösandet av arbetstvister. Arbejdsgiverforeningen af 1896 hade i sin stadga utformat en paragraf om upprättande av en permanent arbetsdomstol med lika antal bisittare från Arbejdsgiverforeningen och De Samvirkende Fagforbund (Danmarks LO).²⁶ Arbejdsgiverforeningen af 1896 tog sig 1897 an Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrin i en tvist med fackföreningarna i Köpenhamn. Fabrikantföreningen föreslog då också upprättandet av en permanent skiljedomstol med befogenhet att döma om avtalsbrott. Organisationerna skulle ställa pengar som borgen för avtalstrohet. Skiljedom skulle inte vara obligatorisk. Arbejdsgiverforeningen af 1896 ville däremot ha skiljedom även i lönetvister. Här blev emellertid åsikten bland verkstadsindustrins arbetsgivare den rådande och Arbejdsgiverforeningens stadga ändrades.²⁷ Några månader senare förenades de båda organisationerna. När Fællesrepræsentationen året därpå kom med var fabriksindustri och hantverk under samma tak och det fullständiga namnet blev Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening, vanligen kallad Dansk Arbejdsgiverforening (DAF). Den var en federation av yrkesföreningar och bibehöll i fortsättningen denna uppdelning. I likhet med de tyska arbetsgivarorganisationerna var den danska starkt centraliserad. Bestämmanderätten över den enskilde företagarens arbetsval och åtgärder mot sin fackförening låg i händerna på DAF:s styrelse, där den ovan nämnde Niels Andersen höll i ordförandeklubban. Strejkförsäkring saknades och främsta stridsmedlet var lockouten, som arbetsgivarna inom verkstads- och fabriksindustrin var ivrigare att använda än arbetsgivarna inom hantverket. Enhetsverket var knappast fullbordat förrän en avgörande kraftmätning förestod mot De Samvirkende Fagforbund.

De Samvirkende Fagforbund var en sammanslutning av fackförbund med 51 000 medlemmar. Arbetarnas centralorganisation var årsbarn med arbetsgivarnas. Jämfört med denna var makten decentraliserad och fackförbund med ca 28 000 arbetare stod helt utanför.²⁸ Fackföreningsrörelsen i Danmark var nära förbunden med socialdemokratiska partiet.

”Den store lockout” 1899 utbröt formellt på grund av en obetydlig strejk. I verkligheten var det en kamp om makten på arbetsmarknaden. Arbets-

26 S. Agerholm o. A. Vigen, *Arbejdsgiverforeningen gennem 25 aar*, Köpenhamn 1921, s. 8 f.

27 Ibid., s. 18 ff. Bilag I-III.

28 Galenson, *Arbejder og arbejdsgiver i Danmark*, s. 53.

givareföreningen uppställde en rad betydelsefulla principkrav: De samvirkande Fagforbund skulle iklåda sig ansvaret för att dess medlemmar inte bröt kollektivavtal, erkänna arbetsgivarnas rätt att leda och fördela arbetet samt att antaga och avskeda arbetskraft, garantera att förmän ej var medlemmar i fackföreningarna och gå med på att avtalen utlöpste samtidigt 1 januari.²⁹ Arbetsgivarna kan inte ha väntat sig att få igenom dessa fordringar utan strid. De ville föra ett preventivkrig innan fackföreningsrörelsen blev för stark. Det är emellertid inte troligt, att något flertal bland arbetsgivarna därvid trodde på möjligheten av eller syftade till att krossa fackföreningsrörelsen.³⁰ Lockouten bröt ut den 24 maj. Vid månads-skiftet juli-augusti förändrades striden. Ett triumvirat av medlare lade fram ett fredsforslag. Båda parter godtog förslaget i princip. Men den ömsesidiga misstron var för stark för att tillåta fred. Arbetsgivareföreningen avsåg att utfärda regler för sina medlemmar, hur överenskommelsen skulle tillämpas. Reglerna kom i arbetarnas händer och därigenom spräcktes medlingsförslaget. Det var fråga om verkstadsregler, över vilka arbetarna krävde medinflytande, men det var också fråga om att upprätta ett arbetsgivarnas arbetsförmedlingskontor, vilket arbetarna fruktade skulle bli en "svartkammare" för bojkott mot dem.

Planerna på ett arbetsförmedlingskontor förtjänar ett närmare studium. Enligt DAF:s historik skulle kontor upprättas av varje större branschorganisation, och arbetsgivarna hade att dit rapportera antagande och avskedande av arbetare "så att den mindre dugliga arbetskraften kunde kontrolleras; gav en arbetare sin arbetsgivare oriktiga upplysningar om namn, adress och sista arbetsplats, skulle han avskedas". Detta förslag skulle ha förelegat den 4 augusti.³¹ Förslaget var en följd av en studieresa i Tyskland. Tre utsända arbetsgivare hade under den pågående lockouten rest till Berlin och Hamburg. De kom hem med en packe på inte mindre än 45 nummer — stadgar, arbetsregler, broschyrer m.m. — om de tyska arbetsgivarnas arbetsförmedling. Några av dessa finns tillsammans med de utsändas förslag i Niels Andersens papper på Dansk arbejdsgiverforenings kontor i Köpenhamn.³² Förslaget var daterat den 19 juni och löd "Vi tilllåter oss slutligen, att som resultat av vår resa uttala som vår övertygelse, att ett arbetsförmedlingskontor i Arbetsgivareföreningens hand, obligatoriskt använt av alla de fack, som kan komma att sluta sig tillsammans,

29 Ibid., s. 156.

30 G. Nørregaard, *Arbejdsforhold indenfor dansk haandværk og industri*, Köpenhamn 1943, s. 513 ff.

31 Agerholm o. Vigen, s. 106 ff cit. s. 108.

32 "Etatsraad H. N. Andersen, Diverse papirer vedrørende . . ." DAF:s arkiv, Köpenhamn. Fr. Hasselriis, J. J. Bruun, Gottf. Eickhoff till Arbejdsgiverforeningen, Köpenhamn, 19/6 1899. Cit. s. 2.

vore det bästa medlet att avlägsna all agitation på arbetsplatserna, samt att förhindra avfolkning av enstaka företag”.

De tre utsända fick i uppdrag att framlägga ett bestämt förslag. Det skedde i en skrivelse av den 23 juni. En detaljerad redogörelse för den förmedling Verband Berliner Metall Industriellen upprättat 1890, utmynnar i en konkret beskrivning av hur ett eventuellt kontor bör se ut: ”Om möjligt bör kontoret vara beläget mellan två gator med ingång från den ena och utgång till den andra, inget väntrum för att undvika superi och agitation utan endast en förbindelsekorridor mellan gatorna, inte bredare än att en man kan passera; kontoret bör ligga så nära en polisstation som möjligt. Fönster och öppningar bör förses med järngaller”. — Filialer föreslogs för Fyn och Jylland, liksom att arbetsgivareföreningens styrelse skulle låta översätta ett föredrag av Berlinkontorets föreståndare och ut-sända det till de olika facken innan representantskapet tog upp saken.³³

Hur förslaget att införa de tyska arbetsgivarnas kontrollsystem i Danmark mottogs, vet vi inget närmare om. En lucka i DAF:s protokoll från slutet av juni 1899 lämnar oss i ovisshet. Som redan framgått orsakade förslaget tillsammans med de likaledes ensidigt planerade verkstadsreglerna att medlingsförsöket strandade. Lockouten fortsatte och utvidgades. I fredsutgåendet i september fanns ett tillägg, som förbjöd ordnandet av de praktiska arbetsförhållandena så att de kom i strid med utgåendet. En permanent skiljedomstol inrättades för att döma i tvister härom. Möj-ligen gjorde dessa tillägg, att arbetarna ansåg sig ha fått tillräcklig garanti. Ett cirkulär med verkstadsregler utfärdades av Arbetsgivareföreningen, men det var inte förpliktande.³⁴ Någon arbetsförmedling kom aldrig att upprättas av Arbetsgivareföreningen. I Arbetsgivareföreningens historik avslutas affären med kommentaren ”Och vad särskilt arbetsförmedlingskontoret angår, behöver dess betydelse för en betryggande administration av arbetslöshetsunderstöd knappast närmare påvisas”.³⁵ Det var knappast en *sådan* arbetsförmedling det hade gällt, utan ett tyskt kontrollkontor för att nu inte säga ”svartkammare”. Att DAF lät den saken falla, var säkerligen betydelsefullt för framtidens möjligheter till samarbete. Utredning om en kommunal arbetsförmedling beslöts den 3 juli 1899, och en sådan infördes ett år senare i Köpenhamn. Först genom lag av 1907 om arbetslöshetskassor kom dessa att hopkopplas med fackföreningarnas ar-

33 Ibid. Skrivelse från desamma 23/6 1899.

34 Nørregaard, s. 527. Nørregaard anser att septemberförslaget ej skyddade arbetarna mot ensidiga verkstadsregler o.dyl. Enligt F. Skrubbeltrang, *Septemberforliget 1899 (Sociale studier i dansk historie efter 1857)*, Köpenhamn 1930, s. 169 ff, och *De samvirkende fagforbund i Danmark 1898-3 januar-1923*, Köpenhamn 1922, s. 22, var arbetarna säkrade mot kringgående av fördraget.

35 Agerholm o. Vigen, s. 136 f.

betsförmedlingar.³⁶ Arbetsgivarna var nu de som kände sig hotade. De eftersträvade att förmedlingarna skulle ledas opartiskt och sökte i vissa fall påverka arbetarna i den riktningen.³⁷

Utgången av den stora striden 1899 var en framgång för arbetsgivarnas riksorganisation och dess principprogram men med eftergifter åt arbetarna. Hade det varit en maktkamp, så hade den slutat med maktbalans och en reglerad sådan. Fredstraktaten fick namnet septemberforliget. Den har varit och är fortfarande grundlag för dansk arbetsmarknad. Före 1900 hade de danska arbetsgivarna utfört resp. medverkat vid två prestationer, då ännu utan motsvarighet: 1 bildat en arbetsgivarorganisation för alla landets arbetsgivare, 2 tillsammans med arbetarnas likaledes landsomfattande huvudorganisation slutit ett fredsavtal, septemberforliget.

Det som särskilt pekar mot framtiden är septemberforligets innehåll: ömsesidigt erkännande, varsel om stridsåtgärder, huvudorganisationernas ansvar för ingångna avtal, rätt för förmän att stå utanför fackföreningarna, arbetsgivarnas rätt att leda arbetet. En permanent skiljedomstol inrättades för att döma i tvister med anledning av septemberforliget. Skiljedomstolen fick stor betydelse för den vidare utvecklingen av rättsförhållandet mellan parterna. Tanken på arbetsförmedling som vapen på arbetsmarknaden hade arbetsgivarna fått ge upp. Danmarks arbetsgivare och arbetare var redan förut inne på kollektivavtals- och skiljedomsvägen. Den stora kraftmätningen mellan huvudorganisationerna 1899 fick till logiskt resultat ett huvudavtal, det första i världen.

Den danska utvecklingen skulle komma att utöva inflytande i övriga skandinaviska länder. På industrimötet i Köpenhamn 1900 delgav Niels Andersen norrmän och svenskar sina erfarenheter. Han uppmanade dem att bilda norska och svenska arbetsgivareföreningar och föreslog ett samarbetsavtal mellan de tre nordiska ländernas arbetsgivare.

De industrimän från *Norge*, som hade besökt industrimötet i Köpenhamn och lyssnat till Niels Andersens uppmaning, bildade bara några månader efter hemkomsten Norsk Arbejdsgiverforening. I Norge hade den nybildade arbetsgivareföreningen inte samma starka ställning som Dansk Arbejdsgiverforening hade och som senare Svenska Arbetsgivareföreningen skulle få. Den norska organisationen var uppbyggd av yrkesförbund, men dessutom fanns på grund av landets geografiska karaktär en regional indelning i inte mindre än tio distriktsstyrelser, som konkurrerade med det centrala styret. Strejkförsäkring saknades liksom i Danmark.³⁸

36 A. Vater, *Den offentlige Arbejdsanvisning i Danmark gennem aaren 1913-1938*, Köpenhamn 1938, s. 1 ff.

37 DAF Førhandslingsprotokol. Erhvervsarkivet, Aarhus.

38 E. Petersen, *Norsk arbeidsgiverforening 1900-1950*, Oslo 1950, s. 43 ff.

De norska arbetarnas centralorganisation, Arbeidernes faglige landsorganisation, hade bildats 1899, året innan arbetsgivarna sammanslöt sig. Den var starkare centraliserad än landsorganisationerna i Danmark och Sverige. Anslutningen var till en början obetydlig — 5000 medlemmar av i allt beräknat 20 000 organiserade arbetare år 1900. Liksom i Danmark var fackföreningsrörelsen socialdemokratisk, men utan direkt anslutning till det socialdemokratiska partiet som i Sverige.³⁹

En överenskommelse om skiljedom i rättstvister slöts 1902 mellan huvudorganisationerna och var i kraft till 1905. Avtalen var f.ö. lokala under de första åren. 1907 ingicks ett riksavtal för den mekaniska industrin.⁴⁰

Den internationella rundvandringen är över. Vi skall sluta ringen och återvända till Sverige "organisationsåret" 1902 i svensk arbetsgivarhistoria.

Utländskt inflytande är vanskligt att spåra. Likartade förutsättningar bör ge samma funktionella uppbyggnad av organisationerna, även utan att man lånat varandras ritningar. Ett visst danskt inflytande gjorde sig märkbart på den skånska sidan av sundet. Allmänna arbetsgivarföreningen i Malmö hade sänt över en kommitté för att studera DAF:s uppbyggnad, och en påverkan kan spåras i stadgebestämmelserna.⁴¹ När Centrala arbetsgivarförbundet såg dagens ljus stod båda grannländernas arbetsgivarföreningar fadder och de danska representanterna "lämnade en grundlig utredning om kampen mellan arbetsgivare och arbetare särskilt i samband med den stora arbetskonflikten i Danmark 1899".⁴² Hantverket och den mindre industrin, som Centrala arbetsgivarförbundet och Allmänna arbetsgivarföreningen representerade, hade i Danmark och annorstädes intagit en mer förhandlingsvillig hållning än storindustrin. I Sverige existerande kollektivavtal fanns också mest inom hantverk och småindustri.⁴³ Frånsett detta var den nygrundade svenska arbetsgivarerörelsen ett oskrivet blad. Särskilt gäller det den svenska storindustrin, representerad av Sveriges verkstadsförening och Svenska arbetsgivarföreningen. Med en viss förenkling kan man ställa frågan: Vilken väg skulle de svenska arbetsgivarna gå — den danska eller den tyska?

39 W. Galenson, *Comparative Labor Movements* (Scandinavia), s. 115 ff.

40 Petersen, s. 289 och 205.

41 Bjurling, s. 17 ff.

42 *En minnesskrift*, s. 17.

43 A. Adlercreutz, *Kollektivavtalet*, Lund 1954, s. 314 ff.

Arbetsgivarna och den svenska arbetsmarknaden före SAF:s framträdande

Vid sekelskiftet går inte de svenska arbetsgivarna — särskilt inte inom storindustrin — att hänföra till någon bestämd ståndpunkt i deras förhållande till fackföreningarna. Ett ställningstagande både till arbetarnas organisationer och till egna sådana tvingade sig emellertid på med ökad styrka. Axel Adlercreutz har undersökt kollektivavtalets uppkomst i Sverige och Lennart Lohse Svenska arbetsgivareföreningens inställning till organisationsrätten. Båda framställningarna slutar i huvudsak med den s.k. decemberkompromissen 1906.¹ I en undersökning om orsakerna till storstrejken är det främst åren därefter som intresserar. Som en bakgrund till det följande behövs dock en översikt som kan ge svar på frågan: Vilken var de svenska arbetsgivarnas inställning till lagstiftning och till kollektivavtal före 1907?²

I det följande skall behandlas:

- Arbetsgivarna och lagstiftningen (t.o.m. år 1906),
- Arbetsgivarna och kollektivavtalet (t.o.m. 1902) samt
- Verkstadsavtalet (1903–1905).

Arbetsgivarna och lagstiftningen

Arbetsmarknaden som följt för lagstiftning bestod av tre områden. Det första innefattade arbetets frihet och skydd åt arbetsvilliga eller strejkbrytare. Denna lagstiftning kröntes 1899 med den beryktade Åkarpslagen. Försök att tvinga någon till arbetsnedläggelse var därefter hemfallet till allmänt åtal och kunde straffas så strängt som med straffarbete, vilket medförde häktningsrätt för åklagarmyndighet. Det andra området, där strafflagsparagrafer kunde komma till användning mot fackföreningsrörelsen var arbetsavtalslagstiftningen. Samhällsfarliga strejker och avtalsbrott kunde straffas genom lämpliga tillägg i lagen. En avtalslag-

1 A. Adlercreutz, *Kollektivavtalet*, Lund 1954 och L. Lohse, *Arbetsgivarnas inställning till föreningsrätt, arbetarskydd och arbetstid i statsvetenskaplig belysning*, Stockholm 1963.

2 Med kollektivavtal menas här en överenskommelse, som betraktats såsom bindande och där ett partsförhållande föreligger mellan arbetsgivaren och arbetarkollektivet, Adlercreutz, s. 20 ff. Adlercreutz definition av kollektivavtalet låter sig tämligen väl förena med den, som framfördes i kollektivavtalsundersökningen *Arbetsstatistik* A:5 I, Stockholm 1910, s. 24.

stiftning kunde emellertid också ges en positiv innebörd som en kodifiering av kollektivavtalet och en humanisering av reglerna för krigföringen på arbetsmarknaden. I samband med arbetsavtalet stod det tredje området, förlikning och skiljedom. Under det första decenniet av 1900-talet var alla dessa områden av arbetsmarknaden vid olika tillfällen uppe till diskussion i riksdagen. Lagstiftning blev det endast i fråga om det sista: lagen om medling i arbetstvister 1906. Arbetsmarknaden i övrigt lämnades oreglerad. Det berodde inte på bristande försök utan på att förslagen föll i klyftan mellan höger och vänster i den svenska politiken. Allt detta har Jörgen Westerståhl ingående skildrat i sin avhandling.³ Här är uppgiften endast att beröra arbetsgivarernas hållning till de olika lagstiftningsförslagen.

Arbetsgivaruttalanden finns i riksdagsprotokollen från första kammaren främst från debatterna om förlikningslagen 1903 och 1906. I andra kammaren var det lagförslaget mot samhällsfarliga strejker 1905, som uppkallade arbetsgivare i talarstolen. Utgången av dessa frågor var i respektive kammare mycket osäker, och besluten hängde på enstaka röster. Förliknings- och skiljedomslagstiftning var ett liberalt och radikalt önskemål, medan arbetsavtalslagstiftning, vari ingick bestämmelser mot avtalsbrott och samhällsfarliga strejker, framfördes från konservativ sida.

Första gången förlikningslagen var uppe 1903 avslogs den i första kammaren. Den ultrakonservative bruksägaren Benedicks sade sig därvid inte vara fiende till fackföreningar som sådana men till fackföreningar utan full självbestämmanderätt, dvs. socialistiska, som tog order utifrån. Han rekommenderade ett system, där fabriken arbetare valde en förtroende- man för överläggning med arbetsgivaren eller hans representant. 14 dagars varsel och upprepade beslut skulle fordras av arbetarna före en strejk. Benedicks återger den patriarkaliska synen på fackföreningarna: opolitiska företagsföreningar (shop unions) godtogs, dvs. ingen utomstående skulle lägga sig emellan företagaren och hans arbetare. Inte heller inblandning av en statens förlikningsman kunde vara annat än skadlig. Verkställande direktören för Kosta glasbruk Hummel var på samma linje och menade, att bara inga störande element kommer in bland arbetarna, görs tvister lätt upp i godo. Motståndare till offentlig inblandning var också Robert Almström, en av initiativtagarna till SAF och ordförande i föreningens fullmäktige. Lagförslaget förutsatte en förlikningsman, som framstod som en sagans fågel Fenix. En sådan person fanns inte, utan en förlikningsman skulle komma att klämmas till ingenting mellan starka organisationer. Vad som behövdes var enligt Almström en lagstiftning till skydd för arbetsvilligas frihet. Det sista krävde också grosshandlare Rettig från Gävle. Det fanns dock förstakammarmän med anknytning

3 J. Westerståhl, *Svensk fackföreningsrörelse*, Stockholm 1945, s. 235 ff.

till näringslivet, som försvarade medlingslagen och ansåg, att den skulle hjälpa till att föra parterna samman medan ännu goda ord och lämpor hjälpte. Hit hörde Carl Swartz, senare finansminister i Arvid Lindmans regering och snusfabrikör från Norrköping. Lagen understöddes även av företrädare för majoritetspartiet, t.ex. överståthållare Robert Dickson och biskop Billing, men föll trots detta.⁴

Förlikningslagen kom igen 1906 i en proposition från den liberala regeringen. Det gamla förslaget hade setts över av greve Hugo Hamilton, LO:s ordförande Herman Lindqvist och byggmästare A. E. Magnusson i CA. Motståndet i första kammaren fördes med samma argument av delvis samma personer som 1903. Starkare än tidigare betonades avsaknaden av en arbetslagstiftning. En sådan var behövligare och en lösbruten medlingslag borde inte antagas. Robert Almström angav vad en allmän arbetslagstiftning borde innehålla: juridiskt ansvariga organisationer, bindande skiljedom, bestämmelser om bojkott och blockad samt särskilda föreskrifter för anställda vid järnvägar, vattenverk etc. Arbetslagstiftningen efterlystes också av bl.a. grosshandlare Lithander, Göteborg, bruksägaren Nisser, Gravendals AB och John Bernström, Verkstadsföreningens ordförande.

Robert Almström hade även andra skäl mot medlingslagen som sådan. Medling borde endast förekomma, när parterna önskade det. Annars var det bäst att arbetsgivare och arbetare fick sköta sig själva. Den skiljenämnd, som förlikningsmannen skulle kunna tillsätta, borde utses av parterna. Förlikningsmannen skulle visserligen fråga arbetsgivarna till råds, men kunde sedan ändå utse skiljemän mot deras vilja. Samma kritik framförde SAF:s ordförande G. F. Östberg, som denna gång deltog i debatten. Han visade sig vara motståndare till en statlig förlikningsinstitution överhuvud. En förlikningsman kunde behövas, men därav var det fel att draga slutsatsen att en kunglig tjänsteman behövdes. Organisationerna, som utbrett sig alltmer, kunde ordna medling själva. När regeringen ville, kunde den som hittills tillsätta en särskild förlikningsman, och det borde ske även i fortsättningen.

Civilministern Axel Schotte sökte i sitt försvar för det kungliga förslaget ställa arbetsgivare mot arbetsgivare. Han kunde hänvisa till att Centrala arbetsgivareförbundet tillstyrkt och att Verkstadsföreningens tidskrift *Verkstäderna* nämnt lagförslaget i positiva ordalag. Hos Svenska arbetsgivareföreningen var tidningen *Industria* visserligen emot men erkände att ett behov av medling fanns, och den store industriledaren R. F. Berg i Skånska Cement var för lagen.

⁴ RD 1903, FK prot. 40, s. 5 ff.

Robert Almström och John Bernström var inte imponerade av det arbetsgivarstöd civilministern mobiliserat till sin hjälp. Arbetsgivarnas ord i riksdagen borde väga tyngre, deklarerade Almström. Kommittén som sett över förslaget, hade varit felaktigt sammansatt. Industrin hade varit representerad av en mindre företagare (A. E. Magnusson) och arbetarna av en socialist! De 700 arbetsgivarna i CA var småföretagare, storindustrin var emot, fastslog Bernström. Carl Swartz tillstyrkte åter lagens antagande, liksom en sidenfabrikör Almgren från Stockholm. Denna gång antogs lagförslaget även i första kammaren.⁵

Det är knappast någon tvekan om att det förelåg en motsättning bland de svenska arbetsgivarna, huvudsakligen mellan de större och mindre. SAF:s representanter, som var föreningens båda ordförande, och *Industria*, som publicerade artikel på artikel, bekämpade tillkomsten av en officiell medlingsinstitution. Verkstadsföreningens ordförande Bernströms inställning var inte att ta fel på, och *Verkstäderna* var knappast positiv i sin kommentar, som Schotte påstod, snarare avvaktande och skeptisk.⁶ CA däremot hade varit med genom sin ordförande i förarbetet på lagförslaget 1906 och stödde detta om än med invändningar. Att Berg i Skånska Cement och Theodor Adelswärd i Åtvidaberg, vilken senare i andra kammaren hade tillstyrkt lagen, båda var stora företagare och medlemmar av SAF, jävar inte intrycket. Genom sin radikalism var Berg och Adelswärd vida mindre representativa för Arbetsgivareföreningen än Almström-Östberg.

Skillanden mellan större och mindre arbetsgivare i inställning till lagen om medling i arbetstvister sammanfaller med skillnaden i inställning till obligatorisk skiljedom. Vad som skymtar i Östbergs och Almströms anföranden i riksdagen anges av *Industria* som en huvudpunkt mot medlingslagen: förlikningsmannen skulle bli "en liten byråkrat" beroende av regeringen, men med möjlighet att öva oriktig press på parterna genom att mot deras vilja tillsätta förlikningsnämnder.⁷ Ett ytterligare steg för att skapa effektivitet åt förlikningsinstitutionen vore obligatorisk skiljedom, skrev *Industria*, och det steget hade i samband med medlingslagen tyvärr påyrkats av Centrala arbetsgivareförbundet. Obligatorisk skiljedom i in-tressetvister vore rena statsocialismen och fanns endast på Nya Zeeland. Om byggmästarna ville lämna sitt öde åt den obligatoriska skiljedomens tärningsspel visste de väl bäst själva, "men att de *verkliga* industriidkarna ur industrins och fosterlandets synpunkt måste protestera emot dylik socialistisk hazard, därom torde intet tvivel finnas."⁸ I ett tidigare nummer hade *Industria* uttryckt farhågor för att näringslivet genom en mer

5 RD 1906, FK prot. 43, s. 5 ff.

6 *Verkstäderna* nr 2 15/2 1906, s. 21 ff och nr 5 15/5, s. 91 f.

7 *Industria* nr 4 1906, s. 39.

8 Ibid. nr 8, s. 87 ff (kursiv. i tidskr.).

eller mindre obligatoriskt verkande förliknings- och skiljedomslagstiftning skulle bli genomvävt av ett nät av skiljedomsförfaranden. Den svagare parten skulle utnyttja detta till förhållningstaktik och följderna skulle kanske bli föga bättre än öppna konflikter.⁹

Den starkare känner mindre behov av medling och skiljedom än den svagare parten i en strid. Därav kommer, som Westerståhl framhållit, skillnaden i SAF:s och CA:s inställning. Förhållandet tycks av samma orsaker ha varit likadant på arbetsidan mellan starkare och svagare fackförbund.¹⁰

Arbetsavtalslagstiftning var alla arbetsgivarorganisationer oavsett inställning till lagstiftning om medling och skiljedom angelägna om att få. En utredning hade vid sekelskiftet utförts av en kommitté under Robert Dicksons ordförandeskap. Kommitténs förslag byggde inte på kollektivavtalet utan på det enskilda arbetsavtalet. Förslaget innehöll bestämmelser om décompte — innehållen lön som säkerhet mot arbetarens avtalsbrott — och om strafflagsändringar mot s.k. samhällsfarliga arbetsnedläggelser. Regeringsförslag om arbetslagstiftning dröjde emellertid. 1905 motionerades i båda riksdagens kamrar om en föreningslagstiftning, som gjorde arbetsmarknadens organisationer juridiskt ansvariga. Bland motionärerna, som tillhörde majoritetspartiet i första eller lantmannapartiet i andra kammaren, fanns flera arbetsgivare. Riksdagen avtog motionerna med hänvisning till att en allmän arbetslagstiftning skulle komma. Robert Almström uttryckte därvid den förhoppningen, att organisationernas registrering skulle bli obligatorisk, ej frivillig som motionärerna föreslagit.¹¹

Regeringens förslag blev inte en allmän arbetslagstiftning utan ett lösbrytande av arbetslagstiftningskommitténs förslag till strafflagsbestämmelser mot s.k. samhällsfarliga strejker och strejker vid gas-, el-, vatten- och renhållningsverk liksom vid brandkårer, järnvägar och kanaler. Förslaget antogs prompt av första kammaren men förkastades med mycket knapp majoritet i andra kammaren efter en lång debatt. I den uppträdde arbetsgivare på båda sidor. Konsul C. J. F. Ljunggren, verkstadsägare från Kristianstad, medlem av Verkstadsföreningen men också ordförande i Centralförbundet för Sveriges industri och hantverk, bruksägare Axel Ekman, disponent och direktör för Finspångs styckebruk och H. Öhngren, en industriidkare från Örnköldsvik, uppträdde mot förslaget. De var alla liberaler. Två högermän, J. Svensson i Skyllberg, bruksägare, och A. Reuterskjöld, bruksdisponent vid Gimo, stödde det.¹² Regeringsförslaget be-

9 Ibid. nr 2, s. 14.

10 Westerståhl, s. 179 f och 271 f.

11 RD 1905. FK mot. nr 14 och AK nr 124 samt FK prot. 46, s. 9.

12 RD 1905. AK prot. 59, s. 5 ff.

teknades av vänstern som ett försök till klasslagstiftning och ställde vänstern samlad mot högern i riksdagen.

Svenska arbetsgivareföreningen hade i maj uttalat sig för regeringens lagförslag.¹³ När *Industria* kom ut med sitt första nummer den siste juli 1905 och anmäldes som organ för SAF, förklarades den svenska arbetsgivarrörelsens legislativa önskemål vara: "Frihet åt arbetet, helgd åt arbetsavtalet, skydd åt den lagliga ordningen."¹⁴

Arbetsgivarna och kollektivavtalet

Inom hantverket fanns hävd från skråtiden för föreningar liksom för en reglering av arbetsförhållandena. De första fackliga organisationerna uppstår bland hantverksarbetarna och bland deras mästare, därmed också de första kollektivavtalen. Först senare kommer turen till storindustrin. Det internationella mönstret gällde även Sverige. På 1880-talet bildades t.ex. arbetsgivareföreningar bland målarmästarna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Under 1890-talet sammanslöts de lokala organisationerna till en landsomfattande arbetsgivarorganisation av målarmästare. Sådana uppstod då också bland boktryckare, skraddarmästare och byggmästare. Storindustrin kunde under 80-talet endast visa upp ett informellt samarbete mellan verkstäderna i Stockholm och en tillfällig sammanslutning mellan sex textilt företag i Göteborg, den senare med syfte att genom lockout krossa fackföreningarna. Under 90-talet tillkom lokala arbetsgivarorganisationer i Norbergs bergslag, i Hälsingborg och bland verkstäderna i väst-sverige (Verkstadsföreningens västra krets) samt en enda riksorganisation — Svenska cigarrfabrikantföreningen.¹⁵ Till denna uppräknig hos Adlercreutz kan läggas de skånska sockerbruken. I Svenska sockerbruksaktiebolagets arkiv finns två protokoll från 1891 över ett samarbete för att få gemensamma löner och arbetskontrakt. Kontrakten förbjöd arbetarna att tillhöra fackförening. På hösten 1897 bildades en hemlig arbetsgivarorganisation, Svenska råsockerfabrikernas garantiförening med strejkersättning som viktigaste uppgift. Det första bevarade kollektivavtalet för ett sockerbruk tillhörigt föreningen är från oktober 1899.¹⁶

I fackföreningarnas tillkomsthistoria finns en motsvarande turordning mellan hantverks- och industrifackföreningar. Diskussionen om vilket som

13 SAF Avskrifter av stämmoprot. för år 1902–1920. SAF:s arkiv, Stockholm. Stämman 4/5 1905, § 9. Redan i jan. 1904 hade föreningen framfört önskemål att fackföreningarna före uppgörelse i verkstadskonflikten borde förmås bli juridiskt ansvariga och opolitiska (Lohse, s. 51).

14 *Industria* nr 1 1905, s. 2.

15 Adlercreutz, s. 204 ff.

16 Garantiföreningen. Prot. 22/5 och 8/8 1891 samt 16/10 1897. Avtal för Svedala 1/10 1899–1/10 1900. SSA.

var det första kollektivavtalet i Svergie gäller alldeles följdriktigt några överenskommelser inom hantverket med den första ansatsen så tidigt som 1869. Eventuellt är det första kollektivavtalet inom storindustrin avtalet mellan gjutarefackföreningen och de mekaniska verkstäderna i Göteborg. Det ingicks 1896. Då fanns redan åtskilliga avtal inom hantverket. Adlercreutz sammanfattar arbetsgivarnas ståndpunkt till kollektivavtalet vid sekelskiftet så: en gynnsam inställning fanns inom typograf-facket och hantverksfacket men med undantag. Den rent negativa inställningen fanns inom storindustrin. Den hade tagit sig uttryck i Norbergs bergslags gruvvägareförenings vilja att ensam bestämma över arbetsförhållandena och i sågverksägarnas i Sundsvall nedkämpande av fackföreningarna i den stora striden 1899.¹⁷

Centrala arbetsgivareförbundet, byggmästarnas och hantverkarnas organisation, förklarade i stadgan förbundets syfte vara "att reglera förhållandet emellan medlemmarna och deras arbetare genom åstadkommandet av i möjligaste måtto rättvisa samt för yrkena och deras utövare fördelaktiga *arbetsavtal med arbetarorganisationerna*".¹⁸ Att motsvarande deklarationer saknades i Svenska arbetsgivareföreningens och Verkstadsföreningens första stadgor var ingen tillfällighet. Storindustrins företagare hade ännu inte godtagit kollektivavtalet. Hallendorff antar, att SAF:s grundare principiellt hade samma uppfattning om föreningsrätt och därmed till kollektivavtal som sågverksägarna i Sundsvallsdistriktet visat upp 1899.¹⁹ Sågverksägarna stod emellertid utanför SAF. Vad de första medlemmarna i SAF innerst inne tyckte, vet vi knappast. Föreningen bestod vid sin tillblivelse i allmänhet av arbetsgivare, som ännu ej behövt bekänna färg och av sådana som inlätit sig på förhandlingar med arbetarna. Samma var förhållandet i den första styrelsen, konstaterar Lohse, efter en genomgång av ledamöternas kända mellanhavanden med fackföreningsrörelsen.²⁰ En rundfråga bland några arbetsgivare, som *Svenska Dagbladet* anordnade 1902 med anledning av arbetsgivarorganisationernas tillkomst, visar en splittrad bild.²¹

Verkstadsavtalet

Svenska arbetsgivareföreningen skulle få några års anstånd med att möta den samlade fackföreningsrörelsen. För Sveriges verkstadsförening blev det

17 Adlercreutz, kap. V B 2-4. Sammanfattningen, s. 242.

18 *En minnesskrift*, s. 21 (cit. kursiverat här).

19 Hallendorff, s. 49.

20 Lohse, s. 45 ff.

21 Sammanställd i *Industria* nr 8-9 1952, s. 89 ff.

annorlunda. Verksamheten inleddes med allmän lockout 1903.²² Lockouten hade föregåtts av ett beslut den 14 maj att ej ingå kollektivavtal om minimilön grundad på arbetarnas ålder. Vid förhandlingar 21–22 maj med Järn- o. metallarbetareförbundets ledare Ernst Blomberg om lönerna vid Kockums i Malmö hävdade Verkstadsföreningens ombudsman Henrik Fornander i en diskussion med anledning av 14 maj-beslutet, att lönerna kunde fastställas individuellt även vid kollektiva avtal.²³

Beslutet den 14 maj vänder sig i och för sig inte mot kollektivavtalet. Minimilöneprincipen, som nästan är en förutsättning för kollektivavtalet, gör, att det enligt Adlercreutz dock finns tämligen starkt fog för att anse det riktat mot kollektivavtalet som sådant. Som stöd för åsikten anförs en mot fackföreningarna skarp kommentar till beslutet av Fornander i Verkstadsföreningens månadsmeddelanden. Adlercreutz jämför också verkstadsägarnas beslut med gruvägarnas i Norberg fientliga attityd på 90-talet till föreningsrätt och kollektivavtal.²⁴ Om Verkstadsföreningens position var vald med den taktiska beräkningen att slippa ifrån allt vad avtal hette eller om föreningen, som den uppgav, bekämpade minimilön efter ålder av rädsla för att den skulle nivellera yrkesskickligheten, går inte att avgöra på det hittills utnyttjade källmaterialet. Vissa uttalanden redan i detta material ger dock kompletteringar i fråga om arbetsgivarnas inställning.

Vid tidigare behandling av 14 maj-beslutet har inte beaktats, att före beslutet Verkstadsföreningens ombudsman i föreningens månadsmeddelanden visat ett klart positivt intresse för överenskommelser med fackföreningarna och då närmast efter danskt mönster. Han stod därvid under intryck av den resa han på Verkstadsföreningens vägnar hade företagit i södra Sverige med besök i Köpenhamn och Oslo. Besöken i Köpenhamn och Oslo var studiebesök hos grannländernas arbetsgivarorganisationer. ”Både i Norge och Danmark har man i en följd av år haft ett ordnat fackföreningsväsende, och i båda länderna har man *träffat skriftliga avtal med fackföreningarna rörande samarbetet m.m. inom verkstäderna samt om biläggande av eventuella konflikter medelst skiljedom*. Dessa avtal vilka enligt uppgift *strängt respekteras* giva en stor reda åt alla förhandlingar och *förbjuda* alla överilningar beträffande förklarandet av strejk eller lockout, . . .”, inleder Fornander denna del av sin reseberättelse.²⁵

22 Ang. verkstadskonflikten 1903–1905 i allmänhet se Styrman, s. 94 ff och J. Lindgren, *Svenska metallindustriarbetareförbundets historia* I 1888–1905, Stockholm 1938, s. 521 ff.

23 Lindgren, s. 541 f. Blomberg själv ansåg inte individuella löner som absolut olämpliga, jfr *ibid.*, s. 546 f.

24 Adlercreutz, s. 238 och 242.

25 *Sveriges verkstadsförenings månadsmeddelande* mars 1903, s. 40 ff. Cit., s. 42, kursiv. av Fornander. Artiklar på samma tema i sept., s. 169 och okt., s. 184 ff.

Fornanders reseberättelse vittnar i fortsättningen ovedersägligen om en klart positiv inställning till organisationer på ömse sidor och till överenskommelser dem emellan om verkstadsregler och förhandlingsordning som i Danmark. Om löneavtal nämns ingenting. I vad mån Fornanders åsikter delades av föreningens överstyrelse och medlemmar är okänt.²⁶ Den konsekvens varmed förhandlingsordningen drevs både i månadsmeddelandena och vid förhandlingsbordet tyder dock på att inställningen inom föreningen i den frågan var klarare och sammanföll med ombudsmannens.

Lockouten, som pågått från början av juli, avblåstes den 3 augusti. En femmannakommitté under opartisk ordförande tillsattes. Kommittén lade i november fram ett förslag till förhandlingsordning närmast efter förebild av den danska verkstadsindustrins avtal 1900 och 1902. Kommittén gjorde också ett principuttalande att minimilöner borde bygga på ålder och yrkeskicklighet. Förhandlingsordningen antogs av Verkstadsföreningen men inte uttalandet i minimilönefrågan. Meningarna var starkt delade om lämpligheten att ingå kollektivavtal. Förutsättningarna därför borde vara att fackföreningarna var juridiskt ansvariga och politiskt neutrala, uttalade Stockholms- och norra kretsens styrelse på förslag av Bernström, när kommittéförslaget behandlades. De önskemålen framfördes nu inte, men i dem låg uttryckt mycket av arbetsgivarnas tvekan att ingå avtal med juridiskt oansvariga och dessutom socialistiska fackföreningar. I stället tog Verkstadsföreningen upp föreningsrätten. Den skulle vara ömsesidig. Arbetarna fick inte hindra arbetsgivaren att anställa vem han ville, eller vägra att arbeta tillsammans med oorganiserade eller medlemmar av andra organisationer än fackföreningarna.²⁷ Förhandlingsordningens antagande uppställde Verkstadsföreningen som villkor för fortsatta underhandlingar. En tvist om formen för villkorets uppfyllande tog Verkstadsföreningen som anledning att avbryta förhandlingarna våren 1905. Möjligen såg motståndarna till kollektivavtalet här en chans att en strid skulle leda till att fackförbunden helt slogs tillbaka.²⁸ Strejker utbröt och Verkstadsföreningen svarade med lockout. Konflikten blev synnerligen omfattande och långvarig. Den berörde 97 arbetsgivare och utestängde som mest 14 000 arbetare, den dittills största siffran i Sverige.²⁹ Lockouten var samtidig med unionskrisen och varade i över fyra månader. Slutligen upptogs förhandlingar under landshövdingen greve Hugo Hamiltons ledning. Resultatet blev det första stora riksavtalet. Minimilöner i öre per timme fastställdes

26 Ernst Blomberg trodde att Fornander avgick 1904, därför att han upprepade gånger desavouerats av överstyrelsen. Lindgren, s. 592. Jfr även s. 548 ff.

27 *Särskilda kommitterades förslag . . . jämte överstyrelsens och Stockholms och norra kretsstyrelsens uttalande däröver*, Stockholm 1904, s. 15 f.

28 Styrman, s. 116.

29 *Arbetsstatistik E:1*, s. 97.

med hänsyn till ålder och yrkesskicklighet för tre dyrorter. Rätten att fritt och okränkt deltaga i arbetet skulle liksom föreningsrätten "hållas i ömsesidig helgd". Förhandlingsordningen nedbringades jämfört med det tidigare förslaget till två instanser. Ordet "fackförening" i detta hade utbytt mot "arbetare" för att omfatta även oorganiserade och medlemmar av Svenska arbetarförbundet. Den 1905 antagna förhandlingsordningen fick härigenom en mer individualistisk prägel.

Verkstadsavtalet 1905 är till sitt innehåll en kompromiss — till sin innebörd var det en seger för kollektivavtalsidén. På så sätt var verkstadsavtalet oavsett innehåll en stor seger för fackföreningsrörelsen och för de arbetsgivare, som i kollektivavtalet såg vägen till framtida arbetsfred. I motsvarande grad var det en motgång för dem, som ville hävda ett individualistiskt förhållande mellan arbetsgivare och arbetare. Organisationerna hade nu bestämt ett avtal för hela landets verkstadsindustri.

Verkstadsavtalet blev ett betydelsefullt avtal och kom att i vissa delar bestå länge. Det förmedlade ett danskt inflytande, även om den slutligt antagna förhandlingsordningen skilde sig därifrån. De svenska arbetsgivarna fick genom verkstadsavtalet ett svenskt alternativ vid sidan av det danska som en möjlighet till reglering av uppkommande tvister på arbetsmarknaden.

Svenska arbetsgivareföreningen och arbetarna 1905-1907

Cirkuläret av den 17 februari 1905. Kollektivavtalet

Medan Sveriges verkstadsförening genom sin strid mot fackförbunden 1903–1905 ställdes inför en hel rad principiella och praktiska problem, som förr eller senare måste möta en arbetsgivarorganisation, hade Svenska arbetsgivareföreningen ännu inte gjort sin debut på arbetsmarknaden. SAF var i slutet av 1904, trots en ökande anslutning, fortfarande en förhållandevis liten förening. De ekonomiska resurserna hade varit motsvarande obetydliga, och först i september 1904 hade fonderna vuxit till ett belopp, som gjorde det möjligt att betala ut strejkersättning. Kollektivavtal förekom i liten utsträckning och SAF var ett oskrivet blad i arbetsmarknadspolitiska frågor. Föreningen hade ännu inte skaffat sig ett eget språkrör i pressen, och av protokoll och korrespondens att döma gav det dagliga arbetet ännu inte anledning till några principiella beslut.

Omkring 1905 börjar Svenska arbetsgivareföreningen få en mer markerad profil. Händelser och initiativ utifrån tvingade SAF att ta ståndpunkt i olika frågor. Centrala arbetsgivareförbundet föreslog samarbete under arbetskonflikter och att organisationerna skulle komma överens om gemensamma grundsatser i avtalen. Resultatet av överläggningarna med CA blev för SAF:s del cirkuläret av den 17 februari 1905 om kollektivavtal och arbetets frihet.¹

Kollektivavtalets både för- och nackdelar framhålles för medlemmarna i cirkuläret, men något till- eller avstyrkande att ingå sådana avtal ger inte styrelsen. Kollektivavtalets fördelar för arbetsgivarna — stadga i arbetsförhållanden under fastställd tid — och nackdelar — läsning av lönerna även under nedåtgående konjunkturer — var av olika betydelse i olika yrken. Alla arbetsgivare i ett yrke borde träffa en gemensam ståndpunkt. Detta innebar indirekt, att styrelsen förutsatte, att vissa arbetsgivare skulle ha fördel av kollektivavtal. Motiveringen för cirkuläret, att kollektivavtalet blev allt vanligare, förutskickade också att det kunde bli det inom SAF. Gustaf Falkenström, SAF:s direktör 1905, uppger i Hallendorffs historik 1927, att styrelsen på grund av cirkuläret angreps för att ha principiellt godkänt kollektivavtalet. Oavsett om uppgiften är riktig eller ej, protokollet säger inget därom, kan man mycket väl tänka sig, att en motståndare till kollektivavtalet kan ha reagerat negativt vid läsningen. Detta säger emellertid ingenting om styrelsen verkligen under vissa förhållanden hade accepterat kollektiva avtal.² Men själva cirkuläret är onekligen ett indicium på att så var fallet.

Under sommaren 1905 började den nya halvmånadstidningen *Industria*, på vars omslag det stod "I arbetarfrågor organ för Svenska arbetsgivareföreningen",³ att utkomma. *Industria* ägdes av fil. dr Hjalmar G. Wallgren och utgavs till "jämte andra, ägare av och chefer för samtliga industriella företag i vårt land med omkr. 4000 kr eller däröver i tax. inkomst" — om någon med 4000 kr eller mer inte fick den "så ersättes detta tillfullo därav, att en mängd industriidkare med mindre inkomst än så, erhålla densamma".⁴ Inte heller *Industria* tog bestämd ställning till kollektivavtalet. "Man kan tvista om lämpligheten att *överhuvud* sluta kollektiva löneavtal med arbetarna."⁵ Staten och kommunerna bör inte ingå kollektivavtal, är kommentaren till ett förslag av R. F. Berg och byggmästare Stenmarck i Malmö stadsfullmäktige om att kommunerna som arbetsgivare borde gå i

1 SAF Cirk. 17/2 1905. Jfr Hallendorff, s. 57 ff.

2 Jfr Lohse, s. 66 f.

3 Jfr Hallendorff, s. 96.

4 I juli 1908 övertog SAF *Industria* och som redaktör tillsattes Axel Brunius, f.d. medarbetare i *Stockholms Dagblad*. Jfr *Industria* nr 13 1908, s. 1.

5 *Industria* nr 3 1905, s. 40 (kurs. i tidskr.).

spetsen på avtalsområdet. Städerna liksom staten och samhället i allmänhet bör göra vad de kan för att upprätthålla det individuella arbetsavtalsförhållandet till sina arbetare. Det är det enda fullt värdiga uttrycket för friheten och rätten att arbeta. "Och det är givetvis i *den riktningen*, som de starkaste och mest oberoende arbetsgivarna böra göra sitt inflytande gällande, till föredöme och moraliskt stöd för de mindre starka."⁶

Ett realistiskt uttalande, som inte direkt motsäger vad som skrivits tidigare, men dock har en annan accent, framförs med anledning av rykten om att den Lindmanska regeringen skall ta upp arbetsavtalsfrågorna. I en signerad artikel skriver Hjalmar Wallgren, att frågan måste tas upp i de moderna former i vilka den "*faktiskt*" framträder. Sedan den förra avtalslagskommitténs betänkande fem år tidigare har "nya problem och nya på grund av sin egen inneboende makt genomgripande *fakticiteter* framträtt, vilka numera helt enkelt omöjliggöra en effektiv arbetsavtalslagstiftning *uteslutande* på den individualrättsliga grunden". De korporativa maktfaktorerna gör "sin rätt eller sin makt" gällande och måste inordnas i samhället.⁷

Vilken väg valde SAF i det praktiska arbetet? Omedelbart efter en artikel, där *Industria* i sitt första nummer konstaterat att skäl med fog kunde anföras både mot tariff-avtal och minimilöner i Sverige likaväl som i Tyskland, avtrycktes utan kommentar ett stort avtal för textilindustrin i Borås med detaljerade minimilöner. Avtalet hade ingåtts mellan Borås textilarbetsgivareförbund, medlem av SAF, och fackföreningen efter förhandlingar mellan Arbetsgivareföreningens direktör och textilarbetsareförbundets styrelse. Avtalet innehöll bestämmelser till skydd för föreningsrätten.⁸ Vid slutet av 1905 hade 44 procent av Arbetsgivareföreningens delägare kollektivavtal.⁹

När den bekanta föreningsrättsstriden utbröt vid Mackmyra sulfittfabrik i mars 1906, vägrade Svenska arbetsgivareföreningens styrelse att godkänna bolagets lockout, "då arbetskonflikten uppstått särskilt på grund av bolagets vägran att låta arbetarna tillhöra fackförening".¹⁰ Beslutet innebar att konfliktersättning inte betalades ut.

Redan när SAF:s verksamhet egentligen började, år 1904, ingick föreningen i förhandlingar och medverkade vid kollektivavtal mellan sina medlemmar och fackföreningarna. I februari-cirkuläret 1905 betraktar styrelsen

6 Ibid. nr 4 1906, s. 42 (kurs. i tidskr.).

7 Ibid. nr 15 1906, s. 169 ff (kurs. är Wallgrens).

8 Ibid. nr 1 1905, s. 11 ff.

9 Lohse, s. 63.

10 Ibid., s. 55 not 79.

kollektivavtalet som en lämplighetsfråga för olika yrken och förutsätter dess ökade användning inom Arbetsgivareföreningen. Slutandet av kollektivavtal förutsätter indirekt erkännande av ömsesidig föreningsrätt, när inte föreningsrätten som i Borås textilavtal direkt utsades. SAF:s vägran att på våren 1906 godkänna Mackmyrakonflikten var en konsekvens av att föreningsrätten hade erkänts. Accepterandet av föreningsrätten och kollektivavtalet kan för SAF:s del dateras från 1905. von Sydow påstod långt senare, att frågan var "öppen", när han kom som direktör till Arbetsgivareföreningen 1907, men att styrelsen alltid erkänt organisationsrätten.¹¹ Påståendet är något missvisande genom att det förskjuter avgörandet till von Sydows tid. Det hade fallit tidigare, även om det ett par år efteråt fortfarande kunde ifrågasättas.

Cirkuläret av den 17 februari 1905. Arbetets frihet

Huvudfrågan i Svenska arbetsgivareföreningens cirkulär av den 17 februari 1905 är komplext arbetets frihet. Ev. kollektivavtal måste innehålla bestämmelsen "att arbetsgivaren har rätt att fritt antaga och avskeda arbetare, att leda och fördela arbetet och att begagna arbetare från vilken förening som helst eller arbetare stående utanför förening". Samma år infördes denna bestämmelse i stadgan som § 23. Den var en omformulering av en skiljedom för Stockholms byggnadsfack av år 1900, som också i sin helhet citerades i SAF:s cirkulär. Uttrycket "Arbetsgivaren fördelar och leder arbetet" har, som Lohse hävdade, troligen danskt påbrå. I septemberförloppet 1899 hette det "Arbejdsgivernes Ret til at lede og fordele Arbejdet . . .".¹²

Där fackföreningen var stark och arbetsgivaren svag, kunde arbetarna öva inflytande inte bara på lönesättning och arbetstid utan även på andra arbetsförhållanden. De områden, som låg närmast att dragas in under fackföreningens inflytande, var arbetets ledning, arbetarnas antagande och avskedande. Konkret kunde detta innebära, att fackföreningen ville vara med och bestämma hur arbetet i verkstaden skulle bedrivas och vilka ordningsregler som skulle finnas. Förmännen, som intog en mellanställning mellan arbetsgivaren och arbetaren och hade den direkta arbetsledningen om hand, kunde göras beroende av fackföreningen; denna kunde kräva, att förmännen skulle vara medlemmar, men också att misshagliga förmän skulle avskedas. De organiserade ville naturligen ha in alla arbetare på

11 H. von Sydow, *Om den svenska arbetsgivareorganisationen, dess verksamhet och betydelse*, Stockholm 1932, s. 19. Jfr Westerstähl, s. 145 f.

12 L. Lohse, Rec. av Adlercreutz, *Statsvet. tidskr.* 1955, s. 234.

arbetsplatsen i fackföreningen. Ett sätt att gynna de egna liksom att öka deras antal var att kräva företrädesrätt eller monopol för fackföreningsmedlemmar vid nyanställning. Dessutom krävdes kontroll vid avskedanden. Alternativt till företrädesrätt för fackföreningsmedlemmar krävdes ibland, att i första hand arbetare bosatta på orten eller med familj skulle beredas arbete. Att sådana krav föreföll arbetarna naturliga och rättvisa, är lika uppenbart som att de kunde komma i strid med företagets intresse av en rationell och lönande drift. Särskilt i fråga om strejkbrytare sökte fackföreningen få igenom sin vilja. Hade arbetsgivaren i strejkande arbetares ställe anställt nytt folk, så kunde det därigenom bli svårt att ta tillbaka alla strejkande. Dessa krävde, att strejkbrytarna skulle bort och ville inte "arbeta kamrat" med dem. Arbetsgivaren var å sin sida inte alltid villig att offra dem, som hade hjälpt honom i striden. Genom svårigheter av detta slag kunde en strid fortsätta långt efter det att de ursprungliga orsakerna bortfallit. Eftersom stora grupper av industriarbetare stod utanför fackföreningarna, var en av arbetsgivarnas största möjligheter till seger vid en öppen konflikt att skaffa arbetsvilliga eller strejkbrytare. Strejkbrytarna stämplades i den socialdemokratiska pressen som förrädare, och deras namn och adress offentliggjordes. De fick inte bli medlemmar i en fackförening förrän efter offentlig avbön, och organiserade arbetare borde utfrysa dem på arbetsplatserna. Upphörde en arbetsnedläggelse faktiskt genom att arbetet återupptogs av nya arbetare, fortlevde ändå blockaden mot fabriken liksom förföljelsen av strejkbrytarna. Ett antal formellt oavslutade arbetskonflikter, kanske flera år gamla, fanns således kvar på arbetsmarknaden.

När arbetsgivarna proklamerade arbetets frihet, dvs. arbetsgivarens rätt att anställa och avskeda vem han ville och arbetarnas rätt att fritt söka arbete, fanns det i högsta grad reella intressemotiv till det. Men det fanns också ideologiska skäl. Dessa underströks av fackföreningsrörelsens anknytning till det socialdemokratiska partiet. Att inte industrins konkurrenskraft gentemot utlandet nedsattes genom minskad arbetsintensitet och för höga löner var i och för sig ett fosterländskt motiv, men blev det desto mer, om hotet kom från socialistiska fackföreningar med en internationell i stället för en svensk solidaritet. I *Industrias* programförklaring 1905 talas om att "rädda vår unga uppblomstrande industri ur tvångssocialismens dödsbringande famntag".¹³ Att arbetsgivaren förblev herre i sitt eget hus var ett försvar för egendomsrätten. Tankegången finns utförligt redovisad i t.ex. *Industria* 1906:

"... såsom vi vid föregående tillfällen framhållit, för arbetsgivarna är vården av arbetets frihet det viktigaste av alla skyddsvärn för egendomsrättens helgd och

13 *Industria* nr 1 1905, s. 1.

emot det socialistiska samhället, för fackföreningarna är fackföreningstvånget på arbetsplatserna en lika nödvändig 'etapp' vid anfallskriget emot detta samhälle. Den första anhalten vid denna deras frammarsch utgöres av det individuella arbetsavtalets förintande och fackföreningarnas erkännande såsom innehavare av arbetarens rätt att besluta rörande sig och sin arbetskraft. Redan detta som nu förefaller så enkelt och naturligt innebär vid närmare eftertanke konsekvenser . . . Och inom nationer, där man mera konsekvent och kraftigt än i vårt land värnat det bestående samhället emot socialistiska inkräktningar, föras fortfarande bittra strider även rörande den punkten av fackföreningsprogrammet. Den andra stationen vid socialisternas skickligt planerade framryckning utgöres av fackföreningarnas exklusiva bemäktigande av arbetsplatserna. Är detta vunnet så är ett jättesteg taget till det socialdemokratiska samhällets förverkligande och – till upphävande av den enskilda äganderätten."¹⁴

Artikeln är propagandistiskt färglagd och naturligtvis ansåg inte alla arbetsgivare, att det socialistiska samhället stod för dörren om man tummade på arbetets frihet, men redan i det interna cirkuläret 1905 förklarades, att arbetsgivarnas handlingsfrihet var en viktig punkt för industrins bestånd och en plikt även mot de arbetare som inte anslutit sig till Landsorganisationen och det socialdemokratiska partiet. Det kan nämnas att *Verkstäderna* med "i huvudsak" gillande citerade *Industrias* artikel.¹⁵ Arbetets frihet kunde också motiveras med något av den äldre liberalismens laissez-faire, som i andra punkter dock sedan länge var övergiven av många av industrins män. Enligt ett sådant synsätt skulle de ekonomiska krafternas fria spel bestämma arbetslönens höjd och staten skulle endast garantera den allmänna ordningen, skydda den enskildes frihet och ge helgd åt arbetsavtalet. Organisationer, även arbetsgivarnas naturligtvis, var egentligen av ondo. "Även den mest hängivne anhängare av denna organisation (SAF) bestrider förvisso icke, att det naturligaste och riktigaste är den enskildes fulla handlingsfrihet endast under *statens* lagbundenhet och hägn."¹⁶

Arbetets frihet i praktisk politik

Under hösten 1905 var frågan om sympatilockout eller annat understöd till Verkstadsföreningen uppe inom SAF. Det visar att Svenska arbetsgivareföreningen var beredd till aktiv insats för Verkstadsföreningens stridsmål, varav arbetets frihet var en viktig del. Det skulle ännu dröja något innan SAF fick gå i strid härför, men det fanns andra möjligheter att praktiskt arbeta för arbetets frihet.

14 Ibid. nr 10 1906, s. 109 f "Tryggande av arbetets frihet".

15 Jfr *Verkstäderna* nr 6 1906, s. 126 "Arbetets frihet".

16 Ibid. nr 14 1906, s. 158 (kurs. i tidskr.)

Arbetsförmedling för arbetets frihet. De tyska arbetsgivarna inom storindustrin använde egna arbetsförmedlingar för att kontrollera arbetskraften. Den danska arbetsgivareföreningen hade under den stora lockouten 1899 övervägt att införa det tyska systemet, men hade inte gjort det. Svenska arbetsgivareföreningen måste i sina ansträngningar att tillförsäkra arbetsgivarna fritt val av arbetare också komma att överväga detta. I Sverige var fältet fortfarande fritt för initiativ på området. Den socialt intresserade, liberala politikern Edvard Wavrinsky hade 1900 i riksdagen lagt fram en motion, som till sin omfattning nästan föregrep den utredning motionen begärde. Wavrinsky hade grundligt satt sig in i förhållandena utomlands, inte minst i Tyskland, där han själv studerat arbetsförmedlingar av olika typ. Hans erfarenhet hade gett vid handen, att arbetsförmedlingen borde vara opartisk med lika inflytande och hänsynstagande till arbetsgivarnas och arbetarnas intressen. Förmedlingar borde drivas kommunalt, men samordnas genom statens försorg. Med sitt förslag i riksdagen ville han förekomma den olyckliga utvecklingen i Tyskland, där arbetsgivarnas förmedling dominerade i Preussen och den opartiska kommunala förmedlingen i Sydtyskland. En statlig uppmaning till bildandet av kommunala förmedlingar i Sverige skulle kunna förhindra, att arbetsansvisningen här blev ett arbetsmarknadspolitiskt vapen. Wavrinskys förslag, som understöddes av liberalerna men bekämpades av konservativa talare, fälldes i andra kammaren med knapp majoritet. Samma öde rönt det följande år.¹⁷ Wavrinskys anhängare gick i fortsättningen fram med enskilda initiativ på det kommunala planet, vilket utskottet i sitt avstyrkande 1901 f.ö. hade rekommenderat. Den konservative industriidkaren Oscar Trapp hade redan i april 1900 tagit initiativet i Hälsingborg, och den liberala handlanden K. G. Karlsson och direktören Ernst Andréé väckte något senare förslaget i Göteborg. Vid slutet av 1902 började förmedlingarna i Hälsingborg och Göteborg sin verksamhet. De stod under ledning av styrelser med lika representation för arbetsgivare och arbetare utsedda av stadsfullmäktige. Vid strejker och lockouter skulle förmedlingarna förhålla sig neutrala.¹⁸ För Stockholms del förelåg sedan sommaren 1903 ett kommittébetänkande om inrättande av ett förmedlingskontor som det i Göteborg.¹⁹

Den privata, antingen av organisationer eller kommissionärer bedrivna förmedlingen var obetydlig. Två kommunala kontor var nyinrättade, ytterligare sådana förbereddes. Detta var situationen, när Svenska arbetsgivareför-

17 RD 1900 AK mot. nr 152, tillfälliga utskotts utlåt. nr 18, prot. 48, s. 67 ff och RD 1901 AK mot. nr 1, tillfälliga utskotts utlåt. nr 8, prot. 14, s. 35 ff.

18 *Arbetsförmedlingen i Hälsingborg*, Hälsingborg 1952, s. 5 ff och *Arbetsförmedlingen i Göteborg*, Göteborg 1952, s. 7. ff.

19 *Arbetsförmedling och arbetsmarknad i Stockholm*, Stockholm 1955, s. 9 ff.

eningen tog upp frågan. Vice ordföranden Oscar Carlson framhöll i styrelsen de stora fördelarna för SAF och landets "mer besinningsfulla arbetare" av en arbetsförmedling under föreningens direkta kontroll, som skulle förmedla platser endast till verkligt dugliga och plikttrogna arbetare. Utredning beslöts, speciellt av de tyska arbetsgivarnas "Arbeitsnachweis" enligt verkställande direktören Gustaf Falkenströms förslag, men också av den föreslagna kommunala förmedlingen i Stockholm.²⁰ En första orientering fick medlemmarna i ett föredrag av Falkenström vid föreningens stämma den 13 maj 1904. Stämman gav styrelsen i uppdrag att verkställa en fullständig utredning av arbetsförmedlingen i Tyskland och dela ut den som broschyr till SAF:s delägare. Beslutet medförde, att Falkenströms föredrag med kompletteringar kom ut i tryck i november 1904.

I sitt föredrag konstaterade Falkenström inledningsvis, att frågan om arbetsförmedling kunde verka vara av underordnad betydelse för SAF. Så var det emellertid inte. Den hängde samman med så erkänt viktiga ting som kontrollen av arbetare, som söker nya platser, och hjälp åt arbetare som vill förbli oberoende av fackföreningarna. Allteftersom arbetarrörelsens makt växer och den offentliga arbetsförmedlingen vinner insteg i Sverige, måste arbetsgivarna ta ställning liksom arbetsgivarna i Tyskland fått göra. När förhållandena nått så långt i spänning mellan kapital och arbete som där, framstår arbetsförmedlingen som en stor sak, som arbetsgivarna för sin existens måste ta hand om. Den har nära nog blivit det centrala för de tyska arbetsgivarorganisationerna. Falkenström redogjorde därefter för den kommunala anvisningen, ursprungligen startad i München 1895 och sedan efterbildad bl.a. i Köpenhamn och Oslo, förebilderna för respektive Hälsingborg och Göteborg. Arbetsgivarna hade under trycket av stora konflikter i början av 90-talet öppnat egna kontor. Fackföreningarna hade till en början inte intresserat sig för arbetsförmedlingen men senare övergått till att stödja den kommunala. Detta var dock taktiskt betingat; helst ville fackföreningarna själva ha kontrollen. Detta visades av deras försök i Sydtykland att bemäktiga sig ledningen av kontoren och göra dem partiska. Opartiskheten var f.ö. svår att uppehålla, när motsättningarna var skarpa. Den opartiska förmedlingen var mest inriktad på att motverka arbetslöshet, medan arbetsgivarnas närmast avsåg att sovra och kontrollera de arbetssökande. Arbetare, som genom dåligt uppförande, strejk eller dylikt gjorde sig misshagliga får inte anställning annat än under vissa villkor. "Tack vare att arbetsgivarna ha en organiserad anvisning, vars verksamhet de skydda, kosta vad det vill, så ha de ingen nämnvärd svårighet att få arbetsvilligt folk i sådant antal, att långvariga

20 SAF Avskrifter av styrelseprotokoll och arbetsutskottets protokoll. SAF:s arkiv, Stockholm. Styrelseprot. 11/1 1904, § 8.

konflikter numera sällan förekomma." Arbetsgivarnas arbetsförmedling var enligt Falkenström klart överlägsen den offentliga.²¹

Omedelbart efter det att Falkenströms broschyr kommit ut, beslöt Stockholms stadsfullmäktige inrätta en opartisk kommunal arbetsförmedling. Bland arbetsgivarrepresentanterna i dess styrelse fanns ingen företrädare för SAF. Däremot blev CA representerad genom sin ordförande byggmästare Magnusson och en styrelseledamot disponent Erik Hjort. SAF hade då avböjt att tillsammans med CA utse arbetsgivarrepresentanter, med motivering att föreningen till övervägande del bestod av arbetsgivare på annan ort.²²

Från Malmö rekvirerade R. F. Berg, Skånska cement, 10 ex. av Falkenströms broschyr och förklarade för denne, att han hoppades "kunna åstadkomma bevis för de kommunala paritetiska anstalternas företräde framför det av Eder förordade förslaget". Bakom Berg stod som sakkunnig rådgivare aktuarie Henning Elmquist, chef för den arbetsstatistiska avdelningen i kommerskollegium. Denne uppträdde dock inte utåt. "Vi låter hädanefter allt gå genom von Koch, så att vi icke kompromettera oss", skrev Berg till Elmquist.²³ Redaktör G. H. von Koch försvarade den nya arbetsförmedlingen i Stockholm i januarinumret av *Social tidskrift* 1905 både mot höger och vänster: mot Falkenströms rekommendation att förmedlingen skulle tas om hand av arbetsgivarna och mot en skribent i *Social-Demokraten*, som stämplat den nya anstalten som en strejkbrytaranskningsanstalt, därför att listor över blockerade arbetsplatser inte fick anslås där.²⁴

Arbetsförmedling kunde på ett opartiskt sätt fylla ett socialt behov och motverka arbetslöshet. I den formen fördes den fram av Edvard Wavrinsky. Arbetsförmedling kunde också i arbetsgivarnas hand bli ett kontrollinstrument mot arbetarna och ett vapen att hävda arbetets frihet. I den formen, den preussiska, fördes den fram av Gustaf Falkenström. Svenska arbetsgivareföreningen tog inte omedelbart ställning, och vi skall därför återkomma längre fram.

Propagandaunderstöd. Rätten att anställa "arbetare från vilken förening som helst eller arbetare stående utanför förening" skulle bli en illusion om alla eller flertalet arbetare organiserades av LO. Både av ideologiska och

21 G. Falkenström, *Redogörelse för arbetsförmedling*, Stockholm nov. 1904. Broschyren består av föredraget 13/5 1904, ett citat ur Freiherr von Reiszwitz' broschyr "*Gründet Arbeitgeberverbände!*" (Bihang I) och en kort översikt av arbetsgivarorganisationerna i USA (Bihang II). Cit. från föredraget s. 12.

22 SAF Styrelseprot. 13/3 1905, § 11.

23 R. F. Berg till G. Falkenström 12/1 1905 och dens. till H. Elmquist 9/1 1905. Ing. Bergs privata kopiebok, Skånska cement AB:s arkiv, Limhamn.

24 *Arbetsförmedling och arbetsmarknad* . . ., s. 14 ff.

ekonomiska orsaker ansåg många arbetsgivare, att det fanns anledning att motarbeta rekryteringen till fackföreningarna och att önska stor anslutning till opolitiska eller antisocialistiska arbetarsammanslutningar. Den största av dessa, Svenska arbetareförbundet, hade grundats 1899 på programmet: fredliga uppgörelser med arbetsgivarna, politisk och religiös neutralitet. Den socialdemokratiska pressen stämplade förbundet som en strejkbrytarorganisation, ett "gulingförbund". I arbetsgivarnas fackpress behandlades förbundet däremot med sympati, när det utsattes för socialistisk förföljelse, och dess tillväxt uppmärksammades.²⁵ För Svenska arbetareförbundet var det ett livsvillkor, att arbetsgivarna förmådde hävda sin rätt att anställa arbetare oavsett organisation. Genom att fordra att § 23 skulle ingå i alla avtal förhindrades, att LO-fackföreningen blev allernärådande. Arbetsplatsen förblev fri även för Svenska arbetareförbundet och för oorganiserade. För dessa var detta ett passivt stöd, men det gemensamma intresset gentemot LO kunde leda till ett direkt stöd från arbetsgivarna. Hälften av de svenska industriarbetarna var fortfarande oorganiserade, vilket är viktigt att hålla i minnet. En direkt propaganda bland arbetarna själva mot fackföreningstvång och kollektivanslutning fanns det fortfarande rum för. SAF:s styrelse fick 1906 bemyndigande att årligen använda upp till 10 000 kronor "för motarbetande av den socialistiska frihetsfientliga rörelsen". I styrelsens motivering för beslutet hette det:

"Då de socialistiska fackföreningarna under sina ansträngningar att vinna fullständigt herravälde på arbetsmarknaden rikta sina angrepp icke blott direkt mot arbetsgivarna, utan även och kanske mest hänsynslöst mot de arbetare, som ej vilja underordna sig fackföreningstyraniet, måste det för arbetsgivarna vara en angelägenhet av stor betydelse att stödja alla strävanden, som går ut på att värna arbetets frihet. Detta kan ske genom att bistå självständiga arbetare, som är utsatta för förföljelser, men det kan ock ske genom att lämna understöd åt sådant av personer inom arbetarklassen planlagt arbete, som går ut på att genom upplysning och moralisk inverkan skapa en opinion inom arbetarnas egna leder emot det socialistiska partiets frihetsfientliga politik."²⁶

Ett av Arbetsgivareföreningens yrkesförbund, Svenska träindustriförbundet, protesterade mot beslutet.²⁷ Inte utan en viss ironi påpekades, att

25 Arbetareförbundet, som troligen nådde sin största omfattning 1907–1908, kom aldrig upp till 10 000 medlemmar. Det rekryterade under sina första år särskilt järn- och metallarbetare och från 1906 även sågverksarbetare i Ådalen och Härnösandsdistriktet. Det deltog till en början i storstrejken men hoppade av och gjorde upp med arbetsgivarna. Jfr S. Athley, *Svenska arbetareförbundet 1899–1911*. Opubl. proseminarieuppsats, Hist. inst. Göteborg 1967.

26 SAF Avskrifter av fullmäktigeprot. 1903–1915. SAF:s arkiv, Stockholm. Fullmäktigeprot. 23/4 1906, § 5 med bilaga, s. 251.

27 SAF Styrelseprot. 22/5 1906, § 8. Handlingar till ds, Träind. fbdt (Adelswärd) till SAF maj 1906.

Arbetsgivareföreningens medlemmar säkert inte betalt sina årsavgifter i tanke att de skulle användas för att understödja arbetarorganisationer. De icke-socialistiska fackföreningarna skulle snarare skadas om det blev bekant, att de åtnjöt understöd från arbetsgivarna. SAF borde sträva efter att bli så stark, att föreningen kunde hävda alla arbetarorganisationers och oorganiserades lika rätt till arbete. Man borde inte understödja politiska organisationer, när man klandrade fackföreningarna för just detta, löd klämman i protesten. Initiativtagare till och ordförande i Träindustriförbundet var baron Theodor Adelswärd, chef för Åtvidabergs fabriker. Liksom R. F. Berg, Skånska cement, hade denne betydande industriman genomgått en utveckling från motståndare till gynnare av fackföreningsrörelsen.²⁸ I politiska åsikter stod både Adelswärd och Berg till vänster om Arbetsgivareföreningens ledning. Adelswärd blev 1911 finansminister i den andra liberala regeringen. Protesten 1906 mot SAF:s politik skulle inte bli hans sista.

De årliga 10 000 kronorna användes av Arbetsgivareföreningens styrelse till stor del för understöd av antisocialistisk propaganda. Sådan bedrevs av bl.a. Svenska folkförbundet, som grundats 1906 och till en början var en sammanslutning av arbetare och småfolk, som ogillade socialismen. Ett engångsanslag på 3000 kronor gavs såsom understöd,²⁹ men annars brukade de anslag som beslutades av styrelsen gå direkt till propaganda. Så var fallet vid den begäran om anslag, som inkom från Svenska arbetareförbundet. SAF beslöt att genom en mellanhand till förbundet utbetala 500 kr per kvartal såsom bidrag till en resetalare under 1906–1907. Förbundets egentliga begäran om bidrag till köp av ett hus lämnades däremot utan avseende.³⁰ Huvudparten av pengarna från SAF — 1500 kronor — kom dock inte att gå till propaganda utan betalades ut 1908 till resekostnader för deltagande i en arbetarkongress i Zürich för icke-socialistiska arbetarorganisationer. Av det sistnämnda beslutet framgår, att förbundets hela understöd inskränkte sig till 2000 kronor under tiden 1906 till 1908.³¹ Under 1909 betalades inga pengar ut.

En ren strejkbrytarorganisation var Fria arbetareförbundet, som via Nationalförbundet för Skåne sökte få pengar hos SAF på hösten 1908. Det hade då börjat sin verksamhet under kommunalarbetarstrejken i Malmö med att försöka skapa en utbrytning ur fackföreningarna. SAF:s styrelse remitterade anslagsbegäran till sitt ortsförbund Allmänna arbetsgivareföreningen i Skåne.³² I juli 1909 avtryckte *Social-Demokraten* ett

28 Jfr Lohse, s. 51 ff.

29 SAF Styrelseprot. 16/10 1906, § 8.

30 SAF Styrelseprot. 22/5 1906, § 10.

31 SAF AU-prot. 19/3 1908, § 2.

32 SAF Styrelseprot. 30/9 1908, § 11. Nationalfbdt var en högerpolitisk organisation.

brev från Fria arbetareförbundet, ställt till Sveriges arbetsgivare, vari dessa erbjöds förbundets tjänster. Förbundet uppgav sig syfta till att med alla medel motarbeta det socialistiska partiets tvångsanslutningar. "Förbundet anser, att det kraftigaste motarbetet ligger däri, att vid alla tillfällen, då de socialistiska fackföreningarna iscensätta sina okynnesstrejker, att medl. då uppträda på dessa arbetsplatser för att upptaga arbetet."³³ Surahammars bruk, som fått ett dylikt brev, frågade SAF till råds. Visserligen känner vi inte närmare till de ledande männen i förbundet, svarade von Sydow, men vid flera tillfällen har medlemmar i Arbetsgivareföreningen skaffat arbetskraft från förbundet under konflikter "och torde förbundet i sådant avseende kunna rekommenderas". Svaret tyder på att Arbetsgivareföreningen själv inte understött förbundet. Däremot ansåg den att enskilda medlemmar kunde göra det och förmedlade också 200 kronor från Svenska sockerfabriks AB.³⁴

Den 31 augusti 1908 beviljades 3000 kronor till Svenska lantmannaförbundet för översättning av ett större antal flygblad från det tyska riksförbundet för socialismens bekämpande. Upplagan skulle bli 20 000 exemplar, som skulle spridas bland arbetarna.³⁵ Detta var inte första gången SAF direkt bekostade skriftlig propaganda. Tidigare samma år hade man tagit 1200 exemplar av *Den icke-socialistiska arbetarrörelsen i Tyskland* av ordföranden för den Hirsch-Dunckerska fackorganisationen, men då för att spridas bland SAF:s delägare.³⁶ Inte bara arbetare och arbetsgivare begåvades med tryckalster. Folkhögskolor, folkbibliotek och folkskolelärare blev de första, som fick *Lyckodrommar och verkligheter* av Julius Sellman. Boken, som tryckts 1907, ville avslöja det socialistiska paradiset. SAF köpte 20 000 exemplar.³⁷ För andra liknande arbeten av Sellman om Australien och Nya Zeeland betalade SAF delvis tryckningen 1908 och 1909.³⁸

Vid tiden för storstrejken betalades flera anslag ut: Till redaktören för *Svensken* J. Björklund för broschyren *Frihet, jämlikhet, broderskap* att spridas i en upplaga på 10 000 bland arbetarna i Stockholm. Dessutom gavs pengar till tryckning av ett inte närmare angivet cirkulär, som skulle spridas i 300 000 exemplar till alla arbetare. Möjligen var det fråga om ett cirkulär undertecknat "Arbetare som ogilla storstrejken". I ett tele-

33 *SocD* 19/7 1909, s. 2.

34 SAF Korrespondens 1909. Surahammars bruks AB, K. E. Öhman, till SAF 9/7 och svar från SAF, von Sydow, 12/7 1909. SAF, von Sydow, till Sv. Sockerfabriks AB 2/7 1909.

35 SAF Styrelseprot. 31/8 1908, § 4. Förb. var en ombildning av Sveriges agrarförbund.

36 *Ibid.* 14/3 1908, § 3.

37 SAF AU-prot. 7/3 1908, § 1 (enl. tidigare beslut 5/10 1907, § 7).

38 SAF Styrelseprot. 4/6 1908, § 6 och not 40 nedan.

gram från en medlem av Arbetsgivareföreningen frågas nämligen om SAF har några arbetare som vill stå för cirkuläret innan det utlämnas.³⁹ Även f.d. fackföreningsförtroendemannen Herman Karlsson, redaktör för *Socialistgranskaren*, fick nu ett anslag på 1500 kronor till publicistiskt ändamål i Göteborg.⁴⁰ Han hade tidigare avvisats, då det ansågs ligga utanför SAF:s verksamhet att stödja honom och styrelsen "särskilt bemärkte den personliga ton, som tog sig uttryck i de översända tidningsexemplaren".⁴¹

Pengar till polisskydd och för ordningens upprätthållande anslogs av Arbetsgivareföreningen under de stora konflikterna 1908 och 1909. Under storstrejken anslogs sammanlagt 15 000 kronor härför, varav 9000 gick till den av kammarherre Holterman uppsatta skyddskåren i Stockholm.⁴² Denna verksamhet var på sätt och vis också ett led i skyddet av de antisocialistiska arbetarorganisationerna och de oorganiserade arbetarna.

De årliga 10 000 antisocialistiska kronorna behövde styrelsen inte närmare redovisa. Det medför en viss osäkerhet om vad som betalats därmed. Enligt protokoll och övriga handlingar skulle anslaget endast till en mindre del ha utnyttjats: 3500 kr 1906, ingenting 1907, 4800 kr 1908, 6224:01 1909⁴³ (enda år en tablå finns bevarad för). Anslaget till polisskydd liksom de 20 000 exemplaren av Sellmans bok *Lyckodrommar* är inte inräknade. Redovisningen förefaller kanske onödigt detaljerad, men eftersom beskyllningar och antaganden ofta framförts på detta område. kan det ha sitt intresse att lägga korten på bordet för SAF:s del. Arbetsgivareföreningens antisocialistiska propaganda har här satts i sitt rätta sammanhang: kampen för arbetets frihet och den stora mängden ännu oorganiserade svenska industriarbetare. Verksamheten har varit ett sekundärt inslag i SAF:s allmänna politik.

Konfliktstatistikens vittnesbörd. Det föregående har visat vilken betydande roll frågan om arbetets frihet spelade för arbetsgivarna. Hade den motsvarande betydelse på arbetsmarknaden vid förhandlingar och i konflikter? Den enda bedömningsgrund, som erbjuder sig härför, är den officiella statistiken över arbetsinställelsernas orsaker.⁴⁴ Förteckningen över alla

39 SAF Korrespondens 1909. Skönviks AB till SAF 2/8 1909. (Inget svar har påträffats).

40 Handlingar till styrelseprot. 1909. Styrelsen 27/10 "Till socialismens bekämpande 1909". Jfr även ibid. AU 5/8 och styrelseprot. 24-25/7 1909, § 8.

41 SAF Styrelseprot. 30/9 1908, § 9.

42 Ibid. 4/6 1908, § 2, 31/7 1909, § 2 och 3-4/9 1909, § 9.

43 Med anledning av en begäran från Svenska folkförbundet hade von Sydow därutöver bemyndigats att använda 2000 kronor till propaganda. Om beloppet togs ut är okänt (styrelseprot. 27/10, § 10).

44 Angående denna statistiks källvärde hänvisas till kap. Den ekonomiska bakgrunden, s. 117 ff.

arbetsinställelser t.ex. under år 1905, kolumnen "Tvistepunkt", innehåller följande: nr 2: "Arb. fordrade återtagandet av 4 avskedade kamrater" (resultat: "De avskedade arb. bereddes annat arbete i fabriken"), nr 10: "Arb. vägrade arbeta tillsammans med s.k. strejkbrytare" (resultat: "Den ifrågavarande arbetaren anslöt sig till organisationen"), nr 14: "Arb. fordrade, att kvinnlig arbetskraft ej finge användas" (resultat: "Arb.nas fordr. beviljades"), nr 21: "Arb. fordrade avskedande av tvenne förmän" (resultat: "Nya arbetare antogs"), nr 29: "Norm för arbetarnas antagande. Lönefrågan" (resultat: "Kompromiss") osv.⁴⁵ Tvister om alla sidor av arbetets frihet förekom som synes. Men hur många och stora var dessa arbetsnedläggelser jämfört med övriga? Tabeller i den officiella statistiken vill ge svar på frågan.⁴⁶ Svaren måste betraktas som mycket ungefärliga. Klassificeringen efter huvudorsak har ofta varit svår att bedöma.⁴⁷ En svårighet ur vår synvinkel är att tvister om företrädesrätt för fackföreningsmedlemmar och om förmäns ställning slagits ihop med andra inte specificerade orsaker under rubriken "Andra organisationsspörsmål". Denna kategori liksom tvister om arbetets anordning visar ingen markerad utveckling under tidsperioden. Den senare är överhuvud obetydlig som konfliktorsak. "Fråga om arbetares antagande och avskedande" spelar större roll. Den visar också en klar utvecklingstendens: ökning av antalet i sådana tvister indragna arbetare från ett par hundra 1903 och till ca 5000 1907 och 1908, därefter nedgång till ursprungsnivån. Det betyder mellan 13 och 23 procent av totala antalet av konflikter berörda arbetare 1906-1908. Ökningen av antalet strider om arbetarnas antagande och avskedande observeras i kommentarerna till statistiken, och det framhålles att erfarenheterna från vissa större europeiska länder är likartade.⁴⁸ Det är klart, att när fackföreningar under dessa år uppstod överallt, så uppstod förutsättningen för tvister av denna typ. Arbetsgivarna uppfattade dem som tilltagande angrepp på sina maktbefogenheter. *Industria* skrev: "I själva verket är det på samma sätt hos alla folk, som beröras av nutidens sociala strider, att arbetskonflikterna mer och mer övergått från lönestrider till maktstrider, där det, om ock under i viss mån olika former, först och sist gäller å ena sidan arbetets frihet och arbetsgivarens rätt att vara herre i sin affär, å andra sidan de socialistiska fackföreningarnas tvångsexklusivitet och makt över arbetet."⁴⁹

I all sin ungefärlighet visar siffrorna att det fanns en verklighetsbakgrund till detta tal. Arbetets frihet stod i centrum på arbetsmarknaden.

45 *Arbetsstatistik* E:1, s. 132 f.

46 *Arbetsstatistik* E:4, tab. III, s. 52 f.

47 *Arbetsstatistik* E:1, s. 132 f. Jfr s. 118.

48 *Ibid.*, s. 35 f.

49 *Industria* nr 10 1906, s. 108, "Tryggandet av arbetets frihet".

Kompromissen om arbetets frihet och palatsrevolutionen i SAF

Arbetsgivareföreningens krav att införa bestämmelsen om arbetets frihet, § 23, mötte först allvarligt motstånd, när avtalsförhandlingarna ökade i antal under 1906. Motståndet gällde främst arbetsgivarens rätt att antaga och avskeda arbetare. Striderna, som fick namnet "de åtta mindre konflikterna", har relaterats av Hallendorff och Lohse.⁵⁰ Några av dem uppvisade mycket långt framskjutna fackföreningspositioner. Vid Skromberga gruvor fordrade fackföreningen, att förvaltaren, Victor Schwartz, medlem av SAF:s styrelse, skulle genom hot om avsked tvinga en arbetare till en reservationslös avbön för ett tidigare strejkbryteri.⁵¹ Vid Hälsingborgs kopparverk strejkade arbetarna för att tvinga företaget att för sina byggnadsarbetare underkasta sig en ömsesidig monopolöverenskommelse mellan stadens byggmästareförening och murarefackförening. Dessutom skulle en förman avskedas för strejkbryteri. Vid Kosta glasbruk hade två ungsocialister, som delade ut ett beslagttaget antimilitaristiskt flygblad på arbetsplatsen och därför avskedats, förorsakat strejk. Svårigheter för en uppgörelse kom vid Kosta till slut att bero på sättet för de strejkandes återgång i arbetet. Övriga konflikter berodde på vägran att ta in § 23, i ett par fall med tillsats av krav att slippa arbeta tillsammans med strejkbrytare eller att dessa skulle avskedas.

Lockout fördes på tal i styrelsen i september 1906 av representanter för i konflikten indragna sockerbruk, herrar Carl Tranchell och Malte Sommelius, som med skärpa framhöll nödvändigheten av att SAF behandlade saken med kraft. De hade tänkt sig en lockout inom övriga industrier. Styrelsen uttalade att strejkerna var fullgiltig orsak att ta upp striden, men något beslut härom fattades dock inte.⁵² Frågan togs upp på nytt i oktober, men bordlades.⁵³

Var SAF så färdigbildad att den med full slagkraft kunde framträda på arbetsmarknaden? Det kunde föreningen vara först vid en tidpunkt, då dess omfattning blivit sådan, att den hade en tillräcklig stridskassa och möjlighet att genomföra en större lockout. För det senare fordrades att ett tillräckligt antal av alla arbetsgivare inom landets industri kunde mobiliseras. Under året hade bl.a. Allmänna arbetsgivareföreningen i Skåne och det nybildade Järnbruksförbundet, som blev det i särklass största i SAF, anslutit sig. Vid årets slut var arbetsgivare med drygt 65 000 arbetare

50 Hallendorff, s. 75 ff o. Lohse, s. 71 ff.

51 SAF Underhandlingar med Landsorganisationen 1906–1907. Järn- och metallarbete-förbundet till V. Schwartz 29/12 1906 och svar från Schwartz 3/1 1907.

52 SAF Styrelseprot. 23/9 1906, § 1.

53 Ibid. 16/10 1906, § 5.

anslutna, och ansvarighetsbeloppet utgjorde 6 milj. kronor (se tabell s. 48). Föreningens egen förvaltning måste också vara effektiv nog att kunna fungera som stridsledning vid en större strid. Mot arbetsgivareföreningens ringa omfattning under de första åren svarade en outvecklad förvaltning. De enda anställda hos "arbetsgivarna" var verkställande direktören och en kamrer. Först 1906 ansågs verkställande direktören behöva en assistent.⁵⁴

Till den 12 november inkallades fullmäktige. Den PM, som styrelsen lade fram inför fullmäktige utmynnade inte i något förslag utan i en rad frågetecken:

Skulle en större lockout vågas?

Kunde man gå med på några inskränkningar av § 23 angående arbetsgivarens rätt att antaga och avskeda arbetare?

Var deltagande i lockout under avtalstiden att betrakta som avtalsbrott?

Vad skulle göras om den av arbetarna planerade storstrejken blev av?

Angående en större lockout skrev styrelsen:

"Föreningen omfattar oaktat sitt stora antal delägare ännu endast en del av den större industrin inom landet. En lockout skulle därför lämna många oberörda, vilket kan tänkas medföra fördelar för dessa på de i arbetsinställelsen deltagandes bekostnad. Men om av sådan anledning tvekan kan uppstå, så bör däremot erinras, att en lockout, som träffar ett så stort antal arbetare, som här skulle ifrågakomma, icke gärna kunde räcka särdeles länge.

Å andra sidan kan framhållas, att arbetarnas övergrepp och hänsynslöshet växt till den grad, att en större sammandrabbning snart är oundviklig och att ingen anledning därtill är för arbetsgivarna bättre än en strid rörande arbetets frihet. Utomstående skola förstå och erkänna det berättigade i en dylik principstrid. —"⁵⁵

Styrelsen hade med andra ord lämnat ifrån sig ledningen och frågande vänt sig till fullmäktige. Fullmäktiges svar blev att förstärka styrelsen, som tydligen ansågs otillräcklig, med fyra personer ur sitt eget led och överlåta åt den så förstärkta styrelsen att själv besvara de uppställda frågorna. De fyra män, som på detta mot föreningens stadga stridande sätt placerades i styrelsen var: dir. A. Henrik Göransson, Sandvikens järnverk, bruksägaren Vollrath Tham, styrelseledamot i Grängesbergs-Oxelösund och Luossavaara-Kiirunavaara AB, disp. R. F. Berg, Skånska cement, samt dir. Iwar Swartling, Ströms AB i Norrköping.⁵⁶

Den förstärkta styrelsen uttalade sig vid sitt första sammanträde för att inga avsteg från § 23 fick göras. "Dock skulle det ej möta hinder att i avtalen intaga tilläggsbestämmelser, som skydda arbetarnas föreningsrätt." Vidare vore deltagande i lockout under avtalstiden inte något brott mot kollektivavtal. Landets arbetsgivare skulle förberedas för denna uppfatt-

54 Hallendorff, s. 61.

55 SAF Fullmäktigeprot. 12/11 1906. Bil. s. 256.

56 Ibid., § 3. Dir. G. A. Lindström och dir. A. Bergengren utsågs till suppleanter.

ning genom tidningspressen. För att stärka administrationen beslöts att anställa två nya tjänstemän, en som resetalare för medlemsvärning och en på expeditionen, vilken också skulle vara publicist.⁵⁷

För att lösa de pågående striderna upptogs för första gången direkta förhandlingar med LO. Förhandlingarna ägde rum på hotell Kronprinsen i Stockholm den 14–20 december under landshövding Hugo Hamilton som opartisk ordförande. Den svåraste tvistefrågan var § 23. Slutligen antogs ett medlingsförslag från Hamilton, varigenom principen om arbetets frihet godkändes.⁵⁸ Arbetsgivarnas rätt att begagna arbetare "från vilken förening som helst" nämndes ej uttryckligen, utan ersattes med "oavsett om dessa är organiserade eller ej". Avtalets bestämmelser i övrigt skulle iakttagas. Ett långt tillägg om ömsesidig föreningsrätt och rätt för arbetarna att påkalla undersökning vid avskedanden, som kunde tolkas som angrepp på föreningsrätten, tillfogades som den viktigaste inskränkningen av § 23.

Decemberkompromissen, som uppgörelsen döptes till, väckte opposition i båda lägren. En del fackföreningar vägrade godkänna den, liksom en del av de berörda arbetsgivarna. Oppositionen på arbetsgivarsidan gällde några av de konkreta konflikterna men främst ändringen av § 23. Genom att för första gången i sin historia hota med allmän lockout och i ultimatum till LO skärpa sina fordringar nådde man enighet inom Arbetsgivareföreningen. SAF krävde, att de tredskande fackföreningarna skulle acceptera uppgörelsen och att ett protokollsuttalande från arbetarsidan under förhandlingarna att vägran att arbeta samman med strejkbrytare inte utgjorde avtalsbrott, skulle förklaras vara att betrakta endast som en av LO framförd åsikt, ej som villkor för uppgörelse. Vissa faktiska tillägg till överenskommelsen i de enskilda konflikterna krävdes också.

De motspänstiga fackföreningarna blev nu av LO:s representantskap ålagda att skriva under decemberkompromissen, och den av SAF fordrade förklaringen gavs. SAF:s övriga krav uppfylldes inte. Angående arbetarnas återtagande vid Kosta kom man överens om att den frågan skulle lösas gemensamt av ordförandena i SAF och LO samt av statens förlikningsman. Den förstärkta styrelsen tyckte, att man kunde låta sig nöja härmed

57 SAF Styrelseprot. 23–24/11 1906, §§ 7, 9 och 11.

58 SAF Fullmäktigeprot. 15/1 1907. Bil. 263 ff. Paragrafen fick följande lydelse: "Med iakttagande av avtalets bestämmelser i övrigt äger arbetsgivaren rätt att leda och fördela arbetet, att fritt antaga eller avskeda arbetare samt att använda arbetare, oavsett om dessa är organiserade eller ej.

Föreningsrätten skall å ömse sidor lämnas okränkthet. Anse arbetare, att avskedande ägt rum under omständigheter, som kunna tolkas såsom angrepp på föreningsrätten, äga de att, innan andra åtgärder vidtagas, genom sin organisation påkalla undersökning för vinnande av rättelse." Jfr s. 28.

och föreslog, att lockouten skulle inställas. Fullmäktige biföll, men sex personer reserverade sig mot beslutet.⁵⁹

SAF:s ordförande Östberg, LO:s ordförande Lindqvist och statens förlikningsman reste ner till Kosta och gjorde upp listor för arbetarnas återtagande. Dessa listor godkändes inte av bolaget: nästan alla de arbetare, mästars och andra, som glasbruket inte hade behov av skulle i första hand ha återtagits, allt i enlighet med arbetarnas fordringar.

Frågan kom upp på Arbetsgivareföreningens ordinarie styrelsesammanträde. Kosta begärde, att den skulle hänskjutas till den förstärkta styrelsen för vars beslut bolaget skulle böja sig. Östberg yrkade, att bolaget skulle åläggas att omedelbart godkänna listorna. Majoriteten gick emot honom.

Saken togs upp den 15 februari av den förstärkta styrelsen. Kosta glasbruk, som var företrätt av bolagsledningen, hade inlämnat en klagoskrift. I denna stödde bolaget sin rätt framförallt på att dess krav hade godkänts av SAF och medtagits i lockouthotet till LO. ”Hela detta förfarande, att Arbetsgivareföreningens representant går med på att fråntaga arbetsgivaren rätten att själv pröva och bestämma sitt behov av arbetskraft, gör redan i sin första tillämpning § 23 i föreningens stadgar fullkomligt värdelös. Det var enligt vår mening att svårt missgrepp då Arbetsgivareföreningens representant lämnade den principiella ståndpunkten för att träda i arbetsgivarens ställe och utöva hans befogenheter.” Slutligen meddelades, att Östberg förklarat bolagets hänvändelse till SAF och den förstärkta styrelsen ”illojal och sannolikt ledande till att vi bleve utstötta ur föreningen”.

Den förstärkta styrelsen godkände bolagets ståndpunkt. Östberg reserverade sig mot beslutet: bolagets ståndpunkt var i strid mot den träffade uppgörelsen.⁶⁰ När den ordinarie styrelsen skulle expediera beslutet till LO, uteslöts en del därav som gav företaget rätt att undantaga 12 arbetare från återanställning. Mot denna ändring i den förstärkta styrelsens beslut reserverade sig Oscar Carlson och Gustaf Falkenström.⁶¹

Arbetet vid Kosta återupptogs först i mitten av mars. Under de fortsatta förhandlingarna hade Östberg förklarat sig förhindrad att delta. Motsättningarna inom SAF blottades ändå inför LO:s förhandlingsdelegation. Transportarbetareförbundets ledare, Charles Lindley, har i en fantastisk scen återgett, hur han uppträdde till försvar för Östberg mot Falkenström.

”Jag kunde inte motstå frestelsen att begära ordet inför detta tydligen märkbara intrigs spel och gick till angrepp mot Falkenström i ingalunda smickrande ordalag,

59 Lohse, s. 75 f.

60 SAF Styrelseprot. 15-16/2 1907, § 2 med bil. (cit.). Jfr även *Glasindustrins arbetsgivareförbund 1908-1958*, Växjö 1958, s. 24 ff (minnesanteckningar av Ivar O. Larson, dat. mars 1935).

61 Ibid. 19/2 1907, § 2.

för hans skamliga uppträdande mot Svenska arbetsgivareföreningens egen ordförande Östberg.

När jag hade slutat reser sig dir. Göransson, Sandviken, på motsatta sidan av bordet, sträcker ut sin hand tvärs över bortet till mig och säger: "Tack skall du ha Lindley!"⁶²

Försiktigtvis bör bilden med Transportarbetareförbundets förtroende- man som skiljedomare i arbetsgivarnas inre tvister betraktas som drama- tiserad. Lindley hade sedan gammalt en gås oplockad med Falkenström, som han ansåg vara en streber.

Händelseförloppet har fått träda fram ur källorna. Det vittnar om skarpa motsättningar inom Arbetsgivareföreningen. Carl Hallendorff har, utan att närmare gå in på saken och analysera den, gett en allmän karaktäristik av konflikten i SAF. Enligt Hallendorff skulle Östberg med stöd av fullmäktiges ordförande Robert Almström, liksom Östberg en av de ledande inom första kammarens majoritetsparti, ha stått i motsättning till Falkenström, som stöddes av styrelsens vice ordförande Oscar Carlson. "Måhända är det för mycket att tala om verkliga motsättningar, men ovillkorligen blev det en viss skiljaktighet i synpunkter, när från de verkliga industrimännen allt starkare hävdades nödvändigheten av avgörande kraftmätning med arbe- tarrörelsen, medan från den mera politiskt betonade sidan strävandet att laga ihop kompromisser sköts i förgrunden."⁶³

Som Lohse framhållit representerar Hallendorff den mot Östberg kri- tiska uppfattningen, som fördes vidare inom SAF, vilken Östberg själv som en följd av händelserna lämnade. Falkenström har lämnat Hallendorff uppgifter om decemberkompromissen, och Ivar O. Larson, direktörsassi- stent i SAF från 1906, hör i andra sammanhang till Hallendorffs sagesmän. Han har med instämmande citerat Hallendorff och tillagt: "Hur klart framträder icke här de meningsskiljaktigheter, som måste uppstå mellan å ena sidan sådana industrimän och kraftkarlar som Gustaf Bennich och Carl Gottwald Fogelberg (Kostas representanter), å andra sidan politikern och kompromissarien G. F. Östberg!"⁶⁴

Lohse har lämnat en detaljerad skildring av krisen inom SAF. Framställ- ningen ovan har med vissa kompletteringar följt honom. Slutsatsen blir också att krisen inom Arbetsgivareföreningen gällde två saker: lockout eller inte; avsteg från § 23 eller inte. På båda dessa punkter hade den gamla styrelsen varit tveksam eller splittrad. Den förstärkta styrelsen tog be- stämmd ställning, men decemberkompromissen väckte opposition hos de

62 Charles Lindleys samling. Transportarbetareförbundets arkiv, Stockholm. Odat. minnesanteckning ang. Kostakonflikten, ev. förarbete till Lindleys historik över Transportarbetareförbundet, tryckt 1943.

63 Hallendorff, s. 76 f.

64 *Glasindustrins arbetsgivareförbund*, s. 34.

direkt inblandade Oscar Carlson, Victor Schwartz och Bennich-Fogelberg både för egen del och i princip. Enighet nåddes genom en skärpning av kraven under lockouthot. De av den förstärkta styrelsen och speciellt av Östberg därefter uppnådda resultaten motiverade inte enligt en minoritet av fullmäktige att lockouten inställdes. De sex reservanterna representerade alla järnbruk och gruvor, utom Malte Sommelius, som var direktör för Svenska sockerfabriks AB i Hälsingborg och tidigare samarbetat med Falkenström i Hälsingborgs arbetsgivareförening.⁶⁵ Så långt som till och med fullmäktigesammanträdet den 22 januari hade Östberg en majoritet både i den förstärkta styrelsen och i fullmäktige bakom sig. De listor, som han gjorde upp tillsammans med Herman Lindqvist och statens förlikningsman, blev ett steg för långt bort från § 23. Östberg anklagades av Kosta, och den förstärkta styrelsen gav bolaget rätt i stället för att tvinga det efter ordförandens önskan. Saken hade ställts på sin spets och Östberg drog sig tillbaka. I ett samtida brev från R. F. Berg, som aktivt arbetade på Östbergs sida, finns ytterligare upplysningar. Berg skrev:

”Han (Östberg) sade mej dock redan innan de revo upp Kostabråket, att om Arb.giv.föreningens styrelse ej ville tvinga Kosta att lyda, måste han avgå. Han var då mycket ledsen över att styrelsen var så efter i sina tankar. Han sade mej, att han ville ha in en framstående ämbetsman till direktör, som ensamt ville ägna sig däråt, ty F. var ej vuxen platsen. — —

Jag skriver detta för att visa att det är Ö., som har drivit saken, och som fallit för de konservativa, jag tror att han faller med ära och tvingar saken framåt. Jag har sällan funnit en äldre man, som med en sådan rättfärdighet ändrat åsikter och vågat visa detta.”⁶⁶

Den ”framstående ämbetsmannen” blev Hjalmar von Sydow, och han har lämnat uppgifter om den kris, som skulle bana väg för hans anställning som Arbetsgivareföreningens direktör. Det skedde i ett föredrag vid ett allmänt diskussionsmöte inom Svenska arbetsgivareföreningen i slutet av år 1912. Uppgörelsen i janurai 1907, berättade von Sydow, hade inte fått odelat bifall bland arbetsgivarna. Även mindre eftergifter tycktes i det spända läget motbjudande och många ansåg en omfattande kraftmätning mellan organisationerna för oundviklig och att tidpunkten då var lämplig. Därpå lämnade von Sydow en helt ny uppgift: ”Även ogillade man, att politiska synpunkter i viss mån fått spela in vid fredsslutet. Man hade nämligen försökt påverka arbetsgivarna till uppgörelse av hänsyn därtill, att en långvarig och upprivande arbetsstrid ansågs vara ogynnsam för det rösträttsförslag, som av regeringen nyss framlagts.”⁶⁷

65 Lohse, s. 80 och not 141.

66 R. F. Berg till Henning Elmquist 12/3 1907. Henning Elmquists samling, KB.

67 H. von Sydow, *Riktlinjer för Svenska arbetsgivareföreningens verksamhet under gångna och kommande år. Föredrag vid allmänt diskussionsmöte inom Svenska arbetsgivareföreningen den 6 december 1912*, Stockholm 1913, s. 9.

von Sydow påstår rent ut det, som Hallendorff senare antyder med sitt tal om politikern Östberg och om en eventuell påverkan från regeringen Lindman.⁶⁸

Har det förekommit någon regeringspåverkan? Arbetade Östberg inte bara i riksdagsutskottet för rösträttsförslaget utan även i Svenska arbetsgivareföreningens styrelse?

SAF:s styrelseordförande, Östberg, och fullmäktigeordförande, Almström, tillhörde de ledande i första kammarens majoritetsparti och parti-
chefen Christian Lundeberg var medlem av fullmäktige. Lundebergs korrespondens omkring nyåret 1907 visar, hur han stod i centrum för ett meningsutbyte om decemberkompromissen. Därav framgår att Robert Almström var missnöjd med den. Hans kritiska synpunkter skickade Lundeberg vidare till A. H. Göransson, Sandviken, som försvarade den uppgörelse han medverkat till.⁶⁹ Även Östberg försvarade resultatet inför Lundeberg: "Väger man mot varandra uppgörelsen och en stor lockout skall troligen de flesta arbetsgivare anse det bäst som skedde. Regeringen och våra tidningar önskade även uppgörelse av politiska skäl. Naturligtvis får man bereda sig för att taga upp striden en annan gång."⁷⁰ Lundeberg, som såg saken helt politiskt, svarade att inverkan på rösträttsfrågan var tveeggad liksom verkan av den seger socialisterna vunnit i Malmövalet.⁷¹ I brev till Almström två dagar senare uttalar han sig bestämt mot uppgörelsen. "För oss bättre att få striden nu. Regeringen är visst orolig därför, men det kan vara lika bra för rösträttsfrågan, om den kommer nu, då folk därigenom väckes och vi stå på rättfärdig grund, vilket i varje fall är nödigt. Sådant som detta liksom Malmövalet borde öppna ögonen på folk."⁷²

Brevväxlingen lämnar frågan obesvarad, om regeringen sökt hålla SAF tillbaka, men visar, att politiska bedömningar anfördes av Arbetsgivareföreningens ordförande som skäl för fred på arbetsmarknaden. Hur stor

68 Hallendorff, s. 77: "I vilken mån rent politiska påverkningar härvid också gjorde sig gällande, må lämnas därhän. Den ministär, som under Arvid Lindman som statsminister trätt till makten i juni 1906, betecknades vanligen i arbetarpressen som en grupp av arbetsgivarnas hänsynslösa förtroendemän; sanningen var dock snarast, att ministären, vilken denna tid som bäst sysslade med sin rösträttsreform, gärna sökte anknytningar åt olika håll samt framför allt ej önskade svåra, söndrande sociala strider. Sannolikt är därför, att det inflytande, som eventuellt gjordes gällande från ministärens sida mest gick i dämpande och utjämning riktning."

69 C. Lundeberg till R. Almström 2/1 1907. Christian Lundebergs brevsamling, UUB.

70 Ibid. G. F. Östberg till C. Lundeberg 27/12 1906.

71 C. Lundeberg till G. F. Östberg 31/12 1906. Brev till G. F. Östberg, UUB. Ang. Lundebergs inställning till rösträttspropositionen se S. Runestam, *Förstakammarhögern och rösträttsfrågan 1900–1907*, Uppsala 1966, s. 295 ff.

72 C. Lundeberg till R. Almström 2/1 1907. Christian Lundebergs brevsamling, UUB.

roll de spelat för honom, är svårt att avgöra enbart av ett brev till en person, som kunde väntas se frågan från den politiska synvinkeln.

Det är viktigt för de närmast följande åren i SAF:s historia att så långt det går söka fixera resultatet av den inre uppgörelsen likaväl som av den yttre. Vi måste då först följa den inre maktkampen till dess slut.

Vid fullmäktigesammanträdet den 7 maj begärde Falkenström löneförhöjning. Falkenströms ekonomiska anspråk hade redan i slutet av 1906 avvisats av Östberg, som därvid knappast dolt, att han inte tyckte Falkenström gjorde skäl för mer än han redan fick.⁷³ Motsättningarna kom nu på nytt i dagen. Falkenströms begäran bordlades. En kommitté för omorganisation av hela styrelsen tillsattes vid ett sammanträde några dagar senare.⁷⁴

När fullmäktige nästa gång samlades den 31 maj, lade kommittén fram förslag om att styrelsens föreslagna arbetsutskott skulle bestå av ordföranden, verkställande direktören och ytterligare två ledamöter. Verkställande direktören skulle i fortsättningen även kunna väljas till ordförande. En post som andre direktör skulle inrättas. Vid tillsättandet av dessa poster fullbordades regimförändringen. Styrelsens ordförande Östberg och fullmäktiges ordförande Almström, två av Arbetsgivareföreningens grundare, trädde tillbaka. Kvar stod vice ordföranden Oscar Carlson, den tredje av grundarna, samt Falkenström, men den sistnämnde ej längre som verkställande direktör. Ledarskapet i den dubbla funktionen som ordförande och verkställande direktör gavs inte Falkenström utan en nykomling utifrån — Hjalmar von Sydow. Ytterligare namn hade varit på tal. I Axel Schottes efterlämnade papper finns följande telegram: "SAF:s kommitterade för anställande av verkställande direktör är samlade här, om Ni är sinnad reflektera å övertagande av befattningen ber om telegram till mig adress riksgäldskontoret före kl. 4 e.m. Göransson."⁷⁵ Schotte, en av Karl Staaffs främsta vapendragare, som kandidat till posten som Arbetsgivareföreningens direktör kan verka förvånande. De agerandes politiska positioner var emellertid ännu inte så hårt markerade, och Schotte hade två år tidigare fått ett anbud från Christian Lundeberg om en stats-

73 Falkenström till Östberg 30/12 1906. Östberg svarade, att ett villkor för varje löneförhöjning vore, att Falkenström bodde större delen av året i Stockholm och en fördubbling av lönen vore "vida utöver vad herr direktören skäligen kan pretendera" (Östberg till Falkenström 31/12 1906). En kopia av sitt svarsbrev samt ett brev från revisorerna till SAF:s styrelse 20/12 1906 med anmärkning mot Falkenström bevarade Östberg privat. Brev till G. F. Östberg, UUB.

74 Hallendorff, s. 86 f. SAF Fullmäktigeprot. 10/5 1907, § 11.

75 Göransson till Schotte, Karlstad 16/5 1907, kl. 12.22. Brev till A. Schotte, UUB.

rådspost. För övrigt framgår det inte om fler än Göransson i kommittén för omorganisation av SAF stod bakom telegrammet. Om något svar kom från Schotte före kl. 4 är okänt, men vi vet att kommittén slutligen föredrog von Sydow. Hjalmar von Sydow fick samma lön som Falkenström begärt men inte fått. Lika litet som denne var von Sydow industriman. Han var jurist och hade hämtats från överståthållareämbetet, där han varit sekreterare. Falkenström fick finna sig i att bli nedflyttad till andre direktör. Av den gamla styrelsen omvaldes vice ordföranden Oscar Carlson och Victor Schwartz. Nyvalda blev: dir. Ivar Swartling, Norrköping, ordförande i Sveriges textilindustriförbund, disp. Berndt Wijkander, Bofors, ordförande i Järnbruksförbundet, och f.d. justitierådet Johannes Hellner, direktör för Sågverksförbundet. Dessa tre, liksom Carlson och Schwartz, satt kvar i SAF:s styrelse 1909. Ytterligare valdes: dir. G. A. Lindström, som inom kort avgick och blev SAF:s ombudsman i Göteborg, och disp. R. F. Berg, som avled i slutet av 1907.⁷⁶

De ersattes 1908 av: vice disp. Lars Yngström, St. Kopparbergs bergslag, och dir. Carl Tranchell, Svenska sockerfabriks AB.

Swartling, Lindström och Berg hade tillhört den förstärkta styrelsen. Hellner hade varit konsult i Karl Staaffs första regering, men där fanns fler politiker i SAF:s styrelse: Oscar Carlson, som suttit i Stockholms stadsfullmäktige och Ivar Swartling, som vid tiden för storstrejken var vice ordförande i Norrköpings fullmäktige. Båda var högermän.

De beslutade stadgeändringarna antogs definitivt på hösten 1907. Då genomfördes ytterligare en rad ändringar, varav den viktigaste var, att SAF:s ekonomiska resurser stärktes genom att ansvarighetsbeloppet per arbetare höjdes till ett minsta belopp av 100 kr mot förut 50 kr.⁷⁷

SAF hade fått ett delvis nytt ansikte, inte bara genom de nya männen i ledningen, utan även på grund av en genomgripande organisatorisk förändring. Östberg hade avgått. Betydde det att en hårdare arbetsgivarlinje hade segrat? Falkenström blev visserligen nedflyttad, men det kan ha berott på att han inte ansågs vuxen uppgiften som sådan.⁷⁸ Den nye verkställande direktören och tillika ordföranden var svärson till Victor Schwartz, en av opponenterna till Östbergs politik, vilken i likhet med Oscar Carlson satt kvar. Det fanns dock andra inslag som pekade i annan riktning, den liberale Johannes Hellner och R. F. Berg. Den sistnämnde hade varit Östbergs man

76 SAF Fullmäktigeprot. 31/5 1907, § 9. Lindström och Berg valdes i stället för de föreslagna Ekman och Carlberg.

77 Ibid. 20/11 1907, § 3.

78 Jfr även kritiken av Falkenströms verksamhet för Järnbruksförbundet 1906 hos S. Olsson, *Järnbruksförbundet 1906–1956*, Stockholm 1958, s. 34 f.

Tabell 2. SAF 1903-1910.

	Delägare	Anmält antal arbetare	Ansvarighetsbelopp sammanlagt kr
5/3 1903	78	21 065	1 908 150
31/12 1903	101	23 924	2 153 200
31/12 1904	134	31 937	2 855 700
31/12 1905	236	44 443	3 773 050
31/12 1906	453	65 420	6 063 000
31/12 1907	997	127 126	10 682 100
31/12 1908	1 258	153 722	13 643 250
31/12 1909	1 371	162 793	17 632 350
31/12 1910	1 332	158 915	16 964 450

Källa: SAF styrelse- och revisionsberättelser för år 1902-1910.

både i ord och handling.⁷⁹ Sin uppskattning av den avgångne ordföranden kom Berg snart att utsträcka till den nye.⁸⁰

Förändringen i Arbetsgivareföreningen var inte liktydig med att en samling ytterlighetsmän hade tagit makten, men väl att den nya, från olika håll sammansatta styrelsen förfogade över en stridsberedd organisation.

Svenska arbetsgivareföreningen karaktäriserades vid von Sydows makttillträde organisatoriskt av en kraftigare centralisation, en utökad administration och en starkare ekonomi än under sina första år. Den stärkta ställningen berodde inte minst på medlemsökningen.

År 1907 medförde en rad nya inträdesansökningar. Medan SAF förut haft 6 yrkesförbund, tillkom nu ytterligare 13. Bland de största kan nämnas textilindustriförbundet med över 22 000, sågverksförbundet med över 11 000 och pappersbruksförbundet med över 5 000 arbetare. Antalet delägare mer än fördubblades, och av dem sysselsatta arbetare steg också till nära det dubbla. SAF hade i förvar reverser från delägarna på ett belopp av 10,6 milj. kr mot 6 milj. kr året innan. SAF:s tillväxt når sin kulmen 1907, därefter avtar den under 1908 och 1909. Ökningen följer konjunkturutvecklingen. Detta är ingen tillfällighet. Arbetsgivareorganisationer bildas i större antal och tillväxer snabbare under en högkonjunktur. Det-

79 I Skrombergakonflikten uppmanade Berg SAF:s ombudsman Stjerna att söka ordna den av fackföreningen fordrade avbönen utan förvaltningens vetskap. Stjerna begärde i denna något känsliga situation telegrafiskt direktiv från SAF i Stockholm. Typiskt nog för situationen vid årsskiftet fick han inga direktiv. (SAF Underhandlingar med Landsorganisationen 1906-1907. Telegramväxling Stjerna-SAF 7/1 1907.)

80 Se nedan s. 50.

samma gäller fackföreningar. Orsaken ligger i den större efterfrågan på arbetskraft, som stärker arbetarnas ställning och stimulerar dem till organisation för att igångsätta lönerörelser. För att förekomma eller avvärja dessa samlar sig arbetsgivarna i ökad utsträckning i arbetsgivareföreningar.⁸¹

Striderna 1906–1907 blev av avgörande betydelse för SAF:s politik. För första gången hade allmän lockout beslutats, och inför det krigsutbrott, som aldrig blev av, hade rätten till sympatilockout under avtalstiden proklamerats. Avtalsmässigt hade en första toppkontakt med Landsorganisationen lett till en överenskommelse, där föreningsrätten formligt erkändes, vilket de facto skett tidigare. Decemberkompromissen är inte formellt något kollektivavtal, men innebär likväl att den kollektiva avtalslinjen definitivt beträffas.⁸² Samtidigt var decemberkompromissen en första framgång för det principella hävdandet av arbetets frihet, det fältrop som arbetsgivarna i fortsättningen skulle följa utan att väja även för den största strid.

SAF hade slagit in på en förhandlingsvänlig linje men under krigshot. Krigshot tillsammans med förhandlingsvänlighet kan tyckas paradoxalt. Det var emellertid inte bara ett uttryck för dragkampen inom SAF utan också för att föreningens acceptering av föreningsrätt och förhandlingar så nära i tiden sammanföll med att SAF var blivna en maktfaktor jämbördig med Landsorganisationen. Det skedda öppnade ett perspektiv för framtiden både av stora fredsavtal och av stora strider. Under sådana förhållanden skulle kampen om makten på arbetsmarknaden bli en strid om vilka principer som avtalen skulle följa.

Svenska arbetsgivareföreningens principiella politik 1907-1909

Ordandet av förhållandena på arbetsmarknaden kunde ske genom lagstiftning, genom direkt överenskommelse mellan arbetsgivare och arbetare, eller genom både lag och avtal. I detta kapitel skall diskussionerna om lagstiftning, skiljedom och arbetsdomstol vid de nordiska arbetsgivarmötena 1907 och 1909 samt arbetsavtalskommitténs arbete i Sverige uppmärks-

81 G. Kessler, *Die deutschen Arbeitgeberverbände*, Leipzig 1907, s. 37 ff.

82 Adlercreutz, s. 350.

sammas. Mot bakgrund av statistiska uppgifter om kollektivavtalens utbredning i slutet av 1907 skall även arbetsgivarnas strävanden att på avtalsvägen genom riksavtal och huvudavtal uppnå likformighet och centralisering av kollektivavtalen följas fram till storstrejken.

De nordiska arbetsgivarmötena och den svenska arbetsavtalskommittén

Det första nordiska arbetsgivarmötet ägde rum i Köpenhamn den 12–13 november 1907. Dansk arbejdsgiverforening hade hyst åtskillig osäkerhet inför att bjuda svenskarna.¹ Hjalmar von Sydow uppträdande borde enligt R.F. Bergs skildring från mötet ha undanröjt alla tvivel om de svenska arbetsgivarnas inställning till nordiskt samarbete: von Sydow hade undvikit allt initiativ, erkänt danskarnas försteg, men formulerat nästan alla propositionsförslag, som enhälligt antagits. Det stenografiska protokollet, en utmärkt källa till den nordiska arbetsgivarpolitikens principella utveckling, bestyrker Bergs karaktäristik. Alla diskuterade ämnen togs upp av danskarna. Det första om principerna för kollektivavtal inleddes av ingenjör Alex. Foss, som redovisade DAF:s principer. Hjalmar von Sydow deklarerade två principer för SAF:s del. Den första gällde kravet, att förmän skulle kunna stå utanför fackföreningarna. Den bestämmelsen fanns redan i septemberförslaget, medan praxis i Norge var omvänd. Enligt von Sydow hade SAF riskerat lockout på frågan om förmännen. Den andra SAF-principen, som också framgår av styrelsens protokoll 1907, var att timlönen inte skulle garanteras vid ackordsarbete.² Garanterad timlön ansågs leda till minskad arbetsintensitet och kunde bara tillåtas vid t.ex. inkörning av nya maskiner. Även här var SAF i överensstämmelse med DAF men ej med NAF. Med hänsyn till SAF:s tidigare negativa inställning till lagen om medling i arbetstvister kan vi notera, att von Sydow nu förklarade att verkningarna av lagen var goda och att han trodde att ingendera sidan önskade att lagen aldrig tillkommit.³

1 En lång diskussion om risken för ett svenskt avslag fördes i DAF:s styrelse (DAF Hovedbestyrelsen 5/10 1907, ad. 3). Inom SAF opponerade Malte Sommelius mot samarbetet (SAF Handlingar till styrelseprot. 4/11 1907, Sommelius till SAF 26/10 1907). Nationella motsättningar har troligen legat bakom . . . ”mycket påkostande att så omedelbart efter 1905 rörande sina arbetsförhållanden inlåta sig i förhandlingar med danska och norska korporationer” (Sommelius).

2 SAF Styrelseprot. 28/5 1907, § 9. Vissa undantag kunde dock medges för Järnbruks-fbdt så länge VF garanterade timlön vid ackord (styr.prot. 18/10 1907, § 18).

3 *Det nordiske arbejdsgivermøde i København 1907*, Köpenhamn 1908, s. 12 ff och 43 ff.

Den sista punkten på dagordningen, om lagstiftning bör eftersträvas i förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare, inleddes av DAF:s Niels Andersen, som besvarade den uppställda frågan nekande. I Danmark var arbetsgivarna eniga om detta efter den stora lockouten 1899. Den stora lockouten hade varit nödvändig för att parterna skulle få respekt för varandra, men det var bra att ingen blev i grund besegrad. Denna inställning till lagstiftningen hade man ännu inte kommit till i Sverige. Enligt von Sydows personliga mening behövdes lagstiftning om arbetsdomstol för avtalsbrott, för att skydda arbetets frihet och mot samhällsfarliga strejker. Som vi sett var detta i verkligheten SAF:s gamla inställning. Foss upplyste, att fackföreningarna i Danmark var juridiskt ansvariga och föreslog ett uttalande i enlighet härmed. Victor Schwartz och R.F. Berg, som var övriga representanter från SAF, instämde i förslaget. Berg förklarade, att i övrigt hörde han till dem, som ville iakttaga största försiktighet med statens inblandning. von Sydow ville dock inte deltaga i något uttalande alls. Det uppdrogs i stället åt den permanenta nordiska kommittén att följa lagstiftningen i de nordiska länderna.⁴

Hjalmar von Sydow ville inte binda sig i Köpenhamn därför att han i Stockholm utsetts till ledamot av arbetsavtalskommittén. ”Sydow anser problemet ytterst svårt och tror att lagstiftningsförslaget blir minimalt samt att det troligen ej hinner fram förr än t. 1910 års riksdag”, berättade Berg i brev till Henning Elmquist. Excellensen Lindman hade hört sig för hos SAF inför kommitténs tillsättande. ”Jag förordade Sydow, därefter föreslogs de flesta av styrelsens namn utom mitt enl. vanlig artighetsmetod, det var tydligen intet allvar.”⁵

Arbetsavtalskommitténs tillsättning föregicks av det remarkabla politiska bråket om Åkermans och Olins PM. Juristerna Assar Åkerman och Gustav Olin hade haft i uppdrag att inom civildepartementet utreda frågorna om lagstiftning om arbetsavtal. De offentliggjorde sin promemoria, vilket i högsta grad misshagade regeringen. Den menade, att utredningsmännen därmed överträtt sina befogenheter. Civilministern, Julius Juhlin, beskyldes å sin sida för undertryckningspolitik, och affären medförde att han ersattes med landshövding Hugo Hamilton. Kärnpunkten var inte tvisten om offentliggörandet, utan vad som offentliggjordes. Åkerman — Olin överraskade med förslag, som var långt avancerade åt vänster. Promemorian verkade vara skriven i Folkets hus och inte i Kungens kansli, tyckte t.ex. *Industria*.⁶ En rättslig reglering av kollektivavtalet föreslogs,

4 Ibid., s. 102 ff och 116 ff.

5 R. F. Berg till Henning Elmquist 17/11 1907. KB.

6 *Industria* nr 22 1907, s. 299 ff.

men alla från konservativt håll föreslagna skydd mot avtalsbrott såsom décompte, kriminellt ansvar m.fl. avvisade. Författarna satte i stället sitt hopp till en naturlig utveckling av kollektivavtalets eget innehåll som bästa garant mot avtalsbrott. En särskild kriminalisering av samhällsfarliga arbetsnedläggelser förkastades av författarna, likaväl som av vänstermajoriteten i andra kammaren 1905. Åkarpslagens upphävande borde övervägas, om man ville, att lagstiftningen om arbetsavtal skulle mötas med förtroende. Slutligen föreslogs arbetarråd vid företagen, som skulle få yttra sig över arbetsreglementet.⁷

Det räcker att referera innehållet så långt för att det skall stå klart, att förslaget mest var ett framtidsförslag. Det förutsatte ett förtroende mellan parter, om vilka med en viss tillspetsning kan sägas, att den ena fordrade lagens skydd och den andra misstrodde allt vad lagstiftning hette. Förslaget mottogs som sådant mycket kritiskt i högerpressen och välvilligt i liberala och socialdemokratiska tidningar.

Arbetsavtalskommittén kom att bestå av ytterligare en representant för SAF, direktör August Stålberg, ordförande i metallindustriförbundet i Eskilstuna. Vidare ingick på arbetsgivarsidan dir. Ernst Wällgren från Verkstadsföreningen och riksdagsman Pettersson i Bjälbo. Arbetarna representerades av Herman Lindqvist och Nils Persson, LO, men också — till allmän förargelse från fackföreningshåll — av Axel Ceder, Svenska arbetareförbundet, samt en oorganiserad lantarbetare.⁸ Ordförande blev justitierådet Åke Thomasson. 1908 och 1909 skulle bjuda ledamöterna ett studiematerial i fråga om arbetskonflikter, som de knappast kan ha drömt om.

Frågan om lagstiftning på arbetsmarknaden togs upp vid nästa nordiska möte i Stockholm 1909 i ett föredrag av Alex. Foss, Köpenhamn. England hade genomlöpt alla utvecklingens olika faser, sade Foss, även den de nordiska arbetsgivarna nu måste vara beredda på. Man hade där visat arbetarna, att lönenedsättning kan bli följd av strejker. I fråga om reglering av rättsförhållandet kunde arbetsgivarna studera den engelska utvecklingen. "Ser vi till den förebild vi har i England, så tror jag, att vi, som i många ting är mer böjda att följa engelsmännen än tyskarna, skall önska leda utvecklingen i den riktningen, att vi i största möjliga utsträckning bygger den på privaträttsliga frivilliga förhållanden mellan arbetsgivare och arbetsorganisationer, även om den vägen kan befinnas besvärlig för arbetsgivarna." Trots denna utgångspunkt hade Foss närmast sig den

7 A. Åkerman och G. Olin, *Promemoria angående lagstiftning om arbetsavtal*, Stockholm 1907.

8 Westerståhl, s. 303.

ståndpunkt von Sydow intagit 1907. Foss kunde nämligen tänka sig en arbetsdomstol som utveckling av eller komplement till den permanenta skiljedomstol, som inrättats genom septemberförslaget och som liksom andra dylika frivilligt konstituerade skiljedomstolar spelade en stor roll i Danmark.⁹

Hjalmar von Sydow konstaterade det närmande som skett. Det stora felet med överenskomna skiljedomstolar, ansåg han, var deras tillfällighet och att de ej representerade någon opartiskhet. En permanent arbetsdomstol, vars medlemmar var utsedda en gång för alla och som bestod av jurister likställda med andra yrkesdomare samt av representanter för arbetsgivarnas och arbetarnas organisationer, valda för längre tid, skulle sannolikt bli en opartisk domstol. Om detta var nu von Sydow och Foss ense. Däremot skilde åtskilligt i utformningen. Hjalmar von Sydow ville, att utslagen omedelbart skulle träda i kraft, även om det måste finnas möjlighet att överklaga till Högsta domstolen. Helst borde domstolen vara enda instans. Den skulle inte döma till böter (Foss' förslag) utan till skadestånd, och organisationerna borde ej vara ansvariga för sina medlemmar (Foss hade förordat ansvarighet för *både* styrelse *och* medlem.) von Sydow hävdade principen, att var och en ansvarar endast för sig: "om t.ex. Svenska arbetsgivareföreningen i något fall bleve dömd till skadeståndsansättning, så vore det ju riktigt, att föreningen finge betala, och man finge då kanske gå ned i valvet och taga av de 13 miljoner, som ligger där i värdepapper. Men däremot vore det oriktigt, om man skulle låta de enskilda medlemmarna av Arbetsgivareföreningen bli ansvariga för vad Arbetsgivareföreningen som sådan kunnat göra sig skyldig till."

I fråga om arbetare vid järnvägar, spårvägar o.dyl., där Foss ansett, att en arbetsdomstol även borde få avgöra intressetvister, då arbetsnedsättning var förbjuden, hävdade von Sydow den överraskande åsikten, att man nog i nödfall finge tillåta strejker även inom dessa samhällsviktiga områden, när avtalen löpte ut; genom långa uppsägningstider o.dyl. borde man söka minska skadeverkningarna så långt som möjligt.¹⁰

Arbetsgivarmötet var denna gång så enigt, att det kunde uttala sig för "särskild statsdomstol för prövning av tvister om bestående rättsförhållanden mellan arbetsgivare och arbetare". Lagbestämmelserna om denna domstol i de tre länderna borde vara likartade. Uttalandet, inte minst kanske kravet på likartade bestämmelser, syftade till att hjälpa norr-männen, som hotades av en lag, som nästan gjorde medling och skiljedom obligatoriska även i intressetvister.¹¹

9 *Det nordiska arbetsgivarmötet i Stockholm 1909*, Stockholm 1910, s. 54 ff cit. s. 56.

10 *Ibid.*, s. 69 ff och 77 ff cit. 80.

11 *Ibid.*, s. 121 f. Jfr s. 62 ff och 88 ff.

Det fullständigt utformade förslag till arbetsdomstol, som Hjalmar von Sydow förfäktade gentemot det av Alex. Foss skisserade, var helt hämtat från den svenska avtalskommittén. Det kunde naturligtvis inte von Sydow säga, men det framgår vid en jämförelse med det utkast nr 2 till "lag om särskild domstol i vissa arbetstvister", som var en följd av kommitténs sammanträden under några dagar i december 1908.¹² I arbetsavtalskommitténs papper på riksarkivet kan man se hur långt arbetet hunnit vid storstrejkens utbrott. De arbetskonflikter några av kommittéledamöterna å ömse håll i sista hand bar ansvaret för, hade ibland hindrat sammanträdena på Stora hotellet i Vaxholm under de båda somrarna 1908 och 1909, och under vårarna hade riksdagsarbetet lagt hinder i vägen. Efter ett stort antal sammanträden förelåg dock utkast till lagar om kollektivavtal, arbetsavtal, tjänsteavtal och arbetsdomstol. Om det sistnämnda hade enigheten varit rätt stor, och de punkter, där de lakoniska protokollen genom att tala om "kommitténs flertal" låter oenighet skymta, gäller de preliminära ställningstagandena till strafflagsändringarna från 1905 års riksdag, som kommittén tog upp i sitt förslag.¹³ Däremot avvisade majoriteten den s.k. "lex Hildebrand", som var ett förslag vid 1908 års riksdag från redaktören för *Stockholms Dagblad*, Karl Hildebrand, att ändra tryckfrihetsförordningen så, att arbetarpressens blockad- och strejkbrytarnotiser förbjöds. Något ställningstagande för Hildebrands motion på samma sätt som för kriminalisering av avtalsbrott och samhällsfarliga strejkar 1905, hade inte Arbetsgivareföreningen gjort. *Industria* hade nöjt sig med att referera förslaget och intagit en passiv hållning.¹⁴ I riksdagsdebatten hade också socialdemokraterna dragit fram arbetsgivarnas motsvarande åtgärder mot strejkande arbetare och osolidariska arbetsgivare.¹⁵ Om avtalskommittén majoritet mot "lex Hildebrand" innefattade Svenska arbetsgivareföreningens representation i kommittén går inte att räkna ut.

Arbetsavtalskommitténs arbete avbröts slutgiltigt av storstrejken. Arbetspapperen utgör ett utkast till lagstiftning över hela arbetsmarknaden. De låg till grund för regeringsförslagen 1910, som kritiserades för att vilja stadfästa arbetsgivarnas seger i storstrejken. Men redan avtalskommitténs preliminära ståndpunkter före storstrejken är en god återspeglning av Arbetsgivareföreningens lagstiftningsprogram: rättslig reglering av organisationernas ställning och ansvar på kollektivavtalets grund. Den rättsordning man sökte skapa, skulle framför allt ge samhället och arbetsgivarna garanti mot samhällsfarliga strejker och avtalsbrott. De medel,

12 1907 års arbetsavtalskommitté. RA. Prot. 9-11/12 1908 och Utkast nr 2 till lag om särskild domstol i vissa arbetstvister.

13 Ibid. prot. 14/1, 30/6, 6/7 och 8/7 1909.

14 *Industria* nr 4 1908, s. 50 ff.

15 Westerståhl, s. 304 ff.

som skulle tjäna detta syfte, var décompte, skadestånd och i svårare fall böter och fängelse. Dessa tvångsmedel riktade sig huvudsakligen mot arbetarparten och uppfattades av denna som försök till klasslagstiftning. 1910 var lagarna nära att bli verklighet, men när rösträtsreformen trätt i kraft vid 1911 års val, var tiden ute för dem.

Det fanns delar av detta lagstiftningsprogram, som inte på samma sätt var delar av ett konservativt politiskt program. Främst gäller detta förslaget om arbetsdomstol: att rättstvister skulle avgöras av en opartisk domstol och inte med den starkares rätt, medan däremot intressetvister lämnades till organisationernas i sista hand öppna kraftmätning. Det dröjde ungefär 20 år innan den principen segrade och ännu något längre innan alla godtagit den. När lagen om arbetsdomstol 1928 beslöts, kunde von Sydow med rätta säga, att han "konsekvent och oavlatligt från början av år 1907 och till den dag som idag är" krävt denna lagstiftning.¹⁶

Vi har följt strävandena att reglera arbetsmarknaden lagstiftningsvägen fram till storstrejkens utbrott. Dessa strävanden hade inte utgått direkt från Svenska arbetsgivareföreningen, men de understöddes därifrån och arbetsgivarna deltog i förslagets utformning.

Kollektivavtalen i Sverige den 1 januari 1908

Underlag för en diskussion om avtalsformerna höll på att färdigställas i Kommerskollegium. Den arbetsstatistiska avdelningens tjänstemän med Henning Elmquist i spetsen och de till avdelningen knutna förlikningsmännen utgjorde en socialt intresserad grupp av huvudsakligen liberaler i statsförvaltningen. Genom sina utredningar och sin förvaltning ingrep de i förmedlande riktning på arbetsmarknaden.¹⁷ Vid den här tiden var de som bäst i färd med att samla in alla kollektivavtal i landet. Samlingen bedömdes som mycket fullständig och utifrån den gavs ett tvärsnitt av läget den 1 januari 1908.¹⁸ Vid denna tidpunkt gällde för fabriksindustrins del över 900 kollektivavtal godkända av ca 1800 arbetsgivare och reglerande arbetsförhållandena för ca 137 000 arbetare. Siffrorna är självfallet ungefärliga och ifråga om antalet kollektivavtal och arbetsgivare förekommer

16 *Ibid.*, s. 379.

17 Varifrån initiativen kom och hur de personliga relationerna löpte bl.a. med Centralförbundet för socialt arbete är i och för sig intressant, men kan knappast tas upp här. Till gruppen hörde bl.a. Gunnar Huss, socialdemokraten Otto Järte och bland förlikningsmännen Allan Cederborg, K. G. Karlsson, S. H. Kvarnzelius och Axel Schotte.

18 *Arbetsstatistik* A:5 I, s. 5 ff ang. insamling, kollektivavtalsbegrepp, materialets beskaffenhet och bearbetning.

dubbelräkningar. Det totala antalet fabriksarbetare är osäkert. De 137 000 skulle uppskattningsvis innebära att ca 45 procent av industriarbetarna arbetade vid företag med kollektivavtal. Skillnaden mot Tysklands storindustri var markant, säger kommentaren, och erfarenheterna från Sverige och andra länder visade, att det var fel, som påståtts i Tyskland, att kollektivavtalet inte kunde komma till användning i storindustrin. ”Även om i vårt land liksom i andra länder kollektivavtalet först framträtt inom hantverksyrkena, har det numera sin säkra grund och sin största betydelse inom fabriksindustrin.”¹⁹ Denna utbredning var mycket varierande. Inom exportindustrin var användningen av kollektivavtal obetydlig vid sågverken, särskilt i Sundsvall och Härnösands distrikt och vid snickerierna i östra Småland. Vid gruvor och järnbruk fanns ännu få avtal, men situationen höll på att ändras. Inom pappersmasseindustrin var däremot bortåt hälften av arbetarna berörda av kollektivavtal, mot mellan en femtedel och en fjärdedel vid de förut nämnda. Vid sådana industrier, som exporterade tändstickor och sten, fanns åter avtal för mellan 70 och 80 procent av arbetarna. Kollektivavtalet hade stor utbredning inom verkstadsindustrin, men också vid bryggerier, tobaks-, sko-, gummi- och gödningsämnesh fabriker. Industrier med stark koncentration på företagarsidan hade kollektivavtal med stor omfattning: sockertrusten och stenkolsgruvorna i Skåne till i det närmaste 100 procent. Textilindustrin uppvisade till skillnad från storindustrin i övrigt en relativt liten användning av kollektivavtalet. Beträffande byggnadsindustrin, hantverket och stuverirörelsen är undersökningens resultat betydligt osäkrare, både vad beträffar antalet sysselsatta arbetare och hur många, som hade kollektivt avtal. Den egentliga industrins förhållanden är klarare och också i detta sammanhang av större intresse, eftersom Svenska arbetsgivareföreningen här hade sin egentliga anslutning.

Kollektivavtalsundersökningen ger tillfälle till att studera, vilken tillämpning Arbetsgivareföreningens principer fått i praktiken. Tar vi den viktigaste först, arbetets frihet, som måste finnas i avtalen inom SAF, så innehöll 48 procent av *alla* avtal antingen § 23 eller decemberkompromissens bestämmelse. Inom gruvdrift, textilindustri, massa- och pappersindustri, jord- och stenindustri, kemisk-teknisk industri och vid järnbruken hade mellan 80 och 90 procent av arbetarna med kollektivavtal denna bestämmelse i avtalstexten. Verkstadsindustrin hade däremot bestämmelse enbart om föreningsrätt enligt verkstadsavtalet. Motsatta bestämmelser om företrädesrätt eller ensamrätt för fackföreningsmedlemmar var sällsynta (6 procent av avtalen) och saknades nästan helt inom fabriksindustrin. De fanns främst inom stuveri- och transportväsendet, vid bagerier, slak-

19 Ibid., s. 36 ff cit. s. 38.

terier o.dyl. och inom byggnadsverksamheten. Vanligare var bestämmelser om företrädesrätt efter anställningstid och bostadsort, vilka förekom även inom industrin.²⁰ Förbud för förmän att tillhöra fackförening fanns endast i ett 10-tal avtal vid stenhuggerierna i Bohuslän och vid sockerbruken.²¹

SAF:s stadgande om rätten till sympatistrid under avtalstiden var endast genomförd i ett 20-tal avtal omfattande ca 4000 arbetare.²²

Garanterad timlön vid allt ackordsarbete, vilket Arbetsgivareföreningen motsatte sig, fanns i ackordsavtal berörande ca 66 000 arbetare, varav dock nästan hälften kom på verkstadsavtalet.²³

I fråga om bestämmelser om förliknings- och skiljenämnder var avtalen mycket varierande. Den av arbetsgivarorganisationerna hävdade principen, att endast rättstvister skulle få avgöras genom skiljedom, dominerade. Det var mest vid kommunala arbeten, kommunikationer och inom tryckeriindustrin, dvs. branscher med förbud mot arbetsnedläggelse, som skiljenämnderna gavs befogenhet i intressetvister. Bestämmelse om att tvister under avtalstiden i sista hand skulle avgöras av organisationerna genom förhandlingar, först mellan arbetsgivaren och fackföreningen och därefter mellan huvudorganisationerna, fanns i avtal berörande ca 33 000 arbetare. Denna bestämmelse, som SAF yrkade på, fanns följaktligen inom den egentliga storindustrin.²⁴

Kollektivavtalet hade således redan vid slutet av 1907 en mycket betydande utbredning inom industrin. Vid 1905 års slut fanns inom SAF 46 gällande kollektivavtal.²⁵ Morsvarande siffra går inte att få fram ur den officiella statistiken två år senare. Vi får inte veta mer än att SAF antingen direkt träffat eller godkänt 76 av de av kommerskollegium insamlade avtalen. Lägges därtill på samma sätt av yrkesförbunden påtecknade avtal stiger siffran till 222.²⁶ Kollektivavtalet hade fått en explosionsartad spridning under de goda åren 1906 och 1907. SAF:s principer hade i kollektivavtalen i stor utsträckning kunnat genomföras i fråga om arbetets frihet. Stadgarna om förmäns ställning utanför fackföreningarna och om rätt till sympatistrid hade ej nått samma utbredning, men inte heller de motsatta bestämmelserna hade skrivits in i avtalen.²⁷

20 Ibid., tab. litt. DD, s. 216 ff.

21 Ibid., s. 231 f.

22 Ibid., s. 113 f.

23 Ibid., tab. litt. T, s. 152 ff.

24 Ibid., s. 117 ff.

25 Lohse, s. 63.

26 *Arbetsstatistik* A:5 I, s. 93.

27 *Kollektivavtal i Sverige träffade under 1908 (Arbetsstatistik F:1)*, Stockholm 1911, s. 7, 18 ff och 62 ff.

Riksavtalspolitiken

Kollektivavtalsutredningen visar, att avtalens s.k. allmänna bestämmelser om t.ex. skiljenämnder, arbetstid, övertidsarbete, fridagar, olycksfallsersättning, var högst varierande.²⁸ Från arbetsgivarnas sida kan under åren före storstrejken märkas en tydlig strävan att så långt som möjligt få samma bestämmelser genomförda i alla avtal. Riksavtalen var uttryck härför. Vid 1908 års ingång fanns riksavtal för tobaksfabrikanterna, boktryckerierna, för några andra mindre branscher och så verkstadsavtalet.²⁹ Dessa riksavtal reglerade vanligen de allmänna bestämmelserna och lämnade löneöverenskommelsen till de lokala parterna. Verkstadsavtalet var ett undantag, eftersom det även fastställde lönesatserna. Paragraf 23 var SAF:s första bindande direktiv i fråga om allmänna bestämmelser. Arbetsgivarna ville gå vidare på den vägen. Med några ingångna avtal som förlaga hade i slutet av 1905 tryckts förslag till normalavtal för Träindustriförbundets medlemmar, och 1907 kom man efter förhandlingar med fackförbundet fram till bindande allmänna bestämmelser. Avtalen inom träindustrin började också göras upp och underskrivas förbundsvis.

Överenskommelsen om de generella bestämmelserna ledde till en sammanstötning mellan Falkenström och Adelswärd. Den förre menade, att Träindustriförbundet handlat självrådigt, och den senare försvarade sig med att SAF underlätit att göra något för att nå enighet mellan yrkesförbunden i fråga om gemensamma avtalsbestämmelser.³⁰ Träindustriförbundet återkom våren 1908 till ämnet genom en lång framställning av sin ordförande Adelswärd och sin sekreterare Harald Lettström. Inledningsvis erinrades om hur SAF i början av sin verksamhet, när man saknade erfarenhet och många medlemmar hyste motvilja mot de nya formerna på arbetsmarknaden, godkänt en mängd avtal med högst olika innehåll. Brist på likformighet följde härav och direkt olämpliga bestämmelser släpptes igenom av arbetsgivare, som ville ha en uppgörelse och därvid mest såg till timlönen. Förhållandena utnyttjades av arbetarsidan, som åberopade sig på att Arbetsgivareföreningens styrelse godkänt den eller den bestämmelsen, vilket tvingat andra arbetsgivare att även gå med på den. I skrivelsen framhölls, hur Verkstadsföreningen och Järnvägsföreningen genomfört generella avtalsbestämmelser. Tiden var nu inne för SAF att göra samma sak. Träindustriförbundet hade gjort en början med tryckta avtalsformulär, men det räckte inte med likformighet inom yrkesförbunden. Som exempel på hur en detalj kunde inverka nämndes hur Träindustriförbundet överens-

28 Ibid., tabell 5 ff s. 308 ff.

29 Ibid., s. 97.

30 G. Walldén, *Med Sveriges träindustriförbund under 50 år*, Stockholm 1955, s. 103 ff, 112 f och 118 f.

kommit med arbetarna, att fabrikspipan skulle ljuda 3 min. före full tid, medan Sägverksförbundet medgivit 5 min. Då företag inom sågverks- och träförädlingsindustrierna ofta var kombinerade på samma plats hos samma arbetsgivare, kunde man tänka sig effekten. Generella avtalsbestämmelser skulle spara mycket onödigt arbete vid avtalsuppgörelserna och i hög grad bidra till ordnade arbetareförhållanden. Flera av arbetarnas förtroende-män sades dela undertecknarnas uppfattning.³¹

I sitt svar förklarade Hjalmar von Sydow, att allmänna avtalsbestäm-melser gemensamma för alla avtal vore till stor nytta. Saken vore dock inte så enkel. F.n. fanns det blott ett fåtal bestämmelser, som kunde göras lika för alla. Man borde därför tills vidare gå fram förbundsvis och det vore svårt nog. Även Träindustriförbundets avtalsformulär hade genom över-strykningar gjorts olika. Styrelsen hade ställt sig sympatisk till förslaget, även om den inte förbisåg svårigheterna. Frågan hade man tänkt hänvisa till en kommitté bestående av von Sydow och andra.³² De oroliga förhål-landena på arbetsmarknaden lämnade ingen tid över och styrelsen fick vänta med att utse kommittén.³³

Skrivelsen från Träindustriförbundet var inte ett isolerat uttryck för den radikale baronens och hans lika radikale sekreterares åsikter. Ett brev från vice disponenten vid Bergslaget Lars Yngström till Pappersbruksför-bundet säger precis detsamma. Likformighet i avtalen är viktig. Då man kan tänka sig, att arbetare på en plats sysselsättes i flera olika fabriker, föreslår Yngström en konferens mellan ombudsmän och representanter för Pappersmasse-, Pappersbruks-, Sägverks- och eventuellt Träindustriför-bunden för att så långt som möjligt enas om likartade bestämmelser.³⁴

Intresset inom SAF för de allmänna frågorna på arbetsmarknaden ledde till att ett diskussionsmöte sammankallades den 21 december 1908. Alla förbund utom två var representerade. På dagordningen stod bl.a.: bestämmelser i kollektivavtal, dyrortsgruppering, arbetarstatistik samt frågan om löneavtal borde gälla även för andra arbetare än de avtalsslut-ande. Något protokoll från mötet, om ett sådant alls fördes, finns inte bevarat. Av svarsbrevet på inbjudan framgår, att mötet mottogs mycket positivt, och att det tydligen inte endast var Yngström och Adelswärd, som kände behov av rådslag om en gemensam politik för de olika yrkes-förbunden. Utöver de på dagordningen upptagna ämnena föreslogs ett

31 SAF Handlingar till styrelseprot. 4/6 1908. Träindustriförbundet, T. Adelswärd/H. Lettström, till SAF:s styrelse 13/5 1908.

32 SAF Korrespondens. Hj. von Sydow till Träindustriförbundet 6/6 1908.

33 SAF Styrelseprot. 4/6 1908, § 8.

34 Lars Yngström till Pappersbruksförbundet 13/7 1908. St. Kopparbergs bergslags arkiv, Falun.

flertal andra om minimilön kontra normallön, förtydligande av § 23 och sympatistridsrätten, gemensamma avtalsbestämmelser och förhandlingsordning.³⁵

En översikt visar att enhetliga bestämmelser eller riksavtal genomfördes eller var på väg att genomföras inom flera av SAF:s yrkesförbund före 1909. Ett förslag hade utarbetats under våren 1908 inom *Pappersmassseförbundet*. Samtidigt med att förslaget var färdigt, hade avtalsfrågan vid Skutskärs massafabrik blivit aktuell. Förhandlingarna vid Skutskär samt vid ytterligare några företag såg därför ut att bli inledningen till riksavtal. Emellertid kunde man inte komma överens om arbetstidens längd, och efter upprepade centrala förhandlingar hänsköts arbetstiden liksom lönefrågorna till lokala förhandlingar. Därur uppkom en av ursprungskonflikterna till storstrejken. Något riksavtal blev det inte, men de allmänna bestämmelserna infördes vid ett stort antal fabriker efter storstrejken.³⁶

Pappersbruksförbundet hade redan sommaren 1907 haft uppe frågan om enhetliga normer i fråga om olycksfallsersättning och vid sjukdom. I slutet av januari 1908 tillsattes en kommitté för att utarbeta "förslag till normalarbetsavtal, som kunde läggas till grund för kommande uppgörelser mellan förbundsmedlemmarna och deras arbetare". Efter upprepade förhandlingar med Grov- och fabriksarbetareförbundet, nåddes en överenskommelse under hösten 1908.³⁷

Inom det tredje av de av Yngström nämnda förbunden, *Sågverksförbundet*, går också strävan efter gemensamma allmänna bestämmelser tillbaka till förbundets första år 1907. Även här nåddes resultat i form av ett avtal med arbetarparten, *Sågverksindustriarbetareförbundet*. Det blev klart på våren 1909 sedan arbetsgivarna hotat med lockout.³⁸

Inom träförädlingsindustrins olika grenar arbetade arbetsgivarförbunden var för sig under åren 1907–1909 på gemensamma allmänna bestämmelser, vilka genom förhandling med arbetarparten åsyftade riksavtal. Vad både Yngström och Adelswärd vid mitten av 1908 önskade, var ett förenhetligande av avtalsbestämmelserna över förbundsgränserna. De praktiska svårigheterna vid de i nära relation till varandra stående träindustrierna användes som argument av båda. Adelswärd ville dessutom gå ännu längre och sätta målet vid generella avtalsbestämmelser inom hela Arbetsgivarföreningen. Eftersom avsikten var, att detta skulle ske genom

35 SAF Handlingar från diskussionsmöte på SAF 21/12 1908. SAF:s arkiv, Stockholm.

36 T. Söderberg, *Pappersmassseförbundets första halvsekel (Pappersmassseförbundet 1907–1957)*, Stockholm 1957, s. 28 ff.

37 K. Gierow, *Sveriges pappersbruksförbund 1907–1957*, Lund 1957, s. 29 ff.

38 K. G. Hildebrand, *Sågverksförbundet 1907–1950 (Sågverksförbundet 1907–1957)*, Uppsala 1962, s. 233 ff.

överenskommelse med arbetarparten, åsyftade hans förslag i verkligheten ett huvudavtal — även om inte ordet nämndes eller det sades, om överenskomelserna skulle träffas direkt mellan SAF och LO eller förbundsvis.

Adelswårds förslag innebar en samordning med t.ex. *Textilindustriförbundet*, som också omedelbart vid sin tillkomst gått i författning om att utarbeta formulär till avtalsbestämmelser och ordningsföreskrifter. Förbundet använde formuläret under 1908 och beslöt 1909, då en mängd avtal löpte ut, att söka få ett för hela landet gällande avtal genom överenskommelse med Textilarbetarförbundet. Storstrejken kom också här emellan och riksavtalet kunde ingås först 1914.³⁹

I ett par fall hade redan riksavtal ingåtts eller förberetts, när Yngström och Adelswård tog upp saken. Svenska arbetsgivareföreningens största yrkesförbund, *Järnbruksförbundet*, hade under våren 1908 slutit riksavtal både för bruken och gruvorna. Avtalen var i omfattning och betydelse nästan en motsvarighet till verkstadsavtalet 1905. Upprinnelsen gick tillbaka till 1907. I fråga om järnbruken hade Järn- och metallarbetarförbundet tagit initiativet till riksavtal, och en norm för avtal hade gjorts upp vid brukarbetarnas konferens i Falun i maj 1907. I fråga om gruvorna hade arbetsgivarna i april samma år bestämt att ett blivande avtal för Norberg skulle bli normerande.⁴⁰

Till de områden, som så att säga var på väg mot riksavtal, hörde *glasbruken*. Avtalen sades upp 1909 av arbetsgivarna, som föreslog, att de skulle sammanföras till ett riksavtal. Efter storstrejkens slut upptogs förhandlingar, vilka på våren 1910 ledde till det första egentliga riksavtalet.⁴¹

Beklädnadsindustrins arbetsgivare sökte under våren 1909 bana väg för ett riksavtal. Lönerna mellan olika företag skulle därvid utjämnas. Då det visade sig omöjligt att komma överens om detta, ledde "riksavtalsolyekan", som en arbetarförhandlare kallade det, rakt in i storlockout och storstrejk.⁴²

Under 1908–1909 ingicks riksavtal även för skoindustrin, för byggnads- och byggnadsämnesindustrierna och för enskilda järnvägarna. Verkstadsavtalet och de äldre riksavtalen för tobaksindustrin och typograffacket förnyades dessutom 1908.⁴³ Enligt officiell statistik gällde före storstrejken riksavtal (inräknat Träindustri- och Sågverksförbundets med arbetarna

39 N. Bergsten, *Sveriges textilindustriförbund 1907–1950*, Stockholm 1957, s. 215 och 224 ff.

40 S. Olsson, *Järnbruksförbundet 1906–1956*, Stockholm 1958, s. 38 ff, J. Lindgren 2, s. 109 ff, och R. Casparsson, *Gruvfolk*, Stockholm 1935, s. 111 f.

41 Larson, s. 36 f.

42 Se kap. Lockouterna inom konfektionsindustrin, s. 185 ff.

43 Riksavtalen avtrycktes i *Arbetsstatistik* F:1–2. Jfr även organisationernas minneskrifter t.ex. T. Karlbom o. O. Petersson, *Svenska grov- och fabriksarbetareförbundets historia* 1–2 1891–1941, Stockholm 1941–1944 (cit. i forts. Karlbom), s. 24 ff. och S. Hansson, *Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet*, Stockholm 1920, s. 157 ff.

fastställda formulär) för ca 3300 arbetsgivare med 160 000 arbetare. Arbetsgivareföreningen och dess förbund hade riksavtal för ca 375 arbetsgivare med ca 61 500 arbetare.⁴⁴ Siffrorna kan inte uppfattas som exakta, eftersom det kan diskuteras vad som är riksavtal. Pappersbruksförbundets normalavtal har t.ex. inte upptagits i den officiella statistiken.

Riksavtal, normalavtal, generella allmänna bestämmelser — vilken än beteckningen var, var den uttryck för arbetsgivarnas strävan efter systematik i avtalen. I ungefär 9 fall på 10 hade initiativet utgått från arbetsgivarna. Det första som nybildade arbetsgivarförbund gjort, har i allmänhet varit att tillsätta en kommitté för att utarbeta gemensamma riktlinjer för avtalspolitiken. Resultaten har presenterats för arbetarparten och i flertalet fall lett till överenskommelser. Formerna för dessa har varierat från avtalsformulär med enbart allmänna bestämmelser och till riksavtal med detaljerade löneskalor. Att det fanns en tendens mot riksavtal och att den utgick från arbetsgiversidan har observerats förut.⁴⁵ Den genomgång av hela arbetsmarknaden, som här skett, ger emellertid denna strävan dess rätta proportioner. Arbetsgivarnas interna brev har nu också visat, att arbetsgivarna har velat utsträcka avtalssystematiken utöver de olika yrkesförbunden och som längst velat fånga in större delen av den organiserade industrin genom ett huvudavtal SAF — LO.

Vad som orsakade arbetsgivarnas strävan att vidga avtalsramen, har endast Torvald Karlbom tagit upp till förklaring. I sin historik över Grov- och fabriks skriver han, att det lokala avtalssystemet gynnade arbetarorganisationerna, som lönepolitiskt kunde "slussa upp" den ena arbetargruppen efter den andra genom att koncentrera de ekonomiska resurserna på mindre grupper åt gången. Arbetsgivarna däremot angrep större arbetargrupper samtidigt med den till flera arbetsplatser utvidgade lockouten.

Detta är emellertid inte någon egentlig förklaring, och i sin historik över pappersindustriarbetarna några år senare konstaterar Karlbom med rätta, att arbetsgivarorganisationen hade visat att den genom allmän lockout kunde tvinga fackförbunden att slåss i större formationer, vare sig man hade lokala avtal eller riksavtal.⁴⁶

Förklaringen hör inte ihop med taktiken vid öppna strider utan med förhandlingstaktiken. Adelsvärd har i sin skrivelse till SAF gett oss en motivering för enhetlighet i avtalen. Vad som redan medgivits i ett avtal, kunde man inte rimligen neka i ett annat. Fackföreningarna hade den offensiva rollen på arbetsmarknaden. De kom med kraven och sökte ständigt skjuta fram sina positioner och göra en inbuktning på arbetsgivarnas

44 *Meddelanden från Kommerskollegii avd. för arbetsstatistik 1910*, s. 280.

45 Karlbom 1, s. 382 f, och Adlercreutz, s. 328.

46 T. Karlbom, *Pappersindustriarbetarnas fackliga organisationshistoria*, Stockholm 1945, s. 109.

linje. Lyckades inbrytningen på något ställe, riskerade arbetsgivarna att få hela gärdet upprivet. I deras defensiva taktik måste därför den raka linjen, dvs. likformighet i avtalen vara den bästa positionen. Arbetsgivarorganisationernas styrelser måste därför också godkänna alla avtal.

På längre sikt måste arbetsgivarnas taktik föra fram till moderna former på arbetsmarknaden, präglade av ordning och enhetlighet till gagn för båda parter. En energisk början skedde före storstrejken.⁴⁷

På kortare sikt måste de upprepade stora riksavtalsförhandlingarna, där man för första gången skulle reglera förhållandena i hela industribranscher, innebära en stark påfrestning på arbetsfreden. Skedde utjämnningen så, att den nya enhetliga linjen drogs efter de längst framskjutna arbetargruppernas positioner, kunde arbetarsidan vara med. Men när arbetsgivarna, då konjunkturerna försämrades, ville utjämna efter genomsnittet, skärptes motsättningarna. Både inom pappersmasseindustrin och beklädnadsindustrin misslyckades slutligen underhandlingarna om riksavtal våren 1909. En storkonflikt av aldrig skådat slag utbröt.

R. F. Berg, Hjalmar von Sydow och de danska förebilderna

En, som i slutet av 1905 förgäves spanade efter Arbetsgivarföreningens principer för reglering av arbetsmarknaden, var R.F. Berg, och han skrev och frågade: "Eder tidning är full av smånotiser delvis av stort intresse, delvis vanliga tidningsklipp om arbetarövergrepp, med snärtar sådana som man läser i tidningen 'Arbetet' men snärtar åt motsatt håll. Något program har jag tyvärr ej funnit. Hav godheten låt mig kort och klart få veta om styelsen vill gå den väg man följt och lyckats med i Danmark eller vilket mål de satt för sig." Falkenströms svarsbrev måste ha innehållit något avspisande, för Berg skrev därnäst att han inte kunde förstå att uttrycket en organisation efter Danmarks förebild kunde "räknas såsom ett talesätt, då det pekar på ett bestämt kontrakt, upprättat i slutet av 1899, vilket allt sedan den dagen varit gällande. Denna organisation förordades kraftigt av alla mina vänner i Danmark och den officiella statistiken bevisar vad den uträttat".⁴⁸

Vid det fullmäktigesammanträde den 12 november 1906, då den förstärkta styrelsen tillsattes, framlade R.F. Berg för första gången en mål-

47 Jfr T. Gårdlund, *Industrialismens samhälle*, Stockholm 1942, s. 426 f. Enligt Gårdlund kan i detta skede i avtalens utveckling inte fackföreningsrörelsen ensam utpekas som pådrivande. Lennart Lohse, rec. av Adlercreutz, s. 234, går – också utan närmare undersökning – längre och framhåller arbetsgivarna som pionjärer i fråga om vad han kallar "arbetsgivarvillkorens" införande i avtalen.

48 SAF Korrespondens 1906. R. F. Berg till Falkenström 20/12 1905 och 11/1 1906.

sättning för föreningens verksamhet: "Svenska arbetsgivareföreningens uppgift är att söka sammanföra alla arbetsgivare i Sverige för att så snart ske kan göra ett avtal med en arbetarnas huvudorganisation i princip liknande det danska avtalet av den 5 september 1899."⁴⁹ Efter överläggning beslöt fullmäktige att överlämna förslaget till den förstärkta styrelsen. Styrelsen lade Bergs mera vittsyftande förslag åt sidan och grep sig i stället an med SAF:s målsättning i de brännande frågorna: arbetets frihet (§ 23) och rätten till sympatilockout.⁵⁰ Decemberkompromissen och det efterföljande lockouthotet innebar, att SAF:s inställning i dessa viktiga delar av hela frågekomplexet därmed var klar (jfr s. 40 f.).

R.F. Berg återkom med ett samlat program till fullmäktigesammanträdet i maj 1907 — samma sammanträde som förändrade styrelsen och anställde von Sydow. Berg inskräpte i inledningen till sitt program, att kollektivavtal och föreningsrätt var den grund på vilken man skulle bygga. I tredje momentet återkom tanken på ett huvudavtal mellan SAF och LO.

"III:o) Föreningen skall söka att med Landsorganisationen få ett avtal till stånd, så att alla de specialavtal, som nu förefinnas mellan fackföreningar eller fackförbund och enskilda arbetsgivare eller grupper av sådana, eller som härefter uppgöras dem emellan, endast bli va specialavtal under det stora gemensamma avtalet med Landsorganisationen.

Endast på den vägen kunna arbetsgivare få en någorlunda god trygghet för att arbetsavtalen hållas samt få en dräglig form för tvisters slitande, emedan Landsorganisationen därigenom kommer att inestå för kontraktens åttlydnad och kan taga förhandlingen om hand i alla de fall, där arbetare tillhörande flera fackförbund äro i en tvist inblandade.

IV:o) Ovannämnda avtal emellan Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen bör innehålla:

- A) En *förhandlingsordning*, vartill jag lämnat ett utkast, samt
B) därjämte så vitt möjligt några allmängiltiga bestämmelser, '*arbetsgivarnas positionslinje*', huvudsakligen angående följande punkter:
- a) Om arbetsgivarnas befälsrätt;
  - b) om föreningsrätt;
  - c) om hänsyn vid antagande och avskedande;
  - d) om rätt att förmän få utgå ur fackförening;
  - e) om skiljedom i allt, som angår befintliga avtal och garanti för vissa förhandlingar, innan arbetsnedläggelse får ske vid förnyande av arbetsavtal."⁵¹

Punkterna a)–c) i "arbetsgivarnas positionslinje" hade redan reglerats i decemberkompromissen. Även om denna var högst betydelsefull, gällde överenskommelsen formellt endast de då föreliggande konflikterna. Berg

49 SAF Fullmäktigeprot. 12/11 1906, § 13.

50 SAF Styrelseprot. 23–24/11 1906, § 12.

51 SAF Fullmäktigeprot. 31/5 1907. Bil. B till § 8. "Program för S.A.G.F:s närmaste arbete". Stockholm 31/5 1907. R. F. Berg.

ville efter mönster av det danska septemberförslaget få dem generellt fastslagna i ett huvudavtal. Detta huvudavtal skulle också omfatta punkterna d)–e) — förmännens ställning, skiljedom i tvister om gällande avtal och garanti för förhandlingar vid avtalens utlöpning. Dessa punkter hade ännu inte blivit aktuell politik på samma sätt som de första, men de kunde väntas bli det allt eftersom kollektivavtalen blev vanligare. De hade reglerats i septemberförslaget. Den förhandlingsordning Berg säger sig ha lämnat utkast till finns inte bifogad förslaget. I de skrifter Berg tidigare publicerat, återfinns man många av förslagen ovan och dessutom en skiss till en förhandlingsordning: "Förhandling företages direkt emellan ombud från de stridande parterna. Då förhandlingar icke lyckas, företages medling genom skiljeman eller skiljenämnd, vald av organisationernas lokala myndigheter. Ärendets sista handläggning sker genom vare sig ytterligare medling eller skiljedom, ordnad av bägge organisationernas överstyrelse.

På detta sätt kommer stridsfrågan att behandlas av olika personer med allt vidare blick och allsidigare erfarenhet efter samma principer som rättskipningen i alla länder är ordnad." Först sedan förhandlingsordningen genomlöpts skulle organisationerna efter slutna omröstning med kvalificerad majoritet få nedlägga arbetet efter viss uppsägningstid.⁵²

Under sommaren 1907 utbröt konflikt vid Skärblacka, och Arbetsgivareföreningen svarade med lockout vid samtliga pappersbruk. Förhandlingar upptogs och ledde snart till uppgörelse. Omedelbart innan denna var träffad, gjorde emellertid Falkenström ett tidningsuttalande: Blev det ingen överenskommelse, skulle en ganska omfattande lockout sättas i verket. "Arbetsgivareföreningen har nämligen föresatt sig, enligt vad direktör Falkenström meddelade, att bringa till stånd ordning och ansvar i förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare i landet. Föreningen ville, att mellan de båda parternas centralorganisationer en bindande förhandlingsordning skall komma till stånd, och att centralorganisationerna skall vara ansvariga för att de mellan dessa organisationer uppgjorda avtalen bli vederbörligen efterlevda." Arbetsgivareföreningen eftersträvade, sade Falkenström, en sådan ordning som i Danmark, där bindande avtal träffades mellan huvudorganisationerna, men arbetarna hade sagt nej till detta, när förslag om sådan ordning i Sverige framfördes från Arbetsgivareföreningen till Landsorganisationen i slutet av 1906. LO föredrog den nuvarande ordningen eller rättare sagt oordningen. Härpå måste det bli ett slut, menade Falkenström, "få vi ej ordning i fred måste vi tillkämpa oss den".⁵³

52 R. F. Berg, *Arbetsfrågan*, Uppsala 1906, s. 19. Jfr även ds., *I arbetsgivarefrågan. Föredrag . . . 20/10 1906*, Stockholm 1906.

53 *SvD* 28/7 1907, s. 5. Jfr Gierow, s. 22 f.

SAF hade således enligt Falkenström inte bara godtagit Bergs förslag utan också fört fram det under förhandlingarna om decemberkompromissen. Protokollen lämnar inga upplysningar härom.

På yrkande av Berg hade hans förslag remitterats till styrelsen för yttrande för att sedan återgå till fullmäktige. Den 10 augusti meddelade verkställande direktören von Sydow att arbetet på en förhandlingsordning med LO var påbörjat. Han var betänkt på att göra en studieresa till Köpenhamn och Hamburg. Styrelsen understödde detta.⁵⁴ Resan blev av, och vid styrelsesammanträdet den 4 september sade von Sydow, att han inhämtat en del erfarenheter av betydelse i Danmark och Tyskland. Frågan bordlades.⁵⁵

De erfarenheter von Sydow fått på sin utrikes resa, redovisade han bara på en punkt — frågan om arbetsgivarnas arbetsförmedling.⁵⁶ Ett möte med representanter för SAF:s yrkesförbund ägde rum den 24 augusti och von Sydow höll därvid ett föredrag, som senare utgavs som broschyr. Det var en motsvarighet till Falkenströms föredrag knappt tre år tidigare. Frågan för mötet gällde egentligen upprättandet av en lönestatistik, vilket förts fram av Träindustriförbundet.⁵⁷ Här fanns dels det danska systemet, som efterbildats av Sveriges verkstadsförening och vars huvuduppgift var att samla löneuppgifter, dels det tyska, där statistiken var en sekundär uppgift vid sidan av kontrollen av arbetarna vid arbetsförmedlingen.

Enligt det danska systemet kunde "prickning" av arbetaren ske på dennes registerkort och detta meddelades till den arbetsgivare, som anställt honom, men först när arbetaren redan var antagen. Enligt det tyska systemet hindrades prickade arbetare av arbetsförmedlingen från att alls få anställning — således en svartlistning i egentlig mening. Den enskilde arbetsgivaren fick inte själv anställa sina arbetare, vilket von Sydow antog skulle kännas egendomligt och främmande för svenska arbetsgivare. Sin jämförelse mellan det danska och tyska systemet sammanfattade von Sydow med att framhålla, att den tyska arbetarförmedlingens stora makt kunde synas betänkelig, och "nekas kan ej heller, att det ligger något motbjudande i det sätt, varpå enligt detta system arbetarna disponeras och förflyttas såsom pjäser på ett schackbräde". En sådan arbetsförmedling, förklarade von Sydow, skulle möta bestämt motstånd från de svenska arbetarorganisationernas sida och troligen inte kunna genomföras annat än efter en

54 SAF Styrelseprot. 10/8 1907, § 6.

55 Ibid. 4/9 1907, § 9.

56 Kort tid före von Sydows makttillträde hade styrelsen avvisat en begäran om reklam för Stockholms stads arbetsförmedling (SAF Styr.prot. 6/5 1907, § 8 och Handlingar till ds, brev fr. Stockholms stads arbetsförmedling 1/5 1907).

57 SAF Styrelseprot. 22-23/7 1907, § 18.

allmän konflikt, där arbetarna lidit fullständigt nederlag. "Min mening är alltså att det åtminstone till att börja med är klokare att nöja sig med att söka genomföra det danska systemet."⁵⁸ Enligt Berg var detta medveten uppskovspolitik från von Sydows sida. "Jag har funnit", skrev han i november till Henning Elmquist, "att von Sydow, som studerat det i Tyskland, undanskjuter saken. Ju mer vi få samarbeta med danskarna ju mindre inflytande är att befara från Tyskland. Enigt ha vi beslutat att införa den danska statistiken över yrkesarbetare och därmed är egen arbetsförmedling inom arbetsgivareföreningarna för en god tid undanskjuten."⁵⁹ I verkligheten var tanken definitivt avförd från SAF:s program. Lönestatistiken upptogs av vissa yrkesförbund och utsträcktes efterhand till hela föreningen.⁶⁰

Det danska "systemet" segrade i hela Skandinavien. Förmedlingen av arbetskraften överlämnades i Danmark, Sverige och Norge till opartisk tredje man — kommunerna. Tanken på egen förmedling släppte de danska arbetsgivarna redan i samband med "den store lockout" och sedan nöjde man sig med att förhindra att vapnet utnyttjades av fackföreningarna. I Sverige var frågan aktuell ännu 1907, när von Sydow undansköt saken till förmån för den danska lönestatistiken.⁶¹ I Norge kom förslag om arbetsförmedling upp i början av 1909 inom verkstadsindustrins organisation i Oslo. Den norska verkstadsindustrin, som från 1907 hade en omfattande arbetarstatistik, fattade visserligen beslut om "anvisning av dygtige arbeidere" som blev arbetslösa, men någon fast ordning ledde det inte till. Troligen har åtgärden samband med den stora arbetslösheten, då arbetsgivarna uppmanades söka hjälpa de bästa arbetarna till arbete genom att ge arbetsgivarkontoret deras adresser. Samtidigt uppmanade styrelsen arbetsgivarna att var på sin ort söka påverka den offentliga förmedlingen, så att den blev helt godtagbar för de mekaniska verkstäderna.⁶²

R.F. Bergs förslag till förhandlingsordning togs inte upp på nytt i SAF:s styrelse under hösten 1907 och i slutet av året avled Berg plötsligt. Vilken

58 H. von Sydow, *Om arbetarestatistik och arbetsförmedling inom arbetsgivareorganisationer*, Stockholm 1907. Cit. s. 14.

59 R. F. Berg till Henning Elmquist 17/11 1907. KB. Elmquist hade f.ö. i *StD* 1902 framhållit de danska arbetsgivarorganisationerna som efterföljansvärda för de svenska arbetsgivarna.

60 Jfr *Yttrande och förslag ang. införande av en planmässig lönestatistik inom Svenska arbetsgivareföreningen avgivet den 25 aug. 1911*, Stockholm 1911. Jfr Hallendorff, s. 132 f.

61 Inom Verkstadsföreningen tycks frågan ha varit uppe 1906, *Verkstäderna* nr 10 15/10 1906, s. 232.

62 De mekaniske verksteders landsforenings arkiv, Oslo. Referatprot. for hovedstyremøde 16/3 1909, 5 och 23/9 1909, 6 samt cirkulär 62 2/10 1909.

betydelse hade han och hans förslag haft i SAF? Frågan är angelägen inte minst därför att Berg var radikalare än flertalet av sina kolleger i styrelsen inte bara politiskt, utan även i sin syn på kollektivavtalets och organisationsväsendets framtidsmöjligheter. Bergs ställning som företagare — Limhamnskungen — och hans föregående bana som arbetsgivarorganisatör liksom det faktum, att han överhuvud invaldes i styrelsen två gånger, först som "förstärkare" och sedan som ordinarie, talar för hans personliga betydelse.⁶³ Viktigare i det här sammanhanget och odisputabelt är emellertid, att Bergs förslag på väsentliga punkter överensstämde med den av Svenska arbetsgivareföreningen förda politiken.

Lars Yngströms förslag

R.F. Berg hade i fråga om intresse för huvudavtal och förhandlingsordning fått en efterträdare i Lars Yngström. I en fem sidor lång skrivelse utvecklade denne sina förslag, som också gällde andra ting. Yngström delade inte Bergs höga uppskattning av kollektivavtalet:

"Av senaste tiders erfarenhet synes framgå, att kollektivavtal mellan arbetsgivare och arbetare äro av ganska tvivelaktigt värde för betryggande av arbetsfreden. Vid fastställandet av allmänna bestämmelser och löneavtal böra väl emellertid som hittills arbetarna lämnas tillfälle att uttala sina önskemål, helst i skriftlig form och med vederbörlig motivering. Man bör dock noga hava i minnet, att här visserligen gäller en förhandling mellan tvenne parter, men *ej mellan tvenne likställda parter*. Arbetsgivarna bör draga ut fulla konsekvensen av § 23 i Arbetsgivarföreningens stadgar och endast *tillämpa* av dem upprättade bestämmelser, i vilka, så långt det varit möjligt, hänsyn tagits till av arbetarna gjorda framställningar. Något formligt *godkännande* av sådana bestämmelser från arbetarsidan borde ej vara erforderligt."

Även R.F. Berg hade hållit hårt på arbetsgivarens ledning av arbetet, men Yngströms extrema tolkning av § 23 var ny. "Senaste tiders erfarenhet" var säkerligen konflikten i Malmö. Denna var en kraftig efterdyning av den stora hamnarbetarekonflikten under sommaren 1908, som får ett eget kapitel längre fram. När Yngström skrev sitt förslag i mitten av september, rasade Malmöstriden som hetast och berörde även SAF. Det var Malmö stads arbetare, som lagt ner arbetet vid bl.a. belysningsverk och gatuhållning, områden av samhällslivet, där strej克福bud föreslagits i lag. Kollektivavtalet i Malmö stadgade strej克福bud och strejken var ett avtalsbrott. Förbundsledningarna och Landsorganisationen hade tagit avstånd, men inte kunnat göra sig åttlydda. I en stor del av den borgerliga

63 Jfr F. Mellvig, *Industrikrig och idealist*, Malmö 1945, s. 198 ff.

pressen var förbittringen stor och tvivel yppades på kollektivavtalets värde som fredsinstrument.⁶⁴

I fråga om förhandlingsordning fanns det däremot ingen skillnad gentemot Bergs program fast Yngström hade sitt ideal i verkstadsavtalet:

”För att förebygga förhastade arbetsinställelser vore önskligt, att en s.k. förhandlingsordning mellan Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen kommer till stånd, upprättad efter i huvudsak de principer, som ligga till grund för den mellan Verkstadsförening och vederbörande fackförbund gällande förhandlingsordningen. Därigenom torde Arbetsgivareföreningens utlägg för strejkersättningar kunna avsevärt nedbringas. Då en tvistefråga mellan arbetsgivare och arbetare måste passera två eller tre instanser, böra utsikterna till att kunna undvika en strid bliva avsevärt gynnsammare än eljest.”

Yngströms promemoria innehöll ytterligare en rad förslag, om samarbete mellan SAF:s yrkesförbund, pressavdelning, förtroenderåd efter tyskt mönster mellan arbetsgivare och arbetare vid industrierna etc.⁶⁵ Läser man Bergs förslag sida vid sida med Yngströms, märks tydligt i det förra en uppfattning om parternas jämbördighet och inbördes avtal som grund för arbetsfreden. I det senare uttalas en önskan att komma bort från ett lika-berrättigat partsförhållande. Om detta var ett uttryck för en mer tillfällig uppfattning under intryck av händelserna eller ett allvarligt förslag, går inte att avgöra. Just genom förslagsställarnas olika inställning i övrigt är det av vikt att fastslå, att den mer konservative arbetsgivaren Yngström och den mer radikale Berg är eniga om en förhandlingsordning mellan SAF och LO. Båda fäster stora förhoppningar för bättre arbetsfred vid den. Hos Berg är tanken utvecklade till förslag om ett fullständigt huvudavtal med en fullständig centralisering av avtalsväsendet. Berg hänvisar också direkt till septemberforliget i Danmark. Yngströms förslag tar främst sikte på en instansordning och han hänvisar till verkstadsavtalet, som också går tillbaka på danska förebilder, men i förenklad form.

Hjalmar von Sydow tackade Yngström för det mycket ”tänkvärda och riktiga, som innehålles i Ditt förslag. I en eller annan punkt blir emellertid nog förslagets realiserande förenat med stora svårigheter.”⁶⁶ Då Arbetsgivareföreningens ledning var betungad av det löpande arbetet, föreslog Yngström, att en kommitté skulle ta hand om hans förslag. Till kommitterade utsåg styrelsen sin verkställande direktör Hjalmar von Sydow, för-

64 Jfr t.ex. *StD* 28/8, s. 5 och 3/10 1908, s. 9 f cit. fr. *Skånska Aftonbladet*, SDS 9/8 1908, s. 4 cit. fr. *GP*, *NDA* 7/8 1908, s. 3 samt även *SvD* 5/10 1908, s. 4 (Malmökonflikten vore ett starkt stöd för åsikten att organisationerna inte utan lagstiftning kan upprätthålla ordning och rätt).

65 SAF Styrelseprot. 28/10 1908. Bil. ”Till styrelsen för Svenska arbetsgivareföreningen.” (Falun 17/9 1908, Lars Yngström). Kursiverat av Yngström.

66 Hj. von Sydow till Lars Yngström 2/10 1908. Bergslaget 1908–1909. St. Kopparbergs bergslags arkiv, Falun.

slagsställaren Lars Yngström, direktör Ivar Swartling och disponent Berndt Wijkander. En del arbetsmaterial som stadgar o.dyl. från de skandinaviska ländernas och Tysklands arbetsgivarorganisationer, men också uppgifter om intressenta kollektivavtal och Adelswärds förslag om normalbestämmelser för kollektivavtal införades av Yngström, som i februari till Swartling och Wijkander sände över en promemoria som underlag för diskussionen i kommittén.⁶⁷

Det är okänt, om kommittén arbetade med saken under våren 1909. Den angav sitt betänkande först i januari 1910 och hänvisade då till att flera av de frågor, som var fullt aktuella på hösten 1908 genom storstrejken blivit inaktuella. Angående den viktiga frågan om förhandlingsordning erinrades endast om, "att Svenska arbetsgivareföreningens styrelse under de stora arbetsstridigheterna nästlidet år gjort allt för att tvinga Landsorganisationen att gå in på en förhandlingsordning, utan att dock ännu ha lyckats däri".⁶⁸

Huvudavtal som fredsvillkor 1909

Den 25 augusti 1909 överräckte Hjalmar von Sydow till var och en av styrelsens ledamöter ett exemplar av ett av honom uppgjort förslag till förhandlingsordning.⁶⁹ Storstrejken hade då pågått i tre veckor. Vid ett tvådagarsanmanträde i början av september, vid tiden för storstrejkens upphävande, behandlade styrelsen förslaget. Detta bestod av en förhandlingsordning, som direkt kopierats på verkstadsavtalet: först lokala förhandlingar, därefter förbundsförhandlingar och slutligen förhandlingar mellan huvudorganisationerna — först därefter skulle arbetsinställelse få ske. Långa stycken hade von Sydow skrivit av verkstadsavtalets text. Skillnaden mot dess förhandlingsordning berodde enbart på olikheter de båda organisationerna emellan. Det fanns emellertid en verklig olikhet av betydelse. Tolkningstvister kunde enligt SAF bara gå till skiljedom efter samtycke av båda parter. Till förhandlingsordningen hörde en rad allmänna bestämmelser, som efter förebild av septemberförslaget skulle stadfästas av LO och SAF gemensamt att gälla i alla avtal dem emellan. Dessa allmänna bestämmelser var SAF:s redan framförda principer. Nummer ett var arbetets frihet i decemberkompromissens gestalt. Längre fram i för-

67 Lars Yngström till SAF 9/11 1908. Kopiebok 23/10–24/12 1908 nr 83 f. Ds till Ivar Swartling 22/2 1909. Kopiebok 1909 nr 157. St. Kopparbergs bergslags arkiv, Falun. PM har ej påträffats.

68 SAF Styrelseprot. 17/1 1910, § 2.

69 SAF Styrelseprot. 25/8 1909, § 2.

slaget kom, att förmän och "andra arbetsgivarens särskilda förtroendemän" skulle kunna ställas utanför arbetarnas fackorganisation, utan att det ansågs som angrepp på föreningsrätten. Paragrafen därefter innehöll rätten till sympatistrid under avtalstiden. De återstående sju paragraferna var nya som principer, men motsvarade gamla arbetsgivarönskemål. Viktigast var, att avtalsbrott skulle medföra skadeståndsansvar, Kanske lika genomgripande var förslaget, att huvudorganisationerna skulle vara ansvariga för de underordnade organisationerna. Begick en underordnad organisation avtalsbrott eller vägrade att rätta sig efter ett avtal, som huvudorganisationen för dess räkning ingått, så skulle huvudorganisationen vara skyldig att använda "alla till buds stående medel eventuellt uteslutning" mot den trotsande organisationen. Bestämmelser fanns slutligen om fyra månaders uppsägningstid av gällande avtal och — enligt danskt mönster — om majoritet inom respektive organisation för beslut om stridsåtgärd.⁷⁰

Vid sammanträde den 15 september vidtogs en viktig ändring: förhandlingsordningen skulle gälla alla tvister under avtalstiden och inte bara tolkningstvister. En bestämmelse lades till i syfte att främja generella avtalsbestämmelser för olika arbetargrupper vid samma arbetsplats eller vid riksavtal för en hel industri. Arbetsgivareföreningens styrelse beslöt därefter att in pleno närvara vid förhandlingarna med LO om förhandlingsordningen, vid behandlingen av de ursprungliga primärkonflikterna fick styrelsemedlemmarna deltaga om de önskade.⁷¹ Förhandlingsordningen var med andra ord viktigast. Vid förlikningsförhandlingarna gjorde SAF förhandlingsordningens antagande till villkor för uppgörelse i primärkonflikterna. Även förlikningsmannen lade på kungligt uppdrag, som getts i konselj den 12 september, fram ett förslag om förhandlingsordning enligt mönster från verkstadsavtalet. Landssekretariatet förklarade sig emellertid sakna befogenhet att gå med på något slags huvudavtal och hänvisade till den omläggning av organisationsformerna som väntades vid LO-kongressen under hösten. Både förhandlingarna i september och det sista försöket i november bröt samman på denna fråga.⁷² Arbetets frihet, förmännens ställning och rätten till sympatistrid var till slut de oeftergivliga kärnpunkterna för arbetsgivarna.⁷³

När von Sydow under storstrejken skrev ner sitt förslag till fredsvillkor, satte han endast på pränt ett program för avtalsmässig reglering av arbets-

70 Ibid. 3-4/9 1909, §§ 2-3 och 11. Jfr G. Huss, *Redogörelse för lockouterna och storstrejken i Sverige år 1909 I-III*, Stockholm 1910-1912 (cit. i forts. Huss, *Lockouterna och storstrejken*) I, s. 141* ff och II, s. 52 ff samt Adlercreutz, s. 352 ff.

71 Ibid. 15/9 1909, §§ 2-3 och 8.

72 Huss, *Lockouterna och storstrejken* I, s. 141* ff.

73 Ibid., I, s. 151* f.

marknaden, som SAF redan i sak hade *före* sin lockoutproklamation. Slutet på storstrejken i Sverige 1909 blev emellertid inte det huvudavtal, som Arbetsgivareföreningen eftersträvat, och som i Danmark 1899 genom septemberforliget avslutat den stora lockouten och inlett den stora arbetsfreden. I Danmark 1899 hade ingen av parterna blivit i grund besegrad. Därigenom fanns förutsättning för att arbetsgivare och arbetare skulle kunna sluta fred genom ett varaktigt huvudavtal, De svenska arbetarna lyckades 1909 trots en enastående uthållighet inte uppnå enskenet av en oavgjord strid. LO föredrog att inte bekräfta nederlaget. Någon formlig fred har därför aldrig slutits. Första gången Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen möttes till förhandlingar efter storstrejksåret 1909 var i Saltsjöbaden 1938. Det huvudavtal med förhandlingsordning, som är grundläggande för den senare utvecklingen på arbetsmarknaden i Sverige, kom först då till stånd—nästan tre decennier efter storstrejken.⁷⁴

74 I det föregående avsnittet, Den svenska arbetsgivarpolitikens uppkomst, har inte arbetsidans reaktion på den av arbetsgivarnas organisationer förda politiken behandlats. Den motsvarande utvecklingen före storstrejken inom fackföreningsrörelsen kommer inte heller i det följande att upptagas till särskild undersökning. Detta motiveras av att Westerståhls avhandling, kap. 6-7, här ger en framställning, till vilken motsvarighet har saknats för arbetsgivarnas del.

STORLOCKOUT MED FÖRHINDER

”Nu är det allvar, och hoppas jag att icke regeringen kommer och ställer till något krångel för oss.” (Carl Tranchell till Malte Sommelius 20/6 1908).

Arbetsstriderna våren och sommaren 1908

I juli 1908 stod Sverige inför hotet av en stor lockout, som skulle beröra omkring 220 000 arbetare. Landsorganisationen i Sverige hade övervägt att proklamera storstrejk. I juli 1909 hade Svenska arbetsgivareföreningen ställt i utsikt en allmän lockout, som kunde komma att beröra omkring 160 000 arbetare. Inom Landsorganisationen skulle på nytt övervägas storstrejk. Varför blev det fred 1908 och varför blev det storstrejk 1909?

Händelserna 1908 – strejkerna, arbetsgivarnas förenade hot om lockout, regeringsingripandet – är i och för sig värda att närmare undersökas, vilket knappast skett hittills. Ett klarläggande av vad som höll på att hända 1908 är nödvändigt för att kunna förstå vad som hände 1909.

Den omedelbara reaktionen på fredsslutet 1908 har sitt givna intresse. Hur tog arbetsgivarna och arbetarna det, när den avgörande kampen i sista stund avblästes?

Strejken i hamnarna

Sedan 1890 hade i Norrköping hamnarbetarnas fackförening, organiserad såsom ett kooperativt stuveriföretag, skött hamnarbetet. De lastägare, som anlitade fackföreningen, blev emellertid missnöjda och beslöt i januari 1907 att bilda ett eget stuveribolag. Arbetarna fruktade, att det nya bolaget skulle taga allt arbete från det kooperativa företaget; fackföreningen krävde ensamrätt till hamnarbetet och vägrade till en början att överhuvud förhandla med bolaget. Arbetet i hela Norrköpings hamn nedlades, och stuveribolaget blockerades. Bolaget importerade då engelska strejkbrytare, sammanlagt 257 man.¹ Dessas arbetsduglighet verkar inte ha varit så särdeles stor. I varje fall klagade arbetsgivarna över att engelsmännen

1 *Statens förlikningsmäns för medling i arbetstvister verksamhet under åren 1907 o. 1908*, Stockholm 1910. Kvartalsrapporter juni, sept. 1907, mars 1908, s. 112 ff. Förhandlingar inför av Kungl. Maj:t tillsatt särskild förlikningsman den 11–18 juli 1908. Bil. 1, s. 305 ff.

av de svenska arbetarna lurades till dryckenskap och lättja.² Stuveribolaget var inte medlem av, men stod i intim kontakt med Svenska arbetsgivareföreningen. Arbetsgivareföreningen förhöll sig till en början avvaktande, men vände sig i slutet av juni till LO med begäran om ingripande, då nedgången i skeppsfarten menligt påverkade den övriga till SAF anslutna industrin i Norrköping. I början av juli fattade SAF:s styrelse beslut om allmän lockout i Norrköping. Beslutet kom aldrig att verkställas.³

Lockouten blev ej av, enligt vad von Sydow ett år senare angav, därför att något avtal, som garanterade samarbete med redarna, då ännu inte fanns. Stod inte redarna på stuveribolagets sida utan gav arbete till fackföreningen, var utsikterna till seger för bolaget inte stora. Mot slutet av 1907 enades SAF och Redareföreningen om en plan för att organisera landets stuvare och frigöra dem från fackföreningarnas och de kooperativa företagens inflytande. Stuveriföretag av samma typ som det i Norrköping skulle upprättas i de hamnar, där sådana inte redan fanns och anslutas till SAF. Genom SAF skulle uppgörelserna med arbetarna om lönerna kunna kontrolleras och därigenom stuveritaxorna. Det förutsattes, att Redareföreningens och SAF:s medlemmar skulle gynna de till SAF anslutna stuveribolagen.⁴

I och med ingången av år 1908 hade striden i Norrköpings hamn pågått ett år. Ett fredsslut var fortfarande avlägset. I stället utbröt ytterligare en hamnarbetarkonflikt — i Norrland, mellan Norrlands stuvareförbund och Svenska transportarbetareförbundet.⁵ Denna strid gällde arbetets frihet. Studerar man de förutvarande förhållandena i stuveribranschen i Norrland, tycks emellertid ett något vidare perspektiv framträda.

Norrlands stuvareförbund hade bildats 1906 under kraftig medverkan från Transportarbetareförbundet. Fackförbund plägar inte starta arbetsgivarorganisationer, och stuvareförbundet var heller knappast att betrakta

2 SAF Förhandlingsakter. S. Sveriges stuvareförbund 1907–1908. Norrköpings stuveri-AB. SAF:s arkiv, Stockholm. Grosshandlare Edv. Ringborg (delägare i stuveribolaget) till SAF 26/7 1907.

3 SAF Styrelseprot. 8/7 1907.

4 *Sveriges Redareförening. Minnesskrift 1906–1956*, Göteborg 1956, s. 91. När på grund härav Södra Sveriges stuvareförbund bildades under våren 1908, kom stuveribolaget i Norrköping att tillhöra SAF. SAF hade då redan i november 1907 beslutat att även ekonomiskt stödja bolaget och en fond på 50 000 kronor hade insamlats bland SAF:s delägare. Jfr även förslag till överenskommelse SAF – RF 30/11 1907 i SAF Handlingar till styrelseprot. 16/12 1907 och överenskommelsen RF – Norrlands stuvareförbund 25/1 1908. Arbetarrörelsens arkiv, Sundsvall, i SCA.

5 *Statens förlikningsmäns . . . verksamhet*. Kvartalsrapport sept. 1908, s. 333 ff. Förhandlingar . . . 11–18 juli 1908. Bil. 2, s. 310 ff.

som en arbetsgivarorganisation. Däri ingick även kooperativa föreningar och ett fördrag hade slutits med Transportarbetareförbundet, som garanterade de organiserade hamnarbetarna företrädesrätt och löneförhöjningar mot att de endast arbetade åt stuvareförbundets medlemmar. En gemensam stuveritaxa fastställdes; ett av förbundets syften var att göra slut på det tidigare hänsynslösa priskriget mellan stuvarna.⁶ Redarna, som hade att betala stuvarna för deras tjänster, ogillade den nya ordningen, och Redareföreningen arbetade på att dra över stuvareförbundet till arbetsgivarorganisationerna i enlighet med avtalet mellan SAF och Redareföreningen. I januari 1908 slutade dragkampen med att stuvareförbundet sprängdes. De mer arbetsgivarbetonade stuvarna genomdrev ett förbund med Redareföreningen. Överenskommelsen hade sin spets riktad mot arbetarna. Redarna fick en viss rabatt på stuveriarbetet. Stuvareförbundet vann inträde i SAF på villkor att de kooperativa företagen inom viss tid utträtt eller ombildats till aktiebolag.⁷ De kooperativa företagen och en del andra stuvare, som ogillade anslutningen till SAF, bildade i stället Nordiska stuvareförbundet med nära anknytning till Transportarbetareförbundet.

Samarbetet mellan SAF och Redareföreningen — vid denna tid förhandlades f.ö. om den senares inträde i SAF — hade alltså resulterat i att det i Norrland fanns två organisationer bland stuvarna, en understödd av arbetsgivarnas och en av arbetarnas organisationer. De stundande avtalsförhandlingarna inför skeppningssäsongens början 1908 skulle komma att bli avgörande för förhållandena. Skulle arbetarna kunna behålla sin tidigare företrädesrätt till arbetet även hos Norrlands stuvareförbund eller skulle detta kunna genomdriva § 23, vilket SAF krävde. Detta krav ansåg arbetarna skulle kunna medföra, att hamnarna drog till sig arbetslösa från alla yrken och att arbetet delades ut på så många händer, att de egentliga transportarbetarna blev lidande. Då § 23 redan erkänts av LO i den s.k. decemberkompromissen 1906, betonades det, att det var de speciella förhållandena vid hamnarbetet, som motiverade transportarbetarnas ståndpunkt. På en fråga under förhandlingarna om arbetarna ville godkänna § 23 om på någon plats stuveriarbetarnas ställning blev lika med fabriksarbetarnas, svarade emellertid Lindley, "att han ej ville utan vidare medgiva detta enär bestämmelsen i allt fall vore för honom osympatisk". Hans mening delades av Transportarbetareförbundets styrelse.⁸

6 *Historik. Svenska transportarbetareförbundet I 1897-1922.* (Utarbetad av Charles Lindley), Stockholm 1943, s. 167 f. Fartyg som använde oorganiserade stuvare, s.k. marodörer, fick ett pålägg på stuveritaxorna med 25 procent, när de vände sig till organiserade stuvare, s. 180.

7 *Sveriges redareförening*, s. 91 f.

8 SAF Förhandlingsakter. Norrlands Stuvareförbund. Underhandlingsprotokoll 2-3/4 1908, § 2.

När sjöfarten öppnades, förklarade Transportarbetareförbundets avdelningar i Sundsvall och Härnösand blockad mot Norrlands stuvareförbund och därigenom även mot Redareföreningens fartyg. Enligt tidigare överenskommelse började Redareföreningen på ett flertal hamnplatser, där kooperativa företag fanns, att upprätta stuveribolag och till dessa anskaffa oorganiserade arbetare, småbönder från Norr- och Västerbotten. Transportarbetareförbundet upprättade också konkurrentföretag i form av kooperativa lag. Det kom till oroligheter mellan strejkbrytarna och de organiserade arbetarna och en kanonbåt med 100 man militär kommenderades till Härnösandsdistriktet.⁹

Hamnkonflikten diskuterades vid LO:s representantskapsmöte den 26–28 april 1908. Lindley betonade att stuveriarbetarna intog en särställning i förhållande till § 23. Andra var mer tveksamma och gjorde jämförelser med decemberkompromissen 1906. Något beslut fattades inte.¹⁰ I början av maj beviljade dock landssekreteriatet ekonomiskt understöd åt transportarbetarna.

Det allmänna läget på arbetsmarknaden i landet hade blivit hotande. Utöver den alltmer utvidgade hamnarbetarkonflikten hade också byggnadskonflikten tillspetsats genom Centrala arbetsgivareförbundets beslut om successivt utvidgad lockout från den 20 juni. Till detta kom den stora strejken vid sockerbruken i Skåne.

Vid LO:s nästa representantskapsmöte den 21–23 juni, där huvuddebatten gällde tillgripandet av storstrejk eller ej, diskuterades även de enskilda konflikterna på nytt. Vid behandlingen av transportarbetarekonflikten inledde Lindqvist med en redogörelse, som formade sig till ett angrepp på Lindley för dennes hållning under de just förda förhandlingarna. Lindqvist förklarade, att sekretariatet inte kunde tvinga Transportarbetareförbundet till en uppgörelse, men representantskapet kunde. Lindqvist föreslog, att representantskapet skulle ålägga Transportarbetareförbundet att genom förlikningsmannen inbjuda till nya förhandlingar. Denna mening delades av flertalet talare. Man ville inte vara med om att slåss mot § 23; konjunkturerna var dåliga och pengar saknades till en större strid. Representantskapet beslöt att uttala sin solidaritet med Transportarbetareförbundet och uppmana sekretariatet att tillsammans med förbundet genom förhandlingar söka uppnå "acceptabla" bestämmelser.¹¹

Hamnarbetarkonflikten hade i slutet av juni utbredd sig till nästan alla större hamnplatser i Sverige genom att fartyg från Norrland och Norrköping blockerades, när de kom till andra hamnar. De organiserade arbetarna

9 *Arbetsstatistik* E:2, s. 117.

10 LO Prot. över 14:de representantskapet 26–28 april 1908. LO:s arkiv, Stockholm.

11 LO Prot. över 15:de representantskapet 21–23/6 1908.

på samtliga berörda platser utgjorde från början cirka 3700. Antalet strejk-brytare uppgick som mest till ungefär samma siffra, varav ett tusental engelsmän. Största antalet engelsmän kom på Göteborg, där svåra gatuoroligheter förekom och strejken den 20 juni blev total.¹² Antalet berörda arbetare var litet jämfört med byggnadskonflikten, men det gällde en transportnäring. Kampmetoden med blockad mot först fartyg och sedan också mot gods måste snart sprida konflikten till att beröra hela landets industri.

Hamnarbetarkonflikten var en principstrid om § 23, men en principstrid, som kunde väntas få betydande ekonomiska följder. Något tillspetsat kan man säga, att ett avgörande skulle innebära antingen att stuveribranschen för framtiden skulle vara ett socialistiskt samhälle i miniatyr som Lindley kallade de kooperativa lagen — eller vara organiserat efter gängse kapitalistiskt mönster. Skulle landets stuvare stå i förbund med hamnarbetarnas fackförbund eller med arbetsgivarnas organisationer? Det var också frågan om vem som i sista hand skulle fastställa stuveritaxorna, vilket i hög grad måste intressera redarna. Arbetsgivarna var den aggressiva parten i den meningen, att de satte i verket en gemensam plan (SAF — Redareföreningen) i syfte att organisera branschen enligt sina syften. Å andra sidan var det arbetarna, som först grep till öppna stridsåtgärder både i Norrköping och Norrland.

Konflikten vid de skånska sockerbruken

Sockerbrukskonflikten var till sin karaktär enklare än hamnarbetarekonflikten.¹³ Inga viktiga principer var inblandade, utan det var fråga om en ren lönestrid — några ören mer i timlön.¹⁴ Öppen konflikt rådde vid sockerbruket i Arlov från årsskiftet 1907–1908. Sympatiststrejk utbröt den 7 april vid fyra sockerbruk och under maj månad vid ytterligare två, varefter antalet berörda arbetare var uppe i 1800.¹⁵

Byggnadskonflikten

Avtalet för byggnadsindustrin i Stockholm utgick den 1 april 1908. Vid årsskiftet 1907–1908 hade avtalet uppsagts av flertalet fackföreningar. Arbetarna krävde kortare arbetstid och högre löner. Arbetsgivarna — sam-

12 *Arbetsstatistik* E:2, s. 118.

13 *Statens förlikningsmäns . . . verksamhet*. Kvartalsrapporter dec. 1907, s. 131, april och juni 1908, s. 247 och 250. Förhandlingar . . . 11–18 juli 1908. Bil. 3, s. 315 f.

14 Förutvarande timlön: 30 öre. När förhandlingarna strandade, krävde arbetarna 40 öre; arbetsgivarna erbjöd 35 öre. För betlossning i öppen rädda: arbetsgivarna 17 öre, arbetarna 18 öre. I övrigt enighet.

15 *Arbetsstatistik* E:2, s. 81.

manslutna i Centrala arbetsgivareförbundet — beslöt i detta läge att söka ordna förhållandena på ett likartat vis för byggnadsindustrin i hela landet.

Under tiden fram till den 1 april fördes förhandlingar men utan framgång. Arbetarna var ointresserade av de allmänna bestämmelser, som arbetsgivarna ville förhandla om samtidigt som lönerna och vägrade i några fall.

När den 1 april kom, hade på byggnadsplatserna i Stockholm uppspikats ett plakat, som meddelade att sänkta löner från detta datum och tills vidare skulle utgå. Effekten blev att samtliga fackföreningar efterhand strejkade, och arbetsnedläggelsen blev ännu mer fullständig, när CA den 9 april beslöt att svara med lockout för Stockholm och Kalmar. Striden gällde i detta skede 6500 arbetare.¹⁶

På eftermiddagen den 9 april kallades per telefon CA:s ordförande, byggmästare A. E. Magnusson och LO:s ordförande Herman Lindqvist till förlikningsmannen, stadsnotarie Allan Cederborg. Cederborg visade dem ett koncept. Det var ett förslag till uppgörelse, som civilministern dagen därpå skulle framlägga: arbetet skulle återupptagas med de gamla lönerna, och om parterna inte kunde enas, skulle tvisterna gå till skiljedom. Under den diskussion, som uppstod om detta förslag, infann sig först Henning Elmquist chef för arbetsstatistiska avdelningen under vilken förlikningsmännen sorterade, och senare civilministern, greve Hugo Hamilton. ”Den sistnämnde yttrade, under de ögonblick han stannade, ungefär följande ord: ’för att jag skall kunna framlägga förslaget, måste ni garantera att det går igenom.’ Härtill svarade hr Lindqvist: ’därmed är saken förfallen, då jag icke kan lämna en sådan garanti.’ Häri instämde även jag . . .”, berättade Magnusson inför CA:s verkställande utskott den 15 april. Diskussionen om civilministerns förslag hade fortsatt till klockan 1/212 på natten. Till slut hade Landsorganisationens ordförande och Magnusson lovat att för sin del förorda medlingsförslaget. CA:s ordförande var rädd för att ha gått för långt i medgivanden och begärde formligt förtroendevotum efter sin redogörelse. Det fick han utan vidare, men däremot beslöt man avslå Hamiltons förslag. Ett gemensamt uttalande från föregående dag av Svenska arbetsgivareföreningen, Verkstadsföreningen och Centrala arbetsgivareförbundet att in-tressetvister inte borde avgöras genom skiljedom, bifogades avslaget.¹⁷ Ett återtagande av lönesänkningen stod också i strid med CA:s beslutade politik.

Vid behandlingen av Hamiltons förslag på arbetarsidan avsåg en fackförening, tre fackföreningar godkände blankt och nio krävde ändringar i förslaget. Landssekreteriatet hade velat godkänna och bestämt sig för att utse Lindqvist till bisittare i skiljenämnden. Vid representantskapets möte

16 *Statens förlikningsmäns . . . verksamhet*, s. 196 ff. Förhandlingar . . . 11–18 juli 1908. Bil. 4, s. 316 f.

17 CA:s verkst. utskotts prot. 15/4 1908, § 3 f. CA:s handlingar i SAF:s arkiv, Stockholm.

i slutet av april sade Lindqvist, att sekretariatet vid behandlingen av Hamiltons förslag hade blivit ställt åt sidan genom att fackföreningarna redan avslagit detta. Av diskussionen i representantskapet framgick att saken inte var populär bland övriga förbund. Ett flertal talare hänvisade till att byggnadsarbetarna redan hade de högsta lönerna i landet. Särskilt missnöjda verkade representanterna för järnarbetarna och bokbindarna, som också låg i löneförhandlingar. Byggnadsfackens representanter försvarade sin sak och framhöll, att löneökning för dem kom hela arbetarklassen till godo. I detta fick de också medhåll av transportarbetarnas företrädare. Något beslut fattades inte (jfr hamnarbetarekonflikten).¹⁸

Den 9-10 juni sammanträdde CA:s fullmäktige och beslöt lockout för mellersta distriktet från den 20 juni och för hela landet från den 4 juli.

Inför den hotande lockouten, som i första omgången skulle komma att omfatta 14 000 arbetare, inkallade landssekretariatet på nytt representantskapet, som sammanträdde den 21-23 juni. Byggnadsarbetarnas sak hade om möjligt blivit mer impopulär sedan representantskapets föregående sammanträde i april. Beslutet blev att ålägga förbundsstyrelserna i byggnadsfacken att omedelbart uppta nya förhandlingar med CA för att uppgöra avtal.¹⁹

Vid de fortsatta förhandlingarna visade arbetarna nu en påfallande vilja till fred, och preliminär överenskommelse nåddes i början av juli. Centrala arbetsgivareförbundet uppsköt då utvidgningen av lockouten två gånger, sista gången efter uppmaning av civilministern,²⁰ men samtidigt förhindrade CA en definitiv uppgörelse. Visserligen förnekade byggmästare Magnusson, att detta berodde på hänsyn till SAF, men hopkopplingen med stuvarekonflikten begrep arbetarna och den fanns också. CA hade den 30 juni skriftligt utfäst sig att inte göra upp utan SAF:s godkännande.²¹ Återstående tvister i byggnadsindustrin kom härigenom att överlämnas till den kungliga förlikningskommission, som tillsatts för hamnarbetskonflikten, och CA:s lockout utsattes till samma datum som SAF:s, den 20 juli 1908.

Antingen fred för alla eller lockout för alla.

Lockoutbeslut

Framåt midsommar 1908 började det se hotande ut på den svenska arbetsmarknaden. De i det föregående skildrade tre konflikterna bredde ut

18 LO Prot. över 14:de representantskapet 26-28/4 1908.

19 LO Prot. över 15:de representantskapet 21-23/6 1908.

20 Särskilt förordnade förlikningsmän och förlikningskommissioner m.m. Handlingar rör. byggnadsindustrin 1908. Förlikningsmannasexpeditionens arkiv, Stockholm. Underhandlingsprot. 10/7 1908.

21 SAF Styrelseprot. 7/7, § 1 och fullmäktigeprot. 8/7 1908, § 3. Redogörelse av Hjalmar von Sydow.

sig och förvärrades. Den 20 juni hade den första stora lockouten utestängt omkring 14 000 arbetare. Dagen därpå spred tidningarna uppgiften, att Svenska arbetsgivareföreningen kunde väntas följa efter men i tiofaldig skala. Storlockout hotade. Till svar höjdes ropet på storstrejk.

Trots att motsättningarna mellan arbetsgivare och arbetare var stora, kan det tyckas förvånande, att allmän arbetsnedläggelse ifrågasattes från ömse sidor. Redan på grund härav och med tanke på vad som hände 1909, skulle man närmare vilja känna till de överväganden, som måste ha förekommit på respektive håll. Tyvärr låter sig detta göra endast till en del.

Kronologiskt ordnar sig de avgörande besluten på följande sätt:

- 9—10/6 CA beslutar lockout för mellersta Sverige från 20/6 och för hela landet från 4/7. Den sista utvidgningen senare uppskjuten till först 11/7 och därefter till 20/7.
- 21—23/6 LO:s representantskap sammanträder och överväger storstrejk.
  - 8/7 SAF beslutar allmän lockout från 20/7. Beslutet aviserat första gången av styrelsen 20/6.
  - 10/7 Verkstadsföreningen beslutar allmän lockout från 20/7.
  - 16/7 Redareföreningen beslutar allmän lockout från 20/7.

Först i raden kom Centrala arbetsgivareförbundets sammanträden 9—10 juni. Efter konferens med SAF och Verkstadsföreningen beslöts lockout i enlighet med styrelsens förslag. Beslutet fattades dock inte utan en viss opposition. Vid CA:s sammanträde hade meddelats, att SAF och Verkstadsföreningen efter skriftlig framställan lovat att successivt avfolka arbetsplatserna och göra gemensam sak med CA.²² Dagen efter mötets avslutande sade Magnusson i en intervju för *Dagens Nyheter*, att om CA förklarade lockout, kunde det tänkas att andra följde efter.²³ Någon framställan härom finns dock inte i de båda andra arbetsgivareorganisationernas protokoll förrän mot slutet av juni (jfr s. 87).

Samma dag, den 20 juni, som CA:s lockout för mellersta Sverige började, uttalade SAF:s styrelse sin sympati för CA och beslöt att gemensamt med CA överlägga om åtgärder. De organ, som hade att besluta om lockout, nämligen fullmäktige och stämman, inkallades. Styrelsen skulle sammanträda dagen före fullmäktige för att formulera sitt förslag.²⁴ Beslutet i styrelsen var i själva verket redan fattat och löd på allmän lockout. Det framgår av den kallelse till fullmäktige, som utsändes samma dag. Kallelsen innehåller en berättelse över hamnarbets- och sockerbrukskonflikternas förlopp. Hamnarbetarstrejken sades vara ett hot mot hela Sveri-

22 CA Fullmäktigeprot. 9—10/6 1908. CA:s handlingar i SAF:s arkiv, Stockholm.

23 DN 11/6 1908, s. 2.

24 SAF Styrelseprot. 20/6 1908, § 1.

ges sjöfart och industri. Det framhölls att den kommit i ett än mer akut läge genom det möte, som den 17 juni avhållits mellan Transportarbetareförbundet och flera andra förbund, bl.a. det stora Grov- och fabriksarbetareförbundet och där man beslutat att inte ta någon befattning med av transportarbetarna blockerat gods, ett beslut, som var liktydigt med ett successivt avstannande av hela industrin. Striden gällde arbetets frihet och om stuvorna helt skulle underordna sig Transportarbetareförbundet. Styrelsen ansåg, att SAF med alla till buds stående medel måste arbeta för upprätthållandet av arbetets frihet och föreslog därför allmän lockout. Sockerbrukskonflikten ansågs befogad att ta med som lockoutanledning på grund av att arbetarna tillgripit sympatistrejkskampmedel. Beträffande byggnadskonflikten sade styrelsen, att då landets båda största arbetsgivarorganisationer samtidigt gick i lockout, det var naturligt med samarbete i en eller annan form. F.ö. hänvisade styrelsen till pågående förhandlingar mellan SAF och CA.

Storstrejksdiskussion

Centrala arbetsgivareförbundets lockoutbeslut anfördes som skäl i LO:s kallelse till extra representantskapsmöte den 21 juni. LO hade vid denna tidpunkt cirka 10 000 medlemmar i öppen strid. Lockouten väntades fördubbla detta antal. Representantskapet skulle därför i första hand besluta om ökad uttaxering.²⁵ Det stora debattämnet blev dock om man skulle förklara storstrejk eller ej.

Redan i sitt hälsningsanförande meddelade Lindqvist, att sekretariatet var emot att man skulle slå tillbaka lockouten med storstrejk. Utom byggnadslockouten var det risk för lockout från SAF i hamnarbetarekonflikten och sympatilockouter. En uttaxering på 2 respektive 1 kr var nödvändig. Situationen var den allvarligaste hittills.

Sedan ett par representanter för byggnadsfacken talat om byggnadskonflikten, fick den främste anhängaren av storstrejk Carl Michaelsson (Grov- och fabriksarbetareförbundet) ordet. Michaelsson trodde, att en uttaxering skulle stärka tanken på storstrejk. Allmän strejk var lämpligt svar om det blev lockout.

Lindqvist bemötte omedelbart Michaelsson i ett långt anförande, där han utförligt motiverade varför storstrejk var liktydigt med självmord av fackföreningsrörelsen. Att åstadkomma en fullständig arbetsnedläggelse i landet vore inte svårt, men då intet understöd kunde lämnas, skulle det efter en vecka bli en allmän kapplöpning tillbaka till arbetsplatserna.

²⁵ *Berättelse över LO:s verksamhet 1908*, Stockholm 1909, s. 35 f.

”Arbetsgivarna komme nog att som villkor för återtagande av arbetarna fordra deras utträde ur fackföreningarna, och då Landsorganisationen näpelig den då hade några påtryckningsmöjligheter kvar, skall det nog lyckas arbetsgivarna att riva sönder och förintå våra fackföreningar. Mången storstrejksvän torde mena, att en storstrejk måste framkalla myndigheternas ingripande för att få den snart avvecklåd. Detta vore troligt, men de skulle nog sörja för sådan lagstiftning, som skulle omöjliggöra ett återuppreparande och även i övrigt kringskåra den rörelsefrihet fackföreningarna nu åga.”

Anhängarna av storstrejk hade ett moraliskt stöd genom att telegram med uppmaning till storstrejk under diskussionen anlände och upplästes. Storstrejksanhångare var — utom Michaelsson sjålv — transportarbetareförbundets O. Eriksson. Eriksson framförde idén, att varje lockout skulle besvaras med en ännu större strejk. J. P. Persson (Bleck- och plåtslagareförbundet) ansåg, att tanken på storstrejk inte utan vidare borde avvissas. C. L. Lundberg (Gruvarbetareförbundet) sade, att han var för storstrejk, men tillade, att det var mot stadgan att besluta nu. Utöver de nämnda var alla mot storstrejk.

Två av sekretariatets medlemmar, Anders Sjöstedt och Ernst Söderberg, stödde särskilt Lindqvist. Söderberg höll ett längre anförande mot storstrejk. En överdriven agitation hade lett till överskattning av fackföreningarnas styrka, varför det var svårt att följa uppmaningar till försiktighet. Yttringarna hittills för storstrejk räckte inte för ett beslut. För ett sådant beslut fordrades, att man kunde ge understöd och att arbetarna kunde räkna på att få igen sina arbeten. Myndigheternas ingripande vid en storstrejk, ett ingripande som ansågs höra till det värdefullaste, kunde kanske fås billigare om lockouten blev verklighet.

N. Persson (Murareförbundet) tog i sitt motstånd fasta på det förhållandet, att LO saknade stadgeenlig rätt att förklara storstrejk. N. Persson sade sig känna till att arbetsgivarna var missnöjda med lockouten, och framlades från auktoritativt håll ett medlingsförslag, skulle CA av sina egna tvingas gå med på det.

Bland mer betydande motståndare till storstrejk kan nämnas O. Danielsson (Sågverksindustriarbetareförbundet), som ansåg att man hellre borde tvinga tillbaka arbetarna än att gå ut i förödande lockouter och storstrejk. Sekretariatet stöddes också av Ernst Blomberg (Järn- och metallarbetareförbundet) och J. Andreasson (Skrädderiarbetareförbundet) m.fl.

En enkel statistik över representantskapsmötets storstrejksdiskussion ger några ytterligare upplysningar. Större delen av de 28 närvarande förbundsrepresentanterna och sekretariatets ledamöter utom Arvid Thorberg, som satt ordförande, deltog i diskussionen. Alla uttalade sig inte i storstrejksfrågan och av dem som gjorde det, deklarerade inte alla klart

sin mening, men söker man ändå bedöma inställningen, framgår det, att 12 uttalat sig mot och endast 2 klart för storstrejk, medan 2 förklarade sig vara tveksamma om storstrejk var det rätta just i det aktuella läget.

De två som kämpat för storstrejk hade varit C. Michaelsson och O. Eriksson. De representerade två stora förbund av okvalificerade arbetare — grov- och fabriks- och hamnarbetarna, vilka båda var indragna i de pågående konflikterna. Dessa två förbund hade sammanlagt cirka 50 000 medlemmar, medan övriga förbund tillsammans omfattade cirka 110 000. Flertalet av byggnadsförbundens representanter, som också låg i strid, uttalade sig mot storstrejk.

De främsta motståndarna till storstrejk var Herman Lindqvist och Ernst Söderberg, vilka uppträdde flitigt och lade ut texten om vådan av storstrejk. Av sekretariatets övriga ledamöter var And. Sjöstedt också mot strejk, medan Janne Jönsson sade sig vara tveksam på ett sätt, som låter antyda att även han var emot. Charles Lindley, Arvid Thorberg och Arvid Björklund uttalade sig inte i saken.

Beslut i storstrejksfrågan fattades först sedan man diskuterat de tre stora konflikterna var för sig. Sekretariatets förslag: representantskapet avvisar uppmaningarna till storstrejk och söker en möjlig lösning av konflikterna, stod mot C. Michaelssons. Hans förslag löd: representantskapet frågar Svenska järnvägsmannaförbundet om det är villigt att delta i en storstrejk och en redogörelse för konflikterna utsändes till LO:s medlemmar, som i omröstning får välja mellan antingen storstrejk utan egentligt understöd eller att betala 2 kr per medlem i uttaxering till de stridande. Sekretariatet segrade utan rösträkning.²⁶

Landsorganisationens representantskap hade i tydliga ordalag tagit ställning mot storstrejk och för en fredlig uppgörelse. Representantskapets beslut innebar ett förbud mot varje skärpning av konflikterna och indirekt en maning att genom eftergifter uppnå överenskommelser med arbetsgivarna. En inverkan av representantskapets hållning kan också spåras i de fortsatta förhandlingarna.

Både före, under och efter representantskapets möte kom resolutioner med uppmaning till storstrejk — allt som allt 31 stycken. De kom från fackföreningar, arbetarkommuner och tillfälliga arbetarmöten. Arbetare, vars förbund låg i strid: transport-, grov- och byggnadsarbetare, stod bakom flertalet (18 st.). Andra fack, som lät höra av sig, var stenhuggarna och gruvarbetarna. Ett dussin kom från västra Skåne mellan Hälsingborg och Malmö — sockerindustrins område.²⁷ Även om de stridande förbunden

26 LO Prot. över 15:de representantskapet 21-23/6 1908.

27 LO Skrivelser. Diverse och storstrejksutskottet A-Ö. LO:s arkiv, Stockholm.

var stora och västra Skåne arbetarrörelsens starkaste fäste antyder dock fördelningen, att Nils Persson hade rätt, när han senare påstod att meningsyttringarna inte var representativa för hela fackföreningsrörelsen.²⁸

Avsikten med uttalandena var att påverka representantskapets beslut. När detta gick emot storstrejk utlöste det kritik i ett par resolutioner. En som kom redan under representantskapsmötet och väckte ont blod, hade antagits efter ett föredrag av ungsocialisten Ernst Holmén, som talat inför 800 personer i Folkets hus' A-sal i Stockholm. Resolutionen var undertecknad av Transportarbetareförbundets samorganisation och krävde att landssekreteriatet bättre än som skett skulle föra arbetarnas talan.²⁹ I en resolution från Kalmars byggnadsarbetare två dagar senare krävs "direkt aktion" mot arbetsgivarna och talas det om den "tarvliga kryparetaktiken" från arbetarehåll i sockerbrukskonflikten.³⁰ Här har ungsocialisterna hållit i pennan. De kan också ligga bakom andra resolutioner, där inte språket avslöjar ursprunget. Efter representantskapsmötet riktade sig uppmaningarna till sekretariatet, som med eller utan omröstning bland arbetarna skulle proklamera storstrejk vid lockoutens ikraftträdande. Det var delvis fråga om en organiserad påverkan, som utgick från en resolution antagen av "Hälsingborgs fackligt organiserade arbetare" till ett upp-givet antal av 1500. Övriga arbetareorganisationer inbjöds att förena sig med Hälsingborgsresolutionen, som uppmanade sekretariatet att utan om-röstning påbjuda allmän strejk över hela landet, när lockouterna gick i verkställighet.³¹ Resolutionen återopades direkt av arbetarekommunen i Raus och upprepades till sitt innehåll av grovarbetarfackföreningarna i Lomma och Sjöbo, Arlövs arbetarkommun samt stenhuggarefackförening-arna i Matvik, Blekinge. Även grovarbetarfackföreningen i Klarafors, Värmland, återopade troligen Hälsingborgsresolutionen i sak men kallade den felaktigt Malmöresolutionen.³²

Storstrejksuppmaningarna duggade över sekretariatet ända till mitten av juli — den sista kom den 16:e från Mölndals organiserade arbetare. Även om flertalet talade i "egen sak", utgör de inte desto mindre en opi-nionsyttring från tusentals arbetare.

28 LO Prot. över 16:e representantskapet 16-19/7 1908.

29 LO Skrivelser. Diverse och storstrejksutskottet A-Ö. Transportarbetarefbdts samorg., Stockholm, till LO:s representantskap 23/6 1908.

30 Ibid. Kalmar byggnadsfacks samorg. till Landssekreteriatet 25/6 1908.

31 Ibid. Hälsingborgs fackligt organiserade arbetare (R. Schönström) till Landssekre-teriatet 26/6 1908.

32 Ibid. Raus arb.komm. 1/7, Grov- o. fabriks avd. 30 Lomma 30/6 och avd. 108 Sjöbo 5/7, Arlöv arb.komm. 30/6, Stenhuggarefbdts avd. 3 och 4 Matvik 10/7 samt Grov- och fabriks avd. 63 Klarafors 8/7 till Landssekreteriatet (dat. för resolutionernas beslutande).

Kraven på storstrejk ville inte tystna, trots att LO hade tagit avstånd från tanken. Läget ansågs så hotande, att den socialdemokratiska parti-styrelsen på sitt möte den 1-3 juli tog upp arbetskonflikterna till behandling som en extra punkt på föredragningslistan. Höstens val var huvudämnet, men läget på arbetsmarknaden gjorde sig påmint på flera sätt. Första dagen diskuterades t.ex. valmanifestet, men tredje sammanträdesdagen fick man telegrafiskt stoppa partitidningarnas publicering av det, eftersom läget omkastats genom att förhandlingarna i hamnarbetarkonflikten strandat. I fråga om den planerade vänstersamverkan ansåg bl.a. Branting, att proportionerna mellan antalet liberala och socialdemokratiska kandidater kunde ändras till partiets nackdel i Stockholm genom byggnadslockouten.³³ (Arbetarna skulle falla för utskyldsstrecket.) Enligt Lindqvists redogörelse för den fackliga situationen var LO klämt mellan sköldarna. Å ena sidan hotade lockout från SAF, medan å den andra en otrolig massa brev strömmade in med krav på storstrejk. Den allmänna uppfattningen bland arbetarna var mot varje kompromiss — hellre strid på liv och död.

I fortsättningen av diskussionen talades det mest om hur man skulle bevara lugnet bland arbetarna och behålla ledningen över de mest stridslystna. I denna anda talade Branting, som med direkt adress till bl.a. Lindley sade, att transportarbetarna "få lov att känna ansvaret inför landets arbetare och vid detta tillfälle möjligen taga en partiell försämring, hellre än att kasta ut landets alla arbetare och sedan ändå med stor sannolikhet få återgå till arbetet med försämrade arbetsvillkor".

Lindley svarade, att det gällde hamnarbetarnas organisationers vara eller inte vara. "Vi få inte alls lägga det politiska trycket på denna sak."

Partitidningarnas redaktörer var kallade till mötet, och Lindqvist väddjade om att tidningarna inte skulle vända sig mot den fackliga rörelsen och dess ledning.

Fredrik Thorsson och Värner Rydén var starkt kritiska mot transportarbetarna och klart mot storstrejk. Flera talare, bl.a. Branting, Fredrik Ström, Nils Persson i Malmö och Nils Persson i Hälsingborg, ansåg dock att blir det lockout, så blir det också storstrejk. Här varierade inställningen något. Nils Persson, Malmö, ansåg det taktiskt riktigt att svara med storstrejk; då pengarna ändå inte räckte till understöd under lockouten, var ett snabbt avgörande genom storstrejk enda möjligheten. Branting däremot förklarade: "Om vi får den stora lockouten kan vi nog inte undvika storstrejk även om jag inte vill vara med att uppmana därtill."

Ernst Söderberg uppträdde även nu kraftigt för en fredlig uppgörelse.

33 SAP Styrelsens o. verkst. utskottets prot. med bil. SAP:s arkiv, Stockholm. Styrelseprot. vid e. sammantr. 1/7 § 6, 3/7 § 5 och 2/7 1908, § 5.

Kritiken mot ledarna försvårade dock underhandlingarna. Söderberg trodde inte på en bättre uppgörelse efter en eventuell lockout och motsade ett tidigare yttrande av Lindley om att transportarbetarnas organisationer skulle gå sönder, om de antog arbetsgivarnas förslag. Han framhöll i stället konflikten vid sockerbruken och slutade: "LO har ingen rätt enligt stadgarna att påbjuda storstrejk och kan det icke, då den ej har några medel att understödja med. Detta blir partitidningarnas sak att klargöra för arbetarna."

Flera talare pekade på att de dåliga konjunkturen gynnade arbetsgivarna. Lindley sökte dock förneka detta faktum.

Christiernsson lade skulden för situationen på den bristande disciplinen. "Det är förvånande att avtalen blivit uppsagda i år. Vi får nog nu nederlag och lära oss att bättre centralisera rörelsen med större makt hos ledningen." Till tanken på starkare centralisation för att vara bättre rustade anslöt sig Neuman, och även Lindqvist ansåg det tänkbart att ombilda LO till anfallsorganisation. Tillfrågad därom sade han, att han inte trodde, att järnvägsmännen var att räkna med för en storstrejk.

Vid diskussionens slut yrkade Lindley — som var väl medveten om till vilka flertalet vänt sig — att protokollsutdrag skulle tillställas transportarbetarna. Detta avslogs dock på Lindqvists begäran.³⁴

Partistyrelsens diskussion hade inte varit en diskussion för eller emot storstrejk. Det beslutet hade LO redan fattat. Man hade samlats för att planera valagitationen och valarbetet, men funnit att arbetskonflikterna inverkar störande. Det gällde att gjuta olja på de upprörda vågorna. När ändå partitidningarnas redaktörer var samlade var tillfället lämpat. F.ö. kunde partiet öva påtryckning på Lindley mot vilken argumenten staplades: konjunkturen, de politiska valen, säkert nederlag för hela rörelsen, de andra arbetarna begrep inte hamnarbetarnas situation hur berättigad den än var osv. Sammanträdets syfte var att verka genom diskussion. Det var därför naturligt att beslut ej fattades och att protokollsutdrag vägrades Lindley.

Enig arbetsgivarfront

Den 9 juli mottog LO Arbetsgivareföreningens proklamation om allmän lockout från den 20 juli om inte varje strejk, blockad och bojkott, som arbetarna vidtagit, upphävts senast den 16:e. De motiveringar för lockouten, som anfördes i proklamationen, innebar i sak inget nytt.

SAF:s ultimatum var ovillkorligt beträffande SAF:s egna konflikter.

³⁴ Ibid. 3/7, § 6.

Starkast betonades hamnarbetarkonflikten som skäl för lockout, sockerbrukskonflikten liksom fick komma med på köpet. Krav på lösning av byggnadskonflikten hade upptagits i proklamationen, men att SAF inte under alla förhållanden ville gå i allmän lockout för CA framgår av att man här stoppat in ordet "eventuellt".³⁵

Lockoutförklaringarna från arbetsgivarna var inte avslutade med SAF:s skrivelse till LO den 9 juli. LO fick ytterligare en stor lockout på halsen genom en den 11 juli daterad skrivelse från Sveriges verkstadsförening.

"Till landssekreteriatet, Folkets Hus, Stockholm.

På uppdrag av Sveriges verkstadsförenings överstyrelse får jag härmed lämna Eder följande meddelande:

Överstyrelsen, som i anledning av blockader mot åtskilliga av föreningens medlemmar haft sammanträde i Lund den 10 dennes, har därvid enhälligt beslutat, att för den händelse ej från Eder sida effektiva åtgärder vidtages för blockadernas hävande och betryggande garantier lämnas mot deras förnyande under avtalstiden samt meddelande härom från Eder kommit Verkstadsföreningens ombudsman tillhanda före den 16 dennes, kommer överstyrelsen att till föreningens medlemmar, som inkallats till extra allmänt möte den 18 dennes, framställa förslag att inställa arbetet från och med den 20 juli 1908 tills vidare vid samtliga föreningsmedlemmarna tillhörande verk.

Stockholm den 11 juli 1908

Högaktningsfullt

För Sveriges verkstadsförening
ERNST O. WÄLLGREN"

En granskning av Verkstadsföreningens protokoll visar, att lockout på grund av blockader eller av andra orsaker inte tidigare diskuterats. Vid sitt sammanträde den 27 juni hade Verkstadsföreningen behandlat den i det föregående nämnda skrivelsen från CA med begäran om hjälp. Samtidigt som skrivelsen från CA hade vid detta sammanträde förelegat en skrivelse från leverantörförbundet inom byggnadsindustrin. Av den framgår, att stämningen på sina håll bland ardetsgivarna var mycket stridslysten. I en krigisk bild jämför leverantörförbundet det rådande stridssättet med "forna tiders krigföring, vilken fortgick under årtal och härjade hela landet, ödeläggande såväl jordbruk som annan näring, under det kriget i våra dagar avgöras av en eller annan stor drabbning, utan att utarma landet.

Varför inte taga lärdom av detta?

Endast ett energiskt koncentrerat angrepp kan medföra en säker framgång." Enade sig arbetsgivarna om ett gemensamt uppträdande i Stock-

35 Lockoutproklamationen finns tryckt i bl.a. *Berättelse över LO:s verksamhet 1908*, s. 66 ff.

holm eller i Stockholm, Göteborg och Malmö, skulle så många arbetare dragas in i kampen, att denna inom några få veckor skulle vara utkämpad. Skrivelsen avslutas med en deklaration om att leverantörförbundet inte hade några arbetarpolitiska syften.

Som svar på dessa framställningar från byggnadsindustrin hade Verkstadsföreningens överstyrelse uttalat sin sympati för CA och rent allmänt beslutat, att med de medel som stod till buds lämna sitt stöd. Dit räknades emellertid inte lockout. "Överstyrelsen behjärtade visserligen de berörda förhållandena, men var av sina gällande avtal hindrad att iscensätta lockout." Det allmänna mötet samma dag hade inte ens saken uppe till diskussion.

Sammanträdet i Lund den 10 juli hade begärts av styrelsen för Verkstadsföreningens södra krets, som inlämnat ett protokoll av den 3 juli. Av protokollet framgår, att de blockader, som Verkstadsföreningen åberopade i sin skrivelse till LO, fanns vid två mekaniska verkstäder i Ystad och Arlöv. Blockaden mot Arlöv var "vild", då fackförbundsstyrelsen gett arbetarna order att häva blockaden. Liknande förhållanden skulle råda vid en del andra ej namngivna verkstäder.³⁶

Blockaderna i Skåne, som var avtalsbrott från arbetarna, gav Verkstadsföreningen förevändning att ansluta sig till den av övriga arbetsgivarorganisationer redan proklamerade lockouten. Att blockaderna som sådana skulle utgjort en under alla förhållanden tillräcklig anledning, är svårt att tro. Snarare var det så, att Verkstadsföreningen inte ville stå utanför arbetsgivarnas enade front samt den omständigheten att verkstadsavtalet uppsagts av arbetarna, varför den framtida freden ändå kunde tyckas osäker.

I och med Verkstadsföreningens beslut hade alla större arbetsgivarorganisationer — Redareföreningen anslöt sig till de övriga den 16 juli — hotat med allmän lockout från den 20 juli. Antalet arbetare, som skulle utestängas från denna dag, uppgick till cirka 220 000. Storstrejken året därpå omfattade som mest ej fullt 300 000 arbetare. Storlockouten 1908 skulle, om den verkstälts, inneburi att landets hela industri stoppats och till sin verkan varit jämförbar med storstrejk.

Pressrevy

Konflikterna, främst i byggnadsindustrin, hade följts och kommenterats i tidningspressen, men först de stora lockoutförklaringarna i juni och juli

36 Allm. möten o. överstyrelsesammanträden 1906–1908. VF:s arkiv, Stockholm. Överstyrelsens prot. 27/6, § 5 ff med bil. och 10/7 1908, § 1 ff. Jfr verkstadsavtalet i Styrman, bil. 2. I avtalet fanns 1908 inte någon sympatistridsklausul.

skapade de verkliga förstasidesnyheterna. Krig eller fred på arbetsmarknaden blev den stora frågan för dagen. Den ökade uppmärksamheten i pressen gör, att tidningarnas åsikter nu blir av större intresse och betydelse.

Stockholms Dagblad stod arbetsgivarna nära. Genom överenskommelse hade CA tillgång till dess spalter för sina meddelanden,³⁷ och *Industrias* nye redaktör hade just hämtats därifrån. Tidningens huvudredaktör var Karl Hildebrand, känd motionär från årets riksdag (lex Hildebrand). Skulden för den uppkomna situationen lade *Stockholms Dagblad* på arbetarna, som till skillnad från arbetsgivarna och trots de dåliga konjunkturerna sagt upp avtalen och begärt löneförhöjningar. Med den utgångspunkten ställer sig tidningen förstående till arbetsgivarnas lockoutförklaringar. Arbetsgivarorganisationerna kommer att vara solidariska och har gemensamma intressen, är ett tema, som *Stockholms Dagblad* flera gånger återkommer till. I sin kommentar den 11 juni skriver tidningen bl.a.: "Det lider intet tvivel att striden är samhällsskadlig. Men samhällsskadlig är också arbetarorganisationernas nuvarande lönepolitik. Och ser man därför längre fram i tiden, kan en strid på några månader vara att föredraga framför ständiga kapitulationer för ständigt ökade krav från arbetarnas sida."

Stockholms Dagblad (23/6) betecknar SAF:s varslade lockoutbeslut som ett försvar för arbetets frihet mot arbetarnas oblyga anspråk och konstaterar, att landet står inför möjligheten av en generallockout, och att man kan vara Svenska arbetsgivareföreningen tacksam för att den lagt korten på bordet så att arbetarna måste se sanningen i ansiktet. När representantskapet verkligen gjorde så och uppmanade till nya förhandlingar, tror inte *Stockholms Dagblad* riktigt på beslutet, vilket framgår av ledarens rubrik: "Förhandlingsvänlighet — i stridssyfte?" Tidningen manar CA att inte ingå separatfred och därigenom förlänga hamnarbetarkonflikten. Båda konflikterna måste lösas samtidigt.³⁸

Om *Stockholms Dagblad* representerar en moderat höger, svarar *Nya Dagligt Allehanda* mer för åsikterna bland de strängt konservativa. I sak skiljer sig inte *Nya Dagligt Allehanda* nämnvärt från *Stockholms Dagblad*. Arbetsgivarnas strid är ett nödvärn. Striden måste förr eller senare utkämpas. Arbetarna vill den och arbetsgivarna kan inte undvika den. *Nya Dagligt Allehanda* är om möjligt än mer negativ mot de "dubbeltungade" socialistiska ledarna, vars fredsvänlighet ganska konsekvent anses hycklad. Fast tidningen själv säkert hade undanbett sig, faller sig en jämförelse med den ungsocialistiska *Brand* naturlig, när det gäller *Nya Dagligt Alle-*

37 Prot. från CA:s årsmöte 27/2 1906, § 3 s. 7 f. Jfr även ibid. 22/2 1907, § 8 s. 18 f.
38 *StD* 7/6 s. 7, 11/6 s. 3 f, 23/6 s. 1 och 26/6 1908, s. 1.

handas upprepade framhållande av arbetarledarnas ångest för de "kära" riksdagsmandaten.³⁹

Den moderata och liberala pressen anser liksom den konservativa, att arbetarnas lönepolitik bär huvudansvaret. Ris och ros fördelas dock mera lika mellan parterna. De stridande manas ideligen att i samhällets namn sluta fred. Inställningen till arbetarsidan är mer positiv. *Svenska Dagbladet*, som ännu står liberalerna närmast i arbetsmarknadsfrågor,⁴⁰ anser t.ex. att representantskapets beslut vittnar om en omisskännelig önskan om fred, speciellt hos de mindre förbunden. Äver arbetsgivarna manas att inte falla för frestelsen och begagna situationen att "knäcka" arbetarorganisationerna. "Är det så alldeles säkert att segern verkligen för arbetsgivarna skulle medföra de frukter: arbetsro och trygghet för framtiden, varom man drömt?" frågar tidningen, som också anser att byggnadskonflikten bör lösas för sig.⁴¹

Aftonbladet anser också, att båda parter har mer att vinna på en mager förlikning än en fet process. Tidningen anser det emellertid mer förklarligt om arbetsgivarna, som har större anledning, vill riskera en strid för de återstående frågorna.⁴²

Dagens Nyheter riktar sin fredsoffensiv mest mot arbetarna, speciellt deras ledare. Under rubriken "Ett generalprov för arbetarledarna" framhålls hur dessa nu har möjlighet att visa dem, som *vill* se, exempelvis de grupper *Dagens Nyheter* företräder, att de inte är några uppviglare. Uppmaningen gäller vad som skall beslutas vid representantskapet och dess beslut hälsas också med glädje. *Dagens Nyheter* bekymrar sig för följderna för höstens riksdagsmannaval och att en storkonflikt skall skära stora hål i arbetarnas valhär. Beträffande arbetsgivarnas planer på storlockout heter det, att tanken är förklarlig med hänsyn till hamnarbetarkonfliktens utbredning. "Men vapnet är inte bättre i arbetsgivarnas hand än i arbetarnas — av tanken på allmän lockout får det inte göras allvar."⁴³ Lika kategoriska uppmaningar till arbetsgivarna att inte till överdrift utnyttja läget kom för övrigt Erik B. Rinmans *Stockholms Tidningen* med: en allmän lockout vore lika olycklig som en storstréjk.⁴⁴

Handelstidningen, där Henrik Hedlund liksom Otto von Zweigbergk i *DN* hade nära kontakt med liberala samlingspartiets inre cirklar, manar

39 *NDA* 12/6 s. 3, 18/6 s. 3, 25/6 s. 3 f, 27/6 s. 4, 4/7 s. 4 och 6/7 1908, s. 3.

40 R. Andersson, *Svenska Dagbladet och det politiska livet 1897-1918*, Uppsala 1952, s. 228 ff.

41 *SvD* 13/6 s. 6, 26/6 s. 5, 5/7 s. 4 och 9/7 1908, s. 3.

42 *AB* 4/7 och 9/7 1908, s. 4.

43 *DN* 21/6 s. 1 och 25/6 1908, s. 1.

44 *StT* 23/6 1908, s. 2.

också enträget arbetarsidan till reträtt och framhåller de olyckliga konsekvenserna för höstens val av en storkonflikt.⁴⁵

I *Social-Demokraten* av den 16 juni, där kallelsen till LO:s extra representantskap offentliggörs, manas arbetarna att betänka sitt ansvar och söka komma fram till ett fredsförslag. Arbetarna sägs ha sitt ansvar för skötseln av byggnadskonflikterna, där klarare än vanligt behovet av centralisering framträtt. Byggnadsarbetarna måste tänka på övriga arbetare i landet framför allt hamnarbetarna och på den politiska följden vid valen. *Social-Demokraten* vänder sig särskilt mot högerpressen *Vårt Land* och *Nya Dagligt Allehanda*, som efter representantskapsmötet beskylls för att ha tappat masken av misräkning över att LO inte förklarade storstrejk. Den liberala pressen uppmanas att främst rikta sina förmaningar till arbetsgivarna. *Social-Demokraten* själv manar dock arbetarna till moderation. Den 3 juli avtryckes en ledare i *Hallandsposten*, signerad V. L. (Viktor Larsson), där regeringen och konungen uppmanas ingripa. Storstrejk är för *Social-Demokraten* ett bedövningsmedel, som skulle lyfta en stor del av ansvaret från arbetsgivarna.⁴⁶

Den socialdemokratiska pressen ute i landet följer *Social-Demokraten. Arbetet* i Malmö som efter CA:s lockoutförklaring talat om att arbetsgivarna borde få ett eftertryckligt svar och antytt storstrejk, har redan före parti-styrelsens sammanträde första dagarna i juli ändrat sin hållning. Skall det bli allmän arbetsnedläggelse, så bör arbetsgivarna få ansvaret genom att ta första steget. Liksom representantskapet bör arbetarpressen hålla folket kvar på den lugna besinningens väg, anser nu Arbetets signatur "Tore".⁴⁷ *Ny Tid* i Göteborg, *Arbetarbladet* i Gävle och *Nya Samhället* i Sundsvall söker på liknande sätt dämpa lidelserna i de egna leden och varnar för att under dåliga konjunkturen genom en storstrejk vältra av ansvaret från arbetsgivarna.⁴⁸

På yttersta vänsterkanten var stridsivern desto större. *Brand* kom ut en gång i veckan och spydde eld och svavel över den fackliga och politiska arbetarledningen. Stridstaktiken i hamnarbetarkonflikten var halvhjärtad och arbetarnas ledare intresserade sig bara för sitt eget skinn.

"Tro icke", skrev transportarbetaren Ernst Holmén, "att vi bli hjälpta det minsta med Socialdemokratens ynklighetsskriverier 'att i höst vid valen då skall arbetarna fram och segra'; därmed skall vi ej låta oss nöja, låta oss luras; nej låt svaret bli det för närvarande enda möjliga ALLMÄN ARBETSNEDLÄGGELSE."⁴⁹

45 *GHT* 23/6, 8/7, 9/7, s. 6 och 11/7 1908, s. 8.

46 *SocD* 16/6 s. 1, 27/6 s. 2 och 3/7 1908, s. 1.

47 *Arbt* 13/6 s. 2 och 1/7 1908, s. 2.

48 *Ny Tid* 18/6 s. 2, 19/6 s. 3, 25/6 s. 2 och 9/7 1908, s. 2. *Arbbl* 26/6 s. 2 och 10/7 1908, s. 2. *NS* 1/7 s. 2 och 9/7 1908, s. 3 (sign. Th. Z-ling).

49 *Brand* 4/7 1908, s. 1.

Regeringsingripandet

Den 9 juli uppdrog Kungl. Maj:t åt envoyén Ernst A. Günther att i egenkap av särskild förlikningsman söka medla i samtliga tvister i den hotande lockouten. Envoyén Günther skulle därvid biträdas av statens förlikningsmän stadsnotarie Allan Cederborg, häradshövding A. Waldenström, överstelöjtnant J. A. Berger, landssekreterare A. Schotte och riksdagsman S. H. Kvarnzelius; till sekreterare hade Kungl. Maj:t förordnat hovrättsassessorn, friherre Bo Leijonhuvud, sekreterare i den 1907 tillsatta avtalslagskommittén. Ernst Günther hade varit svensk minister i Kristiania och fick regeringens uppdrag under ett uppehåll i Stockholm, innan han skulle tillträda posten som minister i Köpenhamn. Han hade tidigare varit medlare och skiljedomare i en mängd olika tvister. Genom regeringens ingripande hade för första gången skapats en förlikningskommission på sex ledamöter med en av Kungl. Maj:t förordnad sekreterare. Det ser ut som om initiativet härtill kommit från själva regeringen och i varje fall inte från förlikningsinstitutionen eller kommerskollegium. Chefen för kommerskollegium Alfred Lagerheim har i sin dagbok för den 9 juli antecknat, att han och Elmquist varit uppe hos Hamilton angående Günthers uppdrag. Hamilton hade därvid erkänt, att han bort underrätta dem på förhand.⁵⁰

Regeringsinitiativet fick från de flesta håll ett välvilligt mottagande. *Nya Dagligt Allehanda* (9/7) angrep dock Hamilton och kritiserade ingripandet. *Stockholms Dagblad* (10/7) framhöll, att det kunde få en negativ effekt om arbetarna därigenom skärpte sina krav och blev omedgörligare. Under rubriken "Samhället vill fred" tackade *Dagens Nyheter* (11/7) regeringen och framhöll utförligt hur olyckligt det skulle blivit med en storlockout. Tidningen tyckte, att det nu verkade som om arbetsgivarna var minst hågade för fred. *Social-Demokraten* (10/7) ansåg, att regeringen gjort sin plikt och kritiserade liksom *Dagens Nyheter* den del av högerpressen, som var mot tillsättande av medlingskommissionen.⁵¹

Statsministern Arvid Lindman berörde saken i ett långt politiskt tal i Eslöv den 16 juli. Efter att ha kritiserat de socialistiska föreningarna för deras strävan efter monopol utan hänsyn till näringslivets sunda utveckling förklarade statsministern, att en av statsmakternas främsta uppgifter måste bli att skapa arbetsfred och att han livligt hoppades, att den av regeringen tillsatta kommittén måtte kunna ge uppslag härtill.

Medlingskommissionens första sammanträde öppnades i riksdagshuset av civilministern den 11 juli. Ett ödesdigert startskott till kommissionens arbete small samma natt i Malmö hamn. Det var det ungsocialistiska

⁵⁰ Alfred Lagerheims samling 2, RA. Anteckningsböcker 1905–1924. 9 juli 1908.

⁵¹ *NDA* 9/7 s. 4, *StD* 10/7 s. 1, *DN* 11/7 s. 1 och *SocD* 10/7 1908, s. 1.

bombattentatet mot strejkbrytarfartyget *Amalthéa*, som dödade en engelsk strejkbrytare och sårade sju. Attentatet väckte stor uppståndelse och tidningspolemiken blev än hetsigare. Förhandlingarna i riksdagshuset, som omgavs med den största hemlighetsfullhet, fördes med parterna dels inför hela kommissionen, dels om varje särskild konflikt inför respektive förlikningsman. De pågick den 13–16 juli, varefter Günther och förlikningsmännen den 17:e slutjusterade sitt medlingsförslag. Vissa närmanden mellan parterna hade då skett, men i alla konflikterna kvarstod olösta tvistefrågor. Order om lockout den 20:de hade också planenligt utgått den 16 juli. Medlingsförslaget, som inte offentliggjordes, innebar i stuverikonflikten: antagande av § 23 utan inskränkningar; arbetsstyrkans storlek skulle fastställas genom överenskommelse mellan parterna, varigenom en fast hamnarbetarkår skulle komma att upprättas. I Norrköping skulle råda fri konkurrens och intet av företagets verksamhet fick av motparten försvåras. Stuveribolaget förband sig att inte intaga någon ny arbetskraft före 1 januari 1909. I lönefrågan för sockerbruken var förslaget i nära överensstämmelse med det, som förlikningsmannen tidigare framlagt. Även beträffande byggnadskonflikten baserades förslaget på det av förlikningsmannen senast avgivna. I lönefrågorna närmade det sig arbetarna, men i rättsfrågorna mer arbetsgivarnas ståndpunkt.⁵²

Svar på förlikningskommissionens förslag skulle avlämnas dagen därpå den 18 juli klockan 5 em. Organisationerna på båda sidor sammanträdde. På arbetarsidan var dels LO:s representantskap inkallat, dels Transportarbetareförbundets kongress.

LO:s representantskap började behandla förlikningsförslaget den 17:de. Lindqvist inledde som vanligt. Han ansåg uppgörelsen i sockerbruks- och byggnadskonflikterna vara ganska fördelaktig. Enligt Lindqvist hade sekretariatet inte haft det lätt; från arbetarsidan hade en mängd resolutioner krävt att man skulle ta upp striden, medan arbetsgivarsidan hade den uppfattningen, att man nu genom en stor lockout skulle kunna slå sönder arbetarnas organisationer och därför inte var särskilt villig till uppgörelse.

Därefter togs byggnads- och sockerbrukskonflikterna upp. Förtroendemännen förklarade en efter en, att respektive förbund godkänt eller kunde väntas godkänna förlikningsförslaget. Delegerade i sockerbrukskonflikten hade själva godkänt men rest hem till Skåne för att få fackföreningarnas godkännande.

När turen kom till transportarbetarkonflikten förklarade Lindley, att striden var ett fullständigt nederlag. Bestämmelsen om en fast hamnarbetarkår skulle inte kunna hindra övergrepp. Fri konkurrens i Norrköping skulle medföra den kooperativa föreningens död.

52 *Statens förlikningsmäns . . . verksamhet*, s. 298 ff. *Förhandlingar . . . den 11–18 juli 1908*. Bil. 5. Utlåtande, s. 320 ff.

Lindqvist hänvisade till stämningen bland arbetsgivarna, särskilt bland redarna, och till strejkbrytarna och trodde inte, att det gick att få en bättre uppgörelse och då fanns det ingen orsak att riskera de övriga medlemmarna.

O. Eriksson, som var representant för transportarbetarna, var lika missbelåten som Lindley och omtalade, att den pågående hamnarbetarkongressen var missnöjd både med sekretariatet och förbundsstyrelsen. Eriksson sade sig inte vilja godkänna förlikningsförslaget.

Lindley sökte förklara, att förbundsstyrelsen ansåg, att konflikterna borde göras upp, men att arbetarna inte fattade detta. Om representantskapet kom med ett åläggande till förbundet, skulle det kanske lyckas men väcka ont blod på lång sikt.

Alla talare därefter ansåg, att Transportarbetarförbundet måste ge med sig. Flera sökte närmast trösta transportarbetarna med att det inte var något nederlag. Söderberg hänvisade till de dåliga konjunkturerna och att de då inte kunde vänta sig att få igenom allt som vanligt. Han ansåg lockouthotet allvarligt menat och tyckte, att man inte skulle ge arbetsgivarna möjlighet att lägga skulden för en eventuell lockout på arbetarna. Andra, som Chr. Nilsson (Skoarbetareförbundet), förklarade kärvt, att transportarbetarna fick gå sina egna vägar, om de inte böjde sig. N. Persson tog upp resolutionerna för storstrejk och ansåg, att de berodde på lokala hänsyn. Liksom tidigare Andreasson framhöll han, att man måste tänka på dem som ville fred. Kraftmätningen måste sparas till bättre konjunkturer.

Eriksson och Lindley förklarade slutligen, att de inte kunde rösta *för* en uppmaning till transportarbetarnas kongress att godkänna, men skulle böja sig *för* den.

Representantskapets förhandlingar ajournerades därefter till nästa dag. Sekretariatet gick över till transportarbetarkongressen. Vad som hände går inte att få veta, då protokollet är förlorat. Enligt vad som rapporterades inför LO:s representantskap, när detta återupptog sina förhandlingar dagen därpå, hade diskussionen pågått hela kvällen och på morgonen samma dag från klockan 7. När det kom till votering hade transportarbetarkongressen med 61 röster mot 41 avslagit medlingsförslaget.

Lockouten måste ett tag synts oundviklig. Kongressen, hamnarbetarnas högsta myndighet, hade sagt nej och klockan 5 skulle Günther ha svar. Sekretariatet sammanträdde omedelbart för att söka finna en utväg att komma till rätta med transportarbetarkongressen. Sekretariatet fann, att man på formell grund kunde underkänna kongressens beslut och tvinga denna till ett förnyat övervägande av medlingsförslaget. Representantskapet återupptog sina från gårdagen avbrutna förhandlingar och ställde sig på nytt bakom sekretariatet. Till transportarbetarkongressen över-

sändes en uppmaning att med *sluten* omröstning rösta ja eller nej till att överlämna avgörandet till LO:s representantskap. För nej skulle fordras 2/3 majoritet. Lindley och Eriksson lovade göra vad de kunde för att få det nya förslaget antaget. De och den övriga förbundsstyrelsen hade tidigare varit betänkta på att avgå, om inte hamnarbetarna antog medlingen, men de hade avstått, då de trodde det skulle göra mer skada än nytta. Representantskapet ajournerades därefter.

Klockan 16.05 sammanträdde det på nytt. 55 minuter återstod innan Günther skulle ha svar. Transportarbetarna hade ännu inte hörts av. Lindqvist föredrog två alternativa svar till Günther, ett godkännande och ett avslag. Strax därefter kunde emellertid Lindley meddela, att hamnarbetarkongressen med 54 röster mot 46 godkänt förslaget.⁵³

LO hade sagt ja till medlingskommissionens förslag. Samma dag hade också arbetsgivarna tagit ställning. CA sade ja "under protest". SAF och Redareföreningen kom med invändningar: SAF i fråga om lönerna vid sockerbruken och bestämmelsen, att stuveribolaget i Norrköping inte skulle få intaga ny arbetskraft före 1 januari 1909; Redareföreningen invände också mot sistnämnda bestämmelse och fordrade dessutom uttalande till protokollet, som garanterade de under konflikten upprättade stuveribolagens fortbestånd.⁵⁴

Klockan 17 infann sig parterna med sina svar hos Günther och förlikningsmännen. Därmed började den sista och avgörande förhandlingsomgången. Platsen var som förut riksdagshuset. En folkmassa väntade utanför på vad resultatet skulle bli. Väntade gjorde också kungen och Hamilton, vilka emellanåt ringde Günther och frågade hur det gick. Väntan blev lång; först vid tre-tiden på natten kunde meddelas, att fred var sluten och att jättelockouten inte skulle bli av.

Om vad som under tiden hade hänt inne i riksdagshuset finns — utom det mycket knapphändiga officiella protokollet — fyra berättelser. Den första är ett brev daterat två dagar efter uppgörelsen från Sockerbolagets direktör, Carl Tranchell, ledamot av Arbetsgivareföreningens styrelse.⁵⁵ Den andra är en redogörelse, som på Berndt Wijkanders begäran togs till protokollet vid SAF:s styrelsesammanträde den 31 augusti 1908.⁵⁶ Den tredje berättelsen är Ernst Günthers memoarer, vilka utgavs i Stockholm

53 LO Prot. över 16:de representantskapet 16-19/7 1908.

54 *Statens förlikningsmäns . . . verksamhet*. Förhandlingar . . . den 11-18 juli 1908. Bil. 6-8, s. 323 ff.

55 C. Tranchell till A. J. Roman 20/7 1908 (konfid.). Arbets- o. löneavtal. Div. bruk 1907-1910. SSA.

56 SAF Styrelseprot. 31/8 1908, § 2.

1923.⁵⁷ Den fjärde berättelsen är Johannes Hellners "Minnen och dagböcker", som i denna del kom till långt senare och publicerades först 1960. När Hellner skrev ned sina minnesanteckningar hade han läst Günthers memoarer och anknuter direkt till dem.⁵⁸

Carl Tranchell hade hoppats, att en uppgörelse skulle stranda på hamnkonflikten, skrev han till en av sockerdirektörerna i Skåne. Arbetsgivareföreningens fullmäktigesammanträde dagen innan hade nämligen tydligt visat, att man inte ville ha lockout bara för sockerkonfliktens skull. När stuveribolaget i Norrköping och Redareföreningen, som var de närmast berörda, under slutförhandlingarna hade förklarat sig nöjda, hade inte SAF kunnat göra annat heller. Som saken därefter stod, hade Tranchell ansett, att det var bäst att det inte blev storlockout. "Jag tror, att det skulle dröjt åtskilliga år, innan man förlåtit sockerfabrikerna, att de för att under två år intjäna kr 60 000 per år, om vilket belopp det var fråga, ställt ifrågavarande 230 000 personer med kvinnor och barn, uppgående sannolikt till femtedelen av landets innevånare, utan arbete!" Tranchell hade meddelat den under förhandlingarna närvarande styrelsen för Arbetsgivareföreningen, att då det inte blev lockout, hade sockerbolaget inget annat att göra än att anta kommissionens förslag.

Redogörelsen i SAF:s styrelseprotokoll är den innehållsrikaste. Därav framgår att Günther, sedan svaren på medlingsförslaget upplästs, förklarat, att han tänkt sig erhålla ovillkorliga svar på sitt förslag antingen jakande eller nekande och att det var omöjligt att ändra själva förslaget. Möjlighet funnes emellertid att göra fullt bindande uttalanden till protokollet. Därefter ajournerade han förhandlingarna till klockan 8 och begärde, att såväl SAF:s som Redareföreningens styrelser då in pleno skulle närvara.

Då sammanträdet fortsattes klockan 8 hade dessa styrelser mangrant infunnit sig. Förlikningsmannen använde den taktiken, att han förhandlade med SAF:s och Redareföreningens styrelser dels enskilt och dels tillsammans samt enskilt med LO och fackförbunden. Den största svårigheten var bestämmelsen, att stuveribolaget i Norrköping inte fick anta ny arbetskraft före 1 januari 1909. Från arbetsgivarsidan framfördes olika förslag i syfte att befria bolaget från denna förpliktelse. Förslagen avvisades av arbetarna. Ombudet för stuveribolaget i Norrköping förklarade för de delegerade på arbetsgivarsidan, att bolagets ägare inte önskade att för bolagets skull en strid skulle utbryta av så oerhörda dimensioner varom nu var fråga. Günther kallade därefter tillsammans alla ombuden

57 E. Günther, *Minnen. Från ministertiden i Köpenhamn åren 1908-1914*, Stockholm 1923, s. 1 ff.

58 J. Hellner, *Minnen och dagböcker*, Stockholm 1960, s. 153 f. (Ingår i Hellners utkast till memoarer, författat 1922-1935.)

och förklarade, att arbetsgivarnas sista förslag avvisats och att han själv inte var i stånd att komma med något nytt. ”Det syntes alltså, som om hela uppgörelsen skulle brista sönder på denna punkt. Därvid yttrade en av Svenska arbetsgivareföreningens styrelsemedlemmar, att han ansåge, att, därest genom påtryckning från arbetarhåll några av Norrköpings Stuveri A.B.:s arbetare måste lämna sin anställning hos bolaget, bolagets rätt att intaga andra arbetare kunde begränsas till samma antal arbetare, som på grund av påtryckningarna lämnat bolaget. Sedan Landsorganisationens ordförande å arbetareombudens vägnar skyndat att biträda detta förslag, gjordes av förlikningsmannen proposition å bifall till förslaget, varvid hördes ja-rop och klubban föll, samt förlikningsmannen förklarade förslaget antaget.

Därefter togs till behandling frågan om sockerbrukskonflikten, och förekom därvid vad som i det officiella förhandlingsprotokollet finns antecknat.”

Den avgörande punkten i förhandlingarna skildrar Ernst Günther i sina memoarer på följande dramatiska sätt: ”Jag vädjade till parterna huruvida de ville taga på sitt ansvar att låta en omfattande lockout komma till stånd allenast för denna enda frågas skull, sedan alla andra tvistefrågor blivit lösta, och huruvida det icke vore möjligt att enas också i den punkten, men på denna vädjan följde endast en andlös tystnad. Jag hade då icke annat att göra än att med klubbslag bekräfta underhandlingarnas negativa resultat och jag lyfte för sådant ändamål ordförandeklubban, men höll den en stund i luften i förhoppning om att ett förlösande ord möjligen skulle kunna komma i sista ögonblicket. Och det kom också. En ledamot av Arbetsgivareföreningens styrelse, f.d. justitierådet Hellner, begärde ordet och framställde ett jämkningsförslag i den olösta frågan, vilket förslag strax antogs av Landsorganisationens ordförande Herman Lindqvist och omedelbart därefter av Arbetsgivareföreningens ordförande Hjalmar von Sydow. Därmed var sålunda uppgörelse träffad i alla tvistefrågorna och jag kunde nu med klubbslag bekräfta detta resultat av förhandlingarna.”

Johannes Hellner kommenterar sin läsning av Günthers memoarer med att han hade väntat att någon av de ledande, von Sydow eller Lindqvist, skulle framställa jämkningsförslaget, då det låg nära till hands. Då så ej skedde begärde Hellner ordet. Lindqvist och sedan von Sydow godkände. ”Jag hade det intrycket, att Sydow ej var över hövan glad över mitt ingripande; kanske hade han den meningen, att en strid måste komma och att det var lika gott att taga den då; i varje fall kunde han ej vägra att antaga det förslag jag framställt, och striden blev för den gången bilagd, men som bekant kom den stora kraftmätningen följande år. Det var i alla fall med stor tillfredsställelse som jag på morgonsidan lämnade riksdags- huset och telegraferade till Frans Kempe (sågverkspatron och vän till Hellner), att enighet uppnåtts.”

Günthers berättelse — och Hellners, som är avhängig av den — får antagas vara oberoende av redogörelsen i SAF:s protokoll. De skiljer sig från den i fråga om von Sydows roll och att enligt Günther förhandlingarna effektivt slutade med klubbslaget i Norrköpingskonflikten. I det sistnämnda fallet får förord ges åt det knapphändiga officiella protokollet. Enligt detta fortsatte förhandlingarna om Redareföreningens krav på ett protokollsuttalande, som garanterade de under striden startade stuveriföretagen att behålla sina arbetare. Enligt SAF:s protokoll fortsatte man med sockerbrukskonflikten. I övrigt står detta helt i överensstämmelse med det officiella protokollet, som justerades av parterna den 20 juli.⁵⁹

Samtliga källor anger hamnkonflikten som avgörande för krig eller fred. Att SAF gick med på förlikningsförslaget i den punkten, berodde enligt Tranchell på att de närmast berörda antog det. I berättelsen i SAF:s styrelseprotokoll står lika mycket själva sättet för hur beslutet fattades i centrum: det av en arbetsgivarledamot — Hellner enligt de senare källorna — framkastade förslaget, Lindqvists snabba tillstyrkan, några ja-rop på propositionen och klubbslaget. Till skillnad från de senare källorna nämns inget särskilt tillstyrkande från von Sydow. Förlikningsmannen Günthers tillvägagångsätt framstår i SAF:s protokoll som märkligt. I en församling på flera 10-tal personer, varav flera inte var målsägare, fattas efter en enkel tillstyrkan från arbetarhåll, beslut med acklamation på ett från en enskild arbetsgivarrepresentant framkastat och av hans organisation inte auktoriserat förslag.

Ville Arbetsgivareföreningens styrelse ha en detaljerad protokollfäst berättelse att falla tillbaka på om det skulle bli diskussion om saken? En sådan förklaring förefaller möjlig att passa ihop med den motivering, som anfördes för den i SAF:s protokoll helt unika redogörelsen: ”så att däri- genom för framtiden funnes ådagalagt under vilka omständigheter Svenska arbetsgivareföreningen för sin del givit sitt samtycke till det av envoyén Ernst Günther framlagda medlingsförslaget.” När protokollsberättelsen kom till hade framkommit en hel del kritik både mot sättet för medlingen och för dess innehåll.

Fredsreaktionen

Den totala arbetsnedläggelsen hade med ett nödrop undvikits. Känslorna inför detta skiftande starkt i olika läger. Allt eftersom tiden gick och nya händelser kom till, ändrades också inställningen till medlingen i juli 1908.

59 Ett par korta verbala överensstämmelser antyder att det officiella protokollet varit med vid tillkomsten av SAF:s styrelseprotokoll.

Den omedelbara reaktionen på arbetarsidan kan utläsas av protokollet från representantskapets fortsatta möte dagen efter fredsslutet. Lindqvist redogjorde för nattens händelser: stämningen bland arbetsgivarna hade avgjort varit för att omintetgöra en överenskommelse och få till stånd en avgörande strid. Den minsta avvikelse från medlingsförslaget från arbetarnas sida hade gjort uppgörelsen om intet. Arbetsgivarna hade fått gå ifrån alla sina ändringsyrkanden. Redareföreningens uttalande till protokollet hade inte godkänts av arbetarna och var därför bara att anse som en arbetsgivarnas önskan.

Lindley bedömde redarnas protokollsuttalande på ett helt annat sätt. Han ansåg, att det tog bort varje vinst för Transportarbetareförbundet. Förbundets styrka hittills hade varit, att det kunnat rensa bort alla strejk-brytare. Nu var det omöjligt gjort.

Lindqvist bestred Lindleys tolkning och ansåg, att med hänsyn till *alla* landets organiserade arbetare var det bäst som skett.

Söderberg instämde med Lindqvist och påpekade för Lindley, att denne var medansvarig.

Då Lindleys negativa syn på uppgörelsen delades av ytterligare ett par representanter, föreslog Lindqvist, att det slutliga godkännandet av uppgörelsen skulle anstå. Detta motsatte sig emellertid J.P. Persson och Carl Michaelsson, som företrädde de fack, som kunde vara mest nöjda med uppgörelsen (byggnads- och grovarbetarfacken). De föreslog, att representantskapet skulle godkänna den efter förhållandena gynnsamma uppgörelsen. Detta blev också representantskapets enhälliga beslut.⁶⁰

Social-Demokraten kommenterar uppgörelsen i två ledare den 21 och 22 juli. I den första finns en genomgång av villkoren för de olika facken. Bestämmelsen om en fast hamnarbetarkår anser tidningen vara den garanti arbetarna begärt och ett streck i arbetsgivarnas planer. Transportarbetarna påstås ta "nederlaget" med det största lugn och tillförsikt! Överhuvudtaget anses resultatet inte ha motiverat ett upptagande av striden. I den följande ledaren ställs utgången i förhållande till den dåliga konjunkturen, arbetsgivarnas stridslust och högerens planer på att ekonomiskt förlama arbetarna till valen. Med hänsyn härtill betecknas resultatet som en seger. Den missnöjda högerpressen citeras flitigt.⁶¹ Även de andra mer betydande partitidningarna intog den hållningen, att uppgörelsen i betraktande av omständigheterna var i varje fall godtagbar.⁶²

Att *Brand* inte skulle godkänna ett fredsslut var givet. I ett nummer daterat den 18 juli — innan uppgörelsen var klar — har Albert Jensen en

60 LO Prot. över 16:de representantskapet 16-19/7 1908.

61 *SocD* 21-22/7 1908, s. 1.

62 *Arbt* 20/7 s. 2, *Ny Tid* 20/7 s. 3 och *NS* 20/7 1908, s. 2.

avrättning av arbetarledarna för att de blåst till reträtt utan svärdsslag. Motivet: ängslan för riksdagsmandaten.⁶³

Ungsocialisterna uttryckte sitt missnöje längst ut på vänsterkanten, men socialdemokraterna sade sig vara nöjda. Godtagandet av fredsslutet sträckte sig från socialdemokratiska partiets press över den liberala *Dagens Nyheter* och moderatliberala *Aftonbladet* till den moderata högertidningen *Stockholms Dagblad*.

Dagens Nyheter (20/7) drar en suck av lättnad. Fredsslutet prisas. Om arbetarna utgått ur striden med en känsla av underlägsenhet, är den av moraliskt snarare än materiellt slag.⁶⁴

Aftonbladet (20/7) anser, att det är en hederlig fred för båda parter. Om en del arbetsgivare hade räknat med att genom en lockout förebygga alla vidare arbetskonflikter, har de blivit missräknade, men det hade de ändå blivit även efter den största seger.⁶⁵

Stockholms Dagblad (22/7) tackar medlingskommissionen för dess arbete och konstaterar, att fredsslutet naturligt nog inte kunde tillfredsställa alla krav. "Det som stod mellan parterna var ej värt de stora förluster och umbäranden, som en allmän lockout skulle ha medfört."⁶⁶

Liksom den yttersta vänstern var den yttersta högern missnöjd med fredsslutet. *Nya Dagligt Allehanda* (21/7) möter fredsförslaget med häpnad och förstämning. Tidningen säger sig inta ha väntat, att regeringens förtroendemän skulle gå i bräsch för löneförhöjningar under nuvarande dåliga tider. Regeringen borde inskränkt sig till att upprätthålla ordningen. *Social-Demokraten* beskylls för att ställa nya förföljelser mot de arbetsvilliga i utsikt.

"Det är i sanning sköna utsikter för varaktigheten av den fred, varför envoyén Günther nu i höga toner prisas av socialister och radikaler och visar bäst faran av att i uppgörelser med fackföreningar ej tillräckligt erfarna och karaktärsfasta män sättas att leda förhandlingar av sådan art som lördagens, då de genom sin främsta man framställa sig såsom bemyndigade att per fas et nefas genomtrumfa de förslag, som de i 'medlingsväg' framlagt."

Nya Dagligt Allehanda efterlyser bättre samling bland arbetsgivarna. I det därpå följande numret ger tidningen en förklaring till regeringens handlingssätt och säger att fredsslutet "arrangerats för att allt skulle se lungt ut till de främmande statschefernas besök" (franske presidenten Fallières och kaisern, som väntades till Stockholm i slutet av juli respektive början av augusti).

63 *Brand* 18/7 1908, s. 1.

64 *DN* 20/7 1908, s. 1.

65 *AB* 20/7 1908, s. 4.

66 *StD* 22/7 1908, s. 3.

Hur tog då arbetsgivarna själva utgången? Arbetsgivareföreningens högste chef Hjalmar von Sydow hade den 21:e gett sin mening tillkänna i *Dagens Nyheter*. Han var nöjd med att principen om arbetets frihet gått igenom, men ej med lönerna vid sockerbruken eller med Norrköpingskonfliktens lösning. Den sistnämnda gällde dock bara till årets slut.⁶⁷

För Verkstadsföreningens ordförande John Bernström var det ett sorgesbud, som drev tårarna i hans ögon, enligt vad han han berättar i brev till styrelseordföranden i Separator Lars Åkerhielm.

”Det är tämligen tyst och stilla i affären så att vi ha god tid att gräma oss över det sätt Kungl. Maj:ts Regering intresserar sig för landets industri. Återigen ha socialisterna fått kraftig hjälp av regeringen och den skada detta kommer att orsaka är enligt min mening *obottlig*. Nu liksom 1905 saknades mod då det avgörande steget skulle tagas. Ett så gynnsamt tillfälle, att slå ett slag, som skulle medfört en långvarig fred och en hälsosam fruktan hos samhällsomstörtarna, återkommer aldrig!”

Det finns viktigare synpunkter än att det skall vara fridfullt och vackert på ytan då Herr Fallières och kejsaren kommer, blir Bernströms bittra slutomdöme om regeringen.⁶⁸

Den 29 juli startade *Stockholms Dagblad* en rundfråga under rubriken: ”Varaktig fred eller blott vapenvila?” Bland arbetsgivare som intervjuades var flera betydande medlemmar i SAF. Chefen för Sandvikens järnverk, A. Henrik Göransson, suppleant i Arbetsgivareföreningens styrelse, svarar den 30:de, att han inte tror på varaktig fred. Med anspelning på ett uttalande för en Köpenhamnstidning av medlingskommissionens ordförande envoyén Günther, att han övat lika tryck på parterna under förhandlingarna, säger Göransson, att det nog i och för sig är riktigt, men härför fordras, att parterna gjort sig förtjänta av lika tryck, vilket nog kan bestridas. Missnöjet bland arbetarna gör, att Göransson tror, att arbetsgivarna snart åter måste vidtaga kollektiva åtgärder, som då bör vara effektiva.

I samma nummer av tidningen, 30/7, uttalar sig sockertrustens chef Carl Tranchell. Han är missnöjd med att lönerna höjts vid sockerbruken. Uppgörelsen är oklar. Han hoppas på arbetsfred, men saknar tillräcklig överblick för att kunna bedöma saken.

Andra arbetsgivare var ännu mer negativa. Direktör G.A. Granström från Sala, fullmäktig i SAF, sade den 31 juli, att tvisten var olöst och medlingsinstitutet förfelat. En lockout hade kanske gett klarhet i arbetsgivarens rätt till ledning — möjligen hade endast *en* lockout inte räckt.

67 DN 21/7 1908, s. 2.

68 John Bernström till Lars Åkerhielm 21/7 1908. Lars Åkerhielms samling, RA.

Norrlands stuvareförbunds ordförande, Claes Söderberg, som uttalade sig den 3 augusti, var även han fientlig till uppgörelsen.⁶⁹

Arbetsgivareföreningens egen tidning *Industria* anlägger samma synpunkter som tidigare von Sydow och utvecklar även Göranssons kritik ytterligare:

”Utgångspunkter för kommissionens arbete borde ju hava varit dels ett noggrant klarläggande av de yttre faktiska förhållanden, som gävo arbetsgivarna ett starkt övertag såväl från maktresursernas synpunkt som även i form av allmänhetens sympatier, dels ock en principiell granskning av det berättigade i arbetsgivarnas fordringar — icke minst för hävdande av industrins och samfärdsels fullt neutrala intressen. Att sammanbinda dessa krav med ovidkommande ekonomiska uppoffringar, vilka inte ens uttogos på det arbetsområde, där den ideella striden fördes, kan icke vara ägnat att skänka förtroende åt förlikningsarbetet.”⁷⁰

SAF:s styrelseberättelse för år 1908 ansluter sig i stort till vad som skrivits tidigare i *Industria*. Det främmande statsöverhuvudet har nu kommit med och risken för att hans besök måst inställas, anses i viss mån ha försvårat lockouternas verkställande. I årsredogörelsen finner styrelsen det vidare anmärkningsvärt, att den del av pressen, som brukar ställa sig förstående mot arbetsgivarintresset, sökt framställa utgången som ett halvt nederlag för arbetsgivarna.⁷¹

Hur såg slutligen civilministern, som framstått som medlingens främste tillskyndare, på framtiden? Vid invigningen av en ny kraftstation i Gullspångsälven förklarade Hamilton, att han fortfarande ansåg det som en lycka, att landet undgått jättestriden, men att utsikterna var mörka för att fredsverket skulle bli bestående. Försättningen av talet blev ett kamptal mot den socialdemokratiska fackföreningsrörelsen. ”Antingen front mot socialismen eller front mot den nuvarande samhällsordningen.”⁷² Ett riksdagsval stod för dörren.

För att återknyta till den i inledningen av kapitlet ställda frågan om varför det blev fred 1908, finns en del av svaret i förhållandena på arbetarsidan. Det är en påfallande kallsinnighet övriga fackförbund i LO:s representantskap visar inför byggnads- och hamnarbetarkonflikterna. Byggnadsarbetarna var en höglönegrupp i förhållande till många andra. Hamnarbetarna ville vara både arbetsgivare och arbetare och för det förra målet ville landets arbetare inte gå i strid.⁷³ Landssekretariatet och majoriteten

69 *StD* 30/7 s. 3 f, 31/7 s. 4 och 3/8 1908, s. 4.

70 *Industria* nr 14 1908, s. 23.

71 *SAF Styrelse- och revisionsberättelse för år 1908*, s. 9 f.

72 *DN* 31/7 1908, s. 2.

73 Jfr *SAP Styrelseprot. vid e. sammantr. 3/7*, § 6 (yttrande av Thorsson).

i representantskapet hävdade konsekvent en fredlig linje. Huvudskälet var risken för nederlag på grund av bristande ekonomiska tillgångar och dåliga konjukturer. Den politiska sidan av arbetarrörelsen verkade i samma riktning genom partipressen. I den och vid partiets styrelsesammanträde framdrogs det politiska argumentet mot en storkonflikt: valen. Det är dock frågan om LO och det socialdemokratiska partiet (SAP) förmått hindra, att den proklamerade storlockouten gått i verkställighet. Först regeringsingripandet förmådde detta. Transportarbetarna isolerades och kunde av LO:s representantskap tvingas till underkastelse. Arbetarsidan godkände utan förbehåll medlingsförslaget. Den av Ernst Günther med stor kraft och med regeringens stöd ledda medlingen kom under dessa förhållanden att bli en press främst på arbetsgivarsidan. Arbetsgivarna valde att återkalla lockouterna.

Hur tog man det å ömse håll att den stora striden i sista ögonblicket avblåstes? Inom Svenska arbetsgivareföreningens styrelse var man tveksam, om man handlat riktigt, och betydande enskilda arbetsgivare ansåg, att storlockouten borde ha satts i verket. Inom arbetarrörelsens ledning var man mindre tveksam, men en opinion ute bland arbetarna ansåg att storstrejk skulle proklamerats. Den opinionen underblåstes av ungdomsocialisterna.

En orolig höst

Vild strejk i Malmö

Det stora fredsslutet i juli 1908 fick en svårartad följdkonflikt i Malmö. Malmö stad vägrade återta några arbetare, som trots förbud i avtalet deltagit i hamnarbetarkonflikten. På grund härav nedlade kommunalarbetarna den 7 augusti arbetet. Strejken stod inte bara i strid med avtalet, utan ägde rum mot förbundens och landssekretariatets beslut. Fackförbunden och sekretariatet vägrade också till en början att ge understöd.¹ Några av Arbetsgivareföreningens delägare i Malmö blev lidande genom blockaderna i samband med strejken och SAF gjorde därför i slutet av augusti en demarsch hos LO under hänvisning till bestämmelserna i juliöverenskommelsen.² Landssekretariatet uppmanade omedelbart genom förbunden

1 *Arbetsstatistik* E:2, s. 127 ff. "Redogörelser för vissa arbetsinställelser. Nr. 227 Kommunalarbetare i Malmö." Grov- o. fabriksarbetareförbundet beslöt i början av sept. bevilja understöd. Som skäl uppgavs att förbundet ville få inflytande på konflikten och att staden sökte uppriva avtalet.

2 SAF till LO 28/8 1908. *Berättelse över LO:s verksamhet 1908*, s. 107.

de strejkande att hålla SAF:s delägare i Malmö utanför.³ Någon lydnad för den centrala ledningen märktes emellertid inte av. Då blockaderna mot Arbetsgivareföreningens firmor fortfarande bestod, tvangs landssekreterariatet att inkalla representantskapet till extra möte i mitten av september. Till representantskapsmötet kallades ett antal fackföreningsledare från Malmö.

Sekretariatet hade inkallat mötet för att få situationen i Malmö diskuterad och hade inget omedelbart yrkande, uppgav Lindqvist. Han framhöll i sin presentation av konflikten, att arbetarna i Malmö brutit mot sekretariatets och förbundsstyrelsernas beslut, men han var i ordalagen hovsam och sökte inte direkt ställa kommunalarbetarna vid skampålen. Dessas representanter uppträdde i tur och ordning och försvarade strejken i Malmö. Sedan började emellertid avbasningen inledd av Blomberg och Söderberg, efterföljda av de båda Perssönerna — Nils, Murareförbundet, och J. P., Bleck- och plåtslagareförbundet. Anklagelsen löd på missriktad solidaritet, solidaritet mot de avskedade hamnarbetarna i Malmö, men ej mot Landsorganisationen i dess helhet, vilken man utsatte för risken av lockout från Arbetsgivareföreningen. Även de berörda förbundens förtroendemän tog avstånd, om än med varierande styrka.⁴ Inför den uppläxning Malmörepresentanterna fått, verkade de något mjukare, men flera bland dem var ovilliga att begränsa strejken.

Mötet hade även en annan fråga att debattera. Transportarbetareförbundet hade begärt att få börja allmän strejk i hamnarna med anledning av det gerillakrig som pågick även efter sommarens uppgörelse. Charles Lindley och Oskar Eriksson yrkade bifall. Lindqvist avvisade tanken: en strejk skulle kunna leda till den jättelockout, som man under sommaren undgått; utsikterna skulle då vara ännu sämre och ett säkert nederlag skulle bli följden. Lindqvist föreslog i stället förhandlingar med SAF. Representantskapet visade stor enighet med Lindqvist; med samma motivering yrkades på förhandlingar i stället för strejk av en lång rad talare. Sekretariatet gjorde Lindqvists förslag till sitt och då instämde även Lindley med detta. När C. L. Lundberg, Gruvarbetareförbundet, yrkade bifall till allmän hamnstrejk, var det endast Gottfrid Björklund, Träarbetareförbundet, som instämde med honom. Lundbergs yrkande avslogs med alla röster mot en.

Representantskapet beslöt att ta upp förhandlingar med SAF om tvisterna i hamnarna och att ålägga kommunalarbetarna i Malmö att hålla Arbetsgivareföreningen utanför striden. Representantskapet hade nästan

³ Landssekreterariatet till "Vederbörande fackförbund", 29/8 1908. Ibid., s. 108.

⁴ Thorberg, Trä-, Michaelsson, Grov- o. fabriks-, och Lindley, Transportarbetareförbundet.

enhälligt varit emot strid. Man får intrycket att mötet hopkallats för att ta malmöarbetarna i upptuktelse.⁵

Representantskapets åläggande att hålla SAF:s delägare utanför striden, respekterades emellertid lika litet som tidigare sekretariatets. Lindqvist och förtroendemännen Jönsson, Thorberg och Lindley reste ned till Malmö och försökte att få till stånd en uppgörelse, men misslyckades. SAF gjorde nya erinringar och utsatte i sin skrivelse av den 29 september en tidsgräns till den 7 oktober för hävandet av alla åtgärder mot Arbetsgivareföreningens medlemmar. Skedde inte det, skulle fullmäktige inkallas. Man var med andra ord beredd att förklara lockout.

När SAF överlämnade detta sitt beslut i en skrivelse till LO, höll Malmökonflikten på att vittra sönder genom att de strejkande i mängd strömmade tillbaka till arbetet. I Arbetsgivareföreningens styrelse räknade man inte heller med att någon lockout skulle behövas.⁶ Intressantare än skrivelsen till LO är därför att den alls kom till.

De skånska arbetsgivarna hade tidigare uppvaktat Hjalmar von Sydow. Denne var då i Billesholm efter några veckors utlandsvistelse för sin hälsas skull och hade under tiden ej läst svenska tidningar och ej heller haft kontakt med Arbetsgivareföreningen i Stockholm. Han hade endast kunnat inbjuda skåningarna till Stockholm för överläggningar. Allmänna arbetsgivareföreningen hade därefter kallat till möte i Malmö. von Sydow kunde inte komma, men hans svärfar Victor Schwartz reste ner från Billesholm. Mötet ägde rum den 26 september. Arbetsgivareföreningens vacklande hållning ända sedan vårens sockerbrukskonflikt klandrades. En punschfabrikör O. H. Wiens kunde berätta, hur Lindley yttrat, att man ledsnat på SAF:s hot, som aldrig sattes i verket och till vilket därför inga hänsyn behövde tagas. Fredrik Jungbeck, disponent för ett av de större bryggerierna, ansåg, "att om lugn och ro skulle återinträda på arbetsmarknaden måste ovillkorligen en allmän lockout tillgripas på det att arbetareorganisationerna äntligen en gång måtte se, att allvar funnes bakom hotet". Han ställde förslag om lockout.

Victor Schwartz sökte försvara Arbetsgivareföreningens styrelse. Denna hade i slutet av augusti avstått från lockout med hänsyn till betskörden och de förluster den stora sockerindustrin skulle drabbas av. "Att den stora lockouten ej längre kunde låta vänta på sig vore otvivelaktigt. Men tidpunkten för densamma måste vara så vald, att den ej sloge till döds en stor industri i en del av landet. Brännbara ämnen funnes även i andra landsändar, men dessas representanter i styrelsen hade även varit för ett uppskov av hänsyn till nämnda, huvudsakligen skånska, industrier. Rätta

⁵ LO Prot. över 17:de representantskapet 14-15 sept. 1908, §§ 4-5.

⁶ SAF Styrelseprot. 29/9 1908, § 1.

tidpunkten för en lockout torde vara början av januari." De förbund i SAF, som varit för att vänta och senare samla sina frågor och göra upp dem på en gång, var Järnbruks-, Sågverks- och Textilindustriförbunden. Schwartz fick alls inte gehör för sitt försvar för SAF och en skrivelse till SAF beslöts.⁷ Omdömet om SAF var inte milt i den: "Den åsikten är allmän, att det är sorgligt att se den stora Svenska Arbetsgivareföreningen stå som en overksam åskådare, som blott framkastar hot utan att därmed mena allvar, under det att en ensam stadskommun allenast genom ett fast och enigt men visserligen även av en smula hänförelse buret uppträdande tillfogar fackföreningarna och Landsorganisationen det kännbaraste nederlag de måhända någonsin i Sverige lidit . . ." Skrivelsen polemiserade mot att Arbetsgivareföreningen inte funnit tidpunkten lämplig för lockout. Viktigare än att finna rätt tidpunkt, var att uppträda med omutlig fasthet och konsekvens, så att inte arbetarna tror, att föreningen alltid vill vandra "förhandlingarnas tröttsamma, slipprika och ej minst dyrbara bana". Om förhandlingar inte inom viss tid gav resultat, begärdes lockout.⁸ Det var denna skrivelse, som föranledde SAF:s hot om lockout till LO den 29 september.

Den vilda kommunalarbetsstrejken i Malmö visar, vilka svårigheter huvudorganisationerna hade att genomföra en fredlig avveckling av sammans stora konflikter. LO:s auktoritet räckte helt enkelt inte, SAF:s var ifrågasatt. Den stora striden framstod som en tidsfråga för somliga arbetsgivare, bland dem Victor Schwartz.

Arbetsgivarnas villkor eller lockout

Malmökonflikten var inte väl kommen till ett för arbetarna förkrossande slut, förrän nästa konflikt hunnit växa till hotande proportioner. En lockout vid bokbinderierna i Stockholm och Eskilstuna hade pågått mer i skymundan alltsedan sommaren. Den 7 november tillkännagav Arbetsgivareföreningen en successivt utvidgad lockout.

23 nov. bokbindarna i Norrköping o. Göteborg	900 arb.
26 nov. Pappersbruksförbundet och Pappersmasseförbundet	13 800 "
30 nov. Textilindustriförbundet	23 300 "

⁷ SAF Handlingar till styrelseprot. 29/9 1908. Prot. fört vid e. allm. möte med Allmänna arbetsgivareföreningen, hållet å Hippodromen i Malmö lörd. den 26/9 1908 (cit. § 5).

⁸ SAF Handlingar till styrelseprot. 29/9 1908. W. de Shärengrad m.fl. till SAF:s styrelse 29/9 1908.

Styrelsen skulle ytterligare vidga lockouten om det behövdes. Planen här-
för offentliggjordes inte, men var följande:

7 dec. Sägverksförbundet	16-17 000 arb.
14 dec. Järnbruksförbundet	28 600 ” ⁹

Lockouten motiverades med att arbetarna begärt löneökning under de
dåliga tider som rådde och att konflikten pågått flera månader utan upp-
görrelse.¹⁰ Lockoutens utsträckning hade varit föremål för diskussion i SAF.

För det första ansåg bokbindarna i Norrköping och Göteborg, att lock-
out ej borde förklaras nu, utan först när för deras del alla julbeställningar
var avklarade. I Norrköpingsfallet tillkom en omständighet, som visar hur
gamla och nya lojaliteter stötte samman med organisationsväsendets in-
tåg. Firman fyllde 50 år och skulle då överlämna Kungl. Patriotiska
sällskapets medalj för lång och trogen tjänst i över 25 år till ett hundratal
arbetare ungefär samtidigt som dessa stängdes ute av lockouten. Även
Pappersbruksförbundet ansåg tidpunkten för sin del olämplig.¹¹ I SAF:s
styrelse ansåg Oscar Carlson, att konflikten skulle kunna lösas på annat
sätt; möjligen tänkte han på att strejkbrytare skulle göra lockout över-
flödlig. I styrelsens framställning till fullmäktige togs nämligen den tanken
upp, men förkastades med hänvisning till att de yrkesskickliga arbetarna
inte kunde ersättas.¹² Styrelseledamoten Johannes Hellner fick privat en
uppmaning från Adelswärd att verka för att lockouten inte blev av. Adel-
swärd ville inte utesluta, att arbetarnas krav var berättigade, men ansåg,
att han själv hade varit för lite insatt för att kunna ta upp saken mot
von Sydows och Falkenströms auktoritet.¹³

Övriga yrkesförbund tillstyrkte emellertid lockouten, även om man hade
skiftande åsikter om i vilken turordning förbunden skulle gå i lockout.
Tillvägagångssättet med en från början uppgjord plan för en lockouts
utvidgning hade föreslagits av Lars Yngström:

”Skulle det på grund av förhållandena anses erforderligt att tillgripa lockout för
att försvara arbetsgivarnas intressen, måste emellertid på förhand en plan vara
uppgjord, huru denna lockout verkligen skall kunna göras effektiv. Under nu-
varande förhållanden torde det innebära den allra största risk för vare sig en en-
skild arbetsgivare eller ett arbetsgivareförbund att förklara lockout, då alls ingen

9 SAF Fullmäktigeprot. 7/11 1908, §§ 3-4, samt bil. A till § 3. I fråga om antalet
berörda arbetare jfr *Industria* nr 22 1908, s. 188 samt O. Hellströms och H. Sund-
holms minnesskrifter över Sägverks- och Järnbruksförbunden, bil. IV resp. tab. I.

10 Ibid., bil. A, s. 342.

11 Ibid., bil. C, s. 345 ff. Gustaf Melin, Göteborg, till SAF 31/10, Lithografiska AB,
Norrköping, till SAF 2/11 och Pappersbruksförbundet till SAF 2/11 1908.

12 SAF Styrelseprot. 2/11 1908, § 1. Jfr fullmäktigeprot. 7/11 1908. Bil. A, s. 342.

13 T. Adelswärd till J. Hellner 20/11 1908. Johannes Hellners samling, RA.

säkerhet finnes för, att ett stöd i striden kan påräknas från övriga arbetsgivare. -- Det torde därför vara nödvändigt, att så förändra bestämmelserna angående lockout inom Arbetsgivareföreningen att, då vid ett tillfälle lockout måste förklaras, samtidigt en fullständig plan föreligger för lockoutens utvidgning, så att den blir fullt effektiv. -- Vid planläggning av en utvidgad lockout bör beräknas och tagas hänsyn till de förluster, som vederbörande arbetsgivare eller industri har att vidkännas för varje dag, arbetsinställelsen varar."¹⁴

Yngströms program för SAF, där förslaget om färdiga lockoutplaner ingick, behandlades av styrelsen vid samma möte, där lockoututvidgningen först var uppe. Det ser således ut, som om styrelsen hade tagit hänsyn till förslaget.¹⁵

Inför lockouten inkallades Landsorganisationens representantskap. Landssekreterariatet begärde, att bokbindarna skulle åläggas att åtminstone godkänna det av förlikningsmannen framlagda förslaget. Det skulle dock inte rädda dem från lockouten, eftersom arbetsgivarna, som tidigare godtagit förlikningsförslaget, ansåg detta godkännande vara förfallet och skärpt sina villkor.

Redan vid representantskapsmötets början blev det klart, att bokbindarnas taktik i konflikten allmänt ansågs förkastlig och farlig för hela fackföreningsrörelsen. Det psykologiska ögonblicket att avsluta konflikten hade bokbindarna låtit gå sig ur händerna; förbundsstyrelsen hade visat brist på ansvar, när den inte förmått fackföreningen att godkänna förlikningsförslaget. Att nu ålägga bokbindarna detta, skulle inte rädda dem från Arbetsgivareföreningens lockout. Men att ta en stor arbetsnedläggelse, när konjunkturerna sedan sommaren blivit ännu sämre och lagom till jul, ansåg flertalet som nära nog en katastrof. Representantskapet beslöt med stor majoritet att uppmana bokbindarna att gå längre än förlikningsmannens förslag och i värsta fall anta arbetsgivarnas ultimatum.¹⁶ Beslutet fattades den 16 november och förelades bokbindarnas fackföreningsmöte redan samma dag av Arvid Thorberg. Mötet avvisade representantskapets uppfordran.

Vid representantskapets fortsatta sammanträde dagen därpå inrapporterades, att fackföreningsmötet trotsade LO. Thorberg ansåg, att de äldre männen på mötet röstat för eftergift. "Representantskapet borde ej låta inverka på sig hur en hop flickor med hårflätan på ryggen röstat." — Representantskapet vidhöll också enhälligt sitt beslut med tillägget, att om inte bokbindarna fogade sig, skulle understödet dragas in.¹⁷

14 SAF Styrelseprot. 28/10 1908, § 12. L. Yngström till SAF:s styrelse 17/9 1908, s. 2 f.

15 SAF Fullmäktigeprot. 7/11 1908. Bil. C, s. 352.

16 LO Prot. över 18:de representantskapet 15-17/11 1908, § V.

17 Ibid., § VIII.

Vid detta representantskap skulle Herman Lindqvist och Ernst Söderberg, de ledande inom Landsorganisationen, ha övergivit sin tidigare hållning och blivit anhängare av storstrejk. Jörgen Westerståhl skriver:

”Redan i november 1908, då bokbindarkonflikten behandlades av representantskapet, hade likväl deras uppfattning ändrats. Lindqvist och Söderberg förordade nu, till skillnad från ett par andra av sekretariatets ledamöter, att man borde låta det gå till allmän strejk utan understöd. Såsom förut nämnts var emellertid representantskapets majoritet av en annan uppfattning. Söderberg underströk särskilt 'att det ej var i bluffsyfte han framfört sin mening utan därför att han verkligen hyste den'. Både Söderberg och Lindqvist motiverade sin nya inställning på samma sätt. Vi ha att välja, förklarade Söderberg, 'mellan långsamt tärande sjukdom eller mera hastigt verkande inflammation. Göra vi bokbindarna till martyrer, får därmed syndikalismen vind i seglen, ty känslan torde komma att väckas, att vi äro förtryckare, som endast vilja hindra arbetarna att genom strid vinna vad de avsett. Därför må medlemmarna själva genom att följa sin mening få tillfälle att konstatera hur oklok denna vid tillfället var. Härigenom torde vi kunna rensa bort befintligt missnöje'. Också Lindqvist talade om den starka misstro som uppstått mot sekretariatet. Hans mening var, att om arbetarna ej vilja böja sig, så må det gå till strid, vilket 'nog skall åstadkomma en välbehövlig rensning i uppfattningarna'.”¹⁸

De av Westerståhl anförda citaten verkar övertygande. En närmare granskning av omständigheterna samt av Lindqvists och Söderbergs uppträdande vid representantskapet gör saken vanskligare.

Första dagen av 18:de representantskapet, den 15 november 1908, hade Lindqvist framlagt sekretariatets förslag och samtidigt sagt att han trodde förslaget var otillräckligt för att undvika lockouten. En uttaxering hjälpte inte, varför allmän strejk var enda utvägen. Sedan Nils Persson och Olof Danielsson krävt att bokbindarna skulle helt anta arbetsgivarnas förslag, framkastade Lindqvist under förmiddagen andra dagen själv denna tanke, varefter diskussionen enbart kom att gälla om man kunde eller inte kunde anta arbetsgivarnas ultimatum. Lindqvist återkom, ställde ett antagande av arbetsgivarnas förslag mot en allmän strejk och sade det första vara en omöjlighet, vilket inte hindrade honom att något senare formulera ett yrkande innebärande ökade eftergifter till arbetsgivarna utöver vad sekretariatet föreslagit, då detta nu var medlemmarnas önskan. Sedan Lindqvists yrkande klubbats som mötets beslut, tolkade Lindqvist detta som innebärande en fullmakt att i nödfall helt tillmötesgå arbetsgivarna.¹⁹ Beslutet i sig gav knappast belägg för en så långtgående tolkning.

Tredje dagen av förhandlingarna inrapporterades att bokbindarna trotsade representantskapet. Lindqvist talade då vreda ord om hur de behand-

¹⁸ Westerståhl, s. 147 f.

¹⁹ LO Prot. över 18:de representantskapet 15–17/11 1908, § V.

lades som lekbollar av första bästa avdelning. Det var nu inget annat att göra än att låta bokbindarna få det som de ville och slå sönder organisationerna. Det fanns inget annat medel att rensa ut "oresonlighetens anda". Söderberg, som under hela sammanträdet sekunderade Lindqvist, var av samma mening och fällde det av Westerståhl citerade yttrandet om valet mellan "långsamt tärande sjukdom eller mer hastigt verkande inflammation".

Sekretariatets båda ledande män var märkligt ensamma om sin åsikt. Talare som dagen innan velat avvisa arbetsgivarnas ultimatum och ta en stor strid, krävde bestämt att representantskapet skulle vidhålla sitt beslut; dess anseende stod annars på spel. Lindqvists och Söderbergs ovanliga åsikter kommenterades. "Herr J. P. Jönsson såg i herr Lindqvists och Söderbergs uppträdande den politiken, att de ville ha över ansvaret på representantskapet, där ansvaret också bör ligga. Dock äro vi väl alla så inne i organisationsarbetet att vi veta stödja dem som utgöra yttersta spetsarna. — — Herr J. Schöldt instämde med Jönssons tanke och ansåg att representantskapet skulle taga ansvaret och stå för detta, även om så behövdes med ignorerande av Bokbindareförbundet. Herr C. L. Lundberg hade vid föregående representantskapsmöte varit i misshumör och betänkt att låta det gå vart det ville, för att komma ifrån klander och tillvitelser." Sedan dess hade konjunkturerna blivit ännu sämre och representantskapet måste fasthålla vid sitt beslut och söka åstadkomma minsta möjliga lidande för arbetarna, ansåg Lundberg.

Lindqvist svarade, att man borde låta bokbindarna skylla sig själva. "Inför den flod av misstro och klander, som kommit oss till del, har dock Söderberg och undertecknad kommit till den uppfattningen att då arbetarna ej vilja böja sig, det må gå till strid, som nog skall åstadkomma en nödvändig rensning i uppfattningarna." Han var rädd för att sekretariatet vid förhandlingarna skulle överges av bokbindarna.

Tvivlet gentemot Lindqvist och Söderberg bestod dock. "Herr C. Nilsson var ej övertygad om att Lindqvist och Söderberg intagit sin ståndpunkt fullt allvarligt, utan mera för att driva fram representantskapet i frågan." Sedan ytterligare två talare krävt att representantskapet skulle hålla på sitt beslut, avslutades diskussionen med Söderbergs replik "att det ej var i bluffsyfte han framfört sin mening, utan därför att han verkligen hyste den". Representantskapet beslöt enhälligt fasthålla sitt beslut från föregående dag och om bokbindarna inte fogade sig skulle deras understöd dragas in.²⁰ I några avslutningsord framhöll Lindqvist nödvändigheten av att undvika konflikter under de rådande konjunkturerna och i stället arbeta på att stärka organisationerna.²¹

20 Ibid., § VIII.

21 Ibid., § XI.

Det kan ifrågasättas om Lindqvist och Söderberg 1908 i november, den sämsta tänkbara tidpunkten på året, verkligen ville storstrejk i form av en Landsorganisationens kapitulation för en halsstarrig fackförening — i synnerhet när de i stället kunde vara vissa om representantskapets inställning och förmå detta att klart markera sitt stöd åt sekretariatets dittillsvarande politik. Sade de därför ett, menade de kanske ett annat, eller som C. Nilsson uttryckte saken hade de inte intagit sin ståndpunkt fullt allvarligt utan för att driva fram representantskapet. I så fall lyckades det bra.

Bokbinderikonfliktens akuta skede visar, hur Svenska arbetsgivareföreningen utformar en plan för successiv lockout av samma typ, som skulle komma till användning 1909. Vi får också en ny uppvisning av Landsorganisationens svårigheter att få en enstaka arbetargrupp att underordna sina intressen av hänsyn till det helas väl. Genom att göra desperata uttalanden om storstrejk förmår dock Herman Lindqvist och Ernst Söderberg skapa en kraftig fackförbundsopinion mot de tredskande bokbindarna, som tvingas in på arbetsgivarnas villkor.

Förlängning eller lockout

Någon avspänning på arbetsmarknaden inträdde inte efter bokbinderikonfliktens upplösning.

I slutet av 1908 ingick SAF:s järnbruksförbund och Verkstadsföreningen ett ömsesidigt biståndsavtal mot Järn- och metallarbetareförbundet med vilket båda låg i förhandlingar.²² Järnbruksförbundet skulle bistå Verkstadsföreningen med prolongering av det uppsagda verkstadsavtalet med tillägg av bestämmelse om rätt till sympatistrid. Tillägget avsåg att för framtiden möjliggöra gemensamma stridsåtgärder. Verkstadsföreningen å sin sida skulle bistå Järnbruksförbundet med att förhindra en höjning av ackords- och minimilöner samt att sänka enstaka ackordspriser vid återstående förhandlingar för järnbruken. För genomförandet av dessa krav förpliktigade sig organisationerna att bistå varandra med lockout om detta blev nödvändigt. Denna hotfulla situation var känd på arbetarsidan. Arbetsgivarna släppte nämligen ut ett meddelanden till pressen, att de enats om samarbete och gemensamt uppträdande i "vissa föreliggande frågor."²³

22 Järnbruksförbundets styrelse- och förbundsmötesprot. 1908. Järnbruksförbundets arkiv, Stockholm. Styrelseprot. 28-30/11 1908, § 1. Bil. A. "Protokoll vid sammanträde med delegerade för Sveriges verkstadsförening och Järnbruksförbundet för underhandlingar ang. ifrågasatt samarbete, hållet på Sveriges verkstadsförenings lokal i Stockholm den 27 nov. 1908". Bil. D-E, brev dat. 5/10 och 12/10 mellan parterna.

23 Prot. Järnbruksförbundet - VF 27/11 1908, § 2.

En av de punkter arbetsgivarorganisationerna var beredda på gemensam lockout för, var Verkstadsföreningens krav på fullständig representation på arbetarsidan vid förhandlingarna. Några fackförbund, bl.a. målarna, med arbetare vid verkstäderna hade inte förut varit inbegripna i avtalet. Verkstadsföreningen var ett industriförbund och ville ha ett avtal för hela industrin. Arbetarsidan var organiserad i yrkesförbund, som var fullt självständiga och främst såg till egna intressen. De ifrågasatte förbunden vägrade deltaga i förhandlingarna och förklarade, att saken inte angick dem. I det i hast sammankallade representantskapet anförde Ernst Blomberg förhållandet som ett exempel på otympligheten av organisationsformerna. "Här hade tiden löpt undan, utan att någonting kunnat göras tillfölje enstaka facks ställning till frågan."²⁴ Inför ett åläggande av representantskapet att deltaga i förhandlingarna böjde sig alla utom Målareförbundet. Järn- och metall hotade då att låta sina medlemmar rösta om de fortfarande skulle stå kvar i LO, då det visat sig att förbundet däri-genom hindrades från att komma i underhandling med arbetsgivarna. Detta var mest ett hot, men visar hur allvarligt förbundet såg på läget.²⁵ Sedan nästan en månad gått utan att några förhandlingar kommit i gång, tappade Verkstadsföreningen tålamodet och hotade med allmän lockout. Samtidigt återtogs tidigare erbjudanden, och arbetsgivarna fordrade, att alla fackförbund skulle underskriva en förlängning på fem år av det gällande avtalet. Även målarna, som tredskats längst, fick nu finna sig i att skriva under.²⁶

I samtliga större konflikter hade arbetarna under hösten fullständigt fått kapitulera för att undvika lockout. Fredsslutet på sommaren, den 18 juli 1908, tycks beteckna något av en vändpunkt. Arbetsgivarna drog sina slutsatser:

"Det har visat sig, att arbetarnas organisation icke vunnit den styrka, att densamma, åtminstone utan stöd av för arbetarna absolut gynnsamma konjunkturen, kan upptaga en strid med de nuvarande arbetsgivareorganisationerna. Den högsta ledningen av arbetareorganisationen har insett detta, men det har endast varit med synnerlig svårighet och med uppjudande av hela sin styrka, som denna ledning förmått de underlydande arbetaremassorna att foga sig i det oundvikliga och undvika en strid, vars utgång icke varit att betvivla."²⁷

24 LO Prot. över 18:de representantskapet 15-17/11 1908, § VII.

25 Tingsten, *Svenska metallindustriarbetarförbundets historia* 2 1906-1925, Stockholm 1948, s. 201 ff.

26 *Berättelse över LO:s verksamhet 1908*, s. 114 ff.

27 *SAF Styrelse- och revisionsberättelse för år 1908*, s. 13.

DEN EKONOMISKA BAKGRUNDEN TILL STORSTREJKEN 1909

Under storstrejken:

Disponent Fitger: "Anser Bergström ej, att det nu kunde vara nog? Åtminstone i vår bransch, som ej på något sätt inverkar på saken i sin helhet? Detaljhandlare är väl försedda och fabrikena ävenledes, om än ej alla, — som B. vet fallet är hos oss — ha lager för sex månaders normala behov. Och detta behov torde sannerligen under de kommande sex månaderna vara allt annat än normalt."

Förtroendeman Bergström: "Detta veta vi nog och därför kan det komma på ett ut, om "våra" gå arbetslösa nu eller framledes"..."

(ur brev 29/8 i SAF:s korrespondens)

I lockoutförklaringen den 14 juli 1909 räknade Svenska arbetsgivareföreningen upp en rad tvister inom olika delar av näringslivet såsom orsak till sitt ultimatum. Sågverk, trämassfabriker, järnbruk och beklädnadsindustrin nämndes tillsammans med andra mindre betydande industrier. Dessa konflikter — de s.k. primärkonflikterna — var till allra största delen lönekonflikter. De allmänna ekonomiska förhållandena i Sverige och de mer speciella i dessa branscher har medverkat vid konflikternas uppkomst. Storstrejken i sig själv var en strid, där de ekonomiska resurserna främst fälldes utslaget. Vi måste med andra ord skissera den ekonomiska bakgrunden och mot den ställa frågan: hur inverkade de ekonomiska förhållandena på uppkomsten av lockouterne och storstrejken?

Översikt av den ekonomiska utvecklingen 1900-1910

För den allmänna bilden av Sveriges näringsliv under 1900-talets första decennium är vi hänvisade till officiell statistik och ekonomisk litteratur. Litteraturen består av översikter över större tidsperioder, i allmänhet från industrialiseringens början och fram till 1930. Närmast åsyftas den rad av arbeten, som utgivits av socialvetenskapliga institutet vid Stockholms

högskola och som behandlar levnadskostnader, löner och nationalinkomst i Sverige.¹

Produktion, löner och levnadskostnader

Den allmänna utvecklingen av produktion och handel har på basis av industristatistikens uppgifter beskrivits av Erik Lindahl, Einar Dahlgren och Karin Kock. Någon prövning av hållbarheten hos de siffror, som industristatistiken tillhandahåller, finner man inga som helst spår av. Det enda, som tycks ha intresserat, har varit deras fullständighet eller brist därpå. För de industribranscher och industriföretag, som inte funnits med i industristatistiken, har författarna sökt göra uppskattningar av produktionens bruttovärde. I hopp om att huvuddragen för en tioårsperiod skall vara något så när riktiga, återges här en indexserie, som börjar med ett depressionsår, 1901.

Tabell 3. Korttidsvariationer i Sveriges produktion och utrikeshandel 1901–1909 och 1909–1912. Index.

År	Produktion	Export	Import	Produktion	
				– export	+ import
1901	83	82	82	83	
1902	86	89	86	85	
1903	89	97	91	88	
1904	94	92	98	95	
1905	96	101	100	96	
1906	110	111	113	110	
1907	118	114	121	120	
1908	114	107	104	113	
1909	109	105	104	109	
1901–1909	100	100	100	100	
1909	86	76	89	89	
1910	100	96	98	101	
1911	103	107	101	102	
1912	111	121	112	109	
1909–1912	100	100	100	100	

Källa: Lindahl, Dahlgren, Kock 1, tab. 28 s. 136 (utdrag). Indextalen bygger på värdesiffrorna för produktionen (industrins- och hantverkets bruttovärden), för exporten och för importen. Produktion – export + import anger, vad som finns kvar för produktion eller konsumtion på hemmamarknaden ("Internal Supply").

¹ *Stockholm economic studies*, 2, G. Myrdal, *The cost of living in Sweden 1830–1930*, Stockholm 1933, 3 a–b, G. Bagge, E. Lundberg, I. Svenilsson, *Wages in Sweden 1860–1930* 1–2, Stockholm 1933–1935 samt 5 a–b, E. Lindahl, E. Dahlgren, K. Kock, *National income of Sweden 1861–1930* 1–2, Stockholm 1937.

Produktion, export och import visar samtliga en stegring i värdet från 1902 t.o.m. 1907. Den över lag kraftiga höjningen av indextalen 1906 hänger samman med prisstegringen detta år. 1908 är ett depressionsår. Värdet av importen minskar mycket kraftigt. Även exporten går tillbaka, men minskningen är inte alls så kraftig som för importen. Produktionen går tillbaka ungefär lika mycket 1909 som 1908. Minskningen i exportvärdet är mindre 1909 än under 1908 och importvärdet oförändrat jämfört med 1908. 1910 har återhämtningen börjat och alla värden visar en kraftig uppgående tendens.

Tiden 1902–1907 hade inneburit en ökning av industrins produktion och av utrikeshandeln, därefter hade en minskning följt. Hur avspeglade sig detta i löner och levnadskostnader för de i industrin arbetande? I socialvetenskapliga institutets löneundersökning har den metoden använts, att ett antal företag utvalts och i varje företag har lönerna för ett litet antal arbetare i representativa sysselsättningar undersökts. För åren 1902–1909 omfattar undersökningen ca 250 serier med i allmänhet 4 arbetare i varje och totalt alltså ca 1000 arbetare. Vad som måste vara av avgörande betydelse för hela undersökningens tillförlitlighet, är att samma arbete vid olika företag i samma industribransch betalades något så när lika vid i övrigt likartade förhållanden. I undersökningen konstateras också, att ju mindre spridningen är mellan olika företags genomsnittslöner, desto säkrare resultat. Läsaren får dock inga begrepp om storleken av denna spridning. Eftersom urvalet av företag och arbetare är så litet, måste det vara viktigt att veta hur pass enhetliga lönerna var på arbetsmarknaden under denna tid. Kollektivavtal var vanliga, och ett studium av de genom kommerskollegium insamlade ger vid handen, att lönerna varierade betydligt i avtal för samma slags arbetare på samma ort eller mellan orter med i övrigt likartade förhållanden.² Till ojämnheten i lönerna bidrog arbetsgivarnas växlande förmåga att motstå arbetarnas krav samt att tekniska förbättringar, som medförde ökade ackordsinkomster för arbetarna, vidtogs vid vissa fabriker men inte vid andra inom samma industri. Statens förlikningsmän har omvitnat, att variationen i löner vid pitpropsgårdarna i Göteborg, inom det delvis ännu på förlag arbetande lagerskrädderiet och inom trämasseindustrin försvårade arbetet på en överenskommelse i dessa branscher inför storstrejken.³

Naturaförmåner som fri bostad, fri ved o.dyl., vilket spelade en stor roll vid sågverken och järnbruken, har inte varit möjliga att beräkna.⁴

2 *Arbetsstatistik* F:1–3, tab. I.

3 Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 36* ff.

4 Bagge, Lundberg, Svenilson 1, s. 33 ff.

I fråga om löneutvecklingen inom industrin i allmänhet torde löneundersökningen kunna användas, men ofta inte i fråga om särskilda branscher eller yrken.

För att ge en uppfattning om arbetarnas levnadsstandard måste lönerna sättas i samband med levnadskostnaderna. Dessa har undersökts av Gunnar Myrdal. Källmaterialet har huvudsakligen bestått av markegångstaxor och prisuppgifter i tidningspressen. Vidare finns för den här aktuella tiden den officiella statistiken, vilken utgivits i översikten Livsmedels- och bostadspriser i Sverige (detaljpriser 1904–1907, 1908–1909).⁵ Tidningarnas prisuppgifter anser Myrdal för det bästa materialet. De blir dock för 1900-talet allt sparsammare och osäkrare. Myrdals index hänför sig till budgeten för en arbetarfamilj och har beräknats med hjälp av siffror för produktion, export och import samt diverse stater. Basperiod är för den här aktuella tiden 1881–1900.⁶

En jämförelse med Åmarks index, särskilt hans index för livsmedelspriser, visar en god överensstämmelse.⁷ En jämförelse har också skett med den levnadskostnadsindex, som socialstyrelsen började föra 1913. Dels har "vikterna" i socialstyrelsens budget för 1913 använts på Myrdals priser för 1904–1913, dels har socialstyrelsens index hänförts till den tidigare perioden 1904–1913. I båda fallen är överensstämmelsen med den av Myrdal konstruerade indexserien tillfredsställande.⁸ Denna torde därför kunna ge en tillförlitlig bild av förhållandena under de år det här gäller.

Under de första fyra åren av 1900-talet är levnadskostnaderna i stort sett konstanta med endast mindre förändringar uppåt eller neråt. Från 1901 stiger lönerna betydligt, vilket med de oförändrade levnadskostnaderna ger en ökning av den reala årslönen med 7 procent 1900–1904. Från 1904 börjar dock en ökning av levnadskostnaderna med 10 procent fram till 1907. Då årslönerna under samma tid steg med 15 procent inskränkte sig reallönens ökning till 5 procent. Under 1907–1908 fortsatte levnadskostnadernas ökning, medan lönerna visade tendens att stagnera eller rent av sjunka med undantag av den reala timlönen. Under dessa år och särskilt 1908

5 *Arbetsstatistik D:1 Livsmedels- och bostadspriser* . . . Stockholm 1909.

6 Myrdal, s. 115 ff. Indexen har beräknats med hjälp av siffrorna för produktionen, exporten och importen av olika varor samt med hjälp av diverse hushållstater. Materialet för beräkning av kostnaderna för kläder och bostad är bristfälligt. Beräkningarna bygger i fråga om klädkostnaderna på markegångstaxorna och 3 st. kontrakt från Stockholm, i fråga om bostadskostnaderna på byggnadskostnaderna. Alla skatter har uteslutits, då de erhållna motprestationerna inte går att beräkna.

7 *Ibid.*, s. 146 ff. Åmarks index i *Kommersiella meddelanden*, sept. 1921. *En svensk prisindex för åren 1860–1913*.

8 *Ibid.*, s. 188 ff (bihang utarb. av Sven Bouvin).

ökade arbetskonflikterna i omfattning. 1909 visar en kraftig minskning i såväl de nominella som reala årsinkomsterna, vilket är naturligt, eftersom storstrejken förlamade industrin en stor del av året. Levnadskostnaderna sjönk dock i det allmänna prisfallet, vilket ökade reallönen per timme. Året därpå, 1910, visar en mycket kraftig uppgång i lönerna, medan levnadskostnaderna fortsatte att sjunka.

En uppåtgående lönekurva för arbetarna under flera år efter sekelskiftet avbröts före storstrejken. Inkomsterna blev oförändrade eller minskade, medan utgifterna till en början fortsatte att växa.

Konfliktstatistiken 1903–1910

Från 1903 började kommerskollegium att föra statistik över arbetsinställelser i Sverige.⁹ I denna statistik finns en mångfald av tabeller med olika data över strejker och lockouter. Inledningen till statistiken gör vissa förbehåll för tillförlitligheten. Uppgifterna är huvudsakligen insamlade från arbetsgivarnas och arbetarnas organisationer och från tidningspressen. Eftersom många arbetsgivare och arbetare var oorganiserade och inte varje liten strejk stod i tidningarna, finns här ett bortfall. Vissa fackförbund tycks vidare ha uppmanat sina avdelningar att inte lämna ut de av kommerskollegium begärda upplysningarna.¹⁰

De sju förlikningsmännen med var och en sin del av landet hade att lämna rapport över sin verksamhet. I de konflikter förlikningsmännen ingrep — och de var både många och omfattande — fick de god inblick. Förliknings-

Tabell 4. Arbetsinställelser 1903–1910

År	Antal	Antal direkt berörda		Antal förlorade arbets- dagar (approximativt)
		arbetsgivare	arbetare	
1903	142	478	24 571	642 000
1904	215	598	12 248	386 000
1905	189	847	32 906	2 390 000
1906	290	729	18 655	479 000
1907	312	818	23 540	514 000
1908	302	1 424	40 357	1 842 200
1909	138	8 188	301 749	11 799 700
1910	76	146	3 671	39 000

Källa: *Arbetsstatistik* E:4, tab. litt. F, s. 16 (utdrag) och 31.

⁹ *Arbetsstatistik* E:1–3. *Arbetsinställelser under åren 1903–1909.*

¹⁰ *Berättelse över LO:s verksamhet 1908.* Sammandrag av representantskapets protokoll, s. 165 f.

männens rapporter har efter 1906 använts vid uppgörandet av statistiken och ökar betydligt dennas värde. Förlikningsmännens rapporter och tidningarna bör ha fångat in alla större konflikter och tillhandahållit något så när riktiga uppgifter för statistiken.

Trots kritiken ovan bör därför vissa upplysningar kunna hämtas ur kommerskollegii statistik. Man bör dock betrakta siffrorna som mycket ungefärliga och avstå från att dra några detaljerade slutsatser.

Av tabellen framgår att arbetsnedläggelserna omfattning varierat ganska starkt år från år. 1903 och 1905 visar stora arbetsinställelser — verkstadskonflikterna — och fr.o.m. 1907 ökar striderna kraftigt på arbetsmarknaden.

Av en tabell i arbetsstatistiken över fördelningen av konflikterna efter deras karaktär av strejk eller lockout framgår, att antalet strejkande arbetare låg högt fr.o.m. 1905, och 1908 satte nytt rekord före storstrejken. Antalet lockoutade arbetare var stort 1903 och 1905 samt ökar fr.o.m. 1907.¹¹

Den officiella statistiken delar också upp arbetsinställelserna efter deras orsaker.¹² Till en arbetstvist fanns det nästan alltid flera anledningar och vad som var den huvudsakliga, var ofta mycket svårbedömt. Vanligaste orsaken är naturligtvis lönefrågor och nästan 2/3 av antalet konflikter 1903–1910 gällde lönerna — särskilt löneförhöjning. "Begäran om löneförhöjning" minskar under 1909, medan "lönesänkning" och "andra lönefrågor" tilltar 1908–1909. Statistiken visar för övrigt upp många olika anledningar till tvist (jfr s. 37 f.).

Statistiken över arbetsinställelser försöker att i tabellform redovisa vem av parterna på arbetsmarknaden som hade övertaget. Denna del av statistiken är avgjort den osäkraste. Det är lätt att visa att den i vissa fall är grovt missvisande. Det säger sig självt att det behövdes ett mycket klart resultat av en strid för att inte båda parter skulle tillskriva sig segern. Antalet kompromisser är vidare stort och inte närmare uppdelat efter till vems förmån kompromissen var.

Endast där statens förlikningsmän deltagit i förhandlingarna bör det finnas någon möjlighet att bedöma, vem som dragit längsta strået i en konflikt.

11 *Arbetsstatistik* E:4, tab. litt. F, s. 16. En del konflikter har på en gång varit både strejk och lockout, t.ex.: en del av arbetarna har strejkat, varefter en del utestängts av arbetsgivarna. Sådana konflikter har i tab. litt. F förts till gruppen "Arbetsinställelser av blandad karaktär". Denna har härigenom blivit så stor att den förtycker statistiken.

12 *Arbetsstatistik* E:1, tab. litt. J, s. 35 samt *Arbetsstatistik* E:2–4, tab. litt. G., s. 27 resp. 18.

Den uppfattning, som statistiken ger uttryck åt, är att arbetarna fram till 1908 haft övertaget vid arbetsinställelserna och att detta är en förändring till motsatsen inträtt.¹³ Påtagligare vittnesbörd än tabeller om den saken har redovisats i föregående avsnitt.

Depressionen 1908 - 1909

Den omsvängning mot sämre konjunkturer, som kunde märkas i Svergie i slutet av 1907, var en återverkan av internationella förhållanden. Omslaget hade börjat i USA. Där inträffade 1907 en fondbörs kris, som efterföljdes av en penningkris. Redan på sommaren 1908 var marken emellertid beredd för en ny uppsvingsperiod. I England blev det ingen penningkris, men produktionsinskränkningen skärptes genom arbetskonflikter på grund av lönesänkningar. Från hösten 1908 började läget förbättras i England. Den tyska krisen hösten 1907 var också ett återsvall av den amerikanska. Depressionen kom senare för vissa delar av näringslivet och det hela fick en mer utdragen karaktär, men hösten 1909 började ett nytt uppsving också i Tyskland. Frankrike var det land, som hade minst kännning av den internationella depressionen.¹

De försämrade konjunkturerna utomlands medförde en minskning av inkomsterna för den svenska industrin. Nedgången drabbade olika industrigrenar olika hårt. För att förstå den ekonomiska bakgrunden till förhållandena på arbetsmarknaden är det av intresse att försöka få en åtminstone ungefärlig uppfattning av skillnaderna härvidlag.²

Det är att märka att minskningen i produktionsvärdena 1908 och 1909 inte enbart är direkt beroende på lågkonjunkturen. Arbetsinställelserna 1908 var omfattande, och storstrejken 1909 stoppade nästan hela industrin över en månad. Särskilt långdragen blev arbetsnedläggelsen inom metallindustrin.

13 *Arbetsstatistik* E:1, tab. litt. O, s. 43 samt *Arbetsstatistik* E: 2-4, tab. litt. L, s. 34 resp. 33 och 23. Siffran för arbetsgivarsegrar 1903 är mycket hög, beroende på att skiljedomen i strejken vid Hvilan, vilken konflikt framkallat den stora verkstadslockouten, blev till arbetsgivarnas förmån. Skiljedomen gällde endast åtta arbetare, och övriga tvistefrågor kvarstod olösta till 1905. Exemplet belyser klassificerings-svårigheten i tabellerna.

1 J. Åkerman, *Ekonomisk teori* II. *LUÅ* 1943, s. 407 ff.

2 Jfr Lindahl, Dahlgren, Kock 1, tab. 17, s. 105. Industri, gruvdrift och hantverk: Bruttovärdet av produktionen i industriklasser 1861-1930.

Järn-, sågverks- och pappersmasseindustrierna

En närmare undersökning av hur produktion, handel och löner utvecklades inom de viktigaste grenarna av industrin under lågkonjunkturen kan ge en något konkretare bild av det ekonomiska läget. De industrier, som skall undersökas närmare, är järn-, sågverks- och pappersmasseindustrierna. Frånsett att de utgör några av landets viktigaste näringsgrenar, var de samtliga indragna i primärkonflikterna före storstrejken. Dessa industriers förbund var, tillsammans med textilindustrins, Arbetsgivareföreningens största yrkesförbund.³

Järnindustrin. Härmed åsyftas i första hand järngruvor och järnverk. Brytningen och utförseln av järnmalm särskilt från de norrbottniska gruvorna var stadd i tillväxt, likaså tackjärnstillverkningen. Inom tillverkningen av smidbart järn och stål var välljärnet (lancashiresmide) på tillbakagång, medan inom götjärnsproduktionen martinmetallen starkt ökade i betydelse — allt sett på längre sikt.

Tabell 5. Produktion av malm, tackjärn, smidbart järn och stål 1906–1910 (ton)

År	Järnmalm	Tackjärn	Smidbart järn och stål
1906	4 501 656	604 789	575 132
1907	4 478 917	615 778	594 621
1908	4 712 494	567 821	589 873
1909	3 885 046	444 764	433 714
1910	5 549 987	603 939	623 962

Källa: *Statistiska meddelanden*, Ser. A, Band III:1, Stockholm 1919, tab. 274, 312 och 316 (utdrag); betr. exporten se tab. 312 och 317.

Konjunkturomslaget i järnhanteringen gör sig tydligt gällande i statistiken. Tackjärnstillverkningen gick tillbaka 1908. Priserna, som i början av året varit goda, föll kraftigt. Malmbrytningen ökade visserligen under 1908 jämfört med 1907, men då tackjärnstillverkningen gick tillbaka, uppkom stora lager av malm och priserna sjönk.

Tillverkningen av smidbart järn och stål gick ned obetydligt. Priset för lancashirejärn hade satt in redan i början av 1908, medan priset för götjärn kom först i slutet av året. Exporten gick ner för alla slags järnprodukter men minst för tackjärn.⁴

1909 minskade produktionen alltifrån malmbrytningen och till stålframställningen. Storstrejkens inverkan gör siffrorna föga upplysande när det

3 Den nedan följda indelningen av industrin ansluter sig till den officiella statistikens före 1913.

4 *Svensk export* jan. 1909, s. 2 f.

gäller att avgöra lågkonjunktursens del i den allmänna produktionsminskningen. Därför har nedan sammanställts Järnverksföreningens rapporter halvårsvis för 1909. Järnverksföreningens siffror skiljer sig något från den officiella statistikens, men inte i någon avgörande grad.

Tabell 6. *Produktionen av tackjärn, smidbart järn och stål under första och andra halvåret 1909 jämfört med samma tid 1908 (ton)*

1909/1908	Tackjärn	Smidbart järn och stål
1/1-30/6	— 17 200	— 23 300
1/7-31/12	— 103 100	— 124 700
Summa 1909/1908	— 120 300	— 148 000

Anm. Den totala produktionsminskningen i tabellen avviker något från skillnaden mellan årssiffrorna i tabell 5.

Källa: *Svensk export* sept. 1909, s. 630 och febr. 1910, s. 66.

Utvecklingen under det första halvåret 1909 innebär i allmänhet en fortsatt tillbakagång. Inom den exporterande tackjärnsindustrin var lagren i växande. Under april sammanträdde företrädare för tackjärnsexportörerna på järnkontoret och tillsatte en kommitté, som skulle utarbeta förslag till sammanslutning i syfte att reglera och höja priserna.⁵

Under andra halvåret sker det stora fallet i produktionssiffrorna på grund av lockouterna och storstrejken. Sammanfattningsvis kan för järnhanteringen i dess helhet konstateras, att de tryckta konjunkturerna fortsatte hela första halvåret 1909. Priserna var på låg nivå med jämförelsevis ringa efterfrågan i utlandet. Den inhemska marknaden var även den svag.

Andra halvåret 1909 innebar en förändring på två sätt, dels förbättrades det internationella läget, dels inträffade storstrejken. Det heter härom i en tillbakablick i *Svensk export* januari 1910:

”Man hade inom en gren av hanteringen allvarligt diskuterat frivillig produktionsinskränkning och inom en annan del hade förslag ånyo uppkommit om sammanslutning för prisets hållande över förlustgränsen. Dessa förslag behövde emellertid inte genomföras, enär en oväntad omständighet tillkom, som på en gång inte blott bortströk överproduktionen utan även nästan fullständigt strypte produktionen. Vi mena den omfattande lockout och storstrejk, som under tiden 2 augusti-15 november höll så gott som alla de svenska järnverken i större eller mindre mån stillastående. Det är klart att verkan av en så långvarig arbetskonflikt framförallt skulle bli ökad efterfrågan vid verkens igångsättning och därmed följande stegrat pris. Sedan verksamheten återupptagits, ha alla järnverk varit strängt sysselsatta och att lagren i utlandet av svenskt järn och stål i allmänhet tagit slut, framgår av köparnas ständiga begäran om snabb leverans. — — — Man må sålunda kunna hoppas, att järnhanteringen inom ej allt för lång tid framåt skall kunna återvinna de summor, som gått förlorade under arbetsnedläggelsen.”

5 Ibid. april 1909, s. 194.

Utom på tackjärnsexportörerna syftade artikeln på lancashiretillverkarna, som flera gånger under 1909 hade haft förslag uppe om sammanlutning och gemensamt försäljningskontor. Produktionsminskningen 1909 (ca 31 600 ton jämfört med 1908) skulle ha höjt efterfrågan i USA.⁶

För gruvarbetarna är lönematerialet i *Wages in Sweden* alltför bristfälligt och ospecificerat för att kunna användas. Det insamlade materialet för järnverken är för tiden 1901–1910 baserat på löneserier från 12 företag runt om i landet. Årslönerna vid järnverken ökade 1902–1907 med mellan 26 och 28 procent, varav den största ökningen faller på de icke-yrkes-skickliga arbetarna.⁷

Under lågkonjunkturen blev lönesänkningar aktuella och Järnbruksförbundet begärde i slutet av augusti 1908 hos Svenska arbetsgivareföreningens styrelse att på grund av de dåliga konjunkturen och höga driftskostnaderna det skulle stå förbundet fritt att i samarbete med Verkstadsföreningen söka sänka ackordslönerna i lancashiretillverkningen. SAF:s styrelse hade inget att invända.⁸ I vad mån man lyckades eller misslyckades med denna avsikt, är svårt att veta. Årslönerna, som emellertid också påverkas av sysselsättningen, visar i allmänhet en genomsnittlig minskning 1908–1909, medan timlönen ökar. Jämför man de i *Wages in Sweden* särskilt redovisade järnverken finner man skillnader, som visar på att utvecklingen vid de olika bruken kunde vara ganska olikartad.⁹

Sågverksindustrin. Perioden efter sekelskiftet och fram till första världskriget innebar en stagnation för den svenska sågverksindustrin. Produktionen växlade kraftigt men ökade inte på längre sikt. Exporten fluktuerade inte lika kraftigt som produktionen, men inte heller den företer någon kvantitativ ökning. Exportsiffran för år 1900 överskreds avsevärt endast 1903 och flera år visade stark nedgång, särskilt då 1908 och 1909. Orsakerna till den svenska sågverksindustrins stagnation är att söka i råvaruknapphet, där konkurrensen med massaindustrin bidrog, samt Rysslands och delvis Finlands ökade konkurrens på världsmarknaden. Priset på trävaror hade i förhållande till den allmänna prisnivån varit stigande till 1903, men därefter visar det en nedåtgående tendens.¹⁰ Sverige och Finland anpassade sin export efter priserna i motsats till Ryssland. När priserna stod lågt ökade därför Rysslands andel i försäljningen, särskilt i England.

6 Ibid. febr. 1910, s. 58 f.

7 Bagge, Lundberg, Svennilson 2, tab. 6 s. 74 ff och 281 ff.

8 SAF Styrelseprot. 31/8 1908, § 6.

9 Bagge, Lundberg, Svennilson 2, tab. 6 s. 74 ff och 281 ff.

10 A. Hallberg, *Perioden 1900–1922* (i: E. Söderlund, *Svensk trävaruexport under 100 år*, Stockholm 1951), s. 201 ff.

Besvärligast fick de svenska företag, som saknade egna större skogar. E. A. Enhörning, en betydande medlem av Sågverksförbundet, fick exempelvis förluster eller endast små vinster från sitt sågverk under åren 1901–1909.¹¹

För att bedöma utvecklingen 1907–1910 inom sågverksindustrin har använts exportstatistiken, då den anses som tillförlitligare än produktionsstatistiken och industrin huvudsakligen var inriktad på export.¹²

Tabell 7. *Export av oarbetade, bilade, sågade och hyvlade trävaror av inhemska träslag 1906–1910*

År	kbm	kr
1906	6 995 692	169 438 900
1907	6 294 468	164 083 800
1908	5 788 109	136 835 700
1909	5 201 687	134 681 900
1910	5 978 154	169 553 600

Källa: *Statistiska meddelanden*, Ser. A, Band III:1, tab. 186 (utdrag).

1906 hade varit ett toppår. Som framgår av tabellen vände såväl kvantitet- som värdesiffrorna nedåt under det följande året. Trävarumarknaden fick då känning av den internationella konjunkturförsämringen, som medförde ett kraftigt prisfall sommaren 1907. Tillbakagången i den utskeppade kvantiteten trävaror fortsatte under de båda följande åren. Nedgången i volym skedde ungefär i samma takt 1908 som 1909 med någon övervikt för det senare året, medan exportens värde föll tillbaka med inte fullt 17 procent under 1908 mot en relativt obetydlig fortsatt minskning 1909. Uppsvinget 1910 var betydande och särskilt utpräglat, när det gällde betalningen av exporten.

Av intresse är närmast fördelningen under 1909, och med hjälp av statistisk över utrikeshandeln under första halvåret och ovanstående tabell får man följande:

Tabell 8. *Export av trävaror under tiden före och efter storstrejken 1909 jämfört med samma tid 1908 (kbm)*

1 jan.–31 juli	— 266 690
1 aug.–31 dec.	— 319 732
Summa 1909/1908	— 586 422

Källa: Tab. 7 ovan och *Svensk export* sept. 1909, s. 589.

11 T. Hammarland, *Sveriges sågverksindustri under 1900-talet* (i: *Sågverksförbundet 1907–1957*), s. 71 ff.

12 Hallberg, s. 218. H. Wik, *Norra Sveriges sågverksindustri från 1800-talets mitt fram till 1937*, Stockholm 1950, s. 185.

Att minskningen under andra halvåret skulle vara större än under första var att vänta, eftersom storstrejken inträffade därunder. Snarast är det förvånande att skillnaden inte är större.

För att bedöma utvecklingen är det nödvändigt att känna prisutvecklingen närmare än vad som framgår av värdesiffrorna för exporten. Nedan återges efter den officiella statistiken exportpriserna 1906–1910.

Tabell 9. Pris på sågade och hyvlade trävaror, av furu och gran 1906–1910

År	Svenska exportpriser kr per standard		Engelska importpriser
	ohyvl.	hyvl.	£ per load ohyvl. och hyvl.
1906	137	148	2,73
1907	147	155	2,81
1908	128	138	2,60
1909	141	158	2,66
1910	151	170	2,79

Anm. En standard sågat virke = 4,67 kbm, en load sågat virke = 1,461 kbm. 1 £ per load ungefär = 60 kr per standard.

Källa: *Statistiska meddelanden*, Ser. A Band III:1, tab. 189 (utdrag).

Priserna sjunker starkt 1908. Detta gäller både de svenska exportpriserna och de engelska importpriserna. År 1909 rör sig priserna åter uppåt och de svenska exportpriserna är i nivå med 1907 års priser, medan de engelska importpriserna visserligen är högre än 1908 men fortfarande betydligt lägre än 1907. Den under 1909 påbörjade prisstegringen fortsatte under 1910. De svenska exportpriserna översteg betydligt 1907 års priser, och de engelska importpriserna var också uppe i närheten av dessa genom en kraftig uppgång jämfört med priserna året innan.

Utvecklingen under första hälften av 1909 kan följas ganska noga i tidskriften *Affärsvärlden*. Genom sina korrespondenter fick tidningen regelbundet marknadsbedömningar från särskilt England. Sammanfattningsvis kan konstateras, att efterfrågan var svag, vilket sades bero på att de engelska importörerna under den föregående hösten skaffat sig stora lager till underpris.¹³ I mitten av juni konstaterade *Affärsvärlden* en uppåtgående pristendens på den engelska marknaden med ökad efterfrågan, men prisökningarna var mycket svaga. Fortfarande en och en halv månad senare var det endast genom att jämföra i detalj med äldre kontrakt, som det blev tydligt att marknaden förbättrades. Dagen efter storstrejkens utbrott skrev tidningen, att effekten på priserna bara kunde bli i en riktning och att de skulle komma att höjas genom produktionsminskningen. Impor-

¹³ *Affärsvärlden* 14/1, 11/2, 18/3, 13/5 1909.

törerna började inse att de fick betala säljarnas priser.¹⁴ Säljarna började i stället få förhoppningar. O. Midling, ägare av Kramfors m.fl. sågverk och sulfittfabriker, trodde i brev till London redan den 20 juli på "fair prices" på grund av den väntade lockouten. En ändring behövdes, för brädgårdarna var överfulla och sågen måste därför stoppas om inte köparna hämtade sina varor. Dagen för storstrejkens utbrott konstaterar han, att det är ett faktum att strejken kommer att ytterligare minska tillgången på svenska trävaror. "Is it possible, that this should not effect prices?"¹⁵ Slutligen skall citeras Svenska trävaruexportföreningens berättelse för år 1909. Där heter det om storstrejken:

"Att denna arbetsinställelse vållade produktionen och skeppningen stort avbräck, är självfallet, men å andra sidan kan ej heller nekas att dess verkningar med avseende på priserna voro synnerligen fördelaktiga. Ser man till landet i dess helhet samt arbetsinställelsens inverkan på prisläget även för innevarande år, kan det väl ifrågasättas, om ej fördelarna och olägenheterna någorlunda upphävt varandra."¹⁶

De norrländska sågverksindustriarbetarnas löner och levnadskostnader har nyligen fått en mer ingående undersökning. Den är gjord på ett annat sätt och med fullständigare täckning av hela Norrland än den tidigare undersökningen *Wages in Sweden*. Skillnaderna i löner mellan de båda undersökningarna blir ungefär 10 procent, men utvecklingstendensen är densamma: oförändrade årslöner i kronor räknat under hela första 1900-talsdecenniet. I förhållande till landets övriga industrier innebar det: att årslönerna alltmer släpade efter och att sågverksarbetarna i Norrland skulle tjänat 100–200 kr mindre per år än genomsnittet av landets arbetare. Jämförs lönerna med Myrdals data för livsmedel, kläder och lyse är utvecklingen parallell från slutet av 90-talet till 1908, dvs. att någon real-löneökning som övriga industriarbetare erhöll, fick inte sågverksarbetaren.¹⁷

På hösten 1908 var lönerna vid sågverken uppe till diskussion i SAF:s styrelse. Johannes Hellner anmälde då att Sågverksförbundet ansåg, att lönerna var för höga på många håll och att man avsåg att få dem sänkta. Styrelsen uttalade, att om inte sågverken under nuvarande konjunkturer bar sig, var det berättigat att söka sänka lönerna.¹⁸ Våren 1909 fick såg-

14 Ibid., 10/6, 23/6, 8/7, 15/7, 22/7, 29/7, 5/8 1909.

15 Kramfors AB. Kopiebok. SCA. O Midling till Henry Mason, London, 20/7 1909, ds till ds 4/8 1909 och ds till von Berenberg-Gossler 5/8 1909. Jfr även J. A. Enhörnings Trävaru AB. Utgående korrespondens. SCA. E. A. Enhörning till Hans Hals, Barcelona, 24/8 1909.

16 *Svensk export mars 1910*, s. 119.

17 B. Gustafsson, *Den norrländska sågverksindustrins arbetare 1890–1913*, Uppsala 1965, s. 132 ff och diagram 9 samt s. 149 f och diagram 11.

18 SAF Styrelseprot. 30/9 1908, § 12.

verken sitt första riksavtal. Detta innehöll inga överenskommelser om lönerna, utan de överläts till lokala förhandlingar. Härvid uppkom tvister vid Korsnäs och vid en del andra sågverk (jfr s. 228).

Pappersmasseindustrin. I motsats till sågverksindustrin var massaindustrin inne i en kraftig expansionsperiod. Dess andel av den svenska exporten var stadd i ökning och 1913 nådde Sverige upp till främsta platsen bland de länder, som exporterade pappersmassa.

Även i fråga om pappersmassa torde exporten vara den bästa mätaren på utvecklingen.

Tabell 10. Exporten av pappersmassa 1906-1910 (ton ton vikt)

År	Mekanisk	Kemisk	Summa	Sammanlagt värde
1906	95 648	265 626	361 274	45 206 100
1907	116 490	339 352	455 842	58 729 300
1908	109 075	381 344	490 419	60 767 600
1909	103 243	387 458	490 701	57 358 200
1910	141 457	510 308	651 765	72 681 400

Källa: *Statistiska meddelanden*, Ser. A Band III:1, tab. 198 (utdrag).

Pappersmasseindustrins starka tillväxt visar sig genom att den exporterade kvantiteten massa inget år direkt sjönk. Det dåliga marknadsläget åstadkom i stället en avtagande tillväxt under 1908 och stagnation under 1909 i den exporterade kvantiteten. Mekanisk och kemisk massa intog därvid olika position.

Under storstrejksåret 1909 fördelade sig exporten på följande sätt jämfört med året innan:

Tabell 11. Export av pappersmassa före och efter storstrejken 1909 jämfört med samma tid 1908 (ton torr vikt)

1909/1908	Kemisk	Mekanisk
1/1-31/7	+ 7 296	- 6 144,5
1/8-31/12	- 108	+ 175
Summa 1909/1908:	+ 7 188	- 5 969,5

Anm. Den totala exportökningen resp. minskningen i tabellen avviker något från skillnaden mellan årssiffrorna i tabell 10.

Källa: *Svensk export* sept. 1909, s. 629 och febr. 1910, s. 66.

Som synes gick framförallt den exporterade kvantiteten mekanisk massa ned. Detta innebar dock inte att det var den, som betalades sämst. Förhållandet var i stället tvärtom. Detta framgår av en översikt över prisutvecklingen 1906–1910.

Tabell 12. Pris å pappersmassa, mekanisk och kemisk, 1906–1910. Kr per ton (torr vikt)

År	Mekanisk	Kemisk
1906	63	128
1907	70	127
1908	74	122
1909	74	119
1910	67	118

Medelpris enligt industristatistiken.

Källa: *Statistiska meddelanden*, Ser. A Band III:1, tab. 202 (utdrag).

Industristatistiken visar fasta och något stigande priser på mekanisk massa, medan priserna på den kemiska massan sjönk. Orsaken till det bättre priset på mekanisk massa skulle vara, att tillgången var begränsad, medan produktionen var för stor av kemisk massa.¹⁹ För massaindustrin tycks 1909 vara det sämsta året. Värdet av exporten sjönk jämfört med 1908. Kemisk massa hade den sämsta marknaden, medan mekanisk massa höll fastare pris. SAF undantog också vid lockouten inom massaindustrin 1909 till en början träsliperierna. Detta skedde på Pappersmasseförbundets uttryckliga begäran, ”enär en arbetsinställelse för dem nu skulle komma synnerligen olägligt och verka högst förlustbringande, alldenstund denna del av pappersmasseindustrin f.n. arbetar under något så när goda förhållanden”²⁰

Någon uppgång som inom trävaruexporten kan inte märkas före storstrejken. Denna medförde delvis stegrade priser, men förändringen i priserna till det bättre tycks inte vara alls så betydande som för trävaror.²¹ Priserna fortsatte sin nedgång under 1910, men den exporterade kvantiteten liksom värdet av exporten ökade kraftigt jämfört med 1909.

Norrland hade 1910 50 procent av landets massaproduktion. I löneundersökningen *Wages in Sweden* finns bland ett tiotal företag, endast två från Norrland, Bergvik i Gävleborgs län 1903–1909 och Kramfors i Västernorrlands län 1908–1909. Det kan alltså ifrågasättas, om urvalet

¹⁹ *Svensk export* jan. 1909, s. 36 f.

²⁰ SAF Förhandlingsakter. Pappersmasseförbundet. 1909–1912 års avtals- och tviste-frågor. SAF:s arkiv, Stockholm. Pappersmasseförbundets styrelseprot. 17/6 1909, § 1.

²¹ *Affärsvärlden* 11/2, 13/5, 1/7, 8/7, 22/7, 26/8 1909.

är representativt. Spridningen i löner mellan olika företag i förhållande till genomsnittet 1908 är så stor, att ett genomsnitt måste bli missvisande.²² De stora skillnaderna i löner och arbetskostnader gjorde det till ett av det 1907 bildade Pappersmasseförbundets angelägnaste uppgifter att få fram en lönestatistik.²³

Överproduktion och arbetsinställelse

Ett förhållande, som hör till själva storstrejken och inte till dess förhistoria och därför fått sin skildring på annan plats, är storstrejkens ekonomiska effektivitet.²⁴ Trots att arbetsnedläggelsen var i det närmaste total fortsatte exporten av de tre undersökta produkterna järn, trä och pappersmassa i en utsträckning som är förvånande och ligger omkring hälften av det normala. Detta har varit möjligt genom järnvägstrafikens fortgång och genom strejkbryteri i hamnarna, så att fartygen kunnat lasta. "Vad som särskilt för arbetarparten i Sverige förstörde den i augusti försökta storstrejken, var upprätthållandet av transportmedlen", skrev SAF med rätta i en redogörelse för tysk publik.²⁵ Till storstrejkens förhistoria hör däremot förutsättningen för att godsvagnar och båtar skulle få någon last. Den bestod i att fabrikeras inläggande lager var ovanligt stora på grund av de dåliga försäljningsmöjligheterna under lågkonjunkturen.

Överproduktionen vid järnbruken nämndes redan förut. Hur bekymmersam den kunde te sig för företagen ger korrespondensen mellan Fagersta bruks ägare L. Possehl och Co., Lübeck, och bruksförvaltningen ett klart besked om. "Vi måste komma ner till normal lagerhållning", är temat i lübeckarnas brev. Lagren av martinstål och förvaldade ämnen har inte avtagit utan stigit från årsskiftet, skriver Possehl i slutet av juni 1909, och visar med siffror att detta är förhållandet. De "övernormala" lagerkvantiteterna värderas till ca 400 000 kr. "Ni måste medge att dessa siffror är oroande!!" Förvaltaren A. Wahlberg måste hålla med: "Die Lagerbestände müssen heruntergebracht werden, sonst wird unser ganzes Geschäft ersticken", heter det i svarsbrevet.²⁶

Inom pappersmasseindustrin rådde också överproduktion och enligt en uppfattning, som von Sydow framförde efter storstrejken, hade särskilt

22 Bagge, Lundberg, Svehnilson 2, s. 168 ff och 469 ff.

23 Söderberg, s. 44 f.

24 B. Schiller, *Storstrejkens effektivitet*, HT nr 2, 1964, s. 185 ff.

25 SAF Handlingar rörande lockout och storstrejk 1909. SAF:s arkiv, Stockholm (3 s. stencil, ej undertecknad).

26 Fagersta bruks korrespondens med L. Possehl o. Co. FBA. Possehl till Fagersta 29/6 1909 (jfr ds till ds 6/7 1909) och A. Wahlberg till Possehl 2/7 1909.

för massaindustrin storstrejken snarare varit till gagn än till skada för arbetsgivarna.²⁷ Hur pass bokstavligt sant påståendet var, kan lämnas därhän. Det har sitt intresse genom att det utpekar pappersmasseindustrin som särskilt lidande av överproduktion, vilket låter sig väl förena med att konjunkturedgången där var djupare och längre än t.ex. inom sågverksindustrin.

En industri, som drabbats av de dåliga tiderna fast i något mindre grad än de stora exportindustrierna, var textilindustrin. Under 1908 hade veckoarbetstiden under ett antal månader skurits ned för att minska produktionen.²⁸ Sommaren 1909 var lagren ändå stora och lockouten blev för ganska många en inte "övalkommen anledning att minska produktionen och när så småningom lagren började sina kunde fabriksportarna åter öppnas".²⁹ Utom denna framställning av Textilindustriförbundets ombudsman finns fem, tyvärr anonyma yttranden från Göteborgskretsen. Tre av dessa förklarade att de sålt från lager; nummer 1: "fabriker, som låg med stora lager och under strejken fick dem reducerade i stället för att möjligen själva bli nödsakade inskränka arbetstiden, därigenom erhöll någon fördel", . . . nr 2: "tack vare stora lagerfärgningar under juni och juli månader kom ej storstrejksordern så särskilt förkrossande för oss . . . I det stora hela anse vi oss ej ha lidit några nämnvärt stora förluster av storstrejken . . .", nr 4: "Storstrejken kom för oss olägligt, då en del i arbete brådsakande beställningar därigenom måste avbrytas. Som ett rätt stort lager av de mest gångbara filtkvalitéerna innelåg, var det oss dock möjligt att en tid framåt förse behovet av dessa."

Nr 3, ett exportföretag, som varit överhopat med order, hade fått stora nackdelar av storstrejken och även nr 5, som dock inte närmare kunde bestämma förlusterna, förklarade, att de var avsevärda.³⁰

Ett likaledes anonymt yttrande från Boråskretsen, troligen från någon av de ledande i kretsstyrelsen, säger, att den allmänna uppfattningen är, att förlusterna ej blivit så stora, som man tidigare haft anledning frukta.

27 *Det nordiske arbeidsgivermøde i Kristiania 1910*, Kristiania 1911, s. 44. Jfr Söderberg, s. 51, som refererar Pappersmasseförbundets årsberättelse för 1909. Driftstoppet på grund av storstrejken hade varit en fördel, annars hade en svår lagerökning blivit följden och det rådde ändå överproduktion.

28 Svar från Svenska bomullsfabrikantföreningen på enkät från kommerskollegium, återgivet i *SvD* 24/11 1908, s. 5.

29 SAF Handlingar rörande lockout och storstrejk 1909. "Rapport till överstyrelsen (Textilindustriförbundet) i anledning av lockouten 1909", dat. 2/11 1909, E. Paues, ombudsman.

30 *Ibid.* "Yttrande från Göteborgskretsen ang. förlusterna under storstrejken" (utdrag utan angivande av avsändare ur svar på cirkulär från Textilindustriförbundet i jan. 1910).

Striden kunde svårligen förlagts till en lämpligare tidpunkt, "möjligen sommaren år 1908".

Från Norrköpingskretsen lät Ivar Swartling meddela SAF, att förlusterna på det hela taget blivit mindre än väntat, och Norra kretsens ordförande Carl Heckscher svarade, att verkningarna inte var så ofördelaktiga, som man skulle kunnat tro. Bomullsindustrin var belåten med att få spara sina lager, då priset på råvaran var i stigande. Om storstrejken måste komma kunde den knappast kommit lägligare.³¹

Till denna skildring av textilindustrin kan läggas uppgiften om liknande förhållanden inom konfektionsindustrin. Den skulle besvärats av en överproduktion, som under alla händelser framtingat stark begränsning av produktionen.³²

Ytterligare ett exempel på hur lågkonjunktorens verkningar kunde minska storstrejkens, ger förhållandena vid Höganäs-Billesholms AB, en av SAF:s största medlemmar. Genom stilleståndet inom särskilt byggnadsindustrin hade lagerökning blivit följden för bolaget. Även om i andra avseenden storstrejken varit hindersam, så hade den "likväl ej betungat bolaget med synnerligen avsevärda *direkta* kostnader, dels emedan lagret av tegelvaror var stort och med fördel kunde förminskas, dels emedan befäl och kontorspersonal m.fl. villigt utförde de grovarbeten och lastningar, som voro angelägnast, vadan storstrejken icke mäktade åstadkomma varken ett totalt avstannande, eller någon skada för verket, vars ringningar i förväg avsläcktes".³³

De ovan anförda exemplen visar, att arbetsinställelse vid lågkonjunktur inte enbart var av ondo och att den var betydligt mindre kostsam än under goda tider. Det återstår nu att se, vilka följdverkningarna blev på arbetsmarknaden av försäljningssvårigheter, prisfall och överproduktion.

Arbetslösheten 1908–1909

Den ökade arbetslösheten från och med 1908 hade dragit uppmärksamheten till sig. Man saknade dock möjlighet att bedöma dess omfattning. Några trodde, att bara industriarbetarna skickades ut på landsbygden, där det skulle råda brist på arbetskraft, så skulle problemet bli löst. Kommers-

31 Ibid. Utdrag utan angivande av avsändare dat. Borås 12/2 1910 samt "Arbetsgivarnas förluster genom striden" (Swartlings svar intefonerat av kretsens sekr. P. Östergren 3/2 1910 samt Heckschers svar).

32 Huss, *Lockouterna och storstrejken* I, s. 73*.

33 Styrelseutskottets prot. 1/8 1908, § 3 och 8/1 1909, § 2 samt disponentens förvaltningsberättelse över bolagets verksamhet under år 1909 (cit. kursiv. i berättelsen). Höganäs-Billesholms AB:s arkiv, Höganäs.

kollegium gav under hösten 1908 Gunnar Huss i uppdrag att utarbeta en PM över läget på arbetsmarknaden. Huss föreslog i denna PM, att en arbetslöshetsräkning skulle företagas för att få kännedom om arbetslöshetens utbredning och därmed få möjlighet att bekämpa den. Regeringen fattade också beslut om att en räkning av de arbetslösa i landet skulle ske den 12 januari 1909.³⁴ Detta var den första omfattande arbetslöshetsräkning som företagits i Sverige. Det kan vara skäl att se närmare på hur den ägde rum för att kunna värdera de resultat, som räkningen gav.

Länsstyrelserna erhöll genom kunglig cirkulärskrivelse i uppdrag att för de kommunala myndigheterna i de orter, där det fanns skäl att antaga större arbetslöshet, framhålla önskvärdheten av att arbetslöshetsräkning ägde rum. I blanketterna, som skulle ifyllas av de arbetslösa, frågades efter yrke, hur länge och varför vederbörande varit arbetslös etc. Genom annonser, affischer o.dyl. upplystes de arbetslösa om var de kunde få blanketter. De socialdemokratiska tidningarna uppmanade ivrigt de arbetslösa att infinna sig till räkningen. Regeringen och riksdagen skulle inte vidtaga några åtgärder, "såvida man icke kan förelägga dem en värtalig siffra", skrev *Ny Tid*.³⁵

Mot tillvägagångssättet kan riktas allvarliga invändningar. För det första: var och om arbetslöshetsräkningen skulle äga rum var utlämnat till de kommunala myndigheternas och länsstyrelsernas subjektiva bedömning och goda vilja att påtaga sig arbetet. För det andra: genom användandet av den personliga anmälningsmetoden kunde långt ifrån hela antalet arbetslösa räknas och dessutom blev det osäkert om de arbetslösa, som anmälde sig, var en tillräckligt representativ grupp.

För att bedöma hur pass välgående dessa invändningar är, finns själva undersökningen att tillgå. I fråga om fullständigheten får vi veta att de orter, där räkningen ägde rum, hade en folkmängd av 40,5 procent av hela landets. Bland de räknade orterna inneslöts alla större städer och industrisamhällen. I vissa län besannades dock farhågorna för myndigheternas bristande vilja. Så var fallet i Västernorrlands och Västerbottens län, där endast 18,9 respektive 14,6 procent av folkmängden berördes av räkningen; de kommunala myndigheterna hade låtit bli att räkna på flera orter med betydande arbetslöshet — framför allt sågverksdistrikt.

Vad beträffar den personliga anmälan, som fordrades för att bli räknad som arbetslös, influerades den av en mängd förhållanden.³⁶ Arbetslösa

34 *Arbetsstatistik* H:1, Stockholm 1910, s. 9 ff.

35 *Ny Tid* 5/1 1909, s. 3, *SocD* 4/1 1909, s. 1 f och 12/1, s. 1, *Arbt* 7/1 1909, s. 2.

36 *Arbetsstatistik* H:1, s. 18 ff. Som arbetslös räknades den, som vid räknetillfället förklarar sig vara arbetslös inom sitt egentliga yrke och som inte av subjektiva orsaker som pågående arbetskonflikt eller arbetsoförmåga var förhindrad att återta sitt arbete.

såsongarbetare för vilka arbetslöshet under vintern inte var något onormalt, skall enligt uppgifter i tidningarna ha låtit bli att anmäla sig. Dålig affischering och svåra kommunikationer kan ha avhållit folk. De sociala motsättningarna framträdde och kan ha spelat in. ”Därom vittna de obehärskade yttranden om misshagliga arbetsgivare, som antecknats på räknekortens anmärkningskolumner av deras avlämnare, och vilka ha sin motsvarighet i den ringaktning av och bitterhet gentemot de arbetslösa, som prägla enstaka rapporter över räkningarna till Kollegium.”³⁷ Falska rykten om understöd till dem som anmälde sig kan å andra sidan ha bidragit till anslutningen.³⁸ Det uppräknade är felkällor, som påverkat undersökningens resultat i fråga om siffrorna för hela antalet arbetslösa, för olika yrken och för olika delar av landet. Om felet tagit ut varandra eller adderats vet vi inte. Felkällornas storlek går inte att bestämma och därmed inte heller undersökningens tillförlitlighetsgrad. Den primitiva räkningsmetoden gör att allvarliga tvivel är befogade.

Av de ovan framförda två invändningarna mot sättet för arbetslöshetsräkningen spelar den första mindre roll än den andra; att myndigheterna i vissa delar av landet försummat att räkna torde vara en mindre svaghet jämfört med att vi i fråga om de 20 106 arbetslösa, som den 12 januari personligen anmälde sig, inte har något som helst begrepp om hur stor andel eller hur representativ andel av det verkliga antalet arbetslösa de utgjorde. De 20 106 får bli en minimisiffra; i redogörelsen godkänner inte heller kommerskollegium den.³⁹

I samarbete med LO infortrade kommerskollegium från fackföreningarna uppgifter om antalet arbetslösa den 1 mars 1909. Fackföreningar med 63,7 procent av hela antalet fackföreningsmedlemmar svarade. Den erhållna arbetslöshetssiffran var 26 786 eller 19,9 procent av antalet tillfrågade. Med utgångspunkt från fackföreningarnas siffra och med bortseende från den offentliga räkningens gör utredaren i kommerskollegium med ett raskt grepp en bestämning av det verkliga antalet arbetslösa. Hans resonemang blir följande: 19,9 procent eller 26 786 av dem som lämnade uppgifter var arbetslösa. Bland de fackföreningar, som inte lämnade upplysningar, har arbetslösheten troligen varit lägre men knappast mindre än 5 procent. Antages arbetslösheten för de fackföreningar, som inte svarade, vara 5 procent, gör detta 3500 arbetslösa och sammanlagt i runt tal 30 000 arbetslösa inom LO. Enligt räkningen den 12 januari, vilken stämmer med övriga uppgifter, var ca 50 procent av landets arbetare liksom av de arbets-

37 Ibid., s. 40.

38 Ibid., s. 35 ff.

39 Att siffrorna vår för låga tycks män allmänt ha ansett. Jfr både *SDS* 14/1 1909, s. 4 och *Ny Tid* 13/1 1909, s. 3.

lösa organiserade. De oorganiserade arbetslösa torde därför den 1 mars ha utgjort lika många som de organiserade arbetslösa eller 30 000. Hela antalet arbetslösa skulle under vintermånaderna 1909 ha uppgått till inte mindre än 60 000 eller ca 15 procent av samtliga sysselsatta. Av dessa 60 000 torde minst 2/3 vara säsongarbetare.⁴⁰

Utredaren har genom att underkänna den officiella räkningen och lägga fackföreningarnas till grund höjt siffran från 20 000 till 60 000 arbetslösa. Kommerskollegii utredare var Otto Järte — 1909 aktiv socialdemokrat. Det behöver inte ha spelat någon roll, men var hans höjning från 20 000 till 60 000 metodiskt försvarlig? Det antagande, som hela resonemanget vilar på, att arbetslöshetsprocenten bland de oorganiserade var samma som bland de organiserade arbetarna, är obevisat. 20 000 eller 60 000 — varken den ena eller den andra siffran är värd tilltro. Bland mängden av tabeller i redogörelsen skall jag därför endast använda en, där man kan använda de båda räkningarna — den officiella och fackföreningarnas — till inbördes kontroll. Jämför man hur de arbetslösa fördelade sig på olika näringar i de båda räkningarna, får man följande:

Tabell 13. De arbetslösas relativa fördelning på olika näringar vid arbetslöshetsräkningarna 1909 (%)

Näring	Arbetslöshetsräkning	
	Kommers. 12 jan.	Fackfören. 1 mars
Jord- och skogsbruk	2,7	7,0
Gruvdrift, jord- och stenind.	9,0	5,6
Metall- och maskinind.	14,3	11,1
Trävaru-, massa- och pappersind.	16,9	12,7
Byggnadsverksamhet	41,4	40,5
Textil- och beklädnadsind.	2,9	2,9
Närings- och njutningsämnesind.	3,6	6,5
Handel och transport m.m.	9,2	13,7
	100,0	100,0

Källa: Arbetsstatistik H:1, tab. IV s. 117 (utdrag).

Fördelningarna visar en överensstämmelse sins emellan, som gör att man kan våga anta, att den verkliga arbetslösheten fördelade sig så, att värst drabbad var byggnadsverksamheten och därefter trävaruindustrin, metall- och maskinindustrin samt transportverksamheten, även om ordningen mellan de senare är svårare att bestämma. Denna fördelning av arbetslösheten samt att den uppgick till flera 10 000-tal torde vara de enda något så när säkra resultaten av Sveriges första arbetslöshetsräkning.

40 Ibid., s. 118 f.

Lågkonjunkturen och maktförhållandet arbetsgivare — arbetare

Produktionen var inte lika lönsam som förut. Arbetsgivaren måste under sådana förhållanden ställa sig speciellt ovillig till en höjning av arbetslönen. Blev följden härav strejk, fanns det på grund av arbetslösheten många som villigt tog de strejkandes platser. Ovilja mot fördyring av produktionskostnaderna var inte den enda följden av lågkonjunkturen. Eftersom produktionen var mindre lönsam, var det också mindre förlustbringande att inställa den. Ett produktionsstopp kunde t.o.m. ge möjlighet att minska lagren. Under vissa omständigheter kunde ett produktionsstopp på grund av arbetsinställelse bidra till att driva upp efterfrågan och därmed priset. Överraskande vid den ekonomiska undersökningen var att möta ett stort antal uttalanden, att lockouterna och storstrejken inte alls enbart skadade industriidkarna. Arbetsinställelserna strök bort överskottslagren och bidrog till prishöjningar, enligt de uttalanden, där vinst- och förlusträkningen för storstrejken gick någorlunda jämnt ut.

Så var det, men visste man allmänt det? Svaret på frågan är viktigt för härav kan man bedöma, hur direkt parternas handlande påverkats av vetenskapen om de ändrade styrkeförhållandena.

Låt oss först se på arbetsgivarna. Hur medvetna var arbetsgivarna om den fördel lågkonjunkturrens verkningar gav dem mot arbetarna?

Vid nordiska arbetsgivarmötet i Stockholm i mars 1909 hade Falkenström och ett par andra ledande svenska arbetsgivare framhållit att tiden var inne för att ta tillbaka något av det man tidigare förlorat till arbetarna. Det gällde både arbetstid och löner. I fråga om de sistnämnda hade en resolution antagits om att lönerna även skulle kunna ändras nedåt.⁴¹ Krisens inverkan hade utöver detta fått en särskild tid anslagen på mötet genom Hjalmar von Sydows föredrag "Om de tryckta konjunkturerna och deras inverkan å förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare". Redan i december hade von Sydow behandlat ämnet inför SAF:s ombudskonferens (se s. 59 f.). Efter att ha redogjort för lågkonjunkturrens uppkomst och kännetecken, kom von Sydow till framtidsutsikterna, som han trots enstaka optimistiska uppgifter i tidningarna, trodde för industriernas del skulle te sig mörka ända till 1910. I andra hälften av föredraget drog von Sydow konsekvenserna för förhållandet till arbetarna: det måste vara slut med löneförhöjningarna, och fortsätter krisen, måste det för vissa industrier här i landet som i utlandet bli nödvändigt med lönereduktioner. När nu konjunkturen vänt sig till arbetsgivarnas förmån borde lönerna fastslås i kollektivavtal; ensidig arbetsgivarreglering skulle kanske i enstaka fall kunna ske men skulle under för arbetsgivaren ogynnsammare förhållanden senare

⁴¹ *Det nordiska arbetsgivarmötet i Stockholm 1909*, s. 14 ff.

leda till strid. Hjalmar von Sydow ville dock sätta en gräns för den maktförbättring arbetsgivarna borde kunna skaffa sig. Den gränsen sattes vid förenings- och förhandlingsrätten. "En eller annan arbetsgivare har måhända tänkt sig, att de rådande konjunkturen skulle kunna utnyttjas till att helt krossa arbetarnas organisationsrörelse. Detta tror jag icke kan ske och ej heller i själva verket vara att önska. Fackföreningsrörelsen, rätt ledd och hållen inom tillbörliga gränser, är en följd av de rådande ekonomiska och sociala förhållandena och torde icke utan en grundlig omdaning av desamma kunna förkvävas. Arbetsgivarorganisationerna är också byggda på grundvalen av ett erkännande utav arbetarnas organisationsrätt." Erkände man fackföreningsrörelsens berättigande, måste fackföreningarna också få komma till tals om sina medlemmars avlöningar och andra arbetsvillkor. Hjalmar von Sydow sammanfattade:

"Mina herrar! Det är ett gammalt ordspråk som säger, att det icke finnes något ont, som icke har något gott med sig. Begagna arbetsgivarna den nu rådande kristiden så, som ovan blivit antytt, nämligen till att utan onödiga övergrepp gentemot arbetarna för en längre tid fastslå de avlöningar och andra arbetsvillkor, som de finna sig kunna erbjuda, till att kväva självsvald och övermod å arbetarnas sida samt till att återställa arbetsgivarnas naturliga herravälde över sina fabriker eller verkstäder, så tror jag, att denna gamla sats skall besanna sig under de nu rådande dåliga konjunkturen. Måhända skola då flera arbetsgivare finna, att de i en förbättrad ställning gentemot sina arbetare kunnat vinna ersättning för de rent ekonomiska förluster, som krisen tillfogat dem."⁴²

Frågan måste anses besvarad för arbetsgivarnas del. De var mycket medvetna om sin fördel.

Låt oss gå till arbetarsidan. Hur medvetna var arbetarna om sin motsvarande nackdel?

I april 1908 nämnde Herman Lindqvist de dåliga konjunkturen i förbigående vid representantskapets möte. När de stora arbetskonflikterna hotade i juni och juli, då det var fråga om storstrejk eller allmän lockout, var lågkonjunkturen ett flitigt brukat argument från de försiktiga, bl.a. Olof Danielsson, Ernst Söderberg, Nils Persson.⁴³ Vid partistyrelsens överläggning i början av juli slöt Fredrik Ström, Per Axelson och Christiernson upp bakom argumentet, medan Charles Lindley trotsigt deklarerade: "Jag tror icke de dåliga tiderna gynna arbetsgivarna." Nu hör det dock till saken, att Lindley och transportarbetarna skulle förmås ge med sig, men strävade emot.

Även vid partistyrelsens sista sammanträde för året var man medveten om lågkonjunkturen. I det speciella fallet gällde det dess inverkan på

⁴² Ibid., s. 91 ff cit. s. 102 f.

⁴³ LO Prot. över 14:de, 15:de och 16:de representantskapen 26-28/4, 21-23/6 och 16-19/7 1908.

partipressens ekonomi. Chefred. A. C. Lindblad, Ny Tid, formulerade taktiken: "Vi får göra med tidningarna som med vår fackliga rörelse söka glida sakta över de svåra tiderna och driva framåt då konjunkturen går uppåt."⁴⁴

I sin berättelse om arbetskonflikterna 1908 beskriver landssekreteriet, hur arbetsgivarna riktat lockouterna i första hand mot de grupper, som led mest av den ekonomiska depressionen. "Brutalt hade Arbetsgivareföreningen kastat alla humanitära hänsyn över bord, och hotade ruinera industrier och skövla arbetarhem vid en tidpunkt, då de ekonomiska förhållandena i landet voro de sämsta, som rått på länge, och detta för att pressa fram lägre löner, än arbetsgivarna tidigare godkänt, för ett avtal avsett att gälla i fem år" (bokbinderiyrket). Sekretariatet fann arbetsgivarnas handlande upprörande och knappast "legitim krigföring".⁴⁵

Arbetarrörelsens fackliga och politiska ledning var tydligen medveten om de dåliga konjunkturen och att arbetsgivarna kunde utnyttja dem till sin fördel. Förde arbetarnas politiska och fackliga tidningspress ut denna insikt till den breda massan? Det gjorde den, samtidigt som det kapitalistiska systemets planlöshet fick skulden. De nationalekonomiska resonemangen ställde man sig mer skeptisk till, som när *Nya Samhället* i Sundsvall talade om den "s.k. 'handelsbalansen' ett begrepp av rätt omstridd betydelse, för övrigt utan direkt inflytande på folkets materiella läge".⁴⁶ Men tidningen känner lågkonjunktursens följder och i översikten över striderna 1908 konstateras, att arbetsgivarna suttit med trumf på hand och kunnat inställa produktionen utan större förluster.⁴⁷ Man borde tänka sig för både en och två gånger med att säga upp avtalen, kunde sågverksarbetarna i Sundsvallsdistriktet också läsa i sin facktidning; löneskruven kunde stå still, deklarerade *Sågverksindustriarbetaren*, men vridas tillbaka — aldrig.⁴⁸

I Malmö förklarade professor Knut Wicksell i början av 1909 krisen i Folkets hus och tidigare hade arbetarna hört LO:s ombudsman Tholin i ämnet.⁴⁹ Tholin hade också i början av september 1908 varit i Göteborg och sagt, att årets konflikter utbrutit olämpligt för att man ej tillräckligt beaktat konjunkturen. *Social-Demokraten* framhöll fackföreningarnas betydelse under dåliga tider för att hindra lönesänkningar. Fackföreningarna hade inte bara en offensiv utan också en defensiv uppgift. Erkänner man det, måste taktiken rättas därefter. Häremot hade man syndat under det

44 SAP Styrelseprot. vid e. sammanträde 3/7 1908, § 6 och styrelseprot. 7/12 1908, § 10.

45 *Berättelse över LO:s verksamhet 1908*, s. 96.

46 *NS* 28/10 1908, s. 1.

47 *Ibid.* 9/1 s. 2, 12/1 s. 2 och 2/7 1909, s. 1.

48 *Sågverksindustriarbetaren* 4/10 1908, s. 1 och april 1908, s. 4.

49 *Arbt* 17/3 s. 4 och 2/4 1909, s. 2.

gångna året. Lågkonjunktur lämpar sig bättre för lockouter än lönerörelser. Den lärdomen hade arbetarna dragit — trodde *Social-Demokraten*.⁵⁰

Men hade de gjort det? Axplocket ovan visar att upplysning inte saknats. Fackföreningarnas taktik skall i samband med själva händelserna få lämna sitt ovedersägliga svar. Men innan vi går till dem skall vi lyssna på Claes Tholin, ett omdömesgillt vittne, som efter att ha genomkorsat stora delar av södra och mellersta Sverige rapporterade till landssekreteriatet:

”En sak som våra medlemmar har svårt att förstå är att de dåliga tiderna kan ha något inflytande på arbetsförtjänsten. — — Denna uppfattning är förklarlig därigenom att vi i så många år har varit förskonade från någon egentlig arbetslöshet, under alla dessa år har arbetslönerna genom organisationernas ’styrka’ stigit, men som varje tänkande människa vet så har detta ej enbart berott på en stark organisation utan i väsentlig mån på de goda konjunkturerna som så länge varit rådande i vårt land. När nu dessa för tillfället har tagit slut, svårigheter inträda på penningmarknaden, stockning i affärerna och inskränkning av arbetstiden inom industri och hantverk och därigenom minskade förtjänster så måste detta, enligt en stor del av våra medlemmars åsikt, avhjälpas genom att uppsäga avtalen och höja lönerna. Om detta ej lyckas så är det ledarnas överdrivna försiktighet, säga de som tror sig vara förnuftiga. Feghet, förräderi, säger ungsocialisterna. De senare betyder dock mindre än de själva tror men illviljan hos dem ligger ständigt på lur efter de svaga punkterna. Och den svenska fackföreningsrörelsens akilleshäl är den, att arbetarna tror, att de under alla förhållanden kan göra vad de vill.”⁵¹

För första gången efter arbetsgivarrörelsens myndighetsförklaring hade den ekonomiska utvecklingen bromsats upp. Utan att uppoffringen behövde bli så kännbar för industrin kunde de maktmedel arbetsgivarna skapat sig användas för att ”fastslå” eller ”återställa”. Arbetsinskränkning eller lock-out — skillnaden syntes inte arbetsgivarna så stor. Det begrep arbetarnas ledare bättre än mannen i ledet.

50 *SocD* 7/11 1908, s. 5.

51 LO Rapporten från ombudsmän. LO:s arkiv, Stockholm. C. Tholins rapport 19/10 1908 över agitationsresor 2/7–9/8 1908.

KRISEN INOM ARBETARRÖRELSEN

... "Vidare anser ni, att vi gjorde orätt då vi ej inbjöd en representant från kommunstyrelsen, när frågan om utträde behandlades. Vi vill säga ifrån att auktoritetstron håller på att bli omodern, hur ni än framhåller den, den fria tanken och det härliga tvivlet bör ej kvävas. Ni säger att det ligger nära till hands att antaga att frågan blir ensidigt behandlad, men det antagandet håller inte streck för under diskussionen framhölls med skärpa reservationsrätten. I en avd. där det finns tvivlare blir en fråga aldrig ensidigt behandlad."

(Loss- o. lastningsarbetarefackföreningen till Göteborgs arbetarkommun 16/11 1908.)

Den svenska socialismen är en del av den europeiska. Som redan skett eller samtidigt höll på att ske ute i Europa, delades socialisterna i reformister och revolutionärer, i Sverige i socialdemokrater och ungsocialister med Hjalmar Branting och Hinke Bergegren som förgrundsgestalter. Socialistiska ungdomsförbundet, ungsocialisterna, var från början socialdemokratiska partiets ungdomsorganisation. 1903 bröt sig en partitrognare grupp i Malmö ut och bildade Socialdemokratiska ungdomsförbundet, ungdomskraterna. SAP hade fått två ungdomsorganisationer. Brytningen mellan ungsocialisterna och partiet skedde 1906, då Hinke Bergegren och Carl Schröder suspenderades från medlemskap, för att 1908 av partikongressen uteslutas.

Medlemmar av det socialdemokratiska ungdomsförbundet, som bildats 1903 för att stå lojalt med partiet, kom också snart i skarp motsatsförhållande till framträdande medlemmar av samma parti. En motsättning uppstod, som först skulle leda till ett parti i partiet, och sedan 1917 till ett nytt parti — Sveriges vänstersocialistiska. Denna utvecklings början var 1908–1909 i full gång.

Ungsocialismen

Det är inte meningen att här skriva ungsocialismens historia, vilken ännu väntar på att bli skriven, utan endast att ge en skiss av ungsocialisternas roll i förspelet till storstrejken.¹

1 Det som finns skrivet om ungsocialismen och till vilket hänvisas i fråga om allmänna fakta, är: H. Bergegren, *Ungsocialismen*, Stockholm 1917, K. Fernström, *Ungsocial-*

Propagandans medel

Ungsocialisternas idéer spreds med hjälp av tidningar, broschyrer och agitatorer. *Brand*, politisk och litterär månadstidning, var rörelsens språkrör. Från 1908 skedde en betydande utvidgning av tidningen. Vid sidan av månadstidningen började *Brand* som veckotidning i stort format. Det blev nu möjligt att följa med dagspolitiken på ett helt annat sätt och att bereda plats för artiklar och notiser från de socialistiska klubbarna runt om i landet. Största delen av upplagan spreds av klubbarnas kommissionärer, som var snabba att sälja *Brand* men långsamma att redovisa, varför ekonomin var vacklande och oklar. Den gamla månadstidningen hade en upplaga av 15 000 exemplar. Vid kongressen i augusti 1908 såldes den nya veckotidningen i 22 000 och månadstidningen i 16 000 exemplar. Med skäl kunde Brands kontrollkommitté berömma sig av "en enastående lyckad start, vars motsvarighet vi tryggt kunna påstå ingen annan tidning kan uppvisa, men så har ju också myndigheterna sört för reklamen i form av åtal."² 1908 kunde Hinke Bergegren personligen sköta redaktörskapet — under 1907 hade det skett från fängelset i Ystad.

Brand var godkänd av ungsocialisterna som rörelsens tidning. Det var inte *Nya Folkviljan*, som redigerades av Carl Schröder från 1908 i Malmö. Den betraktades med en viss kyla både för sin ekonomiska konkurrens med *Brand* och för vissa omdiskuterade ställningstaganden.³ Inte desto mindre räknades den allmänt som ungsocialistisk, och Schröder fick dela äran med Hinke att bli suspenderad ur det socialdemokratiska partiet 1906.

Dessutom fanns det en arbetartidning, *Lysekils-Kuriren*, där ungsocialisterna tidvis hade sitt folk i redaktionen. Ungsocialisten Gottfrid Ljungdal blev i oktober 1907 redaktör där, och sedan dess pågick maktkampen mellan ungsocialisterna med stöd av stenhuggarna och socialdemokraterna med stöd av järnarbetarna.⁴

Förutom tidningarna var flygblad och broschyrer viktiga propagandamedel liksom den muntliga agitationen. Någon fast anställd agitator som Elmgren i SAP eller Tholin i LO hade man inte, men s.k. flygande agitatorer utsändes flitigt. Dueller med särskilt ungdomskräfterna ägde rum. Bland de senare var Fredrik Ström, Z. Höglund, Per Albin Hansson,

lismen, En krönika, Stockholm 1950 samt T. Lindbom, *Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen i Sverige*, Stockholm 1945 (tiden före 1903). Jfr även H. Tingsten, *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling 2*, Stockholm 1941, s. 53 ff.

2 *SU Kongressprot. 23–25 aug. 1908*, Landskrona 1908, s. 25.

3 *SU Kongressprot. 30–31 mars 1907*, Landskrona 1907, § 11, s. 6 ff och *Kongressprot. 23–25 aug. 1908*, § 51 s. 40.

4 *Brand* nr 15 10/4 1909, s. 3. "Socialdemokraterna i Lysekil".

Richard Sandler i elden och från ungsocialisterna Albert Jensen, Hugo Lindberg, Ernst Holmén, Josef Andersson, Hinke själv m.fl. Även broschyrkriget var ömsesidigt. Bland de ungdomdemokratiska broschyrerna har jag träffat på Per Albin Hanssons *Socialdemokrati och ungsocialism* (1908), Z. Höglunds *Generalstrejk, storstrejk och parlamentarism* (1907) och *Den revolutionära syndikalismen* (1909). Dessutom hade Kata Dahlström bidragit med en något längre utläggning om *Socialdemokrati och anarkism* (nyutgåva 1907). Ungsocialisterna å sin sida gav ut översättningar av Arnold Rollers *Den sociala generalstrejken* (1906), *Handlingens propaganda* (1908) och av den tyske socialisten Friedebergs *Parlamentarism och generalstrejk* (1907). *Brand* hade som följetong under hösten 1908 en översättning av fransmannen Hubert Lagardelles *Syndikalismen i syndikalismens hemland*. Detta är säkert inte alla stridskrifter som getts ut under åren före storstrejken.

”Handlingens propaganda”

Som synes var generalstrejken huvudämnet i broschyrkriget och det hade också blivit det bärande elementet i ungsocialismens ideologi. Generalstrejken var nära hopkopplad med inställningen till parlamentarismen. På den ungsocialistiska kongressen 1908 antogs ett uttalande, att parlamentarismen i ”lyckligaste fall” ledde till en förbättring i arbetarnas läge, men aldrig till målet, dvs. socialismens seger. Parlamentarismen stred mot Marx, då den betraktade staten som ett självständigt väsen i stället för överbyggnaden på de ekonomiska förhållandena, vilka är de avgörande. Även om arbetarna fick majoritet i parlamentet, spelade detta ingen roll så länge det borgerliga samhället ekonomiskt bestod. Parlamentarismen förslöade arbetaren till att tro att det räckte med att vart tredje år rösta på socialdemokratiska riksdagskandidater, och ledarna korruperades i riksdagen till att acceptera den borgerliga staten och kompromissa med borgerliga partier. I stället för den politiska kampen, parlamentarismen, uppställde ungsocialisterna den ekonomiska, generalstrejken.

Det fanns dock ”parlamentariska ungsocialister” som Carl Schröder, och vid kongressdebatten 1908 om uttalande mot parlamentarismen höjdes röster till dess försvar.⁵ Det kan nämnas, att enligt ett påstående av Per Albin Hansson menade en del ungsocialister med generalstrejk detsamma som socialdemokraterna med storstrejk.⁶ Detta var i så fall en grov miss-

⁵ *SU Kongressprot. 23–25 aug. 1908*, § 21 s. 14 ff o. § 33 s. 28 f, jfr även *Brand* nr 4 25/1 1908, s. 1 ”Parlamentarism – generalstrejk” av Albert Jensen m.fl.

⁶ P. A. Hansson, *Socialdemokrati och ungsocialism*, Malmö 1908, s. 3

uppfattning. I korthet var generalstrejk revolution och storstrejk endast en stor strejk i lagliga former. Generalstrejken innebar direkt aktion mot maskiner och produktionsmedel genom sabotage, ev. även mot arbetsgivaren personligen, desorganisation av det borgerliga samhället, speciellt dess kommunikationer, demoralisering och avvärjning av militären och slutligen folkets expropriation av produktionsmedlen för upprättandet av en syndikalistisk produktionsordning.

Med denna skiss av generalstrejksideologin till bakgrund skall vi fortsättningsvis med hjälp av *Brand* endast befatta oss med dess konkreta tillämpning på den svenska arbetsmarknaden före storstrejken.⁷

Inställningen till fackföreningsrörelsen i och för sig var positiv och fackföreningarna var viktiga såsom bärare av generalstrejken och produktionsordningen i den kommande socialistiska framtidsstaten. Fackföreningsrörelsens nuvarande taktik var dock felaktig. Den principiella kritiken gick efter flera linjer:

Den existerande taktiken med partiella strejker, ledda av de olika förbundsstyrelserna, där lågavlönade arbetare kunde komma att få betala de högavlönades lönerörelse, frestade på solidariteten. I stället borde lokala samorganisationer leda samfällda aktioner av alla arbetare på en plats på en gång.⁸

Andra angreppspunkter på LO-taktiken kommer fram i en artikel av Albert Jensen om sockerbrukskonflikten i Skåne i april 1908: först får strejken vid Arlövs sockerbruk dra ut i månader och förorsaka en förlust på ca 100 000 kr för arbetarna, därefter kommer man på tanken att öva tryck genom sympatistrejker vid andra sockerbruk, men först när man grundligt förvissat sig om att arbetsgivarna är noga underrättade i förväg och har givit klarsignal, så att inga skador uppstår på maskiner etc. Utläggningen av denna text blir hos Jensen ungefär: kapitalets koncentration i trustar och kamporganisationer medför att konflikterna breds ut. Det går inte längre att ha lönerörelse vid ett enda sockerbruk efter trustens tillkomst. Arbetsgivaren flyttar bara produktionen till ett annat bruk. Arbetsgivarorganisationerna betalar ut strejkersättning eller tillgriper lockout mot andra arbetare. Således: bredda konflikten och visa större hänsynslöshet mot arbetsgivarna!⁹

Generalstrejken blir till en historisk nödvändighet enligt en tidigare artikel av Jensen i samma ämne. "Masskonflikter, masstrejker å ena sidan

7 *Nya Folkviljan* visar ett med *Brand* likartat innehåll under 1908–1909.

8 *Brand* (månadstidningen) nr 11 1907, s. 2 f. "Reflexioner över fackföreningsrörelsen" av Axel Holmström.

9 *Brand* nr 17 25/4 1908, s. 1 f. "Arbetarrörelsens dekadans. Ännu ett ord" av Albert Jensen.

och masslockouter å andra sidan, kommer således att framträda som den vanliga formen för klasskampen. Den kommer att göra arbetarna vana vid hanterandet av detta vapen, revolutionera sinnena, förbereda marken för den slutliga uppgörelsen, och slutligen kommer på ett visst stadium den revolutionära generalstrejkskampen att bli en följd av den under någon konflikt uppstående situationen."¹⁰ För tillfället måste denna propaganda syntas ovedersäglig, om vi ett ögonblick erinrar oss, att bl.a. sockerbrukskonflikten inom kort ledde till allmänt lockouthot och tal om storstrejk.

Frågan om arbetsgivarens befälsrätt eller § 23 tog Albert Jensen upp i en serie om fem artiklar, som han ägnade fackföreningsrörelsen under hösten 1908. Antagandet av paragrafen var självuppgivelse. Fackföreningarnas uppgift var att förbereda arbetarna på socialismen, dvs. övertagandet av produktionen. "Och som den naturligaste utvecklingsväg är då den, att arbetarna redan nu skaffa sig allt större inflytande över produktionen, över arbetets ordnande och ledning, alltmer tränga in på arbetsgivarens s.k. 'naturliga rättigheter', alltmer förtränga kapitalisten och sätta in sitt kollektiva inflytande i dennes ställe." Paragraf 23 var viktigare än någon lönefråga.¹¹

Man kan tryggt påstå att ungsocialisterna liksom Svenska arbetsgivareföreningen fattat betydelsen av § 23 så, att det gällde intet mindre än frågan om kapitalism eller socialism i Sverige, medan den reformistiska delen av arbetarrörelsen, LO och SAP, antingen inte såg saken så eller inte var villig att sätta allt på spel härför.

Brand iakttog vad som hände på arbetsmarknaden. Och det hände en hel del 1908. Det största var hamnarbetarkonflikten. Som framgår av min skildring av konflikten, rådde det delade meningar mellan landssekreteriatet och Transportarbetareförbundet hur långt man skulle stå på sig gentemot Arbetsgivareföreningen. Det gällde främst § 23, som särskilt hotade transportarbetarnas makt i hamnarna. I flera artiklar, bl.a. av Ernst Holmén, som själv var transportarbetare, blåste *Brand* under missnöjet hos transportarbetarna, angrep § 23 och krävde generalstrejk.¹² Fredsuppgörelsen stämplades som självuppgivelse. "Bøj dig, slav, eljest slår jag till! Och slaven böjde sig . . ."¹³

I den vilda kommunalarbetarstrejken i Malmö, som följde därpå, var *Brands* plats vid arbetarnas sida given, liksom alltid när någon fackföre-

10 *Brand* (månadstidningen) nr 12 1907, s. 1 f. "Generalstrejkens historiska nödvändighet" av Albert Jensen.

11 *Brand* nr 38 19/9, s. 1 (cit.) o. nr 41 10/10 1908, s. 1.

12 Ibid. nr 25 30/6, s. 1, nr 27 4/7 s. 1 och nr 28 11/7 1908, s. 2.

13 Ibid. nr 30 25/7, s. 2. "Uppgörelsen" av Axel Holmström och nr 31 1/8 1908, s. 1 f. "På knä slavar" av Albert Jensen (cit.).

ning trotsade den centrala ledningen.¹⁴ Situationen upprepades våren 1909 med anläggningsarbetarna vid ett par kraftverk vid Bullerforsen nära Borlänge och vid Arbrå. Rallarna tycks ha sympatiserat med ungsocialisterna och gärna protesterat mot högsta ledningen.¹⁵

Bokbinderikonflikten hösten 1908 granskades initierat av Gideon Lundgren, som i ett par artiklar under rubriken "Nederlaget" beskrev hur landssekreterariatet steg för steg tvingat bokbindarna under oket. "Begripa då dessa herrar med det 'sunda omdömet' och de 'klara tankarna' ej att förr eller senare måste drabbningen komma?"¹⁶ En annan rubrik om en av primärkonflikterna: "Sågverksskandalen Kastet-Bomhus. Arbetarna piskas in," gör referat obehövt. Den var skriven på platsen av Albert Jensen.¹⁷

När lockouterna kom 1909, väntade man reträtt som 1908. När storstrejken var ett faktum, hette det: "Storstrejken har måst tillgripas. Ledarna ha ej annat vågat."¹⁸ Hinke manade ungsocialisterna att delta, men att se upp så de inte fick skulden för ev. olyckor.¹⁹ Storstrejken kallades av en artikelförfattare för generalstrejk fast den uppenbarligen inte var det. Kanske hoppades han att den skulle bli det. Undantagen från storstrejken av gas-, vatten- och renhållningsarbetare kritiserades. "Inga slöa vapen!" "Inga hänsyn till samhället!"²⁰

Fackföreningarnas kollektivanslutning verkade förslöande på arbetarnas revolutionära entusiasm. Förtroendemännens politiska sysslor och riksdagsmannaskap fick dem att försumma och uppoffra fackföreningsrörelsen. Detta var ungsocialisternas tes i den s.k. särskillnadsfrågan, som är lika gammal som Landsorganisationen och drevs även av andra grupper än ungsocialisterna. Särskillnad mellan den politiska och fackliga arbetarrörelsen, hade Träarbetareförbundet föreslagit 1903 och 1906. Järn- och metall, som vid den sistnämnda tidpunkten anslutit sig till Landsorganisationen, krävde också särskillnad, dvs. att åläggandet att verka för kollektivanslutning till SAP skulle strykas ur LO:s stadgar. På kongressen röstade också flertalet av dessa båda förbunds representanter för sina förbundsstyrelsers förslag.²¹ Bakom trä- och järn- och metallarbetareförbundens krav låg ingen

14 Ibid. nr 34 22/8 1908, s. 1.

15 Ibid. nr 13 27/3 s. 1 och nr 20 15/5 1909, s. 3. Ang. rallarnas radikalism se nr 29 18/7 s. 2, nr 36 5/9 1908 s. 2 och nr 29 17/7 1909, s. 2. Ungsocialistiska klubbar fanns i Borlänge, Arbrå, Garpenberg och Lit.

16 Ibid. nr 48 28/11 s. 1 och nr 49 5/12 1908, s. 1 (cit.).

17 Ibid. nr 21 22/5 1909, s. 1.

18 Ibid. nr 29 17/7 s. 2 och nr 31 31/7 1909, s. 2 (cit.).

19 Ibid. nr 32 7/8 1909, s. 1.

20 Ibid. nr 33 14/8 1909, s. 1.

21 *Prot. vid LO:s kongress aug. 1903*, Stockholm 1903, s. 52 ff och 6-12 aug. 1906, Stockholm 1906, s. 112 ff.

fientlighet mot SAP som sådant. Kravet kunde utmärkt väl motiveras med principiella skäl och hänsyn till arbetarrörelsens samfälliga bästa. När Stockholms arbetarkommun därför uttalade sig för särskilnad mellan parti och fackföreningsrörelse, innebar det i och för sig inget ställningstagande mot socialdemokratien, utan motiverades med att partiet borde bestå av *aktiva* socialister som de båda ungdomsförbunden.²² Att *båda* ungdomsförbunden framhölls, var i så fall mindre behagligt i partiledarnas öron.

Kollektivanslutningen kombinerades i den ungsocialistiska propogandan med uteslutningen av Hinke och Schröder. "Det kan naturligtvis inte tillåtas, att ledningen för ett parti, som i sitt ginungagap slukar förening efter förening utan att taga hänsyn till huruvida medlemmarna är fågel eller fisk i politiskt hänseende, sedermera får gallra ut de föreningens medlemmar — i regel de mest framstående och självständigaste — som den inte anser sig böra tåla i det med tvång hoprafsade fårahuset."²³

Ungsocialismens omfattning

Det socialdemokratiska partiets liksom fackföreningsrörelsens storlek och utbredning vid olika tidpunkter är åtkomlig genom bearbetning och kritik av den mängd tryckta och otryckta medlemsmatriklar som finns. Så är inte fallet med det ungsocialistiska partiet. Det kan bero på att ungsocialismen aldrig blev en *stor* politisk rörelse och i våra dagar knappast längre existerar. Men det kan också bero på den brist på intresse för organisatoriska ting bland medlemmarna, som man anar bakom ett uttalande som detta: "Det är svårt att under normala förhållanden administrera en organisation, som består av så oroliga och så föga sinsemellan samverkande element som det ungsocialistiska partiet . . ."²⁴ Partiet betecknade sig som ett rent agitationsparti. Förhoppningarna beträffande medlemsantalet var blygsamma. "Vad som är att hoppas är, att medlemsantalet håller sig på en nivå, att partiet blir i stånd att utan alltför stora ekonomiska svårigheter utföra sitt agitationsarbete."²⁵ Agitationen i sig var det viktigaste, inte agitationen för att få anteckna medlemmar. Hjalmar Nilsson, en av de ledande ungsocialisterna, skrev kort före storstrejken till Hinke, att "för oss gäller det ju inte att bli ett stort och mäktigt parti, för oss gäller det endast att radikaliserar arbetarrörelsen och revolutionera samhället".²⁶

22 *Brand* nr 10 7/3 1908, s. 3.

23 *Ibid.* nr 6 8/2 1908, s. 1. "Fackföreningarna och det socialdemokratiska partiet II" av "N".

24 *Ungsocialistiska partiet. Verksamhetsberättelse 1909-1912*, s. 2. AAS.

25 *Ibid.*, s. 7.

26 H. Nilsson till H. Berggren 28/5 1909. Hinke Berggrens samling. AAS.

Vi har nyss sett, hur ungsocialisterna uppträdde som oppositionsparti inom arbetarrörelsen både mot den politiska och fackliga ledningen; hur de utnyttjade nederlagen på arbetsmarknaden under 1908 för propaganda för en aggressivare taktik mot arbetsgivarna, för den direkta aktionen, för generalstrejk och för en syndikalistisk organisation. För undersökningen har det därför det största intresse att, trots svårigheten, söka få reda på hur många och vilka de var, dessa ivrare för handlingens propaganda mot arbetsgivarna.

Det finns inte en enda uppgift om hela medlemsantalet. Om antalet klubbar finns siffran 25 för 1905 och 45 för 1907.²⁷ 51 klubbar deltog i kongressen 1908 och 74 i en omröstning våren 1909, där det avgavs 1367 röster; i en något senare omröstning samma vår deltog 965 personer.²⁸ Beslutet i omorganisationsfrågan 1908 beslöt kongressen att trycka i 5000 exemplar och utsända till medlemmarna.²⁹ Kanske var ungsocialisterna 3–4000, säger en av rörelsens veteraner.³⁰ Detta är allt av såväl direkta som indirekta uppgifter om *hela* partiet.

För lokala områden finns tre medlemsmatriklar: för Skåne-Blekinge, för Stockholmstrakten och för Norrköping. Siffrorna för 1908–1909 framgår av följande tabell.

Tabell 14. Ungsocialister i vissa områden 1908–1909

Område	1908				1909			
	1 kv	2 kv	3 kv	4 kv	1 kv	2 kv	3 kv	4 kv
Malmöhus län	433	438	282	315	272	296	215	194
Kristianstads län	9		47	36	14	17	15	
Karlskrona	35	25	29					
Norrköping	22	32	13	15	3	5	20	11
Nynäshamn			20					
Södertälje			30	33	45	30	50	—
Stockholm			141	220	218	255	164	135
Uppsala					18	—	28	31
Summa:	499	495	562	619	570	603	492	371

Källa: Medlemsmatriklar för Skånes distr. 1907–1914, för Norrköping SU 2 1908–1913 (enl. verksamhetsber. för Östra Sveriges socialistiska ungdomsförbunds distr. okt. 1907–april 1908 hade distr. inkl. Norrköping 235 medlemmar), för Stockholms distr. 1908–1912. AAS.

27 *SU Verksamhetsberättelse för åren 1905–1906*, Landskrona 1907.

28 *SU Kongressprot. 23–25 aug. 1908*, § 3 s. 5, *CK:s cirk.* nr 3, Stockholm mars 1909, *CK:s prot.* 3/6 1909, § 3. AAS.

29 *SU Kongressprot. 23–25 aug. 1908*, § 22 s. 18 f.

30 Gustav Sjöström i intervju 13/10 1965.

Ungsocialisterna i dessa områden är ingen stor skara, som störst 619 stycken. Och ändå är Malmöhus län och Stockholm, två av deras huvudområden, med. Tabellen redovisar dock endast de klubbar, som betalt avgift till partiet. Det fanns ungsocialistiska klubbar, som inte formellt var anslutna. Siffrorna visar för Malmöhus m.fl. en minskning under dessa år.³¹ Stockholm är ett undantag, där ökar medlemsantalet fram till storstrejken. Totalt är medlemsantalet från tredje kvartalet 1908 till samma kvartal 1909 ganska konstant.

De matriklar, som vi studerat i tabellen, lämnar oss okunniga om antalet medlemmar och klubbar på övriga håll i landet. I de ungsocialistiska tidningarna, främst *Brand*, finns en mängd klubbnotiser. Med deras hjälp har jag sökt få fram en ungefärlig statistik över antalet klubbar i olika landsdelar 1904–1909. En klubb har medräknats, om den under året annonserat om möten på bestämda tider och platser eller om flera mötesreferat förekommit. Adresslistor och notiser om nybildade klubbar har däremot visat sig vara otillförlitligt källmaterial. Ett stort antal under rubriken ”nybildade klubbar” har att döma av frånvaron av alla övriga livstecken, endast funnits till i den ambitiösa agitatorns förhoppningar, när han avslutat sitt möte på en plats. Uppgifterna kan möjligen ändå ha sitt intresse och har redovisats för sig.

Tabell 15. Ungsocialistiska klubbar 1904–1909

År	Antal befintliga klubbar		Antal nybildade klubbar enl. <i>Brands</i> notiser
	enl. berätt., prot. o. cirk.	enl. <i>Brands</i> ref. o. mötesannonser	
1904	—	> 10	5
1905	25	21	31
1906	—	—	14
1907	45	39	19
1908	51	66	62
1909	74	67	67

Anm. I Göteborg omtalas 1904 ”flera”, men ej hur många eller vilka. 13 notiser om nybildade 1909 är efter 18/7.

Källa: *Brand* 1904–1909 (jfr tab. 16) och not 27 och 28, s. 145.

Den geografiska fördelningen av klubbarna framgår av kartan och av tabell 16, s. 149. Sedan de ”nybildade” borträknats skiljer sig antalet klubbar enligt *Brand* inte alltför mycket från de uppgifter, som verksamhetsberättelserna, kongressprotokollet från 1908 och cirkuläret från 1909 lämnar. Tendensen är densamma: en ökning särskilt kraftig under 1908.

31 Antalet klubbar gick samtidigt ned från 22 till 9 enl. tab. s. 149.

Rapporterna om nybildade klubbar flödar rikligt under 1905 och ännu mer under 1908 och 1909 fram till storstrejken; lika många nya som förut existerande klubbar båda dessa år. Ändå har antalet säkert fungerande klubbar blivit oförändrat. Lika många har dött som fötts eller troligare — flertalet nya har aldrig i verklig mening funnits.

Från tabellen över den geografiska spridningen kan utläsas, hur ungsocialismen 1904 var inskränkt till västra Skåne mellan Hälsingborg och Malmö samt Stockholm och Göteborg. 1905, unionskrisens år, visar många nya klubbar överallt i landet och ungsocialismen tycks ha fått en bestående spridning utanför de ursprungliga huvudområdena med enstaka klubbar i de flesta landskap söder om Dalälven. Den starka ökningen av antalet klubbar från 1908 låter i vissa områden dessa enstaka klubbar växa ut till grupper av klubbar. Klubbar finns nu också vid gruvorna i Norrbotten. Före storstrejken kan vi således utom västskåne, som alltså är viktigast trots tillbakagången, och klubbarna i Stockholm och Göteborg räkna med Bergslagsbygden och nedre Dalarna. "Här i Dalarna jäser det runt om i bygderna. Ungsocialismen planterar sig från trakt till trakt", skrev Hinke i *Brand*.³² Stenindustriområdet i Bohuslän var också ett nytt centrum liksom sydöstra hörnet av Småland och Blekinge.

"Ungsocialisterna, som låtit så mycket tala om sig i Bohuslän, har sitt huvudnäste i Lysekiel och dessutom tämligen djupa försänkningar på Malmö och Håle samt dessutom på några mindre platser i mellersta Bohuslän, i norra delen av länets stenhuggerier har de däremot ännu inte vunnit insteg," rapporterade från en resa hösten 1908 Claes Tholin, som tidigare beklätt posten som SAP:s styrelseordförande och därefter blivit LO:s ombudsman.³³

När Tholin senare på våren 1909 kom till Blekinge på en av sina många agitationsresor, fann han de fackliga och politiska förhållandena mindre goda. Efter att trots påstådda sabotageförsök från ungsocialisterna ha hållit 18 möten rapporterade Tholin, att fackföreningarna gick tillbaka främst på grund av de dåliga tiderna och därefter på grund av ungsocialisterna, här av den Schröderska riktningen. "Folkviljan är på samtliga platser mera spridd än Folkbladet, vilket visar hur efterblivet folket är, och hur väl en sund upplysning här behövs".³⁴ Redaktören för *Folkbladet* J. A. Henricsson instämde senare med Tholin på den sista punkten: "Oerhört upplysningsarbete krävs för att avlägsna den råhet, som den Schröderska agitationen frammanat och få fullt samförstånd inom arbetarrörelsen."³⁵

32 *Brand* 16/1 1909, s. 2.

33 Rapport över ombudsman Claes E. Tholins resa 23/11–21/12 1908, dat. 25/1 1909.

34 *Ibid.* 20/3–8/4 1909, dat. 14/5 1909.

35 *Tiden* provnr 1 dec. 1909. "En arbetartidnings historia" (J. A. H-n), s. 22 ff. Juli 1905–febr. 1906 hade Carl Schröder varit redaktör för *Folkbladet*.

- ungsocialistisk klubb
enl. tab. 16
- ▲ utträdd fackförening
enl. bil. 1, motiv 3-5

Hyllinge utträdd arbetar-
kommun

Varje tecken symboliserar
en klubb el. fackförening

Ungsocialistiska klubbar 1909 och ur SAP utträdda oppositionella fackföreningar
juli 1908-juli 1909.

Tabell 16. De ungsocialistiska klubbarnas regionala fördelning 1904–1905 och 1907–1909

Region	1904	1905	1907	1908	1909
H-borg, gruvomr.	1	4	6	8	3
Landskrona omr.	1	1	4	6	2
Malmöomr.	2	3	4	6	3
Lundaomr.	2	2	2	2	1
ÖVR. SKÅNE		1	1	4	2
Halland			1	1	1
Blekinge			1	3	2
Göteborgsomr.	> 1	4	5	3	2
Mellersta Bohusl..			2	2	5
Växjö-Värend					3
Kalmar-Öland		1	1	1	2
ÖVR. SMÅLAND		1		1	3
ÖSTERGÖTL. LÄN		1	1	2	4
ÄLVSBORGS LÄN			1	4	3
SKARABORGS LÄN			1	1	
SÖDERMANL. LÄN			1	1	1
Sthlm	2	2	1	3	5
STHLM S LÄN			1	2	1
UPPSALA LÄN				1	1
VÄSTML. LÄN			2	4	3
ÖREBRO LÄN	1	1	1	1	3
VÄRMLANDS LÄN			1	2	1
GÄVLEBORGS LÄN				1	2
Nederdalarna			1	3	7
V. Bergslagsbygden			1	2	2
Sundsvallsomr.					
Ådalen					
Östersundsomr.					2
Lulebygden					1
Lappl. gruvor				2	2
Gotland					
SUMMA	> 10	21	39	66	67

Anm. Regionsindelningen är baserad på S. De Geer, *Befolkningens fördelning i Sverige*, Stockholm 1919. Vissa sammanslagningar, "ÖVR. SKÅNE" m.fl., av mindre regioner till större har skett.

Källor: "Minneslistor" över mötestider 1904–1905 o. 1907–1908 i *Brand* och för 1907 även i *Nya Folkviljan*, mötesannonser kompl. med klubbar med flera mötesreferat i *Brand* 1909 samt medlemsmatriklar för Skåne, Norrköping och Stockholmsområdet.

Ungsocialisternas antal låg mellan ca 1300 och 5000. De flesta ungsocialisterna fanns i västra Skåne, mellersta Bohuslän, södra Dalarna, Stockholm och Göteborg.

Ungsocialisterna gjorde propaganda för hänsynslösare taktik mot arbetsgivarna och för generalstrejk. De angrep outtröttligt fackföreningsrörelsens högsta ledning för nederlagen 1908. Den ekonomiska krisen, storlockouterna och de fackliga nederlagen skapade en god jordmån för ungsocialisternas propaganda. De ungsocialistiska klubbarna ökade i antal under 1908.

Ungsocialisternas inflytande — hur stort var det? De var endast några tusen, men vi underskattar ungsocialisterna om vi uppskattar deras inflytande strikt efter deras medlemsantal. Som andra revolutionära partier efter dem avsåg de ej att lägga an på massan, ”ty den är den slöa indifferent hopen”,³⁶ utan att som en elit gå i spetsen fram mot revolutionen.

Flykten från de röda fanorna

När den socialdemokratiska kongressen i juni 1908 slutgiltigt hade utslutit Hinke och Schröder, bekräftades brytningen även mellan partiet och ungsocialistiska rörelsen genom att denna omvandlade sig till ett självständigt parti. Det skedde vid den ungsocialistiska kongressen i augusti. Där beslöts, att medlemmarna av alla krafter skulle arbeta för arbetarkommunernas utträde ur SAP, därefter för fackföreningarnas och i sista hand, om inget annat lyckades, skulle ungsocialisterna begagna den nyinförda reservationsrätten mot kollektivanslutningen. Centralkommittén fick i uppdrag att sända ut reservationsblanketter.³⁷ Detta beslut följde *Brand* och propagerade livligt för utträde, samtidigt som tidningen nyhetsmässigt bevakade propagandans verkan bland arbetarkommuner och fackföreningar ute i landet. Under rubriker som ”Ut ur statskyrkan” och ”Mot påvemakten” rapporteras i nummer efter nummer, hur fackföreningar överallt i landet och av alla de slag beslutat utträda ur SAP. I bland omtalas en motivering men oftast inte. Även *Nya Folkviljan* innehåller liknande notiser. Tillsammans blir de ganska många, om man räknar alla från juni 1908 och fram till storstrejken 1909. De ungsocialistiska tidningarna har haft anledning att framställa flykten från socialdemokratien som omfattande och förorsakad av politiskt missnöje. Därför måste notiserna kontrolleras. Två källkritiska frågor uppställer sig:

Var uppgifterna riktiga?

Utträdde fackföreningarna på grund av den ungsocialistiska propagandan?

I några fall bekräftar den socialdemokratiska pressen de ungsocialistiska uppgifterna. Socialdemokratiska partiets årsberättelse nämner resul-

36 Hugo Lindberg vid kongressen 1908. *Kongressprot.*, § 18 s. 12.

37 *SU kongressprot.* 23–25/8 1908, § 23 s. 19 f.

tatet av de ungsocialistiska sprängningsförsöken på vissa platser i landet och partiets styrelseprotokoll bidrager med en uppgift. De socialdemokratiska källorna gör också några tillägg till listan av utträdde. Kontrollmaterialet räcker inte långt; det återstår ändå många fackföreningar att kontrollera. Endast fackföreningarnas protokoll eller protokollen i de arbetarkommuner, som fackföreningarna tillhört, kan i fortsättningen ge svar. Från Sundsvall i norr till Trelleborg i söder, från Lysekil i väster och till Kalmar i öster finns dessa protokollsböcker. Många har räddats undan tidens förstörelse av de folk- och arbetarrörelsearkiv, som enskilda och organisationer bildat runt om i landet. Andra påträffas uppe på vindar, nere i källare, på fackföreningsexpeditioner eller i Folkets hus. För åtskilliga fackföreningar saknas fortfarande kontrollmaterial.³⁸ När man bläddrar igenom protokollsböckerna även för andra än de direkt efterforskade fackföreningarna, kan man läsa, hur förslag om utträde ofta varit uppe och avslagits, men ibland antagits. Ytterligare ungefär ett dussin utbrytare anträffas på så sätt.

Resultatet i fråga om de ungsocialistiska tidningarnas pålitlighet var för dessa hedrande. Av 52 kontrollerade tidningsuppgifter visade sig 9 vara felaktiga. Fyra av dessa kan anses ursäktliga, eftersom fackföreningarna först utträdde, men sedan åter ingick i det socialdemokratiska partiet. För en av de fyra — grov- och fabriks avdelning 8 i Göteborg med över 600 medlemmar — lämnade *Brand* själv meddelandet om dess återgång.³⁹ Att inte alltid en radikal och oppositionell fackförening var lika med en ur partiet utträdde visar mureriarbetsmännens sektion i Malmö, som *Brand* påstod hade gått ur. Den röstade med stor majoritet mot suspensionen av Hinke och Schröder 1906, tecknade andelar i *Nya Folkviljan* 1907, protesterade 1908 mot LO och 1909 mot den egna förbundsstyrelsen, men dementerade i *Arbetet* att den skulle utträtt 1908.⁴⁰

Låt oss nu sammanfatta själva resultatet. 86 fackföreningar med 7 339 medlemmar (vid årsskiftet 1908–1909) hade allt som allt uppgivits som utträdde ur Svergies socialdemokratiska parti. För 55 fackföreningar med 5 956 medlemmar har i olika källor uppgifterna bekräftats. Från diskussionerna, från själva besluten liksom på andra sätt kan motiven för utträdet utläsas.

38 Den omfattande undersökningen har skett inom ramen för forskningsprojektet "Det svenska Klassamhället: Folkrorelserna". Förf. har tillsammans med fil. kand. Len-nart K. Persson, Göteborg, kombinerat egen forskning med arkivinventeringar för projektets räkning.

39 *Brand* 3/10, s. 2 och 26/12 1908, s. 2.

40 Mureriarbetsarnas avd. 3 sektion 1 mötesprotokoll 1906–1909. AAM.

Tabell 17. Ur SAP utträdde fackföreningar 1/7 1908-1/8 1909. Motiv, antal och medlemmar

Motiv	Antal	Medlemmar
1. Särskillnad	1	52
2 Ekon. orsaker	2	164
3 Ungsocialism	18	3 826
4 Ungsocialism + särskillnad	7	288
5 Allmänt missnöje	7	591
6 Särskillnad el. ekon. orsaker men lojala mot SAP	4	374
7 Okänt	16	661
	55	5 956

Anm. En fackförening utträdde redan i slutet av juni 1908.

Källa: Bilaga 1.

Lägger vi samman dem som utträtt helt eller delvis med ungsocialistisk motivering eller under uttryck av allmänt missnöje (3-5 ovan), får vi 32 fackföreningar med 4 705 medlemmar. Bland de obekräftade fanns ytterligare 4 stycken med 179 medlemmar, som enligt *Brand* skulle utgått. Då alla fyra deltog i bildandet av den syndikalistiska SAC 1910 eller omedelbart anslöt sig dit, förefaller *Brands* uppgifter om deras utträde 1908-09 rätt troliga.⁴¹ Huvudresultatet av undersökningen blir att *fackföreningar med ca 4700 arbetare under ca ett år, 1908/1909, gått ur SAP huvudsakligen på grund av ungsocialistiskt missnöje.*

Detta skall inte förstås så att i runt tal 4 700 ungsocialister utträdde. De ungsocialistiska motiveringarna kan ha dolt andra skäl och behöver inte vara gemensamma för alla, som bakom dem röstat för utträde. Dessutom har det funnits partitrogna minoriteter. Voteringssiffror finns ibland, som talar om dessas storlek. Vad röstsiffrorna i de 15 fall vi känner dem, främst säger är, att deltagandet var dåligt. I de större fackföreningarna med mer än 100 medlemmar deltog i undantagsfall hälften, oftast en tredjedel, en femtedel eller ännu färre. Man slöt inte upp i mängd för att upphäva kollektivanslutningen — men arbetarna gick inte heller till mötet för att försvara den. Inget tyder på att de låga röstetalen skulle betyda att ungsocialisterna iscensatt kupper vid fåtaligt besökta möten. Tvärtom — när t.ex. Härnässets stenhuggarefackförening med 103 medlemmar med siffrorna 17-15 till sist bestämde sig, hade frågan behandlats

41 Bildhuggarefackföreningen i Stockholm 48 medl. utträdd 1909,

Bleckslagare-	"	"	Södertälje	21	"	"	"
Järn- o. metall-	"	"	Lindås	15	"	"	"
Stenhuggare-	"	"	Håle	95	"	"	"

vid fyra föregående sammanträden.⁴² Första gången förslag om utträde väcktes, har det ofta bordlagts och ett särskilt möte utlysts.

När frågan väcktes i Borlänge följde arbetarkommunen sin styrelses förslag att stå kvar i SAP och "inte stå som en syförening, utan vara ett parti".⁴³ Men fackföreningarna kunde gå ur kommunen och grov- och fabriksavd. 146 beslöt, "att frågan för att alla skall få tillfälle taga del därav skulle bordläggas tre möten. Men skall behandlas varje möte". Så skedde: vid första mötet var flertalet för att utgå, vid andra var arbetarkommunens ordförande med och citerade både Marx och förvaltare Carlson för att visa att fackföreningen gjorde kapitalisterna en tjänst med att utträda. Alla var nu för att kvarstå, men vid tredje mötet beslöts utträde med siffrorna 17-8 (av 318 medlemmar) och med motiveringen, att politiken var en "specialfråga".⁴⁴

I Kalmar stöttes och blöttes frågan om utträde ur kommunen på samma sätt upprepade gånger i träarbetarnas och i kakelugnsmakarnas fackföreningar. Sedan de ursprungliga majoritetsförhållandena kastats om, kvarstod träarbetarna, medan kakelugnsmakarna utträdde.⁴⁵

Enligt den av ungsocialisterna beslutade taktiken skulle i första hand arbetarkommunen förmås att utgå, i andra hand fackföreningarna och i tredje hand borde reservationsrätten utnyttjas.

Taktiken följdes som vi sett i Borlänge, men arbetarkommunen avvisade förslaget, medan bl.a. grovarbetarfackföreningen gick ur. I allmänhet lyckades inte ungsocialisterna få hela arbetarkommuner att utträda, utan fick nöja sig med fackföreningar. Undantag är arbetarkommunerna Hyllinge och Klagshamn i Skåne. Landskrona — till 1909 säte för den ungsocialistiska centralkommittén — var hårt omstridd. Arbetarkommunens ordförande August Nilsson var CK:s ordförande och den ungsocialistiska klubben var inflytelserik och energisk.⁴⁶ Grovarbetarnas och träarbetarnas fackföreningar motionerade om att arbetarkommunen skulle utträda. Kommunstyrelsen föreslog att frågan skulle avgöras genom omröstning ute i fackföreningarna. De partitrogna motsatte sig detta och yrkade på direkt avslag på motionerna. Den första voteringen, som gick till kommunsty-

42 Härnässets stenhuggarefackförening mötesprot. 17/6 § 10, 3/7 § 9, 13/7 § 8, 3/8 § 10 o. 17/8 1908, § 4. Fackföreningens arkiv, Bro.

43 Borlänge-Domnarvets arbetarkommun mötesprot. 4/10 § 10 och 1/11 1908, § 8 (cit.). FAD.

44 Grov- o. fabriksarb.fbd's avd. 146 Domnarvet mötesprot. 28/10 § 12 (cit.), 4/11 § 4, 25/11 § 3 och 2/12 1908, § 5 (cit.). FAD.

45 Träarbetarnas avd. 50, Kalmar, mötesprot. 19/11 § 5, 7/12 § 5, 22/12 1908, § 4, 4/1 § 4 och 18/1 1909, §§ 5-9. Kalmar arbetarkommuns skrivelser. Prot.utdrag från Kakelugnsmakarefbds avd. 3 ord. möte 22/10 1908, § 3. AAK.

46 *Minnesskrift. Landskrona arbetarkommun 1894-1929*, Hälsingborg 1929, s. 47, 57 f och 63.

relsen, underkändes efter protester. De röstande fick gå åt var sin sida i lokalen och på nej-sidan stod då 92 mot 81 på ja-sidan, som stödde kommunstyrelsen.⁴⁷ Ungsocialisterna började då ta ut fackföreningarna ur arbetarkommunen. Grovarbetarna, träarbetarna och ytterligare ett dussin av kommunens 32 fackföreningar gick ut under 1908, dock inte alla på grund av opposition mot SAP. Landskrona arbetarkommun reducerades till ungefär hälften.⁴⁸

Landskrona var ett undantag. I allmänhet hade ungsocialisterna inte några utsikter alls att få arbetarkommunerna att utträda. I Stockholm t.ex. försökte de inte ens utan inriktade sig direkt på fackföreningarna — andra ledet i den ungsocialistiska planen. Styrelsen för den stora fackföreningen av bokbinderiarbetare föreslog utträde. Sven Persson i *Social-Demokraten* och förbundsordföranden Weidenhainj övertalade mötet att stå kvar i partiet (röstsiffrorna var 82–28). Frågans behandling i denna fackförening är belysande. Diskussionen visar hur olika skäl för utträde kunde samverka: ungsocialism, särskilningsprincipen, ekonomin och kanske inte minst här missnöje med utgången av de fackliga striderna. När det var klart att fackföreningen skulle stå kvar blev reservationsrätten aktuell. Liksom på ett par andra håll i landet var en slags omvänd reservation på tal: de som ville tillhöra SAP skulle anmäla det och betala en extra avgift ovanpå fackföreningsavgiften. Nu gick inte det att ordna konstaterade bokbindarnas styrelse med några bittra ord om hur kollektivanslutningen ”kringskar fackföreningarnas rörelsefrihet”.⁴⁹

Det finns flera exempel på att det tredje ledet i den ungsocialistiska sprängningsplanen, reservationsrätten, utnyttjades. Det går dock inte att bedöma hur många, som reserverade sig. Enligt en utredning på initiativ av 1911 års partikongress skulle antalet reserveranter 1908 ha uppgått till ca 2 600, om man lägger förhållandena 1911 till grund och antar att andelen reserveranter varit konstant mellan 1908 och 1911.⁵⁰

I det föregående har protokollen i korthet fått berätta, hur det gick till på några platser, där förslaget om utträde framfördes. Många fler skildringar skulle kunna anföras, men siffrornas allmänna vittnesbörd säger trots allt mer än ytterligare exempel. Det återstår, att låta siffrorna ge svar på frågorna: när, var och vilka?

47 Landskrona arbetarkommuns mötesprot. 20/10, § 8 och 26/10 1908. AAL.

48 Bil. 1. Jfr även minnesskriften, s. 78 f och *SAP:s årsberättelser* 1908 och 1909. Åtskilliga fackföreningsprot. i AAL belyser striden ute i föreningarna.

49 Bokbinderiarbetarfackföreningens mötesprot. 17/12 § 9, 30/12 1908, § 1 samt 20/1 1909, § 5. AAS. ”Omvänd reservation” var på tal i Grov- och fabriks avd. 8 i Göteborg och i Träarbetarfbds avd. 50 i Kalmar (Göteborgs arb.kom:s styrelseprot. 2/10 1908, § 2 FAG o. Träarb.fbdts avd. 50 mötesprot. 18/1 1909, § 8. AAK.).

50 *SAP:s organisationsfråga*, Stockholm 1913, s. 31 ff.

Från juli 1908 och till och med januari 1909 sker större delen av utbrytningarna, och av de ca 4700 "missnöjda" lämnar ca 3300 SAP under andra halvåret 1908. Det betyder att den oppositionella rörelsen avtog, när våren kom 1909. SAP:s totala medlemsförlust under samma tid visar sig däremot vara lika stor under de två första kvartalen av 1909 — 21 685 — som under de två sista av 1908 — 22 252.⁵¹

Geografiskt återfinns de utträdde fackföreningarna i samma områden som de ungsocialistiska klubbarna: Stockholms stad, Malmöhus-, Kopparbergs- och Bohuslän samt Göteborg i nämnd ordning (jfr kartan s. 148). Dessa områden är också i viss grad självfallna, eftersom de är arbetarrörelsens centra, varför de också bör vara centra för ungsocialismen. Men överensstämmelsen är inte fullständig. Ett för socialdemokraterna så betydande landskap som Södermanland har t.ex. endast en ungsocialistisk klubb och inga utträdde fackföreningar.

Yrkesfördelningen eller rättare sagt fördelningen på olika fackförbund är nästa fråga. Tar man de ca 4700, vars fackföreningar utträtt med ungsocialistisk eller annan oppositionell motivering, fördelar de sig enligt följande:

Tabell 18. Ur SAP på grund av ungsocialism eller allmänt missnöje utträdde medlemmars fördelning på vissa fackförbund.

Förbund	Antal		Proc. av fbd:s medl. i SAP	Proc. av fbd:s medl.
	fackf.	medl.		
Målare	2	637	30,3	24,9
Bageriarb.	1	500	21,7	16,3
Stenhuggare	6	325	14,4	5,5
Gruvarb.	1	361	13,3	8,0
Grov- o. fabriks	8	1 313	6,4	3,3
Järn- o. metall	4	1 195	5,1	3,5
Transport	2	149	1,8	1,6
Träarb.	2	94	0,9	0,8
Övriga (5 fbd)	6	131	—	—
	32	4 705		

Anm. "Övriga". Enstaka mindre avd. utträdde också ur SAP i Maskin- o. eldare-, Typograf-, Textil-, Tunnbindare- samt Sadelmakare- o. Tapetserarefackförbunden. I tab. har endast förbund med ca 100 utträdde redovisats särskilt. "Proc. av fbd:s medl. i SAP" sammanställd efter *SAP:s årsberättelse 1908*, s. 110 ff (medlemsstatistiken 4 kv.). Klassificering efter fbd har skett med hjälp av *Fackföreningsrörelsen III*, s. 14 ff; fbd:s årsberättelser o. minnesskrifter. Procenttalen är approximativa.

Källor: Bilaga 1, *SAP:s årsberättelse 1908*, s. 110 ff o. *Sifferuppgifter och grafiska framställningar över Landsorganisationen och de svenska fackförbunden 1888–1912*, Stockholm 1915, tab. I, s. 8 f (1908).

⁵¹ *SAP:s årsberättelser 1908 och 1909. Sammandrag över medlemsantal (slutsummorna).*

Målare- och bageriarbetareförbunden bestod av mycket stora Stockholmsavdelningar och för övrigt nästan helt av småavdelningar med några tiotal arbetare. När Stockholmsavdelningarna upphävde kollektivanslutningen, blev därför utslaget kraftigt. Samma sak gäller "gruvettan" i Grängesberg. Den hade dock sällskap med kolgruvearbetarnas avdelning i Hyllinge, som tillhörde grov- och fabriks. En mer spridd fördelning har oppositionen bland stenhuggarna med flera stora avdelningar, som brutit med SAP. Flera påstådda utträden av stenhuggare har inte kunnat kontrolleras.

Ser vi efter i vilken grad de förbund, som dominerar utbrytningen tidigare varit kollektivanslutna, finner vi att de utgör två skilda kategorier. Målare, bageriarbetare och metallarbetare hade varit kollektivanslutna till 70–80 procent, men stenhuggare-, gruv- och grovarbetare endast till 40–60 procent.⁵²

Bland de fackföreningar, som utträdde 1908–1909 på grund av ungsocialism eller allmänt missnöje, hade flera tidigare demonstrerat en oppositionell eller radikal inställning. Detta gäller: stenhuggare i Lysekil, Bro Lyse och Ulebergshamn, gruvarbetare i Grängesberg och grovarbetarna i Hälsingborg. Arbetarkommunerna Borlänge–Domnarvet, Hyllinge och Landskrona hör hit. De sistnämnda och fackföreningarna i Bro och Grängesberg hade varit emot suspensionen av Hinke och Schröder 1906.⁵³ Vid storstrejksomröstningen 1907 hade alla med undantag av Landskrona röstat för storstrejk i långt större utsträckning än genomsnittet av landets arbetarkommuner.⁵⁴ Efter utträdet ur SAP har flertalet också lämnat LO och gått till den syndikalistiska rörelsen. Av de 20 fackliga organisationer, som deltog i SAC:s konstituerande möte sommaren 1910, hade med säkerhet fem och troligen ytterligare tre gått ur SAP under 1908–1909. Som deltagare i mötet återfinns vi Hyllinge lokala samorganisation, grovarbetarna från Hälsingborg och gruvarbetarfackföreningen i Grängesberg. Härtill kommer att stenhuggarna i Bohuslän kom att utgöra huvuddelen av SAC under den syndikalistiska organisationens första år.⁵⁵

Ungsocialismen påträffas i alla radikala och oppositionella sammanhang. Ungsocialisterna utgjorde en del av motståndarna till suspensionen, en del av de ivrigaste storstrejksanhängarna, en del av dem som lämnade SAP och bildade SAC. Men i intet fall utgjorde de *alla* oppositionella eller radikala.

52 *SAP:s årsberättelse för 1908*. Medlemsstatistiken (bearbetning).

53 *SAP Cirk. jan. 1907*. Suspensionsomröstningens resultat per 12/1 1907. AAS.

54 *Storstrejksomröstningen 1907*. Protokollsutdragen. AAS.

55 *Protokoll fört vid SAC:s konstituerande kongress å Stockholm folkets hus C-sal den 25–27/6 1910*, Hälsingborg 1910, § 2 s. 1 och *Redogörelse för SAC:s verksamhet från dess bildande intill den 31/12 1910*, Stockholm 1911, s. 7.

Huvudsakligen under hösten och vintern 1908–1909 utträdde fackföreningar främst tillhörande målarnas och bageriarbetarnas, stenhuggarnas och gruvarbetarnas förbund med ett medlemsantal av ca 4700. Bland de utträdde fanns lojala minoriteter, bland de kvarstående fanns missnöjda. Ovanstående siffror representerar det socialdemokratiska partiets medlemsförlust. Det är en minimisiffra: alla uppgivna utträden har ej kunnat kontrolleras, alla utträden har inte i tryck uppgivits för offentligheten. Till detta kommer reservanter — efter en osäker uppgift ca 2600 och den sammanlagda siffran blir ca 7300.

Var flykten från de röda fanorna till ungsocialisternas svarta färger att anse som stor? Låt oss se hur arbetarrörelsens politiska och fackliga ledning uppfattade den.

Krisdebatten

Ungdemokraterna och partiledningen

De ledande parti- och fackföreningsmännens reaktioner på inre och yttre händelser kan inte bedömas fristående från kampen inom det socialdemokratiska partiet mellan "de unga" och "de gamla". Motsättningen dem emellan hade utvecklats efter unionskrisen 1905. Då rådde krigsstämning i vissa borgerliga kretsar. Den möttes från ungdomskratiskt och ungsocialistiskt håll med en tilltagande anti-militaristisk propaganda. "Ned med vapen" var parollen. Myndigheterna svarade med åtal och den liberala regeringen stiftade lagar mot anti-militaristisk propaganda, de s.k. Staaflagarna. Utvecklingen medförde, att ungdomdemokraterna fick en radikalare ståndpunkt i försvarsfrågan än partiet och att vänstersamverkan blev en stridsfråga inom SAP. Staaflagarna blev ett förräderi mot demokratin och Staaffliberalerna förrädare, som man inte ville ha att göra med. "Bort med de liberala!" formulerade Fredrik Ström stridsropet i ungdomsförbundets månadstidskrift *Fram* i juli 1906.¹ Samtidigt prövades möjligheten av en återförening med ungsocialisterna, men utan resultat.

En annan punkt, som är viktig i detta sammanhang och där vissa ungdomdemokrater hade en annan uppfattning än partiledningen, var suspensionen av Hinke och Schröder i november 1906. En del ungdomdemokrater liksom en del äldre radikala partimedlemmar som August Palm, var emot åtgärden som sådan, fast än de ogillade ungsocialisternas politik. Fredrik

1 *Fram* nr 7 juli 1906, s. 4 ff.

Ström skriver till Hjalmar Branting strax innan omröstningens avslutande, att kongressen borde fått ta ansvaret och stå risken.

”Det är också min tro att partiet icke går starkare ur striden än det var. — — — Vad som är säkert är att suspensionen, men framför allt den i mitt tycke alldeles för hetsiga krigföringen som en del partitidningar fört mot ungsocialismen, verkat synnerligen upprivande och illa bland stora massor av den *soc. dem.* ungdomen, och det vill till ett duktigt arbete att läka de sår, som där gingo upp och behålla denna utomordentligt präktiga ungdom kvar på de klara linjerna. Dock tror jag att detta kan lyckas genom hänsynsfri, radikal *soc. dem.* politik. Framför allt genom ett hårt krig i riksdagen och i pressen mot de liberala.”²

Ström hade själv inget till övers för ungsocialisterna.³ I ett brev i slutet av augusti 1908 från Z. Höglund ber denne Ström att låta hinkarna vara i fred, nu när valet snart är över. De är ju också människor.⁴ Höglund hörde till dem som på kongressen 1908 röstade emot ungsocialisternas definitiva utslutning. Ungdemokraterna i Göteborg skulle ha varit emot utslutningen och gått fram med gemensam lista inför kongressvalet tillsammans med ungsocialisterna.⁵ Partikongressen i juni 1908 där ungdomokraterna kraftigt hävdade sig och en radikalisering av försvarsprogrammet skedde, hälsar Z. Höglund som en seger. I brev till Ström skildrar han också sin och ungdomokraternas strid mot ”de gamle”, i Göteborg representerade av A. C. Lindblad, som blivit utslagen av Z. vid partistyrelsevalet.

Under 1908 lades grunden till en ny motsättning både gentemot partiledningen och inom själva ungdomsrörelsen. *Stormklockans* entré förbereds. Förmodligen kommer Einar Ljungberg, Hjalmar Gustafsson, Richard Sandler och han själv att starta en oberoende veckotidning, skriver Z. i slutet av april till Ström. Samarbetet med Per Albin Hansson som var ordförande för förbundet och satt i Malmö som redaktör för *Fram*, syntes honom omöjligt, ”förresten kommer nog barbaren att följa de gamle, när det kommer till kritan”.⁶

Ungdomsförbundet stod organisatoriskt fritt vid sidan av partiet, ett förhållande som i januari 1908 var på tal i partiets verkställande utskott. Partisekreteraren hade gjort en utredning, som visade, att av 400 ungdomsklubbar och över 20 000 ungdomsklubbister tillhörde endast 14 klubbar och 260 medlemmar SAP genom arbetarkommunerna — en stor del var dock anslutna genom fackföreningarna. Branting uttalade vid detta till-

2 Ström till Branting 4/1 1907 (Ströms kurs.). Hjalmar Brantings samling. AAS. Jfr ds till Carl Lindhagen 22/11 1906. Carl Lindhagens samling, Stockholms stadsarkiv.

3 Ström till Branting 24/7 1908. AAS.

4 Höglund till Ström 31/8 1908. Fredrik Ströms samling, GUB.

5 J. Andersson, *Rebell i klassamhälle och välfärdsstat. En syndikalistiskt minnen*, Stockholm 1961, s. 45.

6 Höglund till Ström 9/6, 18/6, 19/6 (cit.) och 30/4 (cit.) 1908. GUB.

fälle att "det var oegentligt som det nu var: Ungdomsförbundet söker träda fram som ett likvärdigt parti vid sidan av partiet . . ."7

De anförda citaten är en kort presentation av ungdomsförbundets mot-sättning till partiledningen och belyser något förhållandena mellan ett par av de senare deltagarna i "krisdebatten". Det råder inget tvivel om att ungdomsförbundet 1908-1909 var en politisk opposition inom partiet: främst i frågan om den parlamentariska taktiken (samverkan med liberalerna eller ej), därefter i fråga om det militära försvaret och till en mindre del i fråga om uteslutningen av ungsocialisterna.⁸

Var ungdomsförbundet i fråga om den fackliga taktiken i opposition mot LO:s ledning?

Det är de politiska frågorna, som dominerar ungdomdemokraternas intresse, inte de fackliga. Åtminstone är det så i det begränsade källmaterial, som stått till förfogande: breven till Fredrik Ström och tidningarna *Stormklockan* och *Fram*. Endast ett brev till Ström från Per Albin Hansson under den vilda kommunalarbetarstrejken i Malmö kommenterar den fackliga kampen. Per Albin anser för sin del att arbetarna inte kunnat handla annorlunda, men det betyder i och för sig ingen facklig opposition från hans sida.⁹

I *Stormklockan* och *Fram* behandlas mer undantagsvis den dagsaktuella situationen på arbetsmarknaden. Vanligare är principiella inlägg om syndikalism, generalstrejk och fackföreningsrörelsens organisationsformer — alltid under klart avståndstagande från den ungsocialistiska propagandan.

De stora konflikterna 1908 behandlar Z. Höglund i artikeln "Krisen inom arbetarrörelsen" i *Stormklockans* första nummer i december. "Nederlaget var i somras oundvikligt av tre skäl: de dåliga ekonomiska konjunkturerna samt arbetsgivarnas utomordentligt starka organisation, som inte motvägdes av en även *anfallande* Landsorganisation. Under sådana omständigheter kunde det ju ej gärna vara klokt att till ett omfattande fackligt nederlag lägga ett politiskt — så har ledarna resonerat, det är sant. Och detta resonemang stöder sig på en noggrann kännedom om läget. Men den frågan står naturligtvis ändå fri: om det icke i alla fall varit bättre att slå ett stort slag, låt vara utan hopp om seger så dock med bibehållen ära och med det resultatet, att man skaffat sig respekt av motståndarna — hade icke det varit bättre än att utlämna hela regementen på nåd och onåd åt fienden och därigenom sprida modlöshet och förbittring inom de egna leden?" Denna modlöshet, senast närd genom bokbinderikonfliktens snöpliga slut, har ungsocialisternas agitatorer väl förstätt utnyttja.¹⁰

7 SAP VU:s prot. 30/1 1908, § 5.

8 Jfr T. Lindbom, s. 126 f.

9 Hansson till Ström 31/8 1908. GUB.

10 *Stormklockan* provnr 1 dec. 1908, s. 2 (kursiv. i tidn.).

Z. Höglunds åsikter skulle inte få stå oemotsagda. En insändare "direkt från arbetarhåll" av Rob. Söderlund, Kiruna: "*Utan hopp om seger* skulle vi ha satt vårt mångåriga och mödosamma arbete på spel för att bibehålla äran! Jag hade trott att den nutida arbetarklassen växt ifrån det ordet äran; det anstår — tyckes det mig — åtminstone inte socialdemokratin att gå i strid för något så värdelöst.

Och så respekten — respekt för en slagen motståndare! . . . Ja, mig förefaller denna respekt högst tvivelaktig". Z. svarade, att han blivit misstolkad, påstod att äran och respekten nämnts endast i förbigående, och att han funnit det naturligt att många hellre velat slåss än utelämna hela regementen etc. F.ö. trodde han nog i alla fall, att arbetsgivarna skulle blivit betänksamma för nya jättelockouter.¹¹

En ungdomdemokrat, som inte delade Z:s mening, var Karl Kilbom, som i en artikel i mitten av juni 1909 om de fackliga organisationsformerna erkände, att arbetarna ej 1908 varit mogna för en storstrejk.¹²

Att döma av det föregående — vilket dock är att döma efter lite — fanns det ingen facklig opposition bland ungdomdemokraterna.¹³

Partipressen tar upp krisen till diskussion

I de socialdemokratiska tidningarna finns under 1908 och 1909 en propaganda mot allt vad anarkism, ungsocialism, generalstrejk och syndikalism heter. Det är en kritik både mot ungsocialisternas idéer och uppträdande i konkreta fall. Arsenalen förstärks ibland med exempel från utlandet. Gentemot den borgerliga pressen avsvär socialdemokraterna sig allt ansvar för ungsocialismen. Utöver den allmänna motpropagandan förs emellertid en diskussion om ungsocialismen förorsakat en kris.

Den tidning bland partiets dagliga, som mest ingående tar upp själva krisen och organisationernas avfall från socialdemokratin är *Arbetet* i Malmö. Dess huvudredaktör August Nilsson var en av de socialdemokratiska riksdagsmännen. I en ledare den 21 oktober "En kris"? konstaterar han, att separatisterna på många ställen lyckats och att åtskilliga organisationer lyssnat till de hinkeanska siréntonerna och lämnat partiet. Krisen står i närmaste samband med de fackliga striderna 1908. När det inte blev generalstrejk, ansåg de stridslystna, att de fackliga intressena uppfjorts för de politiska — för att rädda riksdagsvalen. Det var förstås

11 Ibid. 6/2 1909, s. 2 (kursiv. i tidn.).

12 Ibid. 12/6 1909, s. 3.

13 Ett säkert uttalande om ungdomdemokraternas inställning till den fackliga politiken är inte möjligt annat än efter en ingående undersökning främst av klubbarnas mötesprotokoll.

lögn, men hinkepressens lögner repeterades av den reaktionära sensationspressen och så blev de trodda även där. man haft rätt att vänta bättre. Det återstår att se om krisen skall bli allmän och så våldsam, att arbetarnas gamla och i det stora hela goda organisationsformer splittras i småsmulor.¹⁴

August Nilssons ledare återges i *Social-Demokraten* och C. N. Carleson, redaktör där men tillfälligt med adress Långholmen, skriver om den i ett brev till Fredrik Ström några dagar senare. Vilken åsikt har Ström om utbrytningarna? Carlesons egen åsikt är att missnöje med den fackliga ledningen nog inte räcker som förklaring. "Det finns — säga vad man vill — en *klick* i hela rörelsen, vars huvuden är B-g (Branting), L-t (Lindqvist) och W-n (partisekreterare Wickman), som allt mer retar och utmanar. Jag vet väl vad jag ofta känner själv när tankarna går åt det hållet." Klickens hegemoni måste brytas, om det skall bli ren och klar luft i partiet, annars spränger sig den ena organisationen ut efter den andra; ledningens exklusivitet skapar en grumlig orostämning, där de svurna fienderna — Hinkeelementen — bedriver sitt framgångsrika fiske. Carleson söker krisens orsak där hans eget missnöje finns. Han antyder också att han använt faran för sammanhållningen inom partiet som argument mot Wickman redan efter en Hinkedebatt på Gillessalen i Uppsala 1906.¹⁵

Wickman fick själv lägga fram sin syn på sammanhållningen i en intervju ett par dagar senare. Han trodde inte splittringssträvandena var särskilt utgrenade, en sporadisk stämning, dels på grund av sommarens stora konflikt, dels på grund av uteslutningen av Hinke och Schröder.

Ernst Söderberg, LO:s kassör, som samtidigt intervjuades påpekade, att både ideella och principiella skäl samverkade med de ungsocialistiska.¹⁶

De "principiella" varnas av partipressen för att ge sitt stöd åt ungsocialisternas utbrytningssträvanden. Man pekar på den nyinförda individuella reservationsrätten mot kollektivanslutningen. Den gör organisationernas utbrytning omotiverad; denna är ett attentat mot arbetarrörelsen i lönnedom planlagt på ungsocialisternas kongress i somras enligt vad *Arbetet* kunnat avslöja. Jublet i kapitalistpressen borde vara varning nog — arbetarklassens fiender spelas i händerna! De borgerliga bladen söker blåsa upp krisens proportioner.¹⁷ Detta var i korthet vad partitidningarna sade direkt mot utbrytningarna. För kollektivanslutningen och den politiska kampens nödvändighet vid sidan av den fackliga talade man också, liksom om LO:s organisationsfråga.¹⁸

14 *Arbt* 21/10 1908, s. 2 (N-n). Jfr *SocD* 24/10 1909, s. 2.

15 Carleson till Ström 24/10 1908 (kursiv. Carleson). GUB.

16 *Arbt* 26/10 1908, s. 2 (återgiven ef. DN).

17 *Arbt* 22/10 s. 2 och 11/12 1908, s. 2, *Ny Tid* 17/10 s. 3 och 5/11 1908, s. 5 (ef. *Skån. Social-Demokraten* P. A. Hansson).

18 *Arbt* 22/10 1908, s. 2, *SocD* 9/11 s. 3 och 19/12 1908, s. 6.

Korta notiser om fackföreningarnas beslut, när utträde föreslaggits, förekommer. Ibland väcker någon utbrytning större uppmärksamhet, som när Stockholms målafackförening med ca 600 medlemmar beslutade gå ur. Att Stockholmsmålarna blivit mer observerade beror antagligen på att det var en stor fackförening och att beslutet skulle underställas ytterligare en instans, generalförsamlingen, varför det fanns en möjlighet att riva upp det. Det gick dock inte.

Stenhuggarna i Bohuslän och *Lysekils-Kuriren* låg inom *Ny Tids* intresseområde. Ungsocialisterna har lyckats ganska bra står det i ett Lysekilsbrev i början av november. I andra brev rapporteras efterhand om ungsocialistiskt vanstyre i fackföreningarna och om *Lysekils-Kurirens* tragiska undergång i händerna på ungsocialisterna.¹⁹

I *Stormklockans* första nummer slog Z. Höglund som redan nämnts larm om krisen inom arbetarrörelsen och gav order: "Rättning vänster"! Krisen blev följetong i den nya tidningen genom att läsarna inbjöds till debatt om Höglunds inledande krisartikel. Höglund började med att slå fast: "Vi stå inför detta allvariga faktum: den socialdemokratiska arbetarrörelsens pågående söndersplittring. — Det är farligt att bagatellisera saken, som man synes göra på ledande håll. Man har känt sig så tryggt efter utslutningen av Hinke Bergegren och det andra svarta fåret. Nu vilar man sig efter segern. Men det kan hända, att man somnat vid Narva och kommer att vakna vid — *Poltava*." Krisen hade tre orsaker: för det första, utslutningen: socialdemokraterna får ändå bära hundhuvudet för ungsocialisternas gärningar t.ex. Amalthea och utslutningen har satt de underjordiska elementen i partiet i mångdubbel rörelse; för det andra, de fackliga nederlagen (se s. 159 f.); för det tredje, "den trånga, kalkborgerliga anda, som smugit sig in i rörelsen", dvs. ledningens försiktighet och kompromisser. De botemedel Z. Höglund rekomenderar, är först och främst "mer socialistisk upplysning, större rörelsefrihet och en allmän rättning vänster".²⁰

Samma månad, december 1908, kom också provnummer 1 av tidskriften *Tiden* ut. Branting skrev där, att den fackliga situationen skapat en oro, som var farlig när arbetsgivarna stod anfallsberedda. Oron fanns särskilt bland organisationernas många nya medlemmar — en synpunkt som Branting delade med speciellt Ernst Söderberg.²¹

19 *Ny Tid* 3/11 s. 5, 21/11 1908, s. 8, 5/3 s. 5, 22/5 s. 6 och 12/6 1909, s. 3.

20 *Stormklockan* provnr 1 dec. 1908, s. 2 (kursiv. i tidn.).

21 *Tiden* provnr 1 dec. 1908, s. 1 ff (ang. Söderberg jfr s. 164).

Partistyrelsen sammanträder

I det föregående har framdragits uttalanden om krisen huvudsakligen från de socialdemokratiska tidningarna. Innan vi söker analysera dem, skall vi se hur krisen behandlades inom arbetarrörelsens huvudorganisationer.

Inom LO framställde transportarbetarnas representant Oscar Eriksson den 17 november frågan: "Kan och bör någon åtgärd från representantskapets sida vidtagas i syfte, att förhindra den utbrytning från partiet, som f.n. pågår inom landet?" Lindqvist och Söderberg ansåg frågan höra hemma hos partistyrelsen, då det var partiet det gällde. Andreasson och G. Björklund ville däremot att frågan skulle tas upp, eftersom LO enligt stadgarna var skyldig att verka för anslutning till partiet. Med 15 röster mot 12 beslöts att ej upptaga frågan.²²

Frågan kom i stället upp på partistyrelsens nästa sammanträde. Av ett brev från Per Albin Hansson att döma önskade ungdomsförbundet, att partistyrelsen sammankallades för att behandla krisen.²³

Socialdemokratiska arbetarepartiets styrelse sammanträdde den 5 december 1908. Under denna och förmiddagen följande dag behandlades riksdagsgruppens taktik vid den stundande riksdagen. Ström och Carleson ville ha mer demonstrationspolitik och en Adolf Hedins djärvhet i gruppens framträdande. Inställningen till en ev. ny liberal regering borde bero på om Karl Staaff var med eller ej, hans utelämnande borde ställas som villkor av socialdemokraterna, krävde Ström och Höglund. Branting försvarade Staaff och ansåg det omöjligt att få bort Staaff, som hade sitt partis stöd. Det senare ansåg flera av styrelseledamöterna, som dock helst velat slippa Staaff. P. A. Hansson var på den linjen. Efter votering fick Branting som han ville. Z. Höglund reserverade sig och sade sig skola frondera. Motsättningarna inom styrelsen hade således redan kommit i dagen, när man på eftermiddagen den 6:te tog upp krisen inom partiet.

Z. Höglund inledde med att säga det som står i hans krisartikel. Krisens orsaker: suspensionen, de fackliga nederlagen, kompromissandet — krisens botemedel: upplysning, tolerans, rättning vänster. Z:s tolkning av krisens orsaker var en direkt utmaning mot den äldre gruppen kring Branting. Den gick också i svaromål.

Suspensionen var ingen egentlig orsak, ansåg t.ex. Herman Lindqvist, A. C. Lindblad och Thorsson. Lindblad menade, att krisen var en internationell företeelse och att en tillfällig maktlöshet gett "hinkeanismen" vind i seglen. För Ernst Söderberg var suspensionen en "kulturgärning". Inte ens Fredrik Ström ville hålla med Z. om uteslutningens följder, men Ström ansåg att många trodde som Z.

²² LO Prot. över 18:de representantskapet 15-17/11 1908, § XI.

²³ Hansson till Ström 17/11 1908. GUB.

Att de fackliga striderna varit nederlag och orsak till utbrytningen ville inte LO:s ordförande gå med på. Lindqvist förklarade varför sommarens lockout undvikits. Per Axelsson, *Örebro-Kurirens* redaktör, såg däremot i de fackliga nederlagen en orsak till missnöjet. Carlsson från Norrbotten berättade, hur arbetarna i somras i hans landsända velat ha generalstrejk och känt sig förrådade av ledarna, när det inte blev så. "Bäst vore att låta arbetarna gå i strid och etablera en generalstrejk för att göra slut på denna agitation." Utan att direkt ta ställning till de fackliga striderna tog Söderberg upp organisationernas oerhörda tillväxt och de stora förväntningarna som ej kunnat infrias.

Särskillnadsfrågans behandling på sommarens partikongress var en orsak till utbrytningen, som Lindqvist förde fram. Z. Höglund instämde på den punkten. Neuman ansåg, att en följd av utbrytningen måste bli, att organisationsformerna togs upp vid nästa kongress. Ernst Söderberg ville ha nya organisationsformer i beredskap för dem, som ville tillhöra SAP även sedan deras fackföreningar gått ur. Därmed skulle finnas en stomme till ett nytt parti färdig till nästa kongress.

Påståendet att kompromissandet och den försiktiga taktiken från ledningens och riksdagsgruppens sida var en orsak till krisen, bemöttes av Branting och Lindqvist. Ström stod här vid Z. Höglunds sida: Riksdagsmännen stod i brännpunkten för ungsocialisternas propaganda och skulle genom ett annat uppträdande kunna motverka den. Per Albin teg.

Bedömningen av utbrytningens styrka och omfattning var något olika hos de talare, som gick in härpå. Herman Lindqvist tyckte att "något måste göras mot splittringen", men avslöjade inte om han ansåg den allvarlig eller ej. Ström sade, att ungsocialisterna allt mer fick in sitt folk i fackföreningarnas styrelser och Carlsson från Norrbotten gav en dyster skildring av hur ungsocialisterna i hans landsända vunnit mark och hur i alla fackföreningarna förelåg motioner om utträde.

Enligt Wickman var däremot Bohuslän på väg tillbaka till partiet och Klagshamn den enda arbetarkommun som gått ur. Flera andra, som Nils Persson, Hälsingborg, A. C. Lindblad och Per Axelsson, ansåg inte heller att utbrytningen var så farlig.

När det gällde Z:s krav på ökad tolerans och rättning vänster som botemedel, stod naturligtvis även här han och Ström mot Branting — Lindqvist. Det enda botemedel alla kunde enas om, var ökad upplysning. Olika åtgärder i den vägen föreslogs. Höglund ville ha en ny funktionär att sköta partiets förlagsverksamhet, och liksom i krisartikeln kritiserade han förlaget. Wickman försvarade, men lovade utredning till årsmötet. Lindqvist var på samma linje. Söderberg och Per Axelsson tyckte att ett förlag för ungdomsrörelsen och ett för partiet var ett för mycket och att de borde sammanslås. Ström ville ha ett manifest, men Branting var emot

och ansåg, att ungsocialisterna då skulle jubla. Wickman föreslog ett cirkulär, vilket Hansson i Lund motsatte sig med motiveringen, att ett cirkulär till arbetarkommunerna med maning att hålla ögonen på ungsocialisterna skulle verka splittrande.

Besluten blev följande: med "övervägande majoritet" avslag på Ströms förslag om manifest; med 13 röster mot 6 bifall till att sända ett förtroligt cirkulär till arbetarkommunernas styrelser;²⁴ enhälligt bifall till ett förslag av Ingvarsson och Thorsson att gemensamt med distriktsstyrelserna sätta igång ett intensivt upplysningsarbete för att motverka splittringstendenserna.

Z. Höglund tog tillbaka sitt förslag om tillsättande av en ny funktionär för förlagets verksamhet, sedan Wickman lovat förslag härom till årsmötet.²⁵

Ungdemokraterna Höglund och Ström hade tolkat orsakerna till och botemedlen för krisen i enlighet med den socialdemokratiska politik de ville ha. Partiledningen, främst Branting och Lindqvist, bemötte dem utifrån sina åsikter om socialdemokratisk taktik. Krisen användes således i den inre partistriden.

Någon ytterligare intern debatt om krisens orsaker och omfattning ägde inte rum efter årsskiftet. I breven till Fredrik Ström från Per Albin och Z. Höglund reflekteras huvudsakligen dragkampen mellan dessa tre. Liksom Per Albin skriver till Fredrik Ström, att det "spirar frö till en splittring av arbetarrörelsen farligare än tio hinkeanska rörelser", skriver Fredrik Ström till Hjalmar Branting: "En fara långt större än all ungsocialism i världen ser jag däri för en enhetlig svensk socialdemokrati: Utvecklingen ute bland massorna går åt vänster, . . ." Framhävandet av den inre splittringens allvar jämfört med splittringen genom ungsocialisternas utbrytning blir ett argument för både Per Albin och Ström i kravet på anslutning till brevskrivarens egen ståndpunkt, Ström i försvar inför Branting för vad han skrivit om riksdagsgruppen och remissdebatten, Per Albin i försök att knyta Ström till sig gentemot Z. Höglund.²⁶

Den fortsatta diskussionen våren 1909

En yttre krisdebatt fortsatte huvudsakligen i *Stormklockan*. Thorvald Zetterling, agitator för ungdomsförbundet och medarbetare i *Nya Samhället* i Sundsvall anser, att kris är en för stark beteckning för den "minimala oro" ungsocialisterna lyckats åstadkomma.²⁷

24 Ej återfunnet bl. SAP:s cirk.

25 SAP Styrelseprot. 5-7 dec. 1908, § 7 (sekr. Lindbäck o. Weidenhainj; ordf. N. Persson; A. C. Lindblad var närvarande som suppleant).

26 Hansson till Ström 7/1 1909. GUB; Ström till Branting 28/1 1909. AAS.

27 *Stormklockan* 2/1 1909, s. 3 (ef. *Nya Samhället*, sign. Th. Z-ng).

Kata Dalström skriver däremot, att det inte torde vara mer än en mening om att arbetarrörelsen f.n. befinner sig i en allvarlig kris. Om orsakerna härtill håller hon med Z. fränsett suspensionen, som helt enkelt var nödvändig. Det är för Kata "solklart" att sommarens så olycksbringande lönestrider bidragit till förvirringen och missnöjet. "Rättning vänster" har hennes gillande: "Den ungsocialistiska rörelsen skulle aldrig fått den vind i seglen, den nu har, ifall ej 'försiktighetens gula hy fått uttränga hoppets röda rosor' från vårt *dagliga arbete*." Ytterligare en insändare i samma nummer som Kata anser splittringen vara ett faktum och orsakad av ledningens "kättarförföljelse".

A. W. Åberg, presenterad som känd partivän från Stockholm, fann orsaken i särskillnadspropagandan, börjad av järnarbetarna. När sedan partikongressen beslöt en annan slags särskillning, blev måttet rågat. Hinke och Schröder hade troligen gått själva och då ej tagit så många med sig som nu faktiskt skedde. En annan orsak var den lama riksdagstaktiken. August Palm hade krävt ett mellanparti, som kunde stävja kompromisserna till höger och handlingspropagandan till vänster. *Stormklockan* skulle kunna bli organ för ett sådant parti, menade Åberg,²⁸ Balansen mellan de olika riktningarna var en tanke som föresvävade också Z. enligt vad han berättar i sina minnen.²⁹

Krisdebatten fortsätter ännu i flera nummer men rör mest taktiken — i synnerhet riksdagstaktiken. När Fredrik Ström den 1 maj nämner ungsocialisterna är det också för att framhålla, hur den nuvarande riksdagstaktiken gör det lätt för dem. Fabian Månsson tar dagarna före storstrejken upp frågan, om förtroendemän bör sitta i riksdagen, till allvarlig granskning och polemiserar mot Per Axelsson i *Örebro-Kuriren*, som avfärdat frågan som hinkeanism.³⁰ En mellanställning i frågan: kris eller inte kris intar en skribent, Nils Bierke, i januarinumret av *Fram*: utbrytningarna står inte i proportion till ansträngningarna, men de skall inte allt för mycket bagatelliseras. Orsaken till att de lyckas är den bristande upplysning bland arbetarna om vad som är socialistisk politik. En insändare i den efterföljande debatten, i aprilnumret, fann däremot orsaken vara bristande *facklig* upplysning och diskussion i den fackliga organisationsfrågan. Detta visade händelserna under 1908.³¹

Att krisdebatten inskränker sig till ovan angivna artiklar betyder inte att det för övrigt var tyst i *Stormklockan* och *Fram* om ungsocialisterna. Både principiell och konkret polemik mot deras idéer och handlingar förekommer. Men deras roll i partiets inre förhållanden diskuteras inte längre.

28 Ibid. 9/1 s. 2 (kursiv. i tidn.) och 16/1 1909, s. 3.

29 Z. Höglund, *Minnen i fackelsken* I, Stockholm 1951, s. 137.

30 *Stormklockan* 1/5 s. 2 och 31/7 1909, s. 2.

31 *Fram* jan. s. 10 f och april 1909, s. 14 (sign. Sim. S.).

Krisdiskussionen våren 1909 var en efterdyning från hösten och vintern. Den hade börjat i oktober 1908. Det var då reservationsrätten trädde i kraft. Artiklar hade publicerats också i november och december i partipressen. Efter nyår var det egentligen endast ungdomdemokraternas tidningar, som sysslade med krisen — främst *Stormklockan*. Fackföreningarnas utträde hade också störst omfattning under hösten 1908.

Det talades mindre om krisen. Gjorde man mer åt den? Hur omsattes partistyrelsens beslut i december i verkligheten? De nu föreliggande källorna ger inte besked. Däremot finns det i partistyrelsens protokoll en rapport om Bohuslän, ett av de hårdast drabbade områdena. Socialdemokraterna hade börjat slå tillbaka mot ungsocialisterna och återtagit majoriteten i Lysekils arbetarkommun och i *Lysekils-Kurirens* tidningsstämma. Men tidningen hade strax gått i konkurs. Nu ville distriksstyrelsen starta en ny tidning. Det var därför rapporten kommit till. Partistyrelsen var välvillig men osäker på de ekonomiska möjligheterna. Wickman reste till Lysekil och rapporterade vid hemkomsten, att det nya tidningsföretaget redan var på väg. Partistyrelsen beslöt avvakta ev. framställning om hjälp.³²

Det i början av detta kapitel framkastade påståendet, att bedömningen av arbetarrörelsens läge präglades av striden mellan partiledningen och ungdomdemokraterna, har besannats. Vi måste ha detta ständigt för ögonen vid en analys av de olika uttalandena.

En rad orsaker till missnöjet inom arbetarrörelsen framfördes. Två av dessa orsaker, suspensionen av ungsocialisterna och den kompromissbetonade taktiken, var kontroversiella. De framfördes enbart av ungdomdemokrater, som speciellt tryckte på den felaktiga taktiken.³³ De orsakerna innebar anklagelser mot partiledningen, som vidtagit suspensionen och drev partiets taktik. De tillbakavisades bestämt av partiledningens män.³⁴ I motsatt fall hade dessa följdriktigt måst acceptera den taktik ungdomdemokraterna förordade.

Tre andra orsaker: de fackliga nederlagen, särskilnadsfrågan och den bristande upplysningen bland arbetarmassorna, var inte i samma mening tvistiga. De framfördes både från ungdomdemokratiskt håll och från kretsen kring partiledningen.³⁵

Om krisens omfattning och allvar rådde delade meningar. Det kan bero på att man vid försök till opartisk bedömning verkligen kom till olika

32 SAP Styrelseprot. 10/6 och 18/6 1909, § 2 resp. § 6.

33 Suspensionen: Z. Höglund o. A. W. Åberg; kompromisstaktiken: Z. Höglund, Ström, Carleson, Kata Dalström o. A. W. Åberg.

34 Suspensionen förnekades av Lindqvist, A. C. Lindblad o. Thorsson; kompromisstaktiken av Branting och Lindqvist.

35 Fackliga nederlagen: Branting, Aug. Nilsson, Z. Höglund, Wickman, Kata Dalström, Per Axelsson m.fl. — förnekades av Lindqvist.

resultat. Men det kan också hänga samman med den inre motsättningen. Ansåg man som Z. Höglund, att krisen förorsakats av partiledningens felaktiga politik, kunde det ligga nära till hands att se allvarligt på den. Partiledningen kunde å sin sida försvara sig både genom att förneka att det var något fel på den förda politiken och genom att förringa krisen.³⁶ De samtida socialdemokraternas uttalanden går inte att lägga till grund för en uppskattning av krisens omfattning. Endast siffror över de arbetare, som i missnöje vände socialdemokratins ryggen, kan ge ett någorlunda säkert svar.

LO:s organisationsfråga

Talade man mindre om krisen inom partiet under våren 1909, så talade man troligen mer om Landsorganisationens omorganisation. Det var den viktigaste frågan inför den kongress, som skulle hållas i augusti. Av 151 motioner i ca 25 olika ämnen behandlade 48 LO:s organisation.³⁷ De olika förslagen, de många tidningsartiklarna och diskussionerna skall inte tagas upp till behandling här.³⁸ Ett faktum skall emellertid framhållas och det är, att både i åtskilliga av kongressmotionerna och i andra sammanhang förklarades de fackliga nederlagen med att organisationsformerna var olämpliga. På så sätt förbands krisen inom arbetarrörelsen med organisationsfrågan inom fackföreningsrörelsen. Tholins rapporter vittnar därom:

”Då tanken på nya organisationsformer överallt inom fackföreningsrörelsen diskuterats, har jag även nödgats ingå på detta ämne. Dessa tankar har överallt framkommit till följd av förra årets motgångar och arbetsgivarnas övertag för närvarande.

Våra medlemmar är som bekant ej vana vid några motgångar, utan tror att felet ligger hos ledningen, samt i formen av våra organisationer. Och ungsocialisterna, som satt som sin uppgift att riva sönder allt vad vi byggt upp, underblåser med fanatisk glöd dessa tankar.”

Skåningarna, som enligt Tholin var praktiska människor, hade emellertid börjat söka efter medel att bekämpa den värsta fienden — arbetslösheten. Tholin ansåg själv, att ”till nästa gång vi drabbas av eländet, måste vi vidtaga några åtgärder för att lindra nöden och behålla våra medlemmar.”³⁹

36 Uppfattningen var på denna punkt varierande både bland ungdomdemokraterna och i partiledningen. Krisens omfattning — stor: Z. Höglund, Aug. Nilsson, Kata Dalström, ev. Ström och Lindqvist — liten: Wickman, A. C. Lindblad, N. Persson, i Hälsingborg, Per Axelsson och Thorvald Zetterling.

37 *Motioner till LO:s 5:e ord. kongress i Stockholm 16–22/8 1909*, Stockholm 1909.

38 Organisationsfrågan under denna tidsperiod undersöks av en annan forskare. Westerståhl har tidigare skildrat den i ett längre perspektiv.

39 Rapport över ombudsman Claes E. Tholins resa 2/2–20/3 1909, dat. 12/5 1909. Vid järn- och metalls samt grov- och fabriks kongresser i början av april resp. början av juni 1909 framfördes kritik både mot den fackliga taktiken och mot

Krisens karaktär och omfattning

Hjalmar Branting och C. G. T. Wickman satte någon gång 1909 sina namn under följande uttalanden i partiets årsberättelse för 1908: "Det är under sådana förhållanden (arbetslösheten) ett synnerligen vackert resultat att slutsiffran i partiets medlemsantal icke minskats med mer än 16 191 — — — Obetydligheten i denna lilla tillfälliga nedgång är så mycket mera beaktansvärd som partiet under senare delen av 1908 varit utsatt för systematiska *söndersprängningsförsök* från ungsocialistiskt håll."⁴⁰ Även *Brand* fann siffran 16 191 glädjande, men ur en något annan synpunkt — som tecken på avståndstagande bland arbetarna från tvångsanslutningen.⁴¹

Siffran för under året förlorade medlemmar korrigerades på sista sidan i årsberättelsen till 20 695. Nedgången fortsatte under 1909 och räknar vi året före storstrejken — från juli till juli — blir den inte mindre än 43 937 eller 32,6 procent. Det socialdemokratiska partiet hade förlorat tredjedelen av sin numerär före storstrejken. Denna nedgång kan inte betraktas som "liten" och den skulle inte heller visa sig vara "tillfällig". Arbetarrörelsen befann sig i en kris.

Var denna kris en arbetslöshetskris eller en missnöjeskris? Av SAP:s medlemsförlust 1908, 20 695, vet vi att minst 3287 är arbetare i fackföreningar, som utträtt huvudsakligen på grund av ungsocialistiskt missnöje. Lägger vi därtill reservanterna vid 1908 års slut, 2600 enligt en osäker uppgift, får vi 5887.⁴² Mellan ca en fjärdedel och en tredjedel av SAP:s medlemsförlust 1908 skulle därmed vara att tillskriva ett huvudsakligen ungsocialistiskt påverkat missnöje.

Men de återstående ca 15 000, varför hade de lämnat det socialdemokratiska partiet? Landsorganisationen förlorade under 1908 23 835 medlemmar. Det socialdemokratiska partiet bestod huvudsakligen av kollektivanslutna fackföreningar och dess medlemsutveckling var beroende av fackföreningsrörelsens. Som framgår av tabell 19, vissar SAP:s medlemsförändringar ett nära samband med i synnerhet Landsorganisationens från och med 1905, då LO:s siffror inte längre påverkas av anslutningen av hela fackförbund.

organisationen (H. Tingsten, *Svenska metallindustriarbetareförbundets historia* 2, s. 297 ff samt Karlbom 2, s. 184).

40 *SAP:s årsberättelse för 1908*, s. 97 (kursiv. i berättelsen). Korrig. medlemssiffra, s. 185.

41 *Brand* nr 25 19/6 1909, s. 1. "Nedrivningsarbete av behövligh och gagnelig art" av "G. L-1".

42 Reservanterna är troligen till större delen förlorade SAP-medlemmar, även om det i och för sig skulle kunna vara reservanter i fackföreningar, som kollektivanslutet sig för första gången 1908.

Tabell 19. SAP:s och fackföreningsrörelsens medlemmar 1900–1910

År	SAP		Fackföreningsrörelsen			
	Medl.	Ökn. i % av föreg. år	LO		Utom LO	
			Medl.	Ökn. i % av föreg. år	Medl.	Ökn. i % av föreg. år
1900	44 100	— 0,1	43 575	16,1	22 254	— 16,6
1901	48 241	9,4	42 329	— 2,9	25 020	12,4
1902	49 190	2,0	39 545	— 6,6	26 954	7,7
1903	54 552	10,9	47 820	20,9	30 268	12,3
1904	64 835	18,8	81 736	70,9	16 142	— 46,7
1905	69 181	6,7	86 635	6,0	17 445	8,1
1906	101 929	47,3	144 395	66,7	35 249	102,1
1907	133 388	30,9	186 226	29,0	44 441	26,1
1908	112 693	— 15,5	162 391	— 12,8	50 510	13,7
1909	60 813	— 46,0	108 079	— 33,4	39 812	— 21,2
1910	55 248	— 9,2	85 176	— 21,2	32 805	— 17,6

Källor: SAP:s årsberättelser 1899–1910 samt *Sifferuppgifter och grafiska framställningar* . . ., tab. I s. 8 f.

Fackföreningsrörelsens medlemsförändringar har i sin tur samband med konjunkturutvecklingen (jfr tabell 19 med tabell 3). Sambandet mellan de enskilda förbundens medlemsförlust den 31 dec. 1908 och uppgivna arbetslöshet den 1 mars 1909 är dock långt ifrån fullständigt.⁴³ Utifrån det material, som står till buds, bör den rimligaste tolkningen emellertid var denna: SAP förlorade ca 15 000 av okänt skäl, LO förlorade under samma tid ca 24 000. De 15 000 bör till stor del återfinnas bland de 24 000. Upphörde en förening eller enskild partimedlem att betala medlemsavgift till partiet, så upphörde troligen ofta samma fackförening eller fackföreningsmedlem också att betala kontingent till fackförbundet.

Avfallet var främst ett avfall från de fackliga organisationerna. *Brands* tolkning av medlemsminskningen är således felaktig. Antingen har enskilda arbetare och hela fackföreningar på grund av *arbetslöshet* och penningbrist inte kunnat eller av *missnöje* med den fackliga politiken inte velat fortsätta med sin verksamhet. Alla samtida bedömare oavsett var de hör hemma i arbetarrörelsen är eniga om de två orsakerna. Någon uppdelning kan vi inte göra mellan dem och ofta har de samverkat.

⁴³ Textil-, skrädderi-, sko- och gruvarbetarefackförbunden har stor medlemsförlust 1908, men liten arbetslöshet 1909; bleck- och plåtslagare-, murare- och stenhuggarefackförbunden har liten medlemsförlust 1908 och stor arbetslöshet 1909 (*Arbetsstatistik* H:1, tab. I s. 112).

HJALMAR von SYDOWS BUKETT

”Föreningen hade svårt att fatta stundens allvar och fann ej anledning reflektera på anbudet.”

(Landskrona lagerskrädderiarefackförenings möte 26/1 1909, § 9).

Vid de stora kraftmätningarna mellan Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen från och med 1907 hände det, att Arbetsgivareföreningen samlade flera mindre konflikter och överlämnade dem till Landsorganisationen med krav på uppgörelse över hela fältet under hot om lockout. Det kom att heta, att Arbetsgivareföreningens direktör Hjalmar von Sydow överräckte en ”bukett” till Landsorganisationens ordförande Herman Lindqvist. I den ”bukett”, som överräcktes i och med lockoutförklaringen den 14 juli 1909, var ”blommorna” till antalet sju: lockouterna inom Pappersmasseförbundet, Svenska grossisternas herrkonfektionsförbund, Svenska detaljisternas herrkonfektionsförbund och Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund — strejkerna vid Munkfors järnbruk, Korsnäs brädgård i Kastet och Mora skiljeställe. Svenska arbetsgivareföreningens ultimatum är en katalog över de konflikter, som sades vara orsak till lockoutförklaringen. Det är en katalog utan angivna priser. Vilken eller vilka konflikter betydde mest för Arbetsgivareföreningen?

”Åtgärder för pågående konflikters biläggande . . .” den 26 juni 1909

Munkforskonfliktens betydelse

Det har ansetts, att strejken vid Munkfors var en av de allra viktigaste orsakerna till storstrejken 1909. Ingvar Andersson säger i Uddeholms historia: ”Naturligtvis var det inte Munkforskonflikten som gav upphov till storstrejken — även andra konflikter voro aktuella vid den stora stridens början — men på båda sidor ser det ut som om man hade fäst stort avseende vid just denna episod i storstrejkens förhistoria.”¹ Herbert Tingsten sum-

1 I. Andersson, *Uddeholms historia*, Stockholm 1960, s. 484.

merar sin skildring av Munkforsstrejken på följande sätt: "Konflikten vid Munkfors har här jämförelsevis utförligt behandlats, den var av central betydelse för storstrejkens uppkomst och någon mera ingående redogörelse för dess framväxt har tidigare icke givits."² Järnbruksförbundets historiker-skrivare Sven Olsson varnar dock för att överdimensionera Järnbruksförbundets roll: det fanns många tvister utom Munkfors och en strid var oundviklig. Några fakta till stöd för sin mer försiktiga bedömning framlägger inte denne författare.³ I verkligheten kan anföras ett flertal omständigheter både för och emot, att tillskriva Munkfors stor vikt för storstrejkens utbrott.

Det yttre händelseförloppet synes på intet vis dementera Munkfors betydelse. Munkforsstrejken behandlades av SAF:s styrelse och fullmäktige vid lockoutbeslutet. Detta omfattade även Järnbruksförbundet. I lockoutproklamationen den 14 juli krävdes uppgörelse vid Munkfors. Strejken vid Munkfors framstår, som en av orsakerna till Arbetsgivareföreningens stora lockoutbeslut. Inget synes hindra att konflikten tillägges stor vikt för beslutet.

Finns det då någon möjlighet att ge en säker bedömning av vilken roll strejken i Munkfors spelade för den stora lockoutförklaringen den 14 juli, som sedan möttes med storstrejken? Endast ett närmare inträngande i händelseförloppet kan ge besked.

Enligt SAF:s stadga § 14 skulle föreningens fullmäktige på förslag av styrelsen besluta om större lockouter. I samma stadga, samma paragraf hette det: "Är fråga om proklamerande av lockout skall detta i kallelsen uttryckligen angivas."⁴ Styrelsen följde stadgan. En hemlig promemoria hade tillställts fullmäktiges ledamöter. Den är signerad Hjalmar von Sydow "på styrelsens vägnar" och dagtecknad den 6 juli 1909:⁵

"Konfidentiellt.

Till Svenska Arbetsgivareföreningens Herrar fullmäktige.

Som bekant är för närvarande den situationen rådande å arbetsmarknaden, att flera delvis mycket omfattande strider vare sig pågår eller väntas under den närmaste tiden komma att utbryta. De av Svenska Arbetsgivareföreningens medlemmar, som äro berörda av dessa strider, äro: Svenska Grossisternas Herrkonfektionsförbund, Svenska Detaljisternas Herrkonfektionsförbund, Pappersmassförbundet och Svenska Väg- & Vattenbyggarnas Arbetsgivareförbund.

Då styrelsen för Svenska Arbetsgivareföreningen hyser den uppfattningen, att solidariteten mellan Svenska Arbetsgivareföreningens medlemmar bjuder dem att

2 H. Tingsten, *Sv. metallindustriarbetareförbundets historia* 2, s. 320.

3 Olsson, s. 64.

4 *Stadgar för SAF. Antagna . . . 1907*, Stockholm 1908, § 14.

5 5/7 meddelade von Sydow offentligen i en intervju, att fullmäktige skulle inkallas till den 14/7 och att fara för utvidgning av pågående lockouter förelåg (*SvD* 6/7 1909, s. 5).

vid större och mera svårlösta konflikter biträda varandra inbördes, har styrelsen kallat Herrar fullmäktige till sammanträde onsdagen den 14 i denna månad kl. 2 e.m. för att överlägga och eventuellt besluta om utvidgning av de pågående konflikterna i syfte att bringa dem till ett snabbare slut.

Till ledning för Herrar fullmäktiges beslut i ämnet har styrelsen härmed äran överlämna en kortfattad redogörelse för de ifrågavarande konflikternas uppkomst och innebörd.

- 1) Svenska Grossisternas Herrkonfektionsförbund. (1½ sidas redogörelse)
— — — —
- 2) Svenska Detaljisternas Herrkonfektionsförbund. (1 sidas redogörelse)
— — — —
- 3) Pappersmasseförbundet. (1½ sidas redogörelse)
— — — —
- 4) Svenska Väg- & Vattenbyggarnas Arbetsgivareförbund. (1 sidas redogörelse)
— — — —

Ett skriftligt förslag från styrelsen angående de åtgärder, som enligt styrelsens mening böra vidtagas för att bringa ifrågavarande konflikter till ett hastigare slut, skall vid sammanträdet tillställas Herrar fullmäktige.

Stockholm den 6 juli 1909

På styrelsens vägnar:

Hjalmar von Sydow /Fritz Belfrage.”⁶

Konflikterna fanns således inom fyra områden: grossistkonfektion, detaljkonfektion, pappersmasseindustri samt väg- och vattenbyggnad. von Sydow fick samma dag veta, att strejk var att vänta vid Munkfors den 12 juli. Det framgår av det bekräftelsebrev till Järnbruksförbundet som han genast skrev.⁷ Vad som däremot inte framgår, är om von Sydow fick denna underrättelse före eller efter det han undertecknade den hemliga promemorian och kallelsen till fullmäktige. Antingen han fick det eller inte — tvisten vid Munkfors anges inte bland de konflikter för vars skull fullmäktige kallades till Stockholm för att överväga en utsträckning av lockoutena.

Hjalmar von Sydow skrev den hemliga promemorian ”på styrelsens vägnar”, och det var styrelsen, som hade kallat herrar fullmäktige till sammanträde. Initiativet är tydligen att söka hos styrelsen och tidigare än den 6 juli. Den 26 juni var den dag, då styrelsen hade beslutat inkalla Arbetsgivareföreningens fullmäktigeförsamling för att utsträcka lockouterna. Vid detta styrelsesammanträde beslöts de mera begränsade lockouterna för pappersmasseindustrin och för väg- och vattenbyggnadsföretagen, vilka utgjorde den första uppmarschen från SAF:s sida, och vilka angavs som orsak i den hemliga promemorian av 6 juli. Initiativ togs också genom inkallandet av

⁶ SAF Fullmäktigeprot. 14/7 1909. Bil. A till § 2.

⁷ SAF Förhandlingsakter. Uddeholms AB (Munkfors järnverk). SAF, von Sydow, till Järnbruksförbundet 6/7 1909.

fullmäktige till de stora lockouter som proklamerades den 14 juli, och som LO besvarade med storstrejksproklamationen. Överläggningarna vid detta sammanträde var av stor betydelse. Källmaterialet lämnar oss mycket få upplysningar. Om beslutet att kalla fullmäktige heter det endast: "Med hänsyn till de många och vittomfattande konflikter, som för närvarande var förestående inom SAF, beslöt styrelsen kalla Herrar fullmäktige till sammanträde å föreningens byrå onsdagen den 14 nästkommande juli kl. 2 e.m. för att rådgöra angående situationen å arbetsmarknaden och eventuellt besluta om vidtagande av ytterligare åtgärder för pågående konflikters biläggande."⁸

Något diskussionsprotokoll, som sekreteraren Fritz Belfrage vid andra tillfällen förde, finns inte bevarat. Några berättelser av de närvarande styrelseledamöterna har inte lämnats.

LO var vid denna tidpunkt villig att godkänna strejk vid Munkfors, men hade i skrivelse av den 23 juni hos förbundsstyrelsen begärt att först få ta upp förhandlingar med SAF.⁹ Vad visste männen i SAF:s styrelse härom den 26 juni? Frågan är av betydelse för den händelse att Munkfors spelat en dold roll, som inte avsatt några spår i protokollet. Den är naturligtvis inte lätt att besvara. Ett faktum har styrelsemedlemmarna känt till, nämligen att förhandlingar den 11 juni inte hade lett till uppgörelse; formellt avslag kom dock först den 5 juli. Det är också möjligt, att de känt till, att fackföreningen i Munkfors avstyrkt arbetsgivarförslaget och på nytt begärt strejk och att avgörandet därmed låg hos fackförbundets styrelse och LO.

I detta sammanhang har det ett givet intresse att kasta en blick på dagstidningarnas behandling av läget på arbetsmarknaden. Tidningarna var ett sätt att få information om motståndarsidans planer. Hur tidningarna bedömde möjligheterna till fred och riskerna för krig — inte bara i fråga om Munkfors utan även i fråga om övriga aktuella konflikter — utgör den opinionsmässiga bakgrund mot vilken styrelsesammanträdet ägde rum. När det gällde för männen i SAF:s styrelse den 26 juni att bedöma vad som skulle ske vid Munkfors — strejk eller inte — stod inte *Social-Demokraten* eller fackförbundets tidning *Järnarbetaren* till tjänst med några upplysningar. Allt som överhuvud taget stått att läsa om Munkforskonflikten, hade varit några små notiser på mindre än 10 rader vardera i tidningarna de första dagarna i juni — därefter ingenting förrän i samband med strejken i juli.¹⁰ Arbetsmarknaden påräknade blott ringa intresse från tidningarnas sida i konkurrens med t.ex. den pågående Stockholmsutställningen och det till slutet av juni väntade besöket av tsar Nikolaus. Var det någon arbets-

8 SAF Styrelseprot. 26/6 1909, § 7.

9 Landssekreterariatets prot. 22/6 1909, I. Jfr Tingsten, *Sv. metallind. arb. förbundet 2*, s. 316.

10 *StD* 1/6, *DN* 1/6, *SocD* 3/6, *Järnarbetaren* 5/6 (= *SocD* 3/6).

tvist, som vid sidan härav kunde påräkna utrymmen utöver notiser i tidningarna, så var det lockouten inom byggnadsämnesindustrin, som dock löstes i mitten av juni.

Hur mycket SAF:s styrelse kände till arbetarnas planer och hur den bedömde Munkforskonflikten vid sitt sammanträde den 26 juni, vet vi inte. De senaste händelserna i tvisten gav inte heller någon fingervisning. En sak är dock klar: protokollet från sammanträdet nämner inte Munkforskonflikten. Den anges inte som orsak att kalla fullmäktige för att överväga en utvidgning av lockouterna. Andra konflikter nämns, ej denna. Initiativet att inkalla fullmäktige togs troligen under själva sammanträdet. Det var nämligen den enda fråga som inte i förväg upptagits i föredragningslistan.¹¹ Sedan de olika lockoutbesluten fattats, beslöts under återopande av dem att inkalla fullmäktige. Slutsatsen blir att den hittillsvarande bedömningen av Munkforsstrejken som en av de viktigaste orsakerna till storstrejken framstår som diskutabel. I varje fall ger inte det bevarade materialet i SAF:s arkiv stöd för åsikten att Munkforskonflikten skulle ha varit en betydelsefull orsak till den stora striden.

I andra omgången — besluten den 10 och 14 juli — valde SAF:s ledning att förklara lockout vid sågverken, järnbruken och textilindustrierna. Lockouten för Järnbruksförbundet var avhängig av om det blev strejk vid Munkfors eller ej, säger Hjalmar von Sydow i ett brev, som han skrev den 10 juli till Textilindustriförbundet. Efter att ha meddelat styrelsens förslag om lockout för Pappersmasseförbundets träsliperier, Sågverksförbundet och Textilindustriförbundet från den 26 juli, heter det: "I fråga om den ytterligare utvidgning som kan bli erforderlig, ansåg styrelsen sig böra avvakta, huruvida, såsom uppgivits, strejk den 12 i denna månad kommer att utbryta hos en medlem av Järnbruksförbundet, i vilket fall styrelsen tänkt sig, att detta förbund skulle förklara lockout från och med den 2 instundande augusti."¹²

Disponenten vid Fagersta järnbruk Axel Wahlberg rapporterade också samma dag till brukets ägare senator Possehl i Lübeck, att situationen tillspetsat sig och att striderna skulle komma att utvidgas. Munkfors hade tillkommit och därav följde möjligheten av lockout för hela järnindustrin, skrev Wahlberg.¹³

Munkfors var således inte med från början, men, när strejken bröt ut, medförde den lockout för järnbruken. Dessförinnan hade Munkfors ur arbetsgivarnas synpunkt endast varit ett företag, där några arbetare vägrat

11 SAF Handlingar till styrelseprot. 1909. Styrelsen 26/6 1909. Föredragningslistan.

12 SAF Fullmäktigeprot. 14/7 1909. Bil. F till § 2. Järnbruksförbundets styrelse begärde den 13 juli lockout för förbundet på grund av Munkfors (ibid. Bil. E till § 2).

13 A. Wahlberg till L. Possehl o. Co. 10/7 1909. FBA.

att utföra övertidsarbete och för den skull avskedats. Visserligen hade arbetarnas fackförbund godkänt de avskedades arbetsvägran och förhandlingar hade ägt rum utan att leda till överenskommelse, men först när arbetarsidan vidtog åtgärder mot företaget, uppkom anledning för arbetsgivarorganisationen att ingripa med lockout. Då hade man med ens fått en stor strejk, som enligt arbetsgivarnas uppfattning dessutom var en kränkning av järnbruksavtalet.

Munkfors roll i detta sena stadium av storlockoutens tillkomst i kombination med att det var en rättstvist och därför särskilt ägnad att väcka allmän uppmärksamhet, kan eventuellt förklara, att denna primärkonflikt, f.ö. den enda vetenskapligt undersökta, ansetts som betydelsefull orsak till Svenska arbetsgivarföreningens lockoutbeslut.

Är bedömningen av Munkfors riktig följer därav, att detsamma gäller ifråga om strejkerna vid sågverket i Kastet och vid Mora skiljeställe. De nämndes inte vid SAF:s styrelsesammanträde den 26 juni eller i von Sydows kallelse till fullmäktige den 6 juli. Vid Kastet förelåg ett av huvudorganisationerna godkänt avtal, som fackföreningen dock vägrat skriva på. Samma dag, den 26 juni, som SAF:s styrelse sammanträdde, meddelades, att fackföreningen var beredd att underteckna.¹⁴ När bolaget och fackföreningens representanter träffades, vägrade dock arbetarna, och vid SAF:s nästa styrelsesammanträde den 10 juli hade vild strejk utbrutit.¹⁵ Även strejken vid Mora skiljeställe hade då tillkommit den 29 juni. Den ansågs dock vara av mindre betydelse.¹⁶

Vare sig strejken vid Kastet eller vid Mora skiljeställe var orsak till storlockouten och Sågverksförbundets deltagande i den hade i realiteten karaktär av sympatistrid. Förbundet skulle inte för egen del förklarat lockout. Sågverksförbundets ombudsman Johannes Hellner sökte därför ställa som villkor för deltagande i den föreslagna lockoututvidgningen, att vissa andra konflikter inom förbundet samtidigt togs upp till avgörande.

"Då förbundet, i händelse det nu kommer att deltaga i en lockout, torde bliva ur stånd att sedermera använda lockout som kampmedel för en rimlig uppgörelseserhållande i sina egna konflikter, ser sig förbundet nödsakat att för sitt bifall till styrelsens förslag uppställa det förbehåll, att angivna konflikter bringas till avgörande i sammanhang med dem, för vilka lockouten först tillgripits."¹⁷

14 Sågverksförbundets styrelseprot. 26/6 1909, § 4. Sågverksförbundets arkiv, Stockholm.

15 Ytterligare om strejken vid Kastet, se s. 228.

16 Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 39*f och 60*.

17 SAF Fullmäktigeprot. 14/7 1909. Bil. D till § 2, J. Hellner/G. Olsson, Sågverksförbundet, till SAF:s styrelse 13/7 1909. De ifrågasatta konflikterna vid Heffners, Kubikenborgs och Sävenäs sågverk ville inte fullmäktige taga med, eftersom de till skillnad från Kastet och Mora inte var öppna (ibid. § 2). Ang. dessa konflikter se Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 53* f.

Av de sju konflikterna i Hjalmar von Sydows bukett har vi funnit, att de tre strejkerna — vid Munkfors, Kastet och Mora — inte spelat någon roll för SAF:s styrelse, när den tog det första initiativet till storlockouten. Återstår de fyra lockouterna — inom Pappersmasseförbundet, Grossister-nas herrkonfektionsförbund, Detaljisternas herrkonfektionsförbund och Väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund. I von Sydows promemoria hade de angetts som orsak till inkallandet av det fullmäktigesammanträde, som beslöt storlockouten. Vad gällde dessa lockouter?

Strejken vid Skutskär och lockouten vid pappersmassefabrikerna

I kapitlet om den ekonomiska bakgrunden har redogjorts för den nedgång, som drabbade den svenska pappersmasseindustrin under 1908 och 1909. De flesta massafabrikerna låg i Norrland och hade nära samband med sågverksindustrin; ofta kombinerade företagen sågverk och massafabrik. De organiserade pappersmassearbetarna vid sådana företag hörde till Sågverksindustriarbetareförbundet — vid övriga fabriker löd arbetarna under Grov- och fabriksarbetareförbundet. Företagarna hade 1907 sammanslutit sig i Pappersmasseförbundet som yrkesförbund i Svenska arbetsgivareföreningen. Pappersmasseförbundet gick in för att söka få större enhetlighet i arbetsvillkoren inom industrin. En plan för införandet av gemensamma allmänna avtalsbestämmelser utarbetades. Det viktigaste det här gällde var arbetstiden. Den togs upp i samband med avtalen för Skutskär, Utansjö och Frånö cellulosafabriker. Efter förhandlingar i maj 1908 fortsatte diskussionerna i juni och september inför Axel Schotte som opartisk ordförande och med representanter för SAF och LO närvarande.¹⁸ Vid de senare förhandlingarna var arbetsgivarna angelägna att få löneförhandlingarna igång. Då det blev dödläge i fråga om arbetstiden, beslöts att hänvisa även denna fråga till lokala förhandlingar.

Arbetstidsfrågan låg således olöst i bakgrunden vid de lokala löneförhandlingarna. I oktober blev det strejk vid Frånö, men den nedslogs snabbt med hjälp av strejkbrytare, som det fanns gott om under lågkonjunkturen.¹⁹ Strejken vid Frånö hade inte stöd av fackförbundet.²⁰ Kraftmätningen skulle i stället komma under våren 1909 och då vid de stora fabrikererna i Skutskär.

I Skutskär hade lönefrågan varit svävande sedan 1 maj 1908, då arbetarna sagt upp avtalet och begärt lönehöjningar. Bolaget, St. Kopparberg,

18 Söderberg, s. 26 ff.

19 *Statens förlikningsmäns . . . verksamhet under åren 1907 o. 1908*, s. 292 f.

20 R. Olsson o. R. Lindström, *En krönika om sågverksarbetare*, Sundsvall 1953, s. 336 f.

hade för att slippa ifrån förhandlingar och därmed störningar i arbetets gång inte velat uppsäga avtalet, trots att lönerna kunde väntas stiga ytterligare på grund av förbättrade maskinella anordningar. Då nu arbetarna ändå sade upp, föreslog bolaget i sin tur 10 procent lönesänkning med motivering, att arbetstiden hade förkortats genom införandet av 8-timmarsskift och att arbetarnas löner, som utgick i förhållande till produktionens storlek (öre per ton eller tonlön), hade växt genom ökad produktion.²¹ Från den 1 november 1908 började också bolaget tillämpa 10 procent nedsättning, utan att strejk blev följden. Vid mitten av januari 1909 föreslog arbetarna 5 procent lönesänkning, men bolaget gick inte med på detta. Produktionen i Skutskär sjönk och permitteringar ägde rum. Arbetarna frångick då sitt tidigare förslag och krävde lönehöjning. De var otåliga att få nya förhandlingar igång.

Med hänvisning till att pappersmassan torkades hårdare — och därmed minskade i vikt liksom produktionen — föreslog bolaget nu endast 5 procent nedsättning vid sulfatfabriken, men alltjämt 10 procent vid sulfifabriken.²² Ett sammanträde mellan parterna den 22 maj blev resultatöst. Dagen efter samlades arbetarna i ordenshuset i Skutskär och beslöt att ge bolaget ultimatum: 5 procent nedsättning vid sulfit-, ingen vid sulfatfabriken — annars strejk 1 juni.²³ Sågverksindustriarbetareförbundet, som Skutskärs arbetare hörde till, godkände strejken, men om arbetsgivarna erbjöd förhandlingar, skulle strejken uppskjutas.²⁴ Bolaget avvisade i huvudpunkten arbetarmötets ultimatum. I stället framfördes ett nytt förslag, som skulle garantera de förutvarande årsinkomsterna. Det var det s.k. Sandbergiska förslaget — ett slags premieackordsystem. Vid sammankomster under pingstdagarna behandlade arbetarna detta förslag men ansåg sig inte kunna godkänna det.

Den 1 juni strejkade hela arbetsstyrkan vid sulfit- och sulfatfabrikerna i Skutskär, sammanlagt 420 arbetare. Driften låg i fortsättningen nere.²⁵ St. Kopparbergs vice disponent Lars Yngström skrev och berättade för

21 St. Kopparbergs bergslags AB till Skutskärs cellulosafabriker 16/4 1908. St. Kopparbergs bergslags arkiv, Falun.

22 Pappersmasseförbundets styrelseprot. 15/5 1909, § 5. Pappersmasseförbundets arkiv, Stockholm.

23 Statens förlikningsman i I:a distriktet. Handlingar 1909. Förlikningsmannae Expeditionens arkiv, Stockholm. Nr 6. Avtalstvisten inom cellulosaindustrin. Prot. fört vid extra möte med Sv. Sägverksindustriarbetareförbundets avd. nr 60 i Skutskär hållet i Bodarnes Ordenshus söndagen den 23 maj 1909 (utdrag).

24 Sägverksindustriarbetareförbundets styrelseprot. 26/5 1909, § 2. Sv. träindustriarbetareförbundets arkiv, Stockholm.

25 SAF Förhandlingsakter. Pappersmasseförbundet. PM rörande arbets- och löneavtal vid Skutskärs fabriker. Uppgjord 12/6 1909 av R. Palmgren, ombudsman i Pappersmasseförbundet.

disponenten E. J. Ljungberg, som vistades i Wiesbaden: "Arbetarna vid Skutskärs trämassefabriker strejka idag. Skall söka driva fram lockout vid andra trämassefabriker snarast möjligt. Fråga har varit om att i alla fall proklamera lockout vid trämassefabrikerna för att hjälpa arbetsgivarna inom byggnadsämnesindustrin, där arbetarna strejka sedan någon tid.

Flottningsarbetarna i Särna och Idre strejka idag, men troligen ordnas frågan med oorganiserat folk.

Vattnet är i stigande, men ännu ingenting oroande för våra dammar
... "26

St. Kopparberg vände sig till Pappersmassförbundet med begäran om stöd för att få slut på strejken. Lockout hotade därmed för pappersmassindustrin, men inte bara för denna del av skogsindustrin. En lockout skulle medföra, att allt flottningsarbete inställdes och därmed skulle sågverksindustrin beröras. Sågverksförbundets ombudsman Johannes Hellner ansåg Skutskärsstrejken så pass allvarlig, att han i förtroende skrev till sin styrelses ledamöter och förberedde dem på vad som komma skulle. St. Kopparberg skulle sannolikt begära lockout inom Pappersmassförbundet och sedan utvidgning. Frågan om lockout på grund av Skutskär skulle kanske redan i följande vecka komma upp i SAF:s styrelse, där Hellner skulle vara med och fälla det slutliga avgörandet. Inför detta ville han veta sin styrelses mening.²⁷

Den 4 juni sammanträdde Pappersmassförbundets styrelse för att ta ställning till Skutskärsstrejken. I styrelsen satt Lars Yngström. Han förde bolagets talan: strejken kostade 1500 kr per dag och att få fabrikerna i gång med andra arbetare var uteslutet; läget på sulfitmärknaden var dåligt, men bolagets indirekta förluster var betydande på grund av pappersmassetillverkningens nära samband med bolagets övriga industrier — landets första sulfitspritfabrik hade startats veckan innan i Skutskär.²⁸ Yngström yrkade på att styrelsen genast hos SAF skulle begära en omfattande lockout.

Absolut motståndare till lockout var von Sydow som på särskild uppmaning var närvarande.

"Herr von Sydow anförde att förhållandena inom arbetarerörelsen för det närvarande äro jämförelsevis lugna, att goda utsikter synes finnas för att stridigheterna med pitproppsarbetare, byggnadsämnesindustriarbetare och inom herrkonfektionsbranschen skola avvecklas utan att desamma behöva utvidgas till andra yrken, att en konflikt inom pappersmassindustrin antagligen icke nu kan kombineras med konflikter inom andra industrigrenar, att tidpunkten för en utvidgad lockout inom pappersmassindustrin synes vara ogynnsam, . . ."

26 Lars Yngström till E. J. Ljungberg 1/6 1909. St. Kopparbergs bergslags arkiv, Falun.

27 Sågverksförbundet. Brev 1909. Sågverksförbundets arkiv, Stockholm. Johannes Hellner 3/6 1909 till dir. Bernhard Martin m.fl.

28 Söderberg, s. 46 f.

von Sydow ville vänta och se. Återupptogs inte arbetet, borde förhandlingar mellan förbunden ordnas och först om de misslyckades, skulle frågan om lockout tagas upp igen.

von Sydows bedömning delades inte alls av herrar Flygt och Tham j:or, som också var medlemmar av Sågverksförbundets styrelse. De ansåg, att en lockout för sågverken var bättre nu än senare. Risken för flottningsstrejk, som von Sydow framhållit, var inte Tham övertygad om. Styrelsen var enig gentemot von Sydow. Lockout nu var att föredraga. Man beslöt likväl, att innan lockout begärdes av SAF, samråda med Sågverksförbundets styrelse.²⁹ Det visade sig emellertid då, att Sågverksförbundet oförmodat höll med von Sydow och ville ha en lockout längre fram, om den nu alls var nödvändig. Pappersmasseförbundets ombudsman Robert Palmgren hade under tiden haft trevare ute för att få en ny förhandlingskontakt. Det ledde till en skriftlig begäran från fackförbundet om ny förhandling. Då det Sandbergska förslaget aldrig diskuterats direkt vid förhandlingsbordet, sade Pappersmasseförbundets styrelse ja till nya förhandlingar.³⁰

Förhandlingarna ägde rum i Stockholm den 9 juni. Enighet nåddes i alla kvarstående detaljfrågor. Endast ackordslönerna återstod, och sammanträdet blev som avsetts huvudsakligen en diskussion av det Sandbergska förslaget.³¹ Förtroendeman August Svensson avvisade detta förslag. Avlöningen stod inte i proportion till den ökade arbetsintensitet som krävdes. Även principen i det Sandbergska förslaget var oantagligt. Efter någon diskussion föreslog Svensson de gamla ackorden —2 procent vid sulfat- och —5 procent vid sulfitfabriken, ”vilket innefattar det yttersta, varmed arbetarna kunna åtnöja sig . . .” Bolaget ansåg sig inte ha någon anledning att gå ifrån sitt förslag. Tillfrågad därom förklarade då August Svensson att strejken skulle fortsätta som förut.³²

Arbetsgivarna var nu kallsinniga till nya underhandlingar. Fackförbundet försökte i stället att vända sig till förlikningsmannen Allan Cederborg. Brevet till Cederborg skrevs av Olof Danielsson. Danielsson påstod däri, att Yngström skulle ha sagt, att det inte längre var en ekonomisk fråga

29 Pappersmasseförbundets styrelseprot. 4/6 1909, § 3.

30 Ibid. 7/6 1909, § 1. Sågverksindustriarbetareförbundets styrelseprot. 6/6 1909, § 4.

31 Detta förslag innebar: de gamla lönerna per ton massa upp till en tillverkning vid sulfatfabriken av 48 ton/dygn och vid sulfitfabriken av 57 ton/dygn, därefter en successiv minskning så att det 53:e tonnet sulfat betalades med det gamla ackordet — 5 procent och det 69:e tonnet sulfit med det gamla ackordet — 10 procent.

32 SAF Förhandlingsakter. Pappersmasseförbundet. Underhandlingsprot. 9/6 1909. Ordf. o. sekr. R. Palmgren.

utan en "form- och maktfråga."³³ Påståendet ger en antydning om att det i och med det Sandbergiska förslaget kommit att gälla även själva ackordsformen och vem som skulle bestämma den — bolaget eller arbetarna. Att det väl så mycket gällde formen för löneberäkningen framgår av Pappersmassförbundets styrelseprotokoll den 17 juni. Vid detta sammanträde beslöts nu till sist att begära lockout hos SAF. Lockouten borde gälla hela förbundet utom träsliperierna, som hade något så när goda konjunkturen.³⁴

Några dagar därefter erbjöd sig Allan Cederborg att medla. Med anledning härav förklarade Pappersmassförbundet i en skrivelse till SAF, att några ytterligare medgivanden från arbetsgivarsidan "icke under några förhållanden" kunde påräknas. Förhandlingar inför förlikningsman ansågs därför utsiktslösa, såvida inte arbetarna kunde tänkas utan ändring anta bolagets förslag — i sin tur mindre troligt. Förbundet begärde slutligen, att Arbetsgivareföreningens styrelse oavsett förlikningsmannens mellankomst skulle ta ställning till förbundets begäran om lockout.³⁵ Pappersmassförbundets skrivelse — utom stycket om lockout — bifogade SAF i sitt svar till Cederborg. Arbetsgivareföreningen tackade ja till medling — motsatsen torde ha varit taktiskt oklokt.³⁶

Arbetsgivareföreningens styrelse tövade emellertid inte länge med lockoutförklaringen. Den kom vid sammanträdet den 26 juni. Den 28:e meddelades beslutet fackförbunden: Sägverksindustriarbetareförbundet med ca 2100 och Grov- och fabriksarbetareförbundet med ca 7400 berörda arbetare. Fackförbunden i sin tur larmade landssekretariatet. Grov- och fabriksarbetareförbundet föreslog landssekretariatet att hota arbetsgivarna med arbetsnedläggelse vid träsliperier och pappersbruk.³⁷ Sekretariatet såg ganska resignerat på situationen: hade SAF godkänt bolagets ståndpunkt, fanns det ingen möjlighet att få uppgörelse på andra villkor än sådana som redan underkänts. Det var ingen mening att landssekretariatet ingrep, utan förbunden borde söka få förlikningsmannen att göra detta i stället.³⁸ Allan Cederborg hade också överläggningar med parterna dagarna före lockouten, men något resultat blev det inte.

Måndagen den 5 juli skulle lockouten börja. På söndagen den 4 juli måste Sägverksindustriarbetareförbundet besluta sig för att antingen ta

33 Statens förlikningsman i I:a distriktet. Handlingar 1909. Olof Danielsson till Allan Cederborg 12/6 1909.

34 Pappersmassförbundets styrelseprot. 17/6 1909, § 1.

35 SAF Förhandlingsakter. Pappersmassförbundet. Pappersmassförbundet till SAF 22/6 1909.

36 Statens förlikningsman i I:a distriktet. Handlingar 1909. SAF till A. Cederborg 22/6 1909. 1 bil.

37 Sv. Grov- o. fabriksarbetareförbundets styrelseprot. 29/6 1909, § 17. Sv. Grov- o. fabriksarbetareförbundets arkiv, Stockholm.

38 Landssekretariatets prot. 30/6 1909, § 1.

lockouten eller avblåsa strejken vid Skutskär och gå in på arbetsgivarnas villkor. Vid överläggningen härom var representanter från fackföreningen i Skutskär närvarande, "samtliga av den meningen att man ej borde för första lockouthot falla till korta och godkänna ett dylikt avlöningssystem som från arbetsgivarna föreslagits." Förbundsstyrelsen beslöt också att vidhålla sitt tidigare beslut och ta emot lockouten. Olof Danielsson var sjuk och frånvarande. Men det hindrade honom inte från att lämna in en kraftig reservation, där styrelsen klandrades för att inte rätt ha besinnat det allvarliga i beslutet och för att ha stått under inflytande av utomstående, dvs. Skutskärsarbetarna.³⁹

Grov- och fabriksarbetareförbundets pengar räckte inte till för de första 14 dagarna, innan understöd från LO inträdde. Två möjligheter fanns: en snabb seger eller mer pengar. Båda utvägarna undersöktes. En förfrågan sändes till alla förbundets avdelningar vid pappersbruk och träsliperier om de var villiga att gå i sympatistrejck. Samtidigt begärdes ett lån på 50 000 kr av Landsorganisationen.⁴⁰

Även ett annat förbund, nämligen Pappersmasseförbundet, ansåg en utvidgning av stridsfältet vara ett sätt att framtvunga en uppgörelse. Samma dag lockouten trädde i kraft, yrkade förbundet på ytterligare ingripande av SAF. Som skäl angavs, att de båda fackförbunden inte ens syntes ha tvekat om att ta emot lockouten.⁴¹

Redan nästa dag fick SAF ett nytt brev från Pappersmasseförbundets ombudsman Robert Palmgren. Flera av förbundets medlemmar hade låtit höra av sig med begäran om att lockouten med det snaraste kraftigt skulle utvidgas. Orsaken framgår av brevets inledning. Där omtalas hur arbetarna hindrar fabrikenas uppläggning av timmer — ett nödvändigt arbete, då timmer inte gick att få under vintern. På vissa platser utfördes timmeruppläggnigen under polisskydd, men vid andra var det omöjligt. Meningen hade i allmänhet inte varit att utestänga dessa arbetare, men vid lockouten hade de ändå nedlagt arbetet. Som påtryckning var det effektivt. Pappersmasseförbundet gjorde i fortsättningen särskilda ansträngningar att få igång timmeruppfordringen med hjälp av strejkbrytare.⁴² Robert Palmgrens brev till SAF utmynnar i en ny begäran om utvidgad lockout: "det synes oss nu icke återstå annat än att lockouten genom Edert benägna åtgörande snarast utvidgas att omfatta ytterligare till Eder anslutna förbund, vadan vi . . . därom hemställa, enär vi är fullt förvissade om att åsyftat resultat ej är att vinna enbart genom lockout inom vårt

39 Sägverksindustriarbetareförbundets styrelseprot. 4/7 1909, § 2.

40 Grov- o. fabriksarbetareförbundets styrelseprot. 6/7 1909, § 19 o. 48.

41 SAF Förhandlingsakter. Pappersmasseförbundet. Pappersmasseförbundet, R. Palmgren, till SAF 5/7 1909.

42 Pappersmasseförbundets styrelseprot. 14/7, § 4.

förbund.”⁴³ Som bekant hade Arbetsgivareföreningens styrelse redan när pappersmasselockouten beslöts den 26 juni, inkallat fullmäktige. Pappersmasseförbundet skulle snart bli bönhört.

Allan Cederborg höll fortfarande kontakt med parterna. Den 12 juli, innan det ännu var känt att SAF skulle proklamera storlockout, samlades parterna till förhandlingsbordet under Cederborgs ledning. Förutom de personer som tidigare varit med deltog nu också Hjalmar von Sydow och Grov- och fabriksarbetareförbundets förtroendemän Janne Jönsson. Först behandlades Skutskärskonflikten. Inga framsteg gjordes, utan båda sidor vidhöll sina förutvarande förslag. Därefter ajournerades förhandlingarna till den 15:de. Den 14 juli fattade SAF:s fullmäktige det definitiva beslutet om storlockout. Samma dag bestämde sig Pappersmasseförbundet för att avslå det väntade medlingsförslaget i Skutskärskonflikten om det inte fullständigt överensstämde med bolagets krav. Vid lockoutens utbrott hade förbundet som fredsvillkor uppställt, att övriga tvister i massaindustrin samtidigt med Skutskär skulle få sin lösning. I fråga om dessa tvister gav Pappersmasseförbundet sina delegerade handlingsfrihet.⁴⁴

Den 15 juli fortsatte förhandlingarna med dessa tvister, inalles 10 stycken. I några av dessa var uppgörelsen i det närmaste klar, i andra var oenigheten betydande.⁴⁵ Svårigheten bestod i allmänhet i att tillverkningen ökat och med den arbetarnas löner, då dessa var rena ackordslöner. Arbetsgivarna ville ha en minskning av ackorden, som gjorde årslönerna lika med vad de varit innan de oförutsedda produktionsökningarna satte in. Samma sakförhållande, i huvudsak oförändrat arbetarantal vid ökad produktion, tolkades av parterna helt olika — Arbetarna ansåg, att det visade, att arbetarna fick arbeta hårdare, arbetsgivarna, att maskinerna ökat tillverkningen. Vidare skulle en utjämning av lönerna mellan olika företag göra dessa mer likställda i konkurrensen och ingick i arbetsgivarnas plan på ett blivande riksavtal för pappersmasseindustrin. Arbetarnas förslag innebar, att en dylik utjämning skulle ske efter topplönerna så att på grund härav inga nedsättningar fick äga rum.

Förhandlingarna pågick till den 22 juli.⁴⁶ Den 24 juli var Allan Cederborg färdig med förlikningsförslaget. Det bestod av endast fyra rader i

43 SAF Förhandlingsakter. Pappersmasseförbundet. Pappersmasseförbundet, R. Palmgren, till SAF 7/7 1909.

44 Pappersmasseförbundets styrelseprot. 14/7 1909, § 3.

45 De berörda fabrikena var Thurbo, Oskarsström, Frånö, Edsvalla, Hissmofors, Hjärpen, Göta, Bengtsfors, Kramfors och Utansjö. Vid de fem sistnämnda fanns betydande divergenser mellan parterna. Jfr redogörelsen i Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 46*ff.

46 Statens förlikningsman i 1:a distriktet. Handlingar 1909. Underhandlingsprot. 12/7, 15-17/7, 19-20/7, 22/7 1909. 32 s. samt bil. A-K. (Ordf. A. Cederborg; sekr. F. Belfrage).

Skutskärskonflikten. Det Sandbergska förslaget rekommenderades till antagande. I övriga tvister gick förslaget närmast på arbetsgivarnas linje även om en hel del poster i de olika fabrikenas prislistor höjts. Förlikningsmannen motiverade inte sitt ställningstagande i själva förslaget, men den statliga utredningen finns att tillgå. Enligt denna anslöt sig Cederborg i princip till arbetsgivarnas ståndpunkt. "Löneglidningen" berodde i huvudsak på bättre maskiner o.dyl.; om arbetarna under innevarande dåliga konjunkturer fick samma årsinkomst som 1906 eller 1907 på konjunkturvägens topp, kunde man inte tala om lönesänkning i egentlig mening. Då det Sandbergska förslaget i fråga om Skutskär syntes ge full garanti för att arbetarnas årsinkomst inte i något fall skulle bli mindre än 1907, tillstyrktes det.⁴⁷

Förlikningsförslaget godkändes av arbetsgivarna och avvisades av arbetarna. Det är knappast förvånande. Sägverksindustriarbetareförbundet sade nej i Skutskärskonflikten med motivering att "bolagets premieackordssystem, om det antages, komme att införa den kutymen å arbetsplatserna, att arbetarna ej komme att få någon som helst medbestämmanderätt över avlöningarna vid tillfällena fabriken öka sin tillverkningsmängd."⁴⁸

Den viktiga motsättningen mellan parterna inom pappersmasseindustrin bestod i följande: arbetsgivarna eftersträvade ett riksavtal med utjämning av lönerna mellan olika företag efter en ungefärlig medelnivå, medan arbetarna endast ville utjämna efter topplönerna. För massaindustrin komplicerades detta av att ökad tillverkning nödvändiggjorde en justering av ackorden. Arbetstidsfrågan kunde däremot lösas vid flertalet fabriker.

Konflikten började med Skutskär. Där låg upphovet både till strejken och lockouten. Övriga tvister nämndes först när lockouten redan var ett faktum. I Skutskär var båda parter ense om en nedskärning av ackorden, men ense om hur stor den skulle bli. Hade man fortsatt att diskutera hur många procent det gamla ackordet skulle prutas ned, är det möjligt, att en uppgörelse lättare nåtts. Det Sandbergska förslaget försvårade en överenskommelse. Förslaget var så konstruerat, att en produktion vid fabriken up till 1908 års nivå skulle garantera de gamla lönerna, men vid ökad produktion skulle inkomststegringen gå i långsammare tempo. En viss procents nedsättning i de gamla ackorden, som arbetarna föreslog, skulle ge lägre lön (både jämfört med det gamla avtalet och det Sandbergska förslaget) upp till 1908 års produktion. Men inte längre. Därefter skulle inkomstökningen gå snabbare än i det Sandbergska förslaget. Detta

47 Huss, *Lockouterna och storstrejken II*, s. 5 ff (medlingsförslaget) o. I, s. 49* (redogörelse för konflikten inom cellulosaindustrin).

48 *Ibid.* II, s. 21 f. Sägverksindustriarbetareförbundet till Landssekreteriatet 25/7 1909.

var viktigare, ty i en så expansiv industri var det troligt, att tillverkningen under ett flerårigt avtal skulle komma över 1908 års siffror. Vid ett genomgående fast ackord skulle arbetarna profitera av en produktionsökning intill avtalstidens slut, och först då skulle det bli förhandlingar om en eventuell ändring. Men det Sandbergska förslaget skulle en produktionsökning ha en mycket blygsammare inverkan på arbetslönerna. Denna aspekt gjorde hela saken till en principfråga, något som märks efter det Sandbergska förslagets framkomst.

Stora Kopparberg begärde vid strejkens utbrott omedelbart genom Lars Yngström lockout av Pappersmasseförbundet. Förbundet var helt inställt på lockout, men von Sydow sökte först hålla igen. När lockouten beviljades, krävdes omedelbart dess utsträckning, och när den kom fastslogs förbundets position i fråga om Skutskär: inga eftergifter. Konflikten var med vid sammanträdet den 26 juni, den medförde den största av de då beslutade lockouterna. Strejken vid Skutskär var en betydelsefull orsak till Svenska arbetsgivareföreningens beslut om storlockout.

Lockouterna inom konfektionsindustrin

Skrädderifirmorna sydde förr i tiden under lågsäsongen kläder på lager. Kläderna — framförallt arbetskläder — såldes sedan färdiga. Uteslutande tillverkning av färdiga kläder började Henning Schlasberg med i Landskrona år 1896. Schlasberg delade ut tillskurna plagg till skrädderiarbetare, som på ackord sydde dem i sina hem. Köpare var arbetare och lantfolk som mindre frågade efter passform än lågt pris. Genom ett visst tullskydd kunde priset sättas lägre än för den importerade tyska konfektionen.⁴⁹ Schlasberg och hans efterföljare som L. o. P. Widengren i Vingåker var grossister.

Några större ekiperingsbutiker hade förutom sin handelsverksamhet egen tillverkning av konfektion. Dessa detaljister såsom NK och PUB i Stockholm samt Ströms och Berlins i Göteborg, kunde uppnå ett något högre pris. Detaljisternas tillverkningar var överlägsna grossisternas i kvalitet. För NK, som tillverkade diverse sömnadsvaror, och för "detaljkonfektionsaktiebolaget" PUB var handelsverksamheten allt dominerande och konfektionstillverkningen endast en av många underavdelningar.

Konfektionsindustrin arbetade med små fasta kostnader. Lokalerna kunde inrymmas i vanliga hyresfastigheter. De maskinella hjälpmedlen var få: symaskiner, knapphålsmaskiner o.dyl. Endast 13 av 35 företag hade 1912 egna lokaler.⁵⁰

49 H. Schlasberg, *Herr- o. gosskonfektionens utveckling i Sverige under ett tredjedels sekel*, Landskrona 1928, s. 7 ff.

50 SOS. *Textil- och beklädnadsindustrin. Specialundersökning av Kommerskollegium*, Stockholm 1914, s. 432.

Under högkonjunkturen 1905–07 steg lönerna. Även mellan platser med lika levnadskostnader var de dock högst varierande. Högkonjunkturen ledde liksom på andra håll till en stark tillväxt av fackföreningarna. Även konfektionsindustrins arbetsgivare organiserade sig: grossisterna 1907 i Grossisternas herrkonfektionsförbund, detaljisterna våren 1909 i Detaljisternas herrkonfektionsförbund — båda som yrkesförbund under Svenska arbetsgivareföreningen. Alla organiserade arbetare tillhörde Svenska skrädderiarbetarförbundet, bildat 1889. Fackförbundet var således betydligt äldre och hade även under större delen av den senaste högkonjunkturen saknat organiserat motstånd. von Sydow sade om lagerskräddarna 1909, ”att dessa arbetare hittills varit nästan allena bestämmande vid avtalsuppgörande.”⁵¹ Skrädderiarbetarförbundet visar också upp stora framgångar i sin tidning *Skrädderiarbetaren* och i sina årsberättelser.⁵² Detta behöver nu inte vara mer än kverulans från ena hållet och skryt från det andra. En omständighet, som ger ett visst stöd åt påståendet om arbetarnas övertag, är de varierande lönerna och arbetstiderna; förlikningsmannen i grossistkonflikten 1909 tolkade dem som resultat av tidigare framgångsrik gerillakrigföring mot arbetsgivare, mellan vilka inte rått någon större solidaritet.⁵³

Av de två arbetskonflikterna inom lagerskrädderiet på våren 1909 skall först den inom grossistkonfektionen, därefter konflikten inom detaljkonfektionen behandlas.

Grossistkonfektionen. Våren 1909 uppsade Skrädderiarbetareförbundet de gällande avtalen med grossisterna i Stockholm och Landskrona. Arbetsgivarna svarade med att säga upp avtalen för Vingåker och Örkelljunga. Grossisterna ville åstadkomma en allmän utjämning av löner och arbetstider, med andra ord ett riksavtal, som gjorde slut på brokigheten i avtalsfloran.⁵⁴ Vad Skrädderiarbetareförbundet beträffar, var det mot dess vilja att avtalen uppsades. Förbundet hade förmått sina fackföreningar att avstå från uppsägning 1908, och förbundsledningen ansåg, att konjunkturen fortfarande var ogynnsamma. Arbetarna i Stockholm och Landskrona tryckte emellertid på, och förbundsstyrelsen gav avdelningarna där sitt tveksamma godkännande av uppsägningen, ”då dessa icke trots

51 SAF Fullmäktigeprot. 14/7 1909. Bil. A till § 2.

52 *Protokoll fört vid Sv. skrädderiarbetareförbundets 7:de kongress i Stockholm den 11–15 aug. 1907*, Stockholms 1907, s. 11.

53 Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 42*.

54 SAF Förhandlingsakter. Svenska grossisternas herrkonfektionsförbund. Förhandlingar angående riksavtal. Sv. grossisternas herrkonf.förbund till Sv. Skrädderiarbetareförbundet 11/2 1909. Jfr Schlasberg, s. 27.

styrelsens allvarliga vädjan hade kunnat förmås att avvakta gynnsammare tillfälle.”⁵⁵

Inför arbetsgivarnas krav på riksavtal kunde arbetarna inte lägga upp någon bestämd taktik. De första förhandlingarna ägde rum några dagar i slutet av februari. De gav inte något resultat. Vid ett följande krigsråd mellan arbetarnas delegerade bestämdes, att avdelningarna var för sig skulle få försöka. Det hänvisades till att arbetsgivarna var oense inbördes om hur ett riksavtal skulle se ut. Riktpunkten för de lokala förhandlingar arbetarna nu sökte få igång, sattes till 10—15 procent löneförhöjning med rätt för avdelningarna att om nödvändigt slå av på kraven.⁵⁶ Landskrona-avdelningens förhandlare J.A. Svensson rapporterade för fackföreningsmötet, att det främst var herrar Schlasberg och Widengren, som gjort allt för att hindra ett riksavtal. Det hade gått upp för dem, att det ifrågasattes att deras firmor, som hade landets lägsta arbetslöner, skulle höja dessa.⁵⁷ Åsikten att arbetsgivarna inte varit eniga om riksavtalets utformning, stöds av att de efter de misslyckade förhandlingarna inkallade ett allmänt grossistmöte för att göra upp prislistor.⁵⁸ Ett nytt förslag blev resultatet. Det avvisades av fackförbundet, som skrev tillbaka, att det visserligen var berett till nya förhandlingar om riksavtal, men att lokala avtal var bättre. Grossisterna gick in på inviten och föreslog förhandlingar med Widengrens i Vingåker och Schlasberg i Landskrona; ev. överenskommelser måste bygga på arbetsgivarnas prislista med tillägg av orsprocent, högst 15 procent för de dyraste platserna.⁵⁹

Denna nya utväg hann knappast beträdas, förrän Svenska arbetsgivarföreningen ingrep och återkallade grossisternas medgivande. Som skäl angav SAF den strejk, som den 20 mars utbrutit vid konfektionsfabriken Hjelm i Örkellunga. Strejken ansågs bottna i opposition mot riksavtal, och enskilda förhandlingar kunde leda till fler strejkar. I stället inbjöds till ny underhandling om riksavtal i enlighet med de redan ömsesidigt förkastade förslagen.⁶⁰

De förnyade förhandlingar om riksavtal, som SAF hade inbjudit till, började den 29 mars. Arbetsgivarföreningens andre direktör Gustaf Falkenström deltog som ordförande. Förtroendemannen Johannes Andreasson

55 Protokollbok för Svenska skrädderiarbetareförbundet. Svenska beklädnadsarbetareförbundets arkiv, Stockholm. Prot. fört vid möte med underhandlingsdelegerade 22/2 1909.

56 Ibid. och 26/2 1909.

57 Prot. fört vid Landskrona lagerskräddarefackförenings ord. möte 9/3 1909, § 3. AAL.

58 SAF Förhandlingsakter. Kallelse till ex. allm. möte den 4/3 1909.

59 Skrivelserna avtryckta i *Skrädderiarbetaren* nr 2 juli 1909, s. 3. De var daterade 12/3, 15/3 o. 19/3.

60 SAF Förhandlingsakter. SAF, v. Sydow, till Skrädderiarbetareförbundet 23/3 1909.

rapporterade efter ungefär en vecka för Skrädderiarbetarförbundets styrelse:

”Vid förhandlingarnas början hade Arbetsgivareföreningens ombud, direktör Falkenström egenmäktigt intagit ordförandeplatsen, under förklaring att han icke kom att sitta som opartisk ordförande utan kom att delta i överläggningarna och förfäkta arbetsgivarnas intressen.

Under de dagar underhandlingarna pågått hade alltmer framgått att det syntes omöjligt att medelst förhandling åstadkomma uppgörelse, enär Arbetsgivareföreningens ombud i de fall då utsikt fanns att parterna kunde enas gjort allt för att förhindra detta och flera gånger tvingat arbetsgivarna att återtaga förut gjorda medgivande.”⁶¹

Landskronaombudet J.A. Svensson rapporterade också för sin fackförening, hur Falkenström gång på gång hade sett till att förhandlingarna strandade.⁶²

Vad är sant av detta? Hade SAF:s ombud Falkenström gått in för att spräcka förhandlingarna och skapa en öppen strid? Det är av inte ringa betydelse, eftersom denna tvist var en av de verkliga orsakerna till Arbetsgivareföreningens stora lockoutförklaring och därmed indirekt till storstrejken.

Båda de anförda uttalandena kommer från den ena sidan. Förhandlingarna gick dåligt och naturligtvis var det motståndarnas omedgörlighet och hårdhet som bar skulden. Dessutom var Gustaf Falkenström personligen illa omtyckt av fackföreningsledarna.⁶³ Att han, som Andreasson säger, egenmäktigt intog ordförandestolen, får ses mot rådande praxis: det hände nästan aldrig att en arbetare satt ordförande. När inte förlikningsmannen deltog, brukade den främste bland arbetsgivarna leda förhandlingarna. Även sekreterarna brukade hämtas från arbetsgivarlägret. Vid detta tillfälle var det Fritz Belfrage. Från första dagens sammanträde finns det några sidors summariskt diskussionsprotokoll av hans hand.

Diskussionsprotokollet visar Falkenström som ordförande och samtidigt som arbetsgivarnas talesman. Falkenström framhävde dels arbetsgivarnas beslutsamhet att förmå arbetarna till ett riksavtal, dels att ett riksavtal var omöjligt utan löneutjämning. Just mycket mer upplysning ger inte protokollet i denna fråga.⁶⁴ Falkenström har i praktiken fört fram det program, som han kort tid innan fått nordiska arbetsgivarvärdets anslutning till: löner skall också kunna sänkas (jfr s. 134).

61 Skrädderiarbetarförbundets styrelseprot. 9/4 1909, § 2.

62 Prot. fört vid Landskrona lagerskräddarefackförenings ord. möte 13/4 1909, § 3. AAL.

63 Jfr. s. 42 f. Bankdir. Harald Lettström, som var sekr. i SAF 1905–1909 o. flera gånger förhandlade tillsammans med Falkenström, har meddelat förf., att arbetarna ofta retade sig på Falkenströms sätt, som de ansåg vara arrogant.

64 SAF Förhandlingsakter. Underhandlingsprot. 29/3–3/4, 5/4–7/4, 14/4–17/4, 19/4–23/4, 3/5–8/5, 10/5–11/5 1909.

Arbetarnas delegerade övervägde att begära opartisk ordförande, men man fruktade att det skulle medföra förhandlingarnas avbrytande.⁶⁵ Dessa fick i stället fortsätta under Falkenström och höll på ända till mitten av maj — sammanlagt 26 förhandlingsdagar. Inte i någon enda punkt, med undantag för några oviktiga detaljer, kunde man enas. I slutet av april förutsåg båda sidor utgången. Grossisterna bemyndigade sin styrelse att begära lockout hos SAF. Skrädderiarbetareförbundet bad LO om hjälp för just denna möjlighet.⁶⁶ Lockouten kom också; vid Arbetsgivareför- eningens styrelsesammanträde den 15 maj redogjorde Falkenström för förhandlingarna och lockout beslöts för samtliga anslutna grossistföretag från den 24 maj.⁶⁷ Närmare 1000 arbetare berördes, varav omkring hälften var organiserade. Sedan det gått till öppen strid, ingrep statens förliknings- man Allan Cederborg. Under hans ledning inleddes den tredje förhandlings- omgången, som tog sin början den 2 juni.

Den största svårigheten för en uppgörelse fanns i fråga om lönerna. Arbetsgivarna ansåg, att ett riksavtal skulle göras upp efter genomsnittet av de rådande priserna. Detta innebar, att de högsta priserna sänktes och de lägsta höjdes. Arbetarnas ståndpunkt var, att ett riksavtal skulle bas- eras på de rådande högsta priserna och att några sänkningar inte kunde komma ifråga. Just denna problemställning, som både var av stor ekono- misk och principiell betydelse, har vi redan mött i en av de andra huvud- konflikterna — inom pappersmasseindustrin. I fråga om timlönerna förhöll det sig på motsvarande sätt.⁶⁸

Vid diskussionen inför förlikningsman Cederborg om ackordstarifferna visade det sig, att arbetarna i sitt förslag till priser i den lägsta tariffen, som skulle vara normaltariiff, fört upp de högsta rådande priserna. Falken- ström uttryckte sin förvåning över detta, eftersom ovanpå tariffernas priser skulle komma dyrtortstillägg. Förtroendemannen Andreasson replikerade, att om arbetsgivarna gav arbetarna medinflytande vid val av ackords- tariff, skulle de pruta av på sina tariffpriser. Diskussionen ger en blyxtbe- lysning av den klyfta, som skilde parterna åt. Arbetarnas strävan att för- hindra nedsättningen av något enda ackord någonstans fick dem att sätta de högsta rådande ackorden i den lägsta tariffen. På så vis spelade det mindre roll om arbetsgivaren fick bestämma tariff — för vissa skrädderi- arbetare måste det ändå innebära en viss jämkning uppåt. Lades sedan ovanpå en procentuell förhöjning med $7\frac{1}{2}$ procent för mindre städer och ytterligare $7\frac{1}{2}$ procent för större städer, blev slutresultatet, att mot arbets- givarnas krav på utjämning, dvs. sänkning av de högsta ackorden, stod ett

65 Skrädderiarbetareförbundet styrelseprot. 9/4 1909, § 2.

66 Ibid. 30/4 1909, § 11.

67 SAF Styrelseprot. 15/5 1909, § 6.

68 Jfr redogörelsen för tvistefrågorna hos Huss, *Lockouterna och storstrejken* I, s.41*ff.

krav från arbetarna på en löneökning med en variation från 0 till över 15 procent. Sedan denna oenighet demonstrerats, avslutades förhandlingarna. Cederborg fortsatte med enskilda överläggningar med respektive sidor.⁶⁹

Den 13 juli kallade Cederborg till sig parterna och framlade ett medlingsförslag i grossistkonflikten. Han fordrade svar redan samma dags eftermiddag.⁷⁰ Både arbetsgivarna och arbetarna lämnade efter några timmar nekande svar till förlikningsmannen. I fråga om ett riksavtals allmänna bestämmelser var det avvisade förlikningsförslaget en kompromiss; lönesättningen var status quo med vissa reduceringar.

Cederborgs sista förlikningsförslag före storstrejken åsyftade än mer status quo och var förmånligare för arbetarna. Arbetsgivarna förslag hade varit en utjämning under rådande genomsnitt, förlikningsmannens en utjämning som eftersträvade rådande genomsnitt. För arbetarna var det i båda fallen fråga om lönenedpressning och därför avslogs även det förlikningsförslaget. Också arbetsgivarna avslog.⁷¹

Detaljistikonfektionen. Skrädderiarbetareförbundet hade varit tveksamt till uppsägning av avtalen med grossisterna, men inga spår tyder på någon tvekan visavi detaljisterna. När avtalen sades upp på nyåret 1909, var inte heller dessa ännu organiserade i SAF. De framlagda avtalsförslagen upptog krav på höjda löner. När arbetsgivarna vid de första förhandlingarna inte beviljade detta, vidtogs förberedelser för en punktstrejk som påtryckning. Förtroendemannen Andreasson fick styrelsen att bifalla strejk och påpekade för dem, som förordade förhållningstaktik, att Skrädderiarbetareförbundet inte ensamt kunde avgöra tidpunkten; Svenska arbetsgivareföreningen skulle säkert få saken om hand och dess avsikt var att strida med fackförbundet inom både grossist- och detaljkonfektionen. Strejkplanerna läckte emellertid ut. Arbetarna blev förekomna och fick slå till reträtt.⁷²

I och med att detaljisterna erhållit medlemskap i SAF, tog Arbetsgivareföreningen hand om ledningen bland företagarna och inbjöd till förhandlingar. Skrädderiarbetareförbundet ansåg efter sina erfarenheter vid grossistförhandlingarna under april, att med Arbetsgivareföreningens representant på ordförandeplatsen gick det inte att nå resultat. Man beslöt i förväg, att genast när sammanträdet började, begära opartisk ordförande.⁷³ Re-

69 SAF Förhandlingsakter. Underhandlingsprotokoll 3-7/6 1909. (Ordf. A.Cederborg, sekr. F. Belfrage; justerat 14/6).

70 Skrädderiarbetareförbundets styrelseprot. 24/7 1909, § 1. SAF Förhandlingsakter. "Förlikningsmannens 1:sta förslag" (allm. bestämmelser, prislister för grupp 1-3). Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 44*.

71 Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 45* o. II, s. 9 ff. Arbetarnas bedömning av förslagen i Skrädderiarbetareförbundets styrelseprot. 24/7 1909, § 6.

72 Skrädderiarbetareförbundets styrelseprot. 25/3, § 1 och 9/4 1909, § 1.

73 Ibid. 30/5 1909, § 4.

sultatet blev en kraftig sammanstötning. När de utsedda förhandlarna träffades den 24 maj i Arbetsgivareföreningens hus, intog SAF:s representant ingenjör Ivar O. Larson ordförandeplatsen och ville sätta igång. Andreasson protesterade, hänvisade till att Falkenström förlängt grossisternas förhandlingar och krävde opartisk ordförande. "Detta vore så gott som en interpellation, då arbetarna ju måste antaga att ordföranden stod allena på arbetsgivarnas sida."

Ivar O. Larson sade sig inte kunna fatta, vad arbetarna hade emot hans ordförandeskap, vilket alla andra arbetarorganisationer i Sverige hittills godtagit. Han trodde inte på påståendena om Falkenström.

Andreasson "sade sig ej göra anspråk på att bli trodd". Avsikten var dock inte att hindra SAF från att vara med.

Då övriga arbetarrepresentanter sade sig hålla med Andreasson, förklarade Larson, att vidare förhandlingar inte kunde föras och upplöste sammanträdet.

SAF föreslog Gustaf Djurklou som opartisk ordförande. Under hans ledning fortsatte sammanträdet dagen därpå. Ivar O. Larson var också med, men som ledare för arbetsgivarsidan. Han var mer van vid förhandlingar än företagen, och det hände att han behövde säga till dem att inte hålla enskilda överläggningar, när arbetarna hörde på. Bland arbetarna var det främst Andreasson som värtaligt förde ordet. Då Ivar O. Larson inte var fackman, höll han sig till de mer allmänna synpunkterna. Vid ett sådant tillfälle då han hänvisade till de dåliga tiderna och undrade, om inte Andreasson hade någon tanke "vare sig på den svenska industrins eller arbetarens egen välfärd", fick han till svar den socialistiska tesen om "att arbetarna ej hade samma fosterlandsintressen att bevaka som de övriga klasserna".

Motsättningen ifråga om allmänna bestämmelser var desamma som i grossisternas avtal: antalet tariffer och verkstadsfrågan. Arbetsgivarna fordrade tre tariffer med motivering, att de måste vara sorterade och kunna tillverka billigt efter lägsta tariff likaväl som grossisterna. Arbetarna ansåg, att skulle företagen bestämma vilken tariff arbetaren skulle sy efter, skulle det hela bli ett gyckelspel, där arbetaren tvangs sy efter lägre tariff än som var skäligt.

Under en diskussion om fria verkstäder tryckte arbetarna hårt på de sociala nackdelarna med hemarbete, där husefadern i trånga lägenheter kunde tvingas att sitta i sängen eller på matbordet och sy och rummet skräpades ned med tygavfall. Denna form av familjearbete var otidsenlig och skulle bort. Arbetsgivarna däremot ville inte binda sig för verkstäder, som arbetarna kanske ändå inte skulle komma att utnyttja; en del arbetare ville ha familjen till hjälp och på så vis tjäna mer.

Detaljstförbundet hade fått anslutning över hela landet. Följden blev

att arbetsgivarna i lönefrågan avsevärt sänkte sitt första förhandlingsbud, som innebar en förlängning av de tidigare priserna.⁷⁴ Som skäl för detta angavs, att avtalet för Stockholm, som det närmast gällde, kunde antagas bli normgivande även för landsorten. I verkligheten var det från arbetsgiversidan fråga om upptakten till ett riksavtal; företagare från Göteborg och till slut även från Gävle kom till förhandlingsbordet. I von Sydows hemliga promemoria till fullmäktigeledamöterna var också beteckningen "riksavtal". Skrädderiarbetareförbundet var inte alldeles okunnigt om Arbetsgivareföreningens avsikt. Stockholmsavtalet fick för båda parter större betydelse och räckvidd. Antagligen försvårade detta en uppgörelse. Vid förhandlingarna i slutet av maj och början av juni gick arbetarna ned från sitt höga utgångsbud — från början tilltaget med prutmån — medan arbetsgivarna ungefär stod kvar vid sitt andra lägre bud. Då Skrädderiarbetareförbundets sekreterare Ahlstrand påminde om att arbetarna betydligt jämkat sitt förslag, fick han av Ivar O. Larson veta, att detta "hörts förut och är enfaldigt. Ert förslag var från början orimligt, arbetsgivarnas däremot högt," ett yttrande som Ahlstrand uttryckte sitt missnöje med.⁷⁵

Ordföranden kunde öppna det sista sammanträdet eftermiddagen den 11 juni med konstaterandet, att det fortfarande fanns stora differenser mellan de förhandlande parterna. Det blev slutdebatt, som inleddes av Ivar O. Larson med frågan, om arbetarnas ståndpunkt motiverades med att de inte ville finna sig i en lönesänkning. Johannes Andreasson svarade nej; motiveringen var att de ville förbättra rådande förhållanden. Edman, Skrädderiarbetareförbundet, ställde motfrågan:

"Är det herrarnas mening att sätta ned arbetslönerna här i Stockholm? Eller är det så, att det är avgivet med hänsyn till en blivande kompromiss? Är det det förra, så är det ej stort mycket vi sitta här för, ty då kunna vi genast skiljas.

— — —
Aschberg — — Ville lämna svar på Edmans fråga. Det är ej alls meningen att göra någon nedsättning i lönerna utan allenast en reglering, påkallad därav, att olika arbetsgivare haft olika priser. Detta medför kanske, att priserna beträffande enstaka poster hos enstaka firmor komma att ändras.

— — —
Edman vände sig mot *Aschberg* med anledning av den senares svar på Edmans fråga: Nedsättning och reglering har i detta fall samma betydelse. Om jag jämförde de olika priserna, finns ingenstades något överskjutande de gamla, men väl överallt motsatsen, och framdrog exempel därpå. Allt detta hålla vi för nedsättning och herrarna reglering. Men reglering innebär i verkligheten även förhöjning. Försök därför att åt det ordet ge även den rätta meningen.

74 SAF Förhandlingsakter. Sv. detaljisternas herrkonf.förbund. "Arbetsgivarnas första förslag" bil. till underhandlingsprot. 16/3 1909.

75 Ibid. Underhandlingsprotokoll 24-28/5 1909 (60 s. disk.prot.; ordf. I. O. Larson 24/5, därefter G. Djurklou; sekr. Louis Abel, arbetsg.) Bil. "Arbetsgivarnas 2:dra förslag".

Wetterqvist. Regleringen avser att utjämna priserna i firmorna. De högre priserna ha endast praktiserats i ett par firmor.”⁷⁶

Replikväxlingen visar klart samma principiella motsättning som vid förhandlingarna om riksavtal för grossistkonfektionen. Liksom där bröt också förhandlingarna ohjälpligt samman.

Ingendera sidan företog sig emellertid något. Man väntade på förlikningsförslaget. Det avgavs den 22 juni. I de två viktigaste tvistefrågorna — antalet tariffer och verkstadsfrågan — hade förlikningsmannen i den första gjort arbetsgivarna till viljes, i den andra inte framlagt något förslag. Ackorden var satta som i arbetsgivarnas första, högre förslag. Veckolönerna för män var helt lika med arbetsgivarnas förslag. Arbetsgivarna godkände förlikningsförslaget. Arbetarna avslog.⁷⁷

Ett misslyckande väntades medföra öppen strid. Hotet hade vilat över förhandlingarna och Andreasson hade redan för länge sedan vid ett tillfälle sagt: ”Vi befara med anledning av den luft som råder mellan arbetsgivare och arbetare att man icke *vill* nå målet och då vinnas det ej heller. Det är därför ej någon idé för oss att alltför mycket avlägsna oss från vad vi begärt, då vi därigenom göras vapenlösa vid blivande arbetsinställelse. Kan det ej bli fred så må det bli motsatsen.”⁷⁸ Innan den sista förhandlingsomgången inleddes, planerade arbetsgivarna lockout, men alla var inte villiga. Göteborgarna, en stor grupp inom förbundet, ville inte vara med, när lockouten föreslogs på ett extra inkallat förbunds möte den 27 maj. Något beslut kunde inte fattas och mötet ajournerades till den 1 juni. Arbetsgivareföreningens ombud i Göteborg, dir. G.A. Lindström, fick av Ivar O. Larson i uppdrag att bearbeta de tveksamma. Det var inte lätt. Den 3 juni måste han rapportera till SAF, att han inte nått något resultat med medlemmarna i Göteborg. Först den 7:e kunde han skriva till Stockholm, att detaljisterna i Göteborg slutat göra svårigheter mot lockout och på möte samma dag gett sin ledare Ström carte blanche. Denne skulle nästa dag komma till Stockholm för att delta, när förhandlingarna återupptogs.⁷⁹ Samma dag kunde ett inkallat allmänt möte av detaljister uppdraga åt sin styrelse att hos SAF begära lockout om förhandlingarna misslyckades.⁸⁰

76 Ibid. Underhandlingsprotokoll 8/6, 10–11/6 1909 (26 disk.prot., ordf. G. Djurklou, sek. Louis Abel, 11/6 e.m. M. Hjertstrand).

77 Ibid. ”Förlikningsmannens förslag” (allm. bestämmelser o. prislistor). Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 47*f.

78 Ibid. Underhandlingsprot. 24–28/5 1909.

79 Ibid. G. A. Lindström till SAF 28/5 1909 (kursiv. i prot.).

ds till ds 3/6 1909.

ds till ds 7/6 1909.

80 Ibid. protokollsutdrag från detaljkonf.förbundets allm. möte 8/6 1909.

Förhandlingarna hade misslyckats och SAF:s arbetsutskott beslöt den 30 juni, att lockouten skulle börja den 5 juli. Lockouten för grossistkonfektionen hade då pågått i två veckor och situationen kunde fordra en viss eftertanke inför det nya lockouthotet. I Skrädderiarbetareförbundets styrelse framkastades tanken på att söka hindra striden genom att erbjuda prolongation. Andreasson var som vanligt den bestämmande: prolongation hade arbetsgivarna under förhandlingarna inte visat något intresse för, och de stod nu på förlikningsmannens förslag. Andreasson hade fortfarande den uppfattningen, att SAF inte tänkte göra upp i endast en konflikt bland de pågående striderna. Genom underhandskontakt med landssekreterariatet trodde han, att förbundet skulle kunna låna pengar därifrån. Andreasson fick instämmanden och styrelsen beslöt avvisa SAF:s ultimatum. Ett lån på 10–12 000 kronor skulle begäras av LO eller av förbundets Stockholmsavdelningar; kassan med f.n. 7–8000 kronor räckte till ungefär 2 veckors strid.⁸¹

Den 14 juli proklamerades storlockouten och därför möttes parterna ännu en gång inför förlikningsmannen den 21 juli. Djurklou upprepade sitt tidigare medlingsförslag och fick samma svar: ja från arbetsgivarna, nej från arbetarna.⁸²

Ser vi slutligen på de båda konfektionsindustrierna gemensamt, framstår motsättningarna mellan arbetsmarknadens parter som hårda. Svenska arbetsgivareföreningens plan var att genomföra riksavtal. Lyckades inte detta med fredliga medel, skulle det ske genom öppen strid. Så blev det först lockout för grossisterna och sedan för detaljisterna — även om en del av de senare måste övertalas. De riksavtal striden gällde, skulle enligt SAF bli ett genomsnitt av rådande löner, vilket måste till en del medföra lönesänkningar. Nedpressning av några som helst löner var helt oantagbart för de fackföreningar, vars mål trots de dåliga konjunkturen var lönehöjningar. Ända in i juni månad höll arbetarnas förhandlare fast vid denna linje. Skrädderiarbetareförbundet — särskilt förtroendemannen Andreasson — ansåg, att den som förhärskade företagen och hindrade en överenskommelse, var Svenska arbetsgivareföreningen och dess ombud. Denna uppfattningen grundades vid grossistförhandlingarna under Falkenström och tog sig uttryck mot Ivar O. Larson vid förhandlingarna med detaljisterna. Som längst innebar påståendena, att SAF medvetet ville sabotera en fredsöverenskommelse. Även om källorna inte ger belägg för det sistnämnda, så visar de, att SAF ledde arbetsgivarna i strama tyglar och även till strid om arbetarna inte helt vek undan.

81 Skrädderiarbetareförbundets styrelseprot. 2/7 1909, § 1 f.

82 Huss, *Lockouterna och storstrejken II*, s. 11, 15 o. 25. Jfr även Skrädderiarbetareförbundets styrelseprot. 24/7 1909, §§ 2 o. 6.

Strejken vid Mockfjärd och lockouten inom väg- och vattenbyggnad

Vid samtliga statsbanebyggnader utbröt på sommaren 1908 en konflikt, som varade ända till mars 1909. Efter överläggningar med arbetarna utfärdade järnvägs-, telegraf- och vattenfallsstyrelserna gemensamt "allmänna bestämmelser" för sina arbetare. De viktigaste nyheterna bestod i att arbetstiden fastslogs till 57 timmar per vecka och att vid ackordsarbete en viss minimilön skulle vara garanterad.⁸³ I en insändare den 5 mars i *Stockholms Dagblad* deklarerade Falkenström, att Arbetsgivareföreningen som sådan inte haft med avtalet att skaffa; direktörsassistent Ivar O. Larson, som deltagit i höstens förhandlingar mellan SJ och arbetarna, hade haft ett rent personligt uppdrag. En ny insändare daterad den 8 mars av von Sydow korrigerade den föregående i så måtto att SAF sades ha haft intresse av att Larson deltog och förde fram de enskilda järnvägsbyggarnas avtalsprinciper vid förhandlingarna. Under våren hade SJ uppgett dessa principer och gått med på högre timlön och ackordsgaranti. Larson hade då inte varit med. Att Arbetsgivareföreningen tog avstånd och ansåg sig obunden var fullt klart i båda insändarna.⁸⁴

Väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund omfattade som yrkesförbund i SAF de enskilda arbetsgivarna vid kraftverks- och järnvägsbyggen. I sin styrelseberättelse, som framlades ungefär samtidigt med insändarna, konstaterade förbundet, att året 1908 för de enskilda arbetsgivarna gett vinster i form av minskade löner, ökad arbetstid och avskaffande av garantin vid ackordsarbete. En lågkonjunktur som den rådande skulle bekämpas med sparsamhet enligt tidens uppfattning, och väg- och vattenbyggarna ansåg sin strävan att sänka lönerna vara "till båtнад ej blott för den enskilde utan kanske än mer för det allmänna". Men "det allmänna" hade som arbetsgivare inte skött vad på det ankom. Den motstridiga politiken mellan staten och de enskilda arbetsgivarna påtalades i den ovannämnda styrelseberättelsen. "Oväntade mothugg i förbundets strävan härutinnan har dock givits från Statens byggande verk. Först utgavs sålunda av Telegrafstyrelsen, Järnvägsstyrelsen och Vattenfallsstyrelsen gemensamt vissa allmänna bestämmelser, enligt vilka bl.a. varje arbetare vid *allt* arbete, således även ackordsarbete garanteras minimilönen, och sedermera har som bekant Järnvägsstyrelsen träffat uppgörelse med sina arbetare och därvid fastslagit minimilöner för olika orter, vilka löner

83 *Statens Järnvägar 1906-1931*, Stockholm 1931, II, s. 5 ff ("Nybyggda banor" av övering. Hj. Fogelmarck).

84 *StD* 5/3 s. 13 o. 9/3 1909, s. 9. Jfr *Grovarbetaren* 3 mars 1909, s. 1 (sign. S-r, ombudsman C. J. Söder).

alltför avsevärd grad överstiga de, som av förbundet kunnat accepteras . . . Den hjälp från statens sida i striden mot fackföreningarnas onaturligt uppdrivna anspråk, varpå vi hoppats, har således icke lämnats oss, varför de enskilda arbetsgivarna ha att ensamma utkämpa den ojämna striden.”⁸⁵

”Den ojämna striden” var inte långt avlägsen. I Mockfjärd vid Västerdalälven, några mil ovanför sammanflödet med Österdalälven, var 1909 ett kraftverk under uppförande. Vid arbetets början hade inget avtal ingåtts mellan bolaget och dess arbetare. Det fanns en fackförening på platsen, och den omfattade större delen av de vid kraftverksbygget sysselsatta.

Förhandlingar om kollektivavtal togs slutligen upp i maj 1908. Det visade sig därvid vara ganska lätt att komma överens om vad som skulle stå i avtalet, och man enades också om en indelning av arbetarna i tre lönegrupper. Men att skriva in siffrorna för varje grupps timlön visade sig snabbt omöjligt.

I lönetvisten vid kraftstationsbygget begärde arbetarna från början minimilöner, som låg betydligt över vad som förut utgått. Det var som det skulle visa sig ett orealistiskt högt bud. Det vidhölls dock ända till mitten av maj 1909 vad beträffar de tidigare högst avlönade; för de två lägre grupperna av arbetare medgav arbetarsidan i februari vissa sänkningar men här skedde en skärpning, när strejk utbröt den 1 april 1909. Från mitten av maj visade arbetarparten en stegrad vilja till eftergifter, vilket framkom vid förhandlingar i början av juni. Därefter ville man inte gå ner mer för den lägsta lönegruppen, vilket tycks vara den främsta anledningen till att förlikningsmannens förslag den 6 juli avvisades. För de två högre grupperna prutade man ner kraven ytterligare.

Arbetsgivarna höll sig i motsats till arbetarna på ett plan, som låg närmare de gamla lönerna. De höjde i februari sitt förslag något, varefter de vägrade att låta rubba sig, förrän de godtog den jämkning uppåt, som ett antagande av förlikningsmannens första förslag innebar.⁸⁶ Arbetsgivarna återgick sedan till sitt gamla förslag.

Arbetet på kraftverket fortgick under 1908 och början av 1909 till strejktubrottet den 1 april, då arbetet på kraftverket helt upphörde. En begäran om att vid lämplig tidpunkt få förklara lockout avvisade SAF

85 Svenska väg- o. vattenbyggarnas arbetsgivareförbund. Protokoll 1909. Sv. väg- o. vattenbyggarnas arbetsgivareförbunds arkiv, Stockholm. Bil. till stämmoprotokoll 15/3 1909, ”Styrelseberättelse för 1908” (kursiv. i ber.).

86 Arbetsgivarnas, arbetarnas och förlikningsmannens förslag till minimilöner för de tre grupperna av arbetare vid Mockfjärd i öre/ft:

i slutet av april.⁸⁷ Mockfjärd ansågs inte ensamt vara värd en lockout. Först när situationen i fråga om Skutskär och inom konfektionsindustrin tillspetsats under första hälften av juni, togs väg- och vattenbyggarnas begäran om lockout upp på nytt.

Vid SAF:s styrelsesammanträde den 26 juni föredrog löjtnant af Klintberg, väg- och vattenbyggarnas ombudsman, en promemoria, som han gjort upp över strejken vid Mockfjärd och konflikten vid Varberg-Ätran. Den sista gällde ett järnvägsbygge från Varberg österut inåt skogslandet till Ätråns dalgång nära småländska gränsen. Tvisten där gällde löner, ackordsgaranti och arbetarnas medinflytande vid ackordssättningen. Fackförbundet hade inte medgivit strejk.⁸⁸ Arbetsgivareföreningens styrelse diskuterade båda konflikterna och beslöt lockout för Väg- och vattenbyggnadsförbundet. Strejken vid Mockfjärd måste upphöra för att lockouten skulle inställas, men uppgörelse vid Varberg-Ätran skulle fordras endast om lockouten blev verklighet.⁸⁹

Beslutet anger, att Varberg-Ätran i sin tur inte var av samma vikt som Mockfjärd. Slutsatsen bekräftas av att von Sydow i sin promemoria vid inkallandet av fullmäktige endast talar om Mockfjärd. Då förlikningsförsöket i fråga om Mockfjärd sedan misslyckades och lockouten ägde rum den 12 juli, blev emellertid även konflikten vid Varberg-Ätran upphöjd till fredsvillkor för väg- och vattenbyggnadsindustrin.

Arbetsgivarna			Förlikningsmannen			Arbetarna		
23/5 08	35	30	27			52	46	40
	40	35	32					
24/2 09	38	34	30			50	43	35
22/4	38	34	30			50	45	38 ^a
						50	43	35
3-4/6	38	34	30			47	42	35 ^b
6-12/7	Godkännes		40	35	32	Godkännes ej		
						40	37	35 ^b
24/7	Godkännes ej		40	36	33	Godkännes ej		

De förutvarande lönerna var 40, 38-34 och 32 öre/t.

a strejkkultimaturn.

b uppflyttning till grupp 1 av arbetarna.

SAF Förhandlingsakter. Sv. väg- o. vattenbyggarnas arbetsgivareförbund. Västerdalälvens kraftab. Underhandlingsprot. 23/5 1908, 24/2, 22/4, 3-4/6 1909. Telegram o. korrespondens. Huss, *Lockouterna och storstrejken* I, s. 51* ff.

87 SAF Förhandlingsakter. SAF, von Sydow, till Sv. väg- o. vattenbyggarnas arbetsgivareförbund 26/4 1909.

88 Grov- o. fabriksarbetareförbundets styrelseprot. 6/4 1909, § 25.

89 SAF Styrelseprot. 26/6 1909, § 4.

Skulle de förmåner SJ våren 1909 medgivit sina arbetare genomdrivas även för de enskilda väg- och vattenbyggarna? Arbetsgivarna kände trycket. Det framgår av promemorian till fullmäktige, där det heter om Mockfjärdsstrejken, "vilken strejk högst sannolikt kan sättas i samband med det av Kungl. Järnvägsstyrelsen med dess arbetare vid järnvägsanläggningarna slutna avtal. Vid ifrågavarande anläggningar (Mockfjärd) hade arbetet pågått utan något avtal, intill dess arbetarna på våren 1909 tillställde arbetsgivaren ett ultimatum, nära överensstämmande med vad som tillförsäkrats statens järnvägsarbetare, och, då bolaget vägrade acceptera detta ultimatum, nedlade arbetet den 1 april 1909."⁹⁰

"Ytterligare åtgärder . . ." den 14 juli 1909

Vägen från Svenska arbetsgivareföreningens styrelsesammanträde den 26 juni och till fullmäktigesammanträdet den 14 juli kantades av verkställda lockouter, misslyckade medlingsförsök och nya strejker.

Den 29 juni utbröt en strejk vid Mora-Norets skiljeställe.

Den 5 juli inträdde lockout för detaljkonfektionen och för pappersmasseindustrin. Samma dag begärde Pappersmasseförbundet ytterligare utvidgning; den 7:e upprepades begäran.

Den 7 och 8 juli började sågverksarbetarna vid Korsnäs såg och brädgård i Kastet en vild strejk riktad mot det avtal som träffats för deras räkning.

Lördagen den 10 juli sammanträdde SAF:s styrelse och fastställde planen för lockouterna; den sändes för yttrande till de berörda förbunden.

På måndagen, den 12:e, utbröt strejken vid Munkfors. Arbetarnas avslag på det av SAF godkända medlingsförslaget i Mockfjärdskonflikten kvitterades med SAF:s avslag på ett nytt förslag från arbetarna i detaljkonfektionen.¹ Väg- och vattenbyggnadslockouten började.

Nästa dag, tisdagen den 13:e, lade Cederborg fram sitt förlikningsförslag i grossistkonflikten, vilket av båda parter avslogs samma dags eftermiddag.

Den 14 juli sammanträdde på nytt Svenska arbetsgivareföreningens styrelse och senare på eftermiddagen fullmäktige. Vid det senare samman-

90 SAF Fullmäktigeprot. 14/7 1909. Bil. A till § 2, s. 378.

1 Förlikningsförslaget hade tidigare avslagits av arbetarna men antagits av arbetsgivarna (s. 193). Skrädderiarbetarförbundets styrelse gjorde därefter upp ett nytt förslag, som via förlikningsmannen överlämnades den 12 juli (Prot. fört vid möte med Skrädderiarbetareförbundets styrelse o. Sthlmsavd. 28/6 1909. I förbundets prot.bok).

trädet fattades slutgiltigt beslut om utvidgning av lockouterna: 26 juli träsliperier, sågverk och textilfabriker samt 2 augusti järnbruk.

"Därest även sistnämnda utsträckning av lockouten skulle visa sig resultatlös, skall lockouten ytterligare utvidgas på sätt och i den ordning, styrelsen äger bestämma."²

Utvidgning av en arbetsnedläggelse så att arbetarnas understödmöjligheter inte räckte till, var arbetsgivarnas vapen. Svenska arbetsgivareföreningens lockouthot alltifrån det första i januari 1907 hade huvudsakligen varit framgångsrika. De stora lockouter, som Arbetsgivareföreningen kunnat i sina proklamationer, hade varit av två slag:

1 Allmän samtidig lockout — vid tvister som berörde alla arbetsgivare i föreningen: januari 1907 och juli 1908

2 Successivt utvidgad lockout — vid tvister som främst berörde ett eller flera yrkesförbund: november 1908.³

Sommaren 1909 var det alternativ 2, som var tillämpligt. Pressen på motståndaren skulle gradvis ökas allt eftersom förbund efter förbund gjorde lockout. Början skulle göras av de förbund som hade närmast samband med de redan pågående lockouterna. Detta är det yttre händelseförloppet. Vad skedde vid Arbetsgivareföreningens interna rådslag, när den andra omgången lockouter proklamerades?

SAF:s protokoll är hållna i en ytterst knapphändig och lakonisk form. Det går inte att därur få fram något om de enskilda styrelsemedlemmarnas tankar bakom de "enhälliga" besluten. Kretsen av mer personliga källor från männen i händelsernas mitt är mycket gles. Det finns än så länge endast två berättelser från senare tid. Den ena är Ernst Günthers memoarer — i fråga om uppgörelsen 1908 en förstahandskälla, men en andrahandskälla i fråga om storlockouten och storstrejken 1909, då Günther var minister i Köpenhamn. Den andra berättelsen är Johannes Hellners memoarer. Hellner var med vid flertalet av de avgörande rådslagen i Svenska arbetsgivareföreningens styrelse 1909 och stod mitt uppe i händelserna. Det är troligen Günthers skildring av Hellners insats vid förhandlingarna i riksdagshuset 1908, som stimulerat Hellner till kommentarer. I fråga om ställningen i SAF:s styrelse 1909 inför lockouten finns en tydlig överensstämmelse mellan de båda memoarerna. Hellner har blivit påverkad i sitt uttryckssätt genom läsningen av Günthers memoarer så att det paradoxala förhållandet föreligger, att ett ögonvittne är beroende av en andrahandskälla. Hos Günther kunde Hellner läsa:

2 Lockoutförklaringen 14/7 1909 i Huss, *Lockouterna och storstrejken II*, s. 3 f.

3 Vid sidan härav hade förekommit mindre lockouter, som inte utvidgades och som man tydligen inte haft planer på att utvidga, t.ex. lockouten för kakelindustrin 1907 och lockouten för Malmöbryggerierna 1909.

”På arbetsgivarnas sida hade de flesta medlemmarna av svenska arbetsgivareföreningen sökt avvärja strejken, men särskilt ett par styrelseledamöter, båda nu avlidna, hade varit så ivriga att få striden i gång och beslutna att gå ut i den, att det icke blev möjligt för de övriga att icke följa med. Striden fortgick emellertid icke så länge förrän just dessa stridslystna arbetsgivare voro de första att vilja slå till reträtt, men då opponerade sig de övriga på det bestämdaste och påyrkade att, då dessa herrar varit de som påtvingat de andra striden, de också skulle vara skyldiga att hålla ut och taga konsekvensen av vad de själva framkallat eller åtminstone icke velat avvärja.”⁴

Enligt Hellners kommentar till denna skildring skulle de värsta ”het-spörrarna” ha varit Oscar Carlson och Victor Schwartz, veteraner från Svenska arbetsgivareföreningens grundande och framstående industrimän. Vi minns, att de var motståndare till decemberkompromissen och Östbergs politik 1906–1907. Schwartz hade också i samband med Malmökonflikten 1908 deklarerat, att han ansåg en allmän sammandrabbning som oundviklig i en nära framtid. Den roll Hellner tilldelar Oscar Carlson och Viktor Schwartz sommaren 1909 passar mot denna bakgrund, men vad vi i övrigt vet räcker inte som bekräftelse.

Hellner själv och Hjalmar von Sydow, juristerna i styrelsen, skulle enligt Hellner först ha varit betänksamma men vid avgörandet med på strid. Att Hjalmar von Sydow var emot lockout inom pappersmasseindustrin i början av juni visar protokoll från 4 juni, men sedan hade mycket hänt. Det övriga samtida materialet varken bekräftar eller dementerar Hellners minnen. Inställningen hos de män, som f.ö. var närvarande vid sammanträdena i slutet av juni och den 10–14 juli är tämligen obekant. Andre direktören Gustaf Falkenström hade tidigare och senast vid förhandlingarna inom konfektionsindustrin framträtt som förespråkare för en offensiv arbetsgivarpolitik. Lars Yngström hade som disponent för St. Kopparberg påyrkat lockout inom hela pappersmasseindustrin på grund av Skutskärsstrejken, och han var som vi sett principiellt för planmässigt utvidgade lockouter. Hans personliga inställning till själva storlockouten 1909 är okänd, men Pappersmasseförbundet, som Yngström hade att representera i Arbetsgivareföreningens styrelse, kom med upprepade krav på utvidgning av lockouterna till andra förbund. I fråga om de övriga ordinarie ledamöterna Ivar Swartling, Carl Tranchell och Berndt Wijkander saknar vi helt och hållet uppgifter om deras inställning. Vid Arbetsgivareföreningens styrelsesammanträden var Axel Wahlberg, Fagersta, inkallad som suppleant.⁵ I sin privatkorrespondens med brukets ägare Possehl och Co. i

4 Günther, s. 6 f. Jfr Hellner, s. 154.

5 Hellner och Carlson hade varit frånvarande 26/6 och ersatts av Wahlberg, Fagersta, och Harald Almström, Rörstrand. Wahlberg var inkallad som suppleant för Yngström även den 14/7; den 10/7 var Schwartz frånvarande utan att suppleant ersatte.

Lübeck lämnade han upplysningar både om förhållandena i Fagersta och om de inre rådslagen i Svenska arbetsgivareföreningen. Possehl skrev i sin tur och gav direktiv och synpunkter i samma ärenden. Först den 10 juli har situationen så tillspetsats, att Wahlberg meddelar Possehl att striderna kommer att utvidgas (jfr s. 175); det är de yngre elementen bland arbetarna, som tycks ha tagit ledningen utan hänsyn till avtal eller föreskrifter från centralorganisationen i Stockholm. ”Enligt vad jag erfarit är dessa ledare för närvarande förtvivlade, enär de så gott som alldeles förlorat sin pondus.” Den 12:e meddelar Wahlberg de senaste besluten i SAF (bl.a. förslaget om järnbrukslockout från den 2 augusti) och förklarar att han inte tror på fredlig uppgörelse — i så fall blir det lockout. Den 15:e bekräftar Wahlberg först det telegram han samma morgon avsänt om lockoutbeslutet och upplyser dessutom Possehl om att beslutet den 14 juli fattades av en enhällig fullmäktigeförsamling på ca 50 personer. Om det nu blir lockout eller inte kan man naturligtvis inte säga i förväg. ”Min mening därom känner Ni redan: jag är av den åsikten att lockouten *kommer att äga rum*, och den meningen delas också av chefen för hela Arbetsgivareföreningen, herr von Sydow. Däremot företräder Järnbruksförbundets ordförande, herr disponent Wijkander, Bofors, den ståndpunkten, att arbetarna kommer att ge efter på grund av en nästan fullständig brist på pengar och även av andra orsaker.” Possehls korrespondent svarade, att arbetarna kanske skulle besinna sig på grund av de dåliga tiderna, men tyckte f.ö. att nu kunde det vara nog med hänsynstagande till arbetarna i Sverige. En fast hållning behövdes, annars urartade förhållandena.⁶

En kritiker som tidigare höjt sin röst till kraftig protest mot den förda politiken, var den alltid självständige Theodor Adelswärd, Åtvidaberg. Även i juli 1909 var Theodor Adelswärd i opposition och såg sig föranlåten att kungöra detta offentligt. Orsaken var en provokation från *Dagens Nyheter*s sida. Tidningen innehöll den 15 juli under rubriken ”Svenska Arbetsgivareföreningens ledande män” porträtten av direktörerna von Sydow och Falkenström, de båda ”hetspörrarna” Carlson och Schwartz — samt Adelswärd. Theodor Adelswärd trivdes inte i sällskapet och lät några dagar senare införa en dementi: ”Jag är icke och har aldrig varit medlem i styrelsen och är medlem i fullmäktige endast i min egenskap av ordförande för ett av de minsta yrkesförbunden, Träindustriförbundet, och tillhör inom föreningen och fullmäktige en mycket liten minoritet, vilken vid åtskilliga tillfällen varit i opposition mot vissa av ledningens åtgöranden

6 Wahlberg till Possehl o. Co 10/7 och 15/7. Possehl o. Co, Hersen, till Wahlberg 15/7 1909 (kurs. Wahlberg; Wahlbergs korrespondens med L. Possehl 44). Wahlberg till Possehl o. Co 12/7 1909 (Fagersta bruks AB korrespondens med L. Possehl o. Co 4) FBA.

och majoritetens beslut. Det är därför för mig allt annat än angenämt att offentligen anges som en av de ledande männen i föreningen . . .”⁷

Vad som finns bevarat av personliga åsikter och ställningstaganden från männen bakom Svenska arbetsgivareföreningens beslut om storlockout har redovisats. Några av de ledande har tvekat, andra har varit pådrivande — det antydes. Ingen av arbetsgivarna har, enligt vad jag kunnat finna, i en dagbok eller i ett brev berättat vad det främst var, som fick arbetsgivarna att besluta lockouten. Historikern hänvisas till att själv, utan vittnesmål från de en gång handlande personerna, avgöra vad som var de främsta orsakerna bland flera tänkbara.

Orsakerna till storlockouten

Från flera håll har det sagts, att primärkonflikterna inte skulle varit hela orsaken till storlockouten 1909 — inte ens den egentliga orsaken. En önskan att få till stånd en allmän kraftmätning skulle ha legat bakom. Sådana uttalanden möter redan i samband med stridens utbrott och därefter i den efterföljande litteraturen. I arbetarpressen förringades de åberopade orsakerna till storlockouten; och när man gick som längst beskylldes arbetsgivarna för att vilja krossa fackföreningsrörelsen. ”Arbetsgivarnas traktan är tvåfaldig: sätta ner arbetslönerna och krossa arbetarnas organisation.”⁸ Dessa påståenden upprepades i LO:s årsberättelse: ”tog Svenska arbetsgivareföreningen de av dem själva iscensatta konflikterna till förevändning att rikta ett stort dråpslag mot arbetarnas organisationer i form av en jättelockout, som man skulle än ytterligare utvidga”.⁹ Temat återkommer hos Landsorganisationens historiker: ”Man har all anledning att antaga, att de ledande männen inom arbetsgivareföreningen hade räknat med, att arbetarparten denna gången skulle på detta sätt resa sig till motvärn, och att den sakligt sett synnerligen svagt motiverade lockoutförklaringen hade utfärdats uteslutande i syfte att tvinga den fackligt organiserade arbetarklassen till ett avgörande slag på bred front . . .”¹⁰ (Sigfrid Hansson 1923). Även i nästa minneskrift heter det: ”En närmare undersökning av de ’alltför länge svävande’ tvister, som ledde till lockoutproklamationen och den därpå följande storstrejken, visar att det gällde konflikter med begränsad omfattning. De kun-

7 DN 15/7 s. 1 och 22/7 1909, s. 7.

8 SocD 30/7 1909, s. 2.

9 Berättelse över LO:s verksamhet 1909, s. 26.

10 S. Hansson, *Minneskrift. Landsorganisationens första kvartsekel 1898–1923*, Stockholm 1925, s. 149.

de knappast motivera den väldiga mobilisering, som blev följden av Arbetsgivareföreningens 14 juli-ukas."¹¹ (Casparsson 1951).

Utänför arbetarrörelsens egna led saknas inte heller uttalanden om en arbetsgivarnas kamplust för stridens egen skull. Så i Gunnar Huss' officiella storstrejksutredning, som dock uttryckligen fritar Arbetsgivareföreningens ledning: "Även om dess ledning icke önskade en sådan strid för dess egen skull, utan ville använda lockoutvapnet för att hävda sin ståndpunkt i de föreliggande tvistefrågorna, så torde man på sina håll ej heller hava varit främmande för den tanken, att tillfället nu borde begagnas till att för arbetarna praktiskt demonstrera Svenska arbetsgivareföreningens inneboende makt, som den visserligen vid flera tillfällen hotat med, men dittills icke fullt utnyttjat."¹²

Andra författare har instämt i att det gällde något mer än de aktuella konflikterna, men inte speciellt tillskrivit SAF bakomliggande motiv. Arbetsgivareföreningens egen historieskrivare Carl Hallendorff säger: "Som-maren 1909 handlade det inte i första rummet om avgörandet till arbetsgivarnas eller arbetarnas förmån i de särskilda konflikter, som då gått till öppen brytning, utan vad det gällde var frågan, huru lugnare, mera säkert reglerade och därför i någon mån beräknliga förhållanden skulle kunna skapas på arbetsmarknaden."¹³ Enligt Jörgen Westerståhl gällde det främst makten: "På båda sidor framväxte tanken att en avgörande kamp skulle stå, men man såg häri inte främst en kamp om vissa detaljer i arbetsvillkoren utan om själva makten." Westerståhl nämner också avsaknaden av en reglering av förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare. "I detta utomordentligt labila läge, där den första organisatoriska uppmarschen på båda sidor fullbordats men någon grundläggande reglering av parternas inbördes relationer ännu icke kommit till stånd, utbröt 1909 års jättekonflikt."¹⁴

Beskyllningarna från arbetarsidan att primärkonflikterna var svepskäl för arbetsgivarnas verkliga avsikt att slå ned fackföreningsrörelsen är krigspropaganda, som sedan färgat den egna historieskrivningen hos Sigfrid Hansson och Ragnar Casparsson. Intressantare är uttalandet av den statliga utredaren Huss och uppfattningen hos Hallendorff och Westerståhl. Två element — en maktkamp och en reglering av arbetsmarknaden — skymtar hos dessa författare, men utan närmare precisering.

Vad som stod på spel 1909 var ingen stor principiell fråga som "arbetets frihet" hade varit året innan, har det sagts. Men det fanns en annan föga

11 R. Casparsson, *LO under fem årtionden I*, Stockholm 1951, s. 264.

12 Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 73*.

13 Hallendorff, s. 113.

14 Westerståhl, s. 145 f.

uppmärksammas minsta gemensamma nämnare för tre av de fyra konflikterna. Detta har framstått som ett av resultaten av de föregående undersökningarna. Arbetsgivarna eftersträvade riksavtal. I pappersmasseindustrin och konfektionsindustrin sökte de genomdriva detta 1909. Skulle riksavtalen baseras på de högsta rådande eller på ett genomsnitt av lönerna? För arbetsgivarna var det självklart, att det skulle ske efter ett genomsnitt av rådande löner med hänsyn tagen till dyrort. Så var det i pappersmasseindustrin, där Skutskär var prövosten på hur utgången skulle bli, så var det i grossistkonfektionen och så var det i detaljkonfektionen, där arbetsgivarna sänkte sitt ursprungliga bud, som avsåg enbart Stockholm, för att nå en även för landsorten acceptabel lönenivå. En utjämning enligt arbetsgivarnas program måste i och för sig innebära en lönesänkning för de högst betalda, medan de sämst ställda arbetarna kunde räkna med en förbättring. Om höjningarna allmänt sett uppvägs sänkningarna i de aktuella fallen, är materialet för ofullständigt för att låta bedöma. I grossistkonfektionen gjorde de det inte och inte heller i pappersmasseindustrin, där arbetsgivarna tolkade status quo som läget innan löneglidningar på grund av nya maskiner satte in.

Denna strama arbetsgivarepolitik, f.ö. sanktionerad i princip av det nordiska arbetsgivaremötet, var inte inskränkt till de ovannämnda fyra industrierna utan gällde även sågverksindustrin. De första signalerna om den nya lönepolitiken hade hissats på hösten 1908 i Sågverksförbundets och Järnbruksförbundets hemställan till Arbetsgivareföreningens styrelse om stöd för lönesänkning i samband med en allmän reglering av lönerna. Riksavtalen för dessa två stora industrier hade slutits under lockouthot, och sågverksarbetarna i Kastet vägrade att godta uppgörelsen och gick i vild strejk. En tolkningstvist om järnbruksavtalet ledde till Munkfurstrejken. Dessa konflikter blev påbröd till de ursprungliga lockouterna av den 26 juni. Mest omfattande av de först beslutade lockouterna var den för pappersmasseindustrin, och strejken vid Skutskärs stora massafabriker är den tändande gnistan.

Genomförandet av riksavtal och löner regleringen i samband därmed var en fråga av stor ekonomisk och även principiell räckvidd för Svenska arbetsgivareföreningen. Primärkonflikterna i pappersmasse- och konfektionsindustrierna 1909 kan inte avfärdas som några mindre lönetvister.¹⁵ Om dessa primärkonflikter motiverade tillgripandet av storlockout är en värderingsfråga, som inte är av vetenskapligt slag.

15 Jfr Huss utmärkta sammanfattning. Även Huss framhäver pappersmasse- och konfektionsindustriernas betydelse, men, okunnig om de närmare omständigheterna vid SAF:s beslut, kan han inte bortse från övriga primärkonflikter. Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 57*ff. och 68*f.

När det totala kriget mellan arbetsgivare och arbetare väl utbröt, kom genom stridens väldighet både maktförhållandet och arbetsmarknadens allmänna organisation i centrum.

I slutklämmen på Svenska arbetsgivareföreningens ultimatum av den 14 juli heter det: "I det vi delgiva Eder detta beslut tillåta vi oss ytterligare meddela att, därest den utsträckta lockouten kommer till stånd, vi förbehålla oss fria händer i fråga om villkoren för stridens biläggande."¹⁶ Meningen behöver inte innebära mer än att SAF inte ville vara bundet av sina tidigare förslag i primärkonflikterna. Den hade förrekommit i tidigare lockoutproklamationer. Möjligheten av att meningen kunde få en djupare innebörd uppkommer, om den sammanställs med ett uttalande av von Sydow. Den 26 juli, dagen efter förhandlingarnas definitiva sammanbrott och samma dag lockouter berörande ca 40 000 arbetare gick i verkställighet, intervjuades Arbetsgivareföreningens verkställande direktör i *Aftonbladet*. Hjalmar von Sydow förklarade, att för närvarande några förhandlingar inte kom i fråga. Sedan han påpekat, att den beslutade lockoututvidgningen nästa måndag naturligtvis skulle äga rum, om inte arbetarna innan dess gått in på arbetsgivarnas villkor, meddelade han, att SAF:s styrelse därefter hade fullmakt till "*ännu ytterligare utvidgning*", men härom kunde ännu ingenting meddelas. Angående stämningen bland arbetsgivarna förklarade von Sydow, att den karaktäriserades av full enighet om det uppställda programmet. Styrelsens förslag hade under fullmäktiges sammanträde dagen innan godkänts, "*utan att någon ens yttrade sig emot*. — Till slut förklarade hr von Sydow, att det skulle kunna hända, att, ifall striden utbreder sig, *yttre* önskemål av principiell natur komma att uppställas av arbetsgivarna."¹⁷

I tidningsuttalandet vill von Sydow utåt visa SAF:s oryggliga beslutssamband och enighet. Slutklämmen får karaktären av en varning till motparten, att den kan komma att ställas inför "*yttre*" krav av principiell natur om striden utbreder sig.

Det uppstod presspolemik om uttalandet och *Social-Demokraten* insinuerade, att von Sydows "mystiska tal om vissa 'nya principiella krav'" gällde föreningsrätten. *Svenska Dagbladet* bemötte detta och förklarade:

"Vi ha också övertygat oss om, att så icke är fallet. Enligt vad vi erfarit, har herr von Sydow endast avsett att *genom en fastare förhandlingsordning* vinna trygghet mot förhastade arbetskonflikter, på samma sätt, som exempelvis verkstadsindu-

16 Lockoutproklamationen 14/7 1909 i Huss, *Lockouterna och storstrejken* II, s. 3 f.

17 *AB* 26/7 1909, s. 4 (kursiv i tidn.).

strins stora strid 1905, bland annat resulterade i denna industris förhandlingsordning, vilken sedan visat sina goda frukter.”¹⁸

Från vilket källa *Svenska Dagbladet* ”erfarit”, vad von Sydow ”avsett”, framgår inte, men uppgiften förefaller trolig, när vi vet, att Hjalmar von Sydow några veckor efter storstrejkens utbrott inför SAF:s styrelse lade fram ett förslag till förhandlingsordning med LO nästan helt överensstämmande med verkstadsavtalets. När förhandlingar efter storstrejkens slut upptogs, blev ett huvudavtal med förhandlingsordning SAF:s främsta och oeftergivliga villkor för fred.

En fråga inställer sig omedelbart. Har SAF:s önskan att genomföra en reglering av förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare på den svenska arbetsmarknaden påverkat föreningens ledande män vid behandlingen av primärkonflikterna och vid beslutet om storlockout? Frågan för tillbaka till utgångspunkten för undersökningen. Arbetsgivareföreningen eftersträvade en allmän reglering av den svenska arbetsmarknaden genom lagstiftning och genom avtal. Riksavtal innebar en ”lagstiftning” för hela industribranscher och var steg på vägen mot ett huvudavtal. En kommitté ur styrelsen hade i uppdrag att utarbeta förslag till en överenskommelse med LO om bl.a. förhandlingsordning. Något sådant förslag fanns troligen ännu inte, när storstrejken utbröt.¹⁹ SAF:s planer på ett huvudavtal kan ej visas ha direkt påverkat lockoutbesluten.

Avhandlingens frågeställning hade som första led: Varför förklarades lockouterna? Svaret kan sammanfattas: Svenska arbetsgivareföreningen var fast besluten att vid Skutskärs pappersmassefabrik och i konfektionsindustrin genomföra löneutjämning och riksavtal. Denna politik var ett led i den allmänna reglering genom riksavtal SAF steg för steg genomfört sedan år 1907. Vid den aktuella tidpunkten 1909 präglades Arbetsgivareföreningens hållning av medvetandet om egen styrka, övertag genom lågkonjunkturen och om tillgången om ett framgångsrikt vapen i storlockouten. Därför proklamerades denna.

När den stora striden blev verklighet, kom Svenska arbetsgivareföreningens plan på att i ett slag genomföra en allmän reglering av förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare omedelbart i förgrunden och primärkonflikterna i bakgrunden.

18 *SvD* 29/7, s. 5 (kursiv. i tidn.). Jfr *SocD* 28/7 1909, s. 1 (Sv.P.). Samma dag *SvD* förklarade, att de principiella kraven syftade på en förhandlingsordning enligt verkstadsavtalet, skickade VF ut ett cirkulär, där man uttryckte förhoppning om att lockouten och storstrejken för förhållandet mellan SAF och arbetarna skulle visa sig medföra likartade goda följder som verkstadsavtalet (Cirk. nr 21, Till medlemmarna av VF, Stockholm 29/7 1909. J. Sigfrid Edströms samling, RA).

19 Jfr kap. Svenska arbetsgivareföreningens principiella politik 1907—1909, s. 49 ff.

Storlockouten och tidningarna

Svenska arbetsgivareföreningens lockoutproklamation gjorde med ens klart att en storstrid var överhängande. Ställningstagandena och därmed pressdebatten börjar på allvar.²⁰

Högertidningarna är starkt enhetliga i sin bedömning: arbetarnas överdrivna och ansvarslösa lönekrav bär skulden. Lönefrågorna är inte obetydliga. Även där det inte gäller riksavtal påverkas lönepolitiken i stort. ”En rundligt tilltagen prislista är för vår fackföreningsrörelse en språngbräda till allt högre steg på löneskalan”, skriver t.ex. *Allehanda*.²¹ Tidigare har *Stockholms Dagblad* framhållit som ett motiv för arbetsgivarnas lockouter att söka få ett slut på de ständiga småkrigen och genom ett större slag uppnå arbetsro. Även *Svenska Dagbladet* visar förståelse härför.²²

Moderata och liberala tidningar fördömer också arbetarnas lönepolitik, men lägger inte all skuld på arbetarna. Fördelningen skiftar så, att *Aftonbladet* och *Sydsvenskan* är mer kritiska mot arbetarparten, medan *Handelstidningen*, *Dagens Nyheter* och *Stockholms-Tidningen* står mera mitt emellan de stridande.²³ *Handelstidningen* tar i enskilda fall, t.ex. Munkfors och arbetstidsfrågan inom pappersmasseindustrin, arbetarnas parti, och *Stockholms-Tidningen*, som anser arbetsgivarna stridslystna, hävdar, att arbetarna har rätt att sätta sig till motvärn mot lönenedsättningar, även om krav på lönehöjning fördöms. De vänsterliberala tidningarna förklarar, att en strid är onödig eller borde kunna undvikas. Det är påfallande att både högertidningarna och de liberala tidningarna gör skillnad mellan arbetarna och deras ledare. De senare anses mer besinningsfulla, men det ifrågasättes allvarligt i högerpressen om de behärskar folket. *Stockholms-Tidningen* och *Handelstidningen* uttrycker saken så, att LO bör centraliseras för att ge landssekreterariatet kontrollen; arbetsgivarna hade därför bort kunna invänta Landsorganisationens kongress och de lugnare förhållanden, som kunnat följa efter den.²⁴

Jämför vi med den konservativa och liberala pressen ett år tidigare, framträder likheten i åsikter. Nödvändigheten av att få slut på alla geril-

20 En mer ingående analys av tidningspressen skulle i och för sig vara givande, men förf. har i avhandlingen måst begränsa sig till en skiss av den opinionsmässiga bakgrunden. I den mån tidningarna bidragit med ytterligare upplysningar eller där framförda åsikter kan tänkas ha påverkat händelsernas gång, har de närmare analyserats. Tidningsurvalet redovisas i källförteckningen. Jfr bil. 3.

21 *NDA* 18/7 1909, s. 2. Jfr även *StD* 15/7, s. 4 — till större delen ordagrant lånad i *SP* 16/7, s. 2.

22 *StD* 9/7 s. 7, 14/7 s. 6 och *SvD* 15/7 1909, s. 4.

23 *AB* 15/7 s. 3, *SDS* 26/7 s. 4, *GHT* 17/7 s. 7, *DN* 26/7 s. 3. och *StT* 27/7 1909, s. 1 f.

24 *NDA* 21/7 s. 3, *StD* 21/7 s. 4, *SP* 23/7 s. 2, *SvD* 29/7 s. 4, *AB* 27/7 s. 5, *StT* 16/7 s. 2 och *GHT* 26/7 1909, s. 6.

lastrider och i värsta fall genom en storkonflikt skapa lugn predikades också då i högerpressen. En skillnad är, att *Svenska Dagbladet* nu accepterat det argumentet. Den liberala och moderata pressen var också 1908 ense med högertidningarna om att klandra arbetarnas offensiva lönepolitik.

Den stora skillnaden 1909 är, att de socialdemokratiska tidningarna inte längre söker hålla arbetarna tillbaka eller manar till eftergifter.²⁵ Tvärtom framhålles, att det inte längre går att falla undan. Lockouthotet bör inte skrämma arbetarna från deras positioner, skriver *Arbetet*. Sannolikt har vi i år att motse jättekampen, som bör bli en seger för arbetarna, tror signaturen A. J. i *Arbetarbladet*, och Zetterling i *Nya Samhället* menar, att SAF, när arbetarna vägrar att låta sig tvingas på knä, kommer att känna sig som en orm i en myrstack. *Ny Tid* är kanske mindre optimistisk men ense i sak: "Den svenska arbetarklassen vill hellre falla i öppen kamp än fegt krypa till korset." *Social-Demokraten* talar om det möjligas gräns även för arbetarnas fredsvilja.²⁶ Genomgående betecknas storlockouten som försök till lönesänkning och ett hot mot arbetarnas organisationer.

25 Ang. pressen 1908 se s. 88 ff.

26 *Arbt* 15/7 s. 2, *Arbbl* 29/6 s. 3, *NS* 15/7 s. 2, *Ny Tid* 24/7 s. 3 och *SocD* 24/7 1909, s. 2.

STORSTREJKEN SOM VAPEN I TEORI OCH PRAKTIK

”Ännu har ingen storstrejk i världen lyckats, säger man.
— En halv sanning. Men tänk om denna skulle lyckas
ändå! En gång i ett land skall detta slags aktion i all
fall lyckas. Tänk om det skulle vara i Sverige just.”

(Cirkulär från Stockholms storstrejkskommitté 16/8
1909).

Den allmänna strejken i internationell teori och praktik

Tanken att det arbetande folket i en allmän arbetsvägran hade ett vapen mot de privilegierade klasserna, hade framförts före den moderna arbetarrörelsens uppkomst. Mirabeaus ord från franska revolutionen: ”Reta icke det folk, som producerar allt och som för att vara fruktansvärt blott behövde vara orörligt!”, liksom chartisternas agitation i England på 1830-talet, kunde åberopas av dem, som ville söka historisk hävd för general- eller storstrejksidén.

När strejkerna i de industrialiserade länderna under 1800-talets slut blev allt vanligare och allt mer omfattande tycktes förverkligandet av idén möjlig. I USA skulle åttatimmarsdagen erövrats genom en generalstrejk, som skulle sättas i verket den 1 maj 1886. Det blodiga Haymarket-upploppet i Chicago drog världens blickar till försöket. Generalstrejksidén togs upp särskilt i Frankrike och blev den ”direkta aktion” genom vilken den sociala revolutionen skulle förverkligas.¹ Redan innan Georges Sorel 1908 gav ut sina *Réflexions sur la violence* hade generalstrejken prövats både som idé och verklighet. Ingen fråga i europeisk arbetarrörelse stod så i förgrunden under åren närmast efter sekelskiftet. Den hade förelagts den andra internationalens kongress i Amsterdam 1904. Internationalen avvisade den allmänna strejken som revolutionärt medel, men accepterade den för vissa begränsade politiska eller ekonomiska syften.² Splittringen mellan reformister och revolutionärer i inställningen till generalstrejken framträder i den samling av uttalanden, som fransmannen Hubert Lagardelle med anledning av Amsterdamkongressen gav ut 1905.³ Där uttalade sig hela raden av europeiska arbetarledare. Anhängare av den revolutionära generalstrejken

1 Om generalstrejken se även s. 140 ff.

2 *Encyclopaedia* 6, s. 608 ff (*General strike* av W. H. Crook).

3 H. Lagardelle, *La grève générale et le socialisme. Enquête internationale*, Paris 1905.

var, förutom Lagardelle själv, bl.a. tysken Raphael Friedeberg och ryssen Plechanov. De reformistiska socialdemokraterna, t.ex. fransmannen Jean Jaurés, belgaren Émile Vandervelde, tyskarna Karl Kautsky och August Bebel, svensken Hjalmar Branting och engelsmännen Hyndman och Keir Hardie förkastade den revolutionära generalstrejken, men avvisade inte under alla omständigheter den allmänna arbetsnedläggelsen.

Storstrejken var för de reformistiska socialdemokraterna ett propagandamedel och en yttersta påtryckning för att försvara eller erövra för folket livsviktiga politiska eller ekonomiska rättigheter. Att klart skilja mellan vad som var en revolutionär generalstrejk och vad som var en storstrejk är inte alltid möjligt. Språkbruket var också långt ifrån konsekvent. Vid en masstrejk spelar inte bara kvantiteten, mängden av deltagande arbetare, en roll, utan även kvaliteten, om vissa outhärliga yrkesarbetare inom sjukvård, gas-, el- och vattenförsörjning och transportväsendet samt vid tidningsstryckerierna deltog. Anhängare av den revolutionära generalstrejken lade stor vikt vid masstrejkens "kvalitativa" utbredning, medan anhängarna av storstrejken i allmänhet undantog en del av arbetarna vid samhällets nödvändigaste funktioner från deltagande i storstrejken. Enligt den tyske teoretikern Bernstein bestäms inskränkningarna av strejkens syfte.⁴ En masstrejk behövde inte omfatta ett helt land utan dit räknades även de lokala generalstrejker, som ägde rum i Barcelona och Trieste 1902 och i Marseille 1904. Hur länge en masstrejk kunde vara, berodde på arbetarnas uthållighet, med andra ord på deras andliga och materiella resurser. Ju större strejk desto mer pengar behövdes och desto färre icke-strejkande arbetare fanns att erlagga dessa pengar. Hur vana arbetarna än är vid umbäranden, så kan de inte hungra i veckor, sade August Bebel vid partidagen i Jena 1905.⁵

Masstrejker av nationell omfattning hade ägt rum flera gånger efter sekelskiftet. De holländska och italienska masstrejkerna framkallades snarast av fackliga konflikter.

I *Holland* hade syndikalister och socialdemokrater 1903 gemensamt genomfört en framgångsrik järnvägsstrejk. Regeringen kvitterade genom ett lagförslag att upprätta järnvägstrupper och förbjuda strejker vid kommunikationerna. För att stoppa lagförslaget proklamerades först en allmän järnvägsstrejk, och när den misslyckades som sista utväg, generalstrejk. Lagförslaget antogs ändå och generalstrejken avblåstes. Den hade då varat endast en dag.

4 E. Georgi, *Theorie und Praxis des Generalstreiks in der modernen Arbeiterbewegung*, Jena 1908, s. 6 f.

5 *Ibid.*, s. 116 f.

I *Italien* bekämpade socialdemokraterna liksom på andra håll generalstrejksidén, men hade som det heter i en officiell svensk publikation från denna tid "både folklynnnet och en stark syndikalistgrupp mot sig".⁶ Blodiga sammanstötningar mellan strejkande arbetare och karbinjärer på Sardinien och på Sicilien fick känslorna i svallning, och arbetskammaren i Milano proklamerade tre dagars generalstrejk. Både syndikalister och socialdemokrater stödde strejken. Strejken fick en enorm anslutning över hela Italien. Samhällsfunktionerna rubbades. Gatorna mörklades, tidningarna kom inte ut. Järnvägspersonalen deltog dock inte. Strejkledningen manade till lugn och ordning, men kravaller med dödsoffer ägde ändå rum. Strejken avblåstes, sedan regeringen avgivit en lugnande förklaring. Några egentliga resultat medförde inte generalstrejken.

Andra masstrejker var mer renodlat politiska, även om en klar gräns är svår att dra. De belgiska storstrejkerna 1893 och 1902 var rösträttsstrejker.

1893 hade storstrejk första gången tillgripits i *Belgien*. Den fick stor omfattning och varade ungefär en vecka. Våldsamma sammanstötningar med militären ägde rum och en revolution tycktes stå för dörren. De härskande slog till reträtt, och allmän rösträtt med tilläggsröster voterades hastigt igenom. Storstrejken hade därmed haft framgång, även om den lika rösträtten inte genomförts.

Socialdemokraterna arbetade på att avskaffa flerrösts systemet och hotade med en ny storstrejk. 1902 blev situationen sådan, att ledarna måste ge efter för arbetaropinionens tryck. Denna andra storstrejk uppges ha omfattat omkring 300 000 arbetare och varade i åtta dagar. Den var lugnare än den förra, men resultatlös.⁷ Järnvägsmännen deltog inte vare sig 1893 eller 1902.

I *Tyskland* antog socialdemokraternas partidag 1905 en resolution om att storstrejken "under vissa förutsättningar" var ett oundgängligt vapen i klasskampen. Meningarna var i Tyskland delade mellan radikala och moderata socialister om vilka förutsättningarna skulle vara för en storstrejk. Nästa partidag 1906 skedde en reträtt från storstrejksidén. Särskilt fackförbunden hade visat sig som dess motståndare. — Även i Österrike var storstrejk i rösträttsfrågan aktuell vid denna tid, liksom den var det 1907 i Ungern.

Storstrejk hade också förekommit i *Finland* och *Ryssland* 1905, men kan inte riktigt jämföras med de föregående. Här var det fråga om en revolt med deltagande från alla samhällsklasser. Järnvägsstrejk hade spelat en viktig roll, och telefon- och telegrafförbindelser liksom andra sam-

6 *Meddelanden från K. Kommerskollegii avd. för arbetsstatistik* 1909, s. 687.

7 H. Pirenne, *Histoire de Belgique* 7, Bruxelles 1932, s. 318 ff och 330 f.

hällsnödvändiga funktioner hade lamslagits. Oktobermanifestet, som gav konstitutionella rättigheter, var en tillfällig framgång, men arbetarrörelserna slogs därefter ned och under de närmaste följande åren tvingades även de borgerliga radikalerna tillbaka.⁸

Masstrejk hade tillgripits ofta men sällan med påtaglig framgång. Ingen storstrejk eller generalstrejk hade varit långvarig; som mest åtta dagar i Belgien 1902. Mer eller mindre svåra oroligheter hade alltid förekommit.

Kände de svenska arbetarna till de europeiska erfarenheterna? För att få någon uppfattning härom kan man undersöka vad som stått att läsa om masstrejkerna ute i Europa i det svenska socialdemokratiska partiets huvudorgan *Social-Demokraten*.

De stora strejkerna utomlands uppmärksammades av *Social-Demokraten*. Särskilt gäller det den belgiska storstrejken 1902. Den ägde rum medan den svenska partikongressen var samlad för att besluta om egna demonstrationer och storstrejk. När rösträttsfrågan stod inför sitt avgörande i deputeradekammaren i Bruxelles fyllde hela den första sidan i *Social-Demokraten*.⁹ Eftersom den belgiska rösträttskampen var nära samtida med den svenska är intresset för den naturligt. Känslan av att de svenska arbetarnas mål och medel delades av arbetarna i ett annat land, måste ha stimulerat den svenska stridsmoralen. Men även utvecklingen av järnvägsstrejkerna i Holland till generalstrejk 1903 följdes med sympati i *Social-Demokraten* under drygt en och en halv månad. Uppmärksamheten varierade mellan notiser och längre artiklar och ledare allt efter läget¹⁰

Den italienska generalstrejken 1904 visade hur trög nyhetsförmedlingen kunde vara. Det första korta meddelandet står att läsa dagen efter generalstrejkens slut. Men sedan "tilltar" strejken allt mer i spalterna. En vecka efter generalstrejkens slut pågår den fortfarande för fullt i *Social-Demokraten*, som då kan införa utförliga skildringar om dess uppkomst och förlopp.¹¹

Revolutionsrörelsen 1905 i "tzarens rike", för att låna *Social-Demokratens* beteckning, avsätter en mängd telegram från alla hörn av Ryssland. Arbetarnas strejker ingår emellertid i en kamp där borgerliga element säges spela en framgångsrik roll.¹²

Den tyska partidagen i Jena hösten 1905 skildras av Otto Järte såsom svensk observatör på platsen. Annars hämtar *Social-Demokraten* i stor utsträckning sina uppgifter från utlandet från tyska och österrikiska tid-

8 H. Soikkanen, *Storstrejken* (i: *Finlands ofärdsår 1899-1917*), Stockholm 1963, s. 154 ff.

9 *SocD* 16/4 1902, s. 1 o. 3. Artiklar även 15, 17, 21-22, 24 och 26/4.

10 *Ibid.* slutet av februari till mitten av april 1903.

11 *Ibid.* 19/9-26/9 1904.

12 *Ibid.* okt. 1905-jan. 1906.

ningar t.ex. *Vorwärts*, *Neue Zeit* och *Wiener-Arbeiter Zeitung*. Både den tidigare storstrejksdiskussionen i Tyskland och den på partidagen refereras utförligt. Jena får nästan en artikel om dagen och det får också nästa partidag i Mannheim 1906. Svensk observatör var då LO:s kassör Ernst Söderberg.¹³

Den omedelbara kommentaren till de utländska masstrejkernas utgång är aldrig helt nedvärderande. Det uppsatta målet nåddes inte vare sig i Belgien eller Holland. För Belgien betecknas slutet som ett vapenstillstånd, om Holland heter det i ett omdöme hos *Vorwärts*, som avtrycktes, att storstrejken inte varit förgäves.¹⁴ Den italienska generalstrejken säges ha varit segerrik, så tillvida att den tvang regeringen till en viktig bindande förklarng.¹⁵ I Finland tycktes framgången mer bestående, men i Ryssland misslyckades arbetarnas kamp. En artikel, som konstaterar att arbetarupproret i Moskva krossats av trupperna, slutar Hjalmar Branting med följande ord: "frihetens sol skönjes tydligt vid horisonten, även om mörkrets moln tornar sig än en gång för att hindra den att lysa och värma."¹⁶

Som sammanfattning på denna skiss kan vi notera följande. Masstrejken var populär både i teori och praktik i Europa åren efter sekelskiftet. Praktiken hade i allmänhet varit kort och häftig. Det kan inte ha undgått den svenske arbetare, som läste *Social-Demokraten* under dessa år, att storstrejken och generalstrejken var något som angick hela Europas arbetarklass. Visserligen försökte man inte få honom att tro att de europeiska masstrejkerna varit några stora segrar, men sanningen, att alla efter sekelskiftet mer eller mindre varit nederlag, framhölls inte. Hur mycket tidningsreferaten direkt påverkat hans inställning till storstrejk i Sverige, är en annan fråga. I de centrala protokollen har hänvisningar till utländska exempel (Belgien) påträffats endast från storstrejkskongressen 1902.

Storstrejksdiskussionen i Sverige. "Ledarna"

Storstrejksdiskussionen i Sverige har skildrats ingående av Herbert Tingsten och Jörgen Westerståhl.¹⁷ Här har därför intresset inriktats mer på vad som före 1909 sagts om *hur* storstrejken skulle genomföras, än på att

13 Ibid. 19/9–30/9 1905 och 24/9–6/10 1906.

14 Ibid. 24/4 1902, s. 2 och 14/4 1903, s. 3.

15 Ibid. 22/9 1904, s. 4.

16 Ibid. 28/12 1905, s. 1.

17 H. Tingsten, *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling* II, Stockholm 1941, s. 39 ff och 70 ff. Westerståhl, s. 223 ff. Där ej andra hänvisningar förekommer bygger framställningen i det följande på Tingsten och Westerståhl.

ge en allmän framställning av diskussionen om den skulle äga rum. Hur hade man tänkt sig storstrejkens omfattning? Skulle järnvägstjänstemännen, som ansågs särskilt "kvalitativt" viktiga, delta? Hur länge skulle storstrejken pågå? Skulle understöd betalas till de strejkande? Vad skulle målet för storstrejken vara?

Storstrejken hade stått på det svenska socialdemokratiska partiets politiska program sedan 1890-talet. Efter sekelskiftet hade det blivit aktuellt att gå från ord till handling, och det för rösträttsfrågans skull. Utsträckningen av värnplikten 1901, utan att rösträtten samtidigt utsträcktes, gav den rätta stämningen. Förverkligandet genom den s.k. politiska storstrejken 1902 var en kompromiss mellan verklig storstrejk och demonstrationer. Hj. Branting och A. C. Lindblad ville hålla igen, medan flertalet av övriga politiska och fackliga ledare hade tänkt sig något mer än en demonstrationsstrejk begränsad till tre dagar.¹⁸ Den politiska verkan på rösträttsfrågan av demonstrationsstrejken 1902 är svår att bestämma. På arbetarsidan uttalade man sig i allmänhet positivt om resultatet.

Nästa rösträttsförslag var att vänta 1904. Det är intressant, att då se partistyrelsens reaktion på en resolution från Malmö arbetarkommun. Den krävde verklig storstrejk, inte bara som 1902 en demonstrationsstrejk. Ungdomsklubbarna i Malmö sades ligga bakom. Partistyrelsen var betänksam, och nu inte bara Branting och Lindblad. Tillspetsat kan stämningen tolkas som så: storstrejkstanken skall bevaras, men bevara oss från storstrejk — i varje fall i år. En storstrejksomröstning påbjöds och frågan skulle tagas upp på kongressen.¹⁹

Vid kongressen i februari 1905 förelåg omröstningsresultatet. På de olika frågorna hade majoriteten av de röstande arbetarna svarat: ja till att storstrejk i princip var ett lämpligt kampmedel, nej till att förklara storstrejk 1905 och ja till att bidra med en dagsinkomst till storstrejksfonden. I riksdagen hade samtidigt framlagts förslag både från enskilda och från regeringen att belägga vissa strejker med straff. Partistyrelsens förslag till kongressen framfördes av Branting. Det speglar situationen: ingen storstrejk nu, men insamling av pengar för att ha storstrejken som en sista utväg om arbetarklassens livsintressen hotas, t.ex. genom att riksdagen stiftade klasslagar. Partistyrelsens förslag antogs mot en opposition från bl.a. ungsocialister. Oppositionen kritiserade det sätt på vilket frågorna om storstrejken hade formulerats på omröstningsblanketten. Man klandrade också ledarna, särskilt Branting, för att ha arbetat mot storstrejk.²⁰

18 Storstrejkskongressen 10–13 april 1902. Protokoll. AAS.

19 SAP Styrelseprot. 26/3 1904, §§ 1–7. Jfr även "Klubbens" protokoll 14/10 1904. AAS.

Branting höll föredrag om storstrejk med efterföljande diskussion.

20 SAP Kongressprot. 25/2 1905, Stockholm 1905, s. 179 ff.

Den situation, i vilken kongressen hade tänkt använda storstrejken som försvarsvapen, uppstod snabbt. Regeringsförslaget om att kriminalisera vissa s.k. samhällsfarliga strejker närmade sig ett beslut i mitten av maj. Lindqvist framförde en fälttågsplan, som ledarna inom både den politiska och den fackliga arbetarrörelsen enades om: storstrejk för att tvinga regeringen att vägra sanktion åt lagarna, om de gick igenom i riksdagen. Den här gången var det allvar. En utomordentlig församling av parti, Landsorganisation och fristående fackförbund satt i Folkets hus i Stockholm och väntade på röstningsresultatet från riksdagen, beredd att proklamera storstrejk. Spänningen upplöstes i intet. Regeringsförslaget föll i andra kammaren. Storstrejken hade varit några få liberala röster ifrån sitt förverkligande.²¹

Det hade 1905 gällt storstrejk som svar på ett politiskt angrepp mot de fackliga organisationerna. Verkstadslockouten samma år ingav gjutarnas fackförening i Huskvarna tanken, att till LO-kongressen i augusti 1906 ställa frågan, om inte storstrejk vore svaret även på ett arbetsgivarnas angrepp mot de fackliga organisationerna. Allt tydde på att striderna mellan kapital och arbete i framtiden skulle få allt större utbredning — blev inte storstrejken då kampmedlet? Herman Lindqvist förklarade å sekretariatets vägnar, att tillfredsställande understöd under verkstadskonflikten hela tiden kunnat betalas ut och att det då inte funnits anledning att uppåbåda massor av andra arbetare till sympatistrid. Resultatet skulle bara ha blivit att understödet inte räckt åt några. Sekretariatets förslag till uttalande antogs utan diskussion: sådana situationer kan inträffa att en storstrejk blir ett lämpligt svar på angrepp från arbetsgivarnas sida, men kongressen kan inte ange de fall och under vilka omständigheter storstrejk bör kunna tillgripas.²²

Storstrejk för rösträtt kom tillbaka en gång till genom den situation som uppstod, då den första liberala regeringen Staaft av kungen tvingats avgå 1906, sedan första kammaren fällt dess rösträttsförslag. Den reserverade hållning från fackförbundshåll mot storstrejk, som Westerståhl påpekat, framträder nu starkt. Vid ett sammanträde sista dagarna i oktober fick fackförbunden både inom och utom LO tillfälle att säga sin mening. Den meningen var nej till storstrejk som anfallsvapen, dvs. för att erövra rösträtten; flera ville reservera den som ett försvarsvapen mot klasslagar.

I februari 1907 beslöt partistyrelsen att utlysa allmän omröstning för eller emot storstrejk och inkalla en extra kongress. På sina håll (Branting, Thorsson och Blomberg) trodde man inte att det fanns någon risk för

21 SAP Styrelseprot. Sammanträde med landssekretariatet, LO:s representantskap och utomstående fackförbund 14-15/5 1905, §§ 1-15.

22 Prot. vid LO:s kongress 6-12/8 1906, Stockholm 1906, s. 223 ff.

storstrejksmajoritet.²³ Man misstog sig. Bland folket visade storstrejksomröstningen att stämningen var *för*, medan den i ledningen blev alltmer *emot*. Dagen före den extra kongressens öppnande hölls omröstning i partistyrelsen för eller emot storstrejk 1907. Endast en — Pär Axelsson, *Örebro-Kurirens* redaktör — röstade för.²⁴ Samtidigt med att partikongressen började, väcktes i LO:s representantskap förslag om uttalande mot storstrejk. Beslutet blev ett uttalande, att "landsorganisationen saknar förmåga att ikläda sig ansvaret för de sviter, som kunna bli en följd av en eventuell storstrejk och att sålunda intet understöd kan lämnas till sådana konflikter."²⁵ Partikongressen beslöt inte heller någon storstrejk. I motiveringen hänvisas bl.a. till att stämningen härför saknas inom "angränsande samhällslager" och att det var en nödvändig förutsättning för framgång.

I verkligheten hade regeringen Lindman — Påboda genom sitt långtgående rösträttsförslag tagit luften ur den politiska storstrejken för 10 år framåt. 1908 var därför situationen ny, och storstrejk diskuterades enbart på det fackliga planet och som försvarsvapen.

I alla diskussioner hade det talats mycket för och mot men litet *om* storstrejken. Under de förberedande överläggningarna 1901 nämns inga detaljer om långvarigheten eller omfattningen av det planerade företaget. Däremot utsågs transportarbetarna att börja, en ära som de undanbad sig. Förslaget vittnar om att kommunikationerna tillmättes en central betydelse. Detta kommer fram i flera uttalanden, t.ex. av Lindblad 1904: "För att vidtaga dylika åtgärder (storstrejk) krävs det starka organisationer och därtill är de som bäst behövas, kommunikationsarbetarna, ej organiserade. Följden skulle bli att en storstrejk droge ut på tiden och ändå kunde ingenting vinnas."²⁶

Förslaget till strejklagar 1905 riktade sig mot bl.a. järnvägsmännen. Deras ställning blev aktuell. Om man nu beslöt sig för storstrejk, hängde mycket på hur järnvägsmännen ställde sig. Slöt de inte upp, blev en strejk knappast effektiv, förklarade Branting.²⁷ Järnvägsmannaförbundets styrelse drogs in i överläggningarna på arbetarsidan. Förbundets avdelningar ute i landet hade med ett par undantag uttalat sig för storstrejk, men specialorganisationerna hade tigit.²⁸ Järnvägsmännen fanns med bland dem, som satt och väntade med klockan i hand på riksdagens beslut den 15 maj 1905.

23 SAP Styrelseprot. 8-11/2 1907, § 1 ff.

24 Ibid. 23/4 1907, §§ 1-8.

25 LO Prot. över 12:e representantskapet 21-23/4 1907, § 14.

26 SAP Styrelseprot. 26/3 1904, § 4.

27 SAP VU:s prot. 9/5 1905, § 2.

28 *Svenska järnvägsmannaförbundet 1899-1924*, Stockholm 1924, s. 113.

Järnvägsmannaförbundet var också representerat vid överläggningarna mellan partistyrelsen och fackförbundsrepresentanterna i oktober 1906. Avtalsrörelsen hade då skapat en allvarlig situation för järnvägsmännen, och därför trodde deras representant, att de genom agitation kunde förmas att delta i en politisk storstrejk.²⁹

Vad som inträffade på storstrejkskongressen 1907 är betecknande. Partistyrelsen ville inte ha storstrejk. Trots att järnvägsmannaförbundets kongress pågick samtidigt, hade ingen kontakt förberetts, och mer än utbyte av helt konventionella hälsningar mellan de båda kongresserna förekom inte. Fredrik Ström, för storstrejk, ville mer än så och föreslog tillsammans med Per Albin Hansson, Gustav Möller och andra ungdomskräter, att representanter för de båda kongresserna redan samma kväll skulle överlägga och uppgöra förslag till gemensamma åtgärder. Likaväl som vi måste vara solidariska i fall järnvägsmännen beslutar kraftåtgärder för att värna sin rörelsefrihet, så räknar vi på dem vid vår eventuella aktion, var motiveringen. Arvid Thorberg, mot storstrejk, protesterade mot ett så lättvindigt etablerat samarbete, innan partikongressen ännu hunnit diskutera om storstrejken. Ströms m.fl.s förslag voterades emellertid hastigt igenom med 122 röster mot 112. Härpå inträffade den egenomligheten, att motståndarna i verkligheten omedelbart lyckades stjälpas det just fattade beslutet. Kongressen vägrade först utse representanter och sedan att alls tala om för järnvägsmännen, att man ville överlägga med dem. Senare under kongressen förmodade en talare, att det var av fruktan för storstrejken, som man förhindrat ett samarbete med järnvägsmännens kongress.³⁰ I och för sig vore det inte onaturligt, om partistyrelsen m.fl., som inte ville ha storstrejk, ansåg det onödigt att då diskutera saken med en annan kongress.

Av övriga förbund i nyckelställning vid en storstrejk hade typograferna, som inte tillhörde LO, också deltagit i storstrejksöverläggningarna i maj 1905 och oktober 1906, vilket tyder på att deras deltagande i frågasattes. Frågan om storstrejk av de arbetare, som skulle sköta de allra nödvändigaste samhällsfunktionerna t.ex. gas, vatten och renhållning, berördes aldrig. Hur hade de "kvalitativt" viktiga grupperna ställt sig under den politiska storstrejken 1902? Gatubelysningen hade måst ransoneras och renhållningen hade varit bristfällig. Tidningarna hade inte utkommit. Spårwagnarna och droskorna hade upphört att köra, men järnvägstrafiken stoppades inte av strejken.³¹

Den totala omfattningen av en storstrejk skulle bli sådan, att något

29 SAP Styrelseprot. 28-30/10 1906, §§ 13-19.

30 Storstrejkskongressen 1907. Protokoll 24/4 §§ 7-8, 25/4 § 5 s. 63 och 26/4, § 5 s. 111. AAS.

31 Huss, *Den s.k. politiska storstrejken 1902 (Arbetsstatistik E:1)*, s. 374 ff.

som helst strejkunderstöd inte kunde betalas ut. Detta satte naturligtvis en tidsgräns för en storstrejks varaktighet. Men hur många dagar bort från strejkens utbrott denna gräns låg, diskuterades egentligen aldrig. Sex dagars arbetsvila är vad som kan åstadkommas, ansåg Lindqvist på storstrejkskongressen 1902, och Ernst Söderberg påstod ett par månader senare, att arbetarna hellre ville 14 dagars storstrejk än uttaxering i månader till arbetarna vid Separator, som utestängts som följd av den politiska storstrejken.³² Detta är de enda tidsangivelserna. Men att en storstrejk måste bli kort, framgår av landssekreterariatets utlåtande 1906. "I sådant fall (strid utan understöd) måste verkningarna av en storstrejk vara sådana, att en uppgörelse omedelbart eller på mycket kort tid kunde frambringas, ty i motsatt fall skulle varje resultat av en sådan strid utebli."

Storstrejkens syfte skulle, som framgått av det föregående, vara att öva påtryckning på statsmakterna, dvs. riksdag och regering. Detta skulle ske genom att samhället sattes i gungning av strejkens verkningar. Påtryckningen skulle framtvunga ett positivt beslut i rösträttsfrågan eller, som 1905, tvinga regeringen att vägra sanktion på sitt eget lagförslag, om det antogs av riksdagen. I sistnämnda fall var det fråga om storstrejk till försvar mot s.k. klasslagar. Men storstrejken kunde också vara ett sista, försvarsvapen mot arbetsgivarna enligt LO-kongressen 1906.

"En dylik storstrejk måste sålunda betraktas vara ett allra sista och yttersta kampmedel, lämpligt att tillgripa som svar på ett hänsynslöst angrepp från arbetsgivarnas sida, särskilt vid tillfälle då en strid fått sådan omfattning att regelbundet understöd ej kan åstadkommas till de i striden indragna medlemmarna."³³

Vart en storstrejk mot arbetsgivarna närmare bestämt skulle syfta, till deras rent ekonomiska utmattande, till att även här framtvunga samhällets och statsmakternas ingripande mot arbetsgivarna, eller till bådadera, finns inte uttalat.

Fackföreningsrörelsens ledare hade som grupp efterhand blivit alltmer betänksam mot storstrejk för rösträtt. Det kan därutöver ha sitt intresse att se hur de, som förklarade storstrejken 1909, var för sig hade ställt sig till tidigare förslag om storstrejk.

Herman Lindqvists utveckling från en positiv inställning till storstrejk 1901–1902 och till en rent negativ 1906–1907 framgår av Westerståhls skildring. Enda undantaget är inför hotet om klasslagar 1905. Planen att genom storstrejk tvinga regeringen att vägra stadfästa strejklagen framförde Lindqvist. Samma utveckling finner vi hos Ernst Söderberg och Charles Lindley.

32 Storstrejkskongressen 10–13/4 1902. Protokoll, s. 25. Arbetarpartiets VU:s prot. 8/6 1902, s. 50 ff. AAS.

33 Prot. vid LO:s kongress 6–12/8 1906, s. 224.

Nils Persson från Malmö, murareförbundets ledare, är däremot redan 1902 mot storstrejk och förblir så. Han och metallarbetarnas Ernst Blomberg framstår som de mest bestämda motståndare till storstrejk. Mest rädsla tycks de ha varit för hur det skulle gå med organisationerna. Särskilt i Norrland skulle de inte tåla en storstrejk ansåg sågverksindustriarbetarnas veteran Olof Danielsson, även han alltid mot storstrejk.

Endast två av de ledande fackföreningsmännen — C. L. Lundberg, gruvarbetarnas förtroendeman, och Anders Sjöstedt i landssekretariatet — skiljer sig från de övriga. De sade ja till storstrejk vid ett par tillfällen, när de andra sade nej.

Inställningen till storstrejk för rösträtt 1901–1907.³⁴

	1901	1902	1904	1905	1906	1907
	Axelsson	Axelsson				
	Branting	Lindley				
	Lindblad	Lindqvist				
Ja	Lindqvist	Lundberg				
	Sjöstedt	Sjöstedt			Axelsson	
	Söderberg	Wickman			Lundberg	Axelsson
		Söderberg	Sjöstedt		Sjöstedt	Sjöstedt?
<hr/>						
	Danielsson	Blomberg	Branting	Branting	Blomberg	Blomberg
	Persson, N.	Branting	Danielsson	Lindblad	Danielsson	Branting
		Danielsson	Lindblad	Lindley	Lindblad	Danielsson?
		Lindblad	Lindley	Lindqvist	Lindley	Lindblad
Nej		Persson, N.	Lindqvist	Thorsson	Lindqvist	Lindley
		Persson, N.			Persson, N.	Lindqvist
		Söderberg			Söderberg	Lundberg
		Thorsson			Thorsson	Persson, N.
		Wickman				Thorsson
						Wickman

Ser vi på partiledarna, så skiljer sig själva ställningstagandena till storstrejken vid de olika tidpunkterna inte egentligen från fackföreningsledarnas. Även Hjalmar Branting, A. C. Lindblad, F. Thorsson och C. G. T. Wickman sade alla nej efter 1902. Endast redaktör Pär Axelsson sade ja. Ändå får man samma intryck som tidigare Westerståhl av att fackföreningsledarna var starkare emot än partimännen. Möjligen beror det på argumenteringen, som tycks olika även om röstningen blev nej från båda

34 Sammanställningen bygger på ej offentliggjorda uttalanden vid styrelse- och kongressammanträden. Endast personer, som yttrat sig minst tre ggr om storstrejken, har medtagits. Yttrandena är ibland ej fullt tydliga.

Ja eller Nej gäller storstrejk inom det närmaste året med anledning av väckt eller föreliggande rösträttsförslag. Inför hotet om klasslagstiftning 1905 finns inga uttalanden mot storstrejk och ovan avses endast rösträttsförslaget 1905.

håll. Partiledarna säger ungefär: inte i år, regeringsförslaget ger inte rätt stämning, men vi skall behålla storstrejkstanken. Fackföreningsledarna säger sig vara rädda för organisationernas sönderfall, avtalsbrotten, och vill storstrejk endast mot klasslagar. Partimännens avståndstagande kan verka mer taktiskt betingat och temporärt, fackföreningsledarnas mer allvarligt och definitivt. Alla partiets diskussioner och omröstningar om storstrejk har verkat som ett hot mot samhället. Att hålla uppe det hotet och utnyttja den verkan det kunde ha politiskt, måste ha föresvävat bl.a. Hjalmar Branting. Därför kunde det verka så som Lindqvist sade, att Branting "jagar storstrejksbusen framför sig" men blir rädd när han hinner ifatt honom.³⁵

För att sammanfatta de viktigaste iakttagelserna: ledarna för den svenska arbetarrörelsen både på den politiska och fackliga sidan visade sig snart som motståndare till storstrejk för rösträtt varje gång ett avgörande här om måste fattas. Partiledningen, särskilt Branting, angreps av vänstern inom partiet — August Palm, ungdomskräfter och ungsocialister — för att motarbeta storstrejken.

En enda gång har den politiska och fackliga ledningen varit beredd till storstrejk — 1905. Det är särskilt värt att observera att det då var till försvar för de fackliga organisationerna och i syfte att tvinga regeringen att vägra sanktion åt sitt eget lagförslag. Samverkan med Järnvägsmannaförbundet hade då upprättats. LO-kongressen hade också året efter sagt, att storstrejk kunde bli ett sista försvar mot arbetsgivarna, när striden blivit så omfattande att pengarna inte räckte till understöd.

I fråga om själva storstrejken har det framgått, att järnvägar och kommunikationer ansågs särskilt viktiga, liksom att storstrejken måste ske utan understöd och därför ansågs bli av kort varaktighet: således uppfattningar som var helt i överensstämmelse med de europeiska erfarenheterna.

Storstrejksomröstningarna. "Folket"

Storstrejken hade varit ute på omröstning inom socialdemokratiska partiet 1901, 1904 och 1907. På frågan om storstrejk skulle tillgripas inom den närmaste tiden hade vid respektive tillfälle ca 90, 47 och 68 procent av de

35 SAP Styrelseprot. 8-11/2 1907, § 1. Jfr också Brantings egna uttalanden, att en storstrejkskongress strax före och under riksdagsbehandlingen av rösträttsfrågan var ett hot som betydde något. Jfr även liknande uttalanden om storstrejk av Lindblad (SAP Styrelseprot. 26/3 1904, § 4), Lindley (*SAP Kongressprot. 17-25/2 1905*, s. 183), Lindqvist (SAP Styrelseprot. 23-26/3 1903 § 25 o. 26/3 1904, § 4) och Wickman (SAP Styrelseprot. 23-26/3 1903, § 25).

röstande svarat ja. Mer än hälften av partimedlemmarna brydde sig aldrig om att avge sin röst. Materialet från den första storstrejksomröstningen finns inte bevarat, men däremot för omröstningarna 1904 och 1907. För 18 arbetarkommuner med mellan 4000 och 5500 medlemmar spridda runt om i landet kan man studera hur de olika fackföreningarna röstat. Det visar sig, att det för dessa arbetarkommuner finns ett tydligt samband mellan inställningen till storstrejk bland arbetarna och deras anslutning till olika fackförbund. Gruvarbetare, skoarbetare, grovarbetare och stenhuggare är mest för storstrejk, medan tobaksarbetare och bryggeriarbetare, gjutare och typografer är motståndare därtill både 1904 och 1907. Sambandet mellan fackförbund och storstrejksvilja pekar på att det yrke eller den industri, som arbetaren arbetade inom, bestämde hans inställning till storstrejk. Varför så skulle vara förhållandet är svårt är att med någon säkerhet uttala sig om. Sambandet överensstämmer långt ifrån helt med en uppdelning i låg- och höglönegrupper. Däremot kan man — även om det innebär en generalisering — konstatera att det var industriarbetarna utan yrkesutbildning som röstade för storstrejk, medan intresset bland de yrkesutbildade och hantverksarbetarna var mindre. Olika faktorer: ålder, civilstånd, rörlighet, arbetets karaktär, social position osv., varav en del är ännu mer svårbestämbara än lön och yrkesutbildning, ger ett arbete dess karaktär och bestämmer samtidigt arbetarnas inställning till storstrejk³⁶.

Storstrejkspengar

Inför den första storstrejken 1902 igångsattes en insamling till en storstrejksfond. Fonden användes för att lindra sviterna, således inte till understöd under själva strejken. 1906 beslöts en ny insamling för att fylla på fonden, där inte så mycket pengar fanns kvar.³⁷

Partiet fick en kassa på ca 100 000 kr avsedd för storstrejk. Men det blev ingen ny storstrejk. Samtidigt behövde arbetarrörelsen på alla fronter pengar till partitidningar och till Folkets hus-byggen runt om i landet. Låneansökningar skickades in till partistyrelsen. Partistyrelsen hade ca 100 000 kr på banken, storstrejkpengarna, men de fick inte röras, hade kongressen beslutat. Frestelsen var svår. Styrelsen gick med på att några

36 B. Schiller, *Socialdemokratiska omröstningar 1901–1907. Några korrelationsanalyser*, *Scandia* 1967, bd 33 s. 197 ff.

37 *SAP:s årsberättelse 1907*, s. 149.

arbetarkommuner fick använda de insamlade pengarna till sina Folkets hus i stället för att skicka in dem till fonden. Revisorerna anmärkte.³⁸ Kongressen 1908 skulle få säga sin mening om storstrejkspengarna skulle förbli orörda eller ej. Landssekreterariatet begärde 50 000 kr ur fonden som anslag till Folkets hus. Partistyrelsen tillstyrkte men enbart som lån. Andra behövande anmälde sig genast. Redaktör Fredrik Ström föreslog 45 000 till partiets tidningsfond, Kooperativa förbundet begärde i en skrivelse 50 000 kr på ett års uppsägning och Kooperativa syfabriken Linnéa 5000 kr.

Var storstrejksfonden utlånad eller bortskänkt fanns inga pengar för en storstrejk. Vad sade man på kongressen om den saken? LO:s kassör, Ernst Söderberg, ville särskilt betona, att landssekreterariatets begäran inte kom sig av någon önskan att skjuta undan tanken på storstrejk. Anders Sjöstedt, som brukade vara för storstrejk, sade, att han i landssekreterariatet hade stött förslaget, eftersom storstrejkskongressen året innan hade visat, att varken omröstningar eller insamlingar förmådde skapa tillräcklig stämning för storstrejk. Sjöstedt trodde således inte pengarna skulle komma att behövas för storstrejk. Följande talare trodde däremot, att storstrejk kunde bli aktuell, och ville ha kort eller ingen uppsägningstid alls på lånet. Parti-sekreterare Wickman upplyste, att också partistyrelsens mening var, att lånet omedelbart skulle betalas tillbaka om en storstrejk stod för dörren. Därför ville partistyrelsen inte, att Kooperativa förbundet skulle få låna, då förbundet ville ha ett års uppsägningstid. Avslag på all utlåning yrkade Th. Östergren från Karlskrona: storstrejksfonden bör behållas för sitt ändamål! Östergrens yrkande samlade endast 43 röster mot 159 för utlåning. LO:s Folkets husfond fick slutligen 50 000 kr som lån, medan partipressen och KF blev helt utan.³⁹

Kongressen hade inte visat något intresse för att skydda storstrejkspengarna. Antingen trodde man, att de aldrig skulle behövas för en storstrejk eller också inbillade man sig, att de då genast skulle kunna återbetalas. Det sista förefaller minst sagt tvivelaktigt, eftersom pengarna skulle investeras i byggnader.

Partitidningarna blev inte heller i längden utan storstrejkspengar. Inför valet på hösten 1908 lånade partistyrelsen, trots kongressens tidigare avslag, ut pengar till tidningsföretag i Eskilstuna och Hälsingborg.⁴⁰ Vid årsskiftet hade 40 000 kr lånats till partipressen. Storstrejksfondens tillgångar utgjorde:⁴¹

38 SAP Styrelseprot. 8-12/4 1908, § 7. Revisionsanmärkningen gällde VU:s beslut 30/5 1907.

39 SAP Kongressprotokoll 28/5-5/6 1908, s. 66 ff.

40 SAP VU:s prot. 3/9 1908, § 13 och styrelseprot. 13/9 1908, § 3.

41 SAP:s årsberättelse 1908, s. 109.

bank- och kontant	11 687:91 kr
utestående fordringar	90 000:— kr
(Folkets hus och partipressen)	

Disponibla storstrejkspengar var kr 11 687:91. Revisionsanmärkningen kom obönhörligt i början av april 1909. Styrelsen hade trots kongressen beslutat anslå medel till partitidningarna: ”Det heter visserligen som lån, men med den kännedom vi ha, och som ej heller torde vara partistyrelsen främmande, om partitidningarnas förmåga att återbetala erhållna lån, borgar icke för att dessa medel någonsin kan återbördas till fonden.” Styrelsen beslöt uppmana tidningarna att snarast betala igen och att betala ränta och amortering. På förslag av Per Albin Hansson stoppades vidare utlåning.⁴²

Under storstrejkens slutskede sökte verkställande utskottet få in utestående storstrejksmedel. Vilka medel man avsåg framgår inte.⁴³ Men storstrejksfondens öde blev inte alldeles oväntat, att den sista december storstrejksåret uppvisa följande tillgångar:

bank- och kontant	631:10 kr
utestående fordringar	90 000:— kr ⁴⁴
(Folkets hus och partipressen)	

Endast ca tiondelen av storstrejksfonden hade kunnat användas för sitt ändamål. Storstrejksfondens öde är kanske inte så märkligt, om man betänker att dess förvaltare nästan alla var motståndare till storstrejk.

Vilka ekonomiska resurser kunde LO och fackförbunden mobilisera vid tiden för storstrejken? LO:s kapitaltillgång var vid ingången av 1909 ca 340 000 kronor. LO:s förbund hade vid samma tid drygt 1,8 miljoner kronor.⁴⁵ Någon sammanställning över fackföreningsrörelsens tillgångar före storstrejken finns inte, men i källorna lämnas siffror för några av de större förbunden och för LO vid skilda tidpunkter under våren och sommaren 1909. Siffrorna visar alla en minskning. Arbetslöshet och konflikter tärde hårt på kassorna.

42 SAP Styrelseprot. 2/4 § 5 och 4/4 1909, § 6.

43 SAP VU:s prot. 26/8 1909, § 2.

44 *SAP:s årsberättelse 1909*, s. 68.

45 *Berättelse över LO:s verksamhet 1908*, s. 190 och 203. I fråga om LO har vid redovisningen av tillgångar endast medräknats banktillgodohavanden och kassa. Detta är också vad som finns upptaget i kolumnen ”Kassabehållning till år 1909” för de till LO anslutna förbunden.

Tabell 20. Vissa fackförbunds bank- och kassatillgångar den 1 jan. 1909 samt före storstrejken (kr)

Förbund	1 jan. 1909	Före storstrejken	
Grov- och fabriksarb.	213 904	53 973	per 24/5
Gruvarb.	42 909	3 592	” 30/6
Skrädderiarb.	28 979	7-8 000	” 2/7
Sågverksindustriarb.	110 186	17 000	” 1/8
Transportarb.	19 928	15 654	” 31/7
	Summa: 415 906	97-98 219	

Källor: *Berättelse över LO:s verksamhet 1908*, s. 190. "Kassabehållning till år 1909" samt *Prot. fört vid Sv. grov- o. fabriksarb.fbds 10:e kongress*, Stockholm 1909, s. 46 f, *Gruvindustriarb.fbds styrelseprot. 1/8 1909*, § 14, *Gruvindustriarb.fbds arkiv*, Grängesberg, *Skrädderiarb.fbds styrelseprot. 2/7 1909*, §§ 1-2, *Sv. sågverksindustriarb.fbds styrelseberättelse . . .*, Gävle 1913, s. 4, *Transportarb.fbds kassabok*. Balans konto 1/1 1909 jfrt med debet o. kredit jan.-juli 1909 (bank o. kassa). *Transportarb. fbds arkiv*, Stockholm.

Förbunden i tabell 20 hade närmare hälften av LO:s medlemmar. Det finns ingen anledning att anta en annan tendens i ekonomin för övriga förbund. Själva Landsorganisationen visar 30 juni en behållning av 230 000 kr, också en betydande nedgång.⁴⁶ Den summan motsvarade ungefär en veckas understöd för de ca 30 000 LO-medlemmar, som enligt den offentliga utredningen skulle drabbats av SAF:s lockouter vid deras största utsträckning före storstrejken.⁴⁷

Av erfarenhet visste den fackliga ledningen, att man vid en storkonflikt kunde räkna med den internationella solidariteten. Några förbund som järn- och metall-, gruv-, grov- och fabriks- samt hattarbetareförbunden hade överenskommelser med broderförbund i Danmark och Norge om ömsesidigt understöd vid stora konflikter. Den största summa, som före 1909 gått till ett svenskt fackförbund från grannländerna, var 193 000 kr till Järn- och metall under verkstadskonflikten 1905. Det året fick LO och dess förbund sammanlagt drygt 450 000 kr från andra länders arbetare.⁴⁸

LO:s och fackförbundens tillgångar vid årsskiftet skulle, bortsett från utländsk hjälp, teoretiskt ha räckt till understöd i ca 2 månader vid SAF:s lockouter och i ca 1½ vecka vid storstrejk. Den kraftiga nedgång i kassorna

46 *Prot. förda vid LO:s kongress 22-30/11 1909*, Stockholm 1910, s. 272.

47 LO:s understöd var högst 8 kr/vecka för helt betalande medlem (*Stadgar för LO*, Stockholm 1906, § 7 mom. 7). Siffran 30 000 hos Huss, *Lockouterna och storstrejken* I, s. 69*, jfr bil. 5, s. 14 f.

48 *Sifferuppgifter och grafiska framställningar . . .*, tab. VIII o. XXV.

som LO och några av de större förbunden visar före storstrejken, gör det troligt, att ifall fullt understöd skulle utbetalts, hade pengarna endast räckt i några veckor eller dagar vid lockout respektive storstrejk.

Låt oss söka jämföra med Svenska arbetsgivareföreningen. Den 31 juli 1909 redovisade Arbetsgivareföreningen en behållning i garantifonden av ca 17,5 milj. kr. (garantiförbindelserna) och i försäkringsfonden av 689 000 kronor. Grantiförbindelserna fick belånas till 50 procent av nominella värdet enligt beslut inför den hotande storlockouten i juli 1908. Räkna man med samma belåningsprocent 1909 — vilket ungefär stämmer med vad den blev — skulle garantifondens 17,5 milj. kronor motsvara 8,75 milj. kronor kontant, och med de 689 000 i försäkringsfonden skulle SAF:s krigskassa uppgått till närmare 9,5 milj. kronor.⁴⁹

Vid en storstrejk, som för SAF var detsamma som en allmän lockout, skulle föreningen kunnat betala ut stadgeenlig ersättning (1 procent av ansvarighetsbeloppet/dag) i bortåt två månader. För alla de 80 000 arbetare, både organiserade och oorganiserade, som berördes av SAF:s lockouter vid deras största utsträckning före storstrejken, hade stadgeenlig ersättning kunnat utgå i ca fyra månader.⁵⁰ Skillnaden mot Landsorganisationens och fackförbundens understödsmöjligheter är påfallande. Då LO:s kassa skulle användas till att föda arbetarna och deras familjer och SAF:s till att rädda industriföretagarna från bankrutt, är det dock inte fråga om några direkt jämförbara storheter. Dessutom kunde man naturligtvis å omse håll sänka understödet respektive ersättningen och därmed motsvarande utsträcka den tid pengarna räckte.

Alla här gjorda beräkningar av ekonomisk uthållighet är delvis verklighetsfrämmande, eftersom många andra faktorer, inte minst kampviljan, spelade in. Räknestyckena har fått tjäna syftet att vara mätare på parternas krigskassor. Skillnaden var kolossal.

Arbetarna skulle bli utan penningstöd efter kort tid, om Landsorganisationen valde att mottaga Arbetsgivareföreningens lockouter, och en storstrejk måste ske utan egentligt understöd. SAF däremot hade resurser att ersätta sina medlemmar både för det ena och andra fallet i månader.

49 SAF Styrelseprot. 31/7 1909. Beslutet att belåna garantiförbindelserna till halva nominella värdet i fullmäktigeprot. 27/6 1908, § 4. Bil. B, s. 339.

50 Räkna med ett genomsnittligt ansvarighetsbelopp per arbetare av 100 kr (31/7 var det obetydligt högre, 17 480 500 kr för 163 540 arbetare, dvs. 106 kr 89 öre per arbetare). Ansvarighetsbelopp kallades den summa garantiförbindelserna (reverser) var utställda på. Jfr *Stadgar för SAF*, §§ 9, 24, 27 och 40.

ORSAKERNA TILL STORSTREJKEN

I det föregående har vi sökt besvara frågan om orsakerna till storlockouten. Återstår nu den andra frågan: Vad var orsakerna till storstrejken? Att storstrejken föranleddes av Arbetsgivareföreningens storlockout finns i och för sig ingen anledning att betvivla. Men varför storstrejk? I liknande situation sommaren 1908 hade Landsorganisationen valt att söka en uppgörelse och avvisat tanken på storstrejk. Frågan bör därför ställas så: varför beslöt Landsorganisationen just i juli 1909 att svara med storstrejk? Åtminstone två andra alternativ fanns: 1 Accepterande av SAF:s villkor med de modifikationer som eventuellt kunde uppnås 2 Utkämpande av storlockouten med de understödsmöjligheter som fanns från inte lockoutade arbetare och från utlandet.

Storstrejksförslaget

Låt oss först gå till sekretariatets motivering i sitt förslag den 18 juli om allmän arbetsnedläggelse:

”Då det visat sig att Svenska Arbetsgivareföreningen trots Sekretariatets och arbetarrörelsens under föregående och detta år gjorda upprepade eftergifter och ansträngningar för undvikande av de stora och omfattande lockouterna, likväl fortsätter med sin taktik att driva frågorna till sin spets och då nu Svenska Arbetsgivareföreningen efter att själv ha angripit vissa mindre arbetaregrupper med lockout, därför att dessa ej vid förda förhandlingar velat acceptera i frågasatta löne-reduceringar nu tagit dessa mindre lockouter till förevändning för proklamerande av en lockout av sådan omfattning, att Landsorganisationen näppeligen kan åstadkomma medel till understöd samt vidare då Svenska Arbetsgivareföreningen satt sig före att den proklamerade lockouten rätt snart komme att utvidgas till att omfatta samtliga industrier och då även fara förelåg, att de övriga arbetsgivareorganisationerna skulle senare komma att göra lockout för att stödja Arbetsgivareföreningen varigenom alla möjliga förhandlingar för Arbetsgivareföreningens krav på lönenedsättningar säkert skulle komma att medföra en fortsatt lönenedpressningstaktik från arbetsgivarnas sida varjämte faran för lockout från Arbetsgivareföreningen vid varje mindre konflikt senare torde bliva än mer överhängande, därest Landsorganisationens medlemmar nu skulle pressas att falla undan för Arbetsgivareföreningens krav på lönenedsättningar och antaga de av vederbörande förbundsstyrelser som oantagliga betecknade förslagen från arbetsgivaresidan, vilket ock säkerligen skulle medföra ett sådant missnöje inom landets olika delar,

att därav skulle uppstå splittring inom arbetareorganisationerna, som i hög grad skulle skada arbetarnas ställning och möjligheter att bevaka sina intressen, så beslöt Sekretariatet föreslå Representantskapet besluta, att, utan föregående omröstnings vidtagande, ställa en proklamation till Landsorganisationens samtliga medlemmar, att samfällt och på en gång nedlägga arbetet, som en protest mot Svenska Arbetsgivareföreningens upprepade lockouthot, och att föra den allmänna striden så långt som möjligt, för att drabba lockoutvapnet och betaga Arbetsgivareföreningen lusten att för varje mindre konflikt och för lönedepressningar iscensätta omfattande och ödeläggande lockouter.”¹

Hela den långa motiveringen har här återgivits, eftersom den skall bilda utgångspunkten för analysen av storstrejksbeslutet. Till innehållet kan denna enda jättemening koncentreras till ett avvisande av de ovan angivna båda alternativen — antagande av SAF:s ultimatum eller mottagande av storlockouten — och i stället ett förslag om storstrejk.

”Sekretariatets och arbetarrörelsens under föregående och detta år gjorda upprepade eftergifter . . .”

Den långa meningen i sekretariatets storstrejksmotivering inleds med påståendet, att sekretariatet och arbetarrörelsen gjort upprepade eftergifter för att undvika de stora lockouterna. Vi vet, att påståendet är sant för 1908, då sekretariatet och representantskapet vid flera tillfällen hade fallit undan. Är det också sant för 1909?

Fackföreningarna. Granskningen av arbetarsidans politik i primärkonflikterna visade en offensiv fackföreningspolitik av massaarbetarna i Skutskär, av skrädderiarbetarna i Stockholm och Landskrona och av anläggningsarbetarna i Mockfjärd och vid Varberg-Ätrons järnvägsbyggnad. Avtal hade uppsagts, krav på ofta betydande löneförhöjningar hade framställts och strejk begärts som påtryckning. Två av de senare tillkomna primärkonflikterna, strejkerna vid Munkfors och Kastet, visar fackföreningarna som pådrivare mot återhållande förbundsledning.

Fackföreningen i *Munkfors* kritiserade Järn- och metallarbetareförbundets styrelse för bristande handlingskraft. Att förbundsstyrelsen genom att godkänna fackföreningens vägran att arbeta övertid inte i längden kunde vägra att stödja en strejk, försummade inte Munkforsarbetarna att framhålla.² Hade man sagt A fick man säga B. Genom arbetsgivarnas omedgörlighet — skärpt vid de senare förhandlingarna den 11 juni — hjälpte

1 Landssekretariatets prot. 18/7 1909, § 2.

2 H. Tingsten, *Svenska metallindustriarbetareförbundets historia* 2, s. 304 ff.

inte förbundsstyrelsens fredsansträngningar.³ Den fick gå med på strejk. En fredligare grupp ledd av Ernst Blomberg och en stridslystnare med bl.a. ombudsman Johan-Olov Johansson framträdde under diskussionerna i förbundsstyrelsen om Munkfors.⁴

Vid Korsnäs sågverk i *Kastet* och Bomhus hade arbetarna sagt upp avtalet och krävt löneförhöjningar. Sågverksförbundet hotade med lockout och fordrade, att vissa ackord skulle reduceras för att, ge oförändrad årslön. När ett förlikningsförslag, som syftade till oförändrade löner, lades fram ansåg landssekreteriatet, att det skulle godkännas. Olof Danielsson, som menade, att en lockout skulle slå sönder fackförbundet, fick en rösts majoritet för godkännande i förbundsstyrelsen.⁵ Ännu medan förbundsstyrelsen sökte få igenom någon löneförhöjning, hade arbetarna i *Kastet* ansett kraven för blygsamma. När så förbundsstyrelsen godkände förlikningsmannens förslag, sprack enigheten på arbetsidan ohjälpligt. Fackföreningarna vägrade envist att skriva under avtalet. Motståndet mot uppgörelsen stöddes av en stor del av förbundsstyrelsen och av förtroendemannen Aug. Svensson.

På kvällen den 7 juli började timmerskiljarna vid *Kastet* strejka. Vid middagstid följande dag bröt sig de strejkande in i sågen och förmådde alla att nedlägga arbetet. Det hette att strejken var igångsatt av de organiserade arbetarna. Fackföreningen avsåg sig allt ansvar, men förklarade i samma andedrag, att den gillade de oorganiserades handlingsätt.⁶ Arbetarna vid *Kastet* återupptog arbetet och undertecknade avtalet den 19 juli, åtta dagar innan SAF:s storlockout började. Vid Bomhus hade arbetarna hela tiden fortsatt arbetet, men vägrat skriva under avtalet.⁷

Så går det om anslutningen till fackföreningen är dålig och arbetarna lånar sitt öra åt den ungsocialistiska agitationen för en ny taktik, löd sensmoralen i *Arbetarbladet*.⁸

Fackförbunden och landssekreteriatet. Av förbunden har Järn- och metallarbetareförbundet under Blombergs ledning försökt hålla igen; likaså Såg-

3 Enligt Tingsten, s. 315, skulle även arbetsgivarna ha gjort eftergifter. En jämförelse mellan underhandlingsprotokollen den 5/5 och 11/6 visar motsatsen. SAF Förhandlingsakter. Uddeholms AB (Munkfors järnverk). Underhandlingsprotokoll 5/5 s. 4 och 11/6 1909, s. 4.

4 Järn- o. metallarbetareförbundets styrelseprot. 30/4 § 2, 28/5 § 13 och 11/6 1909, § 4. Sv. metallindustriarbetareförbundets arkiv, Stockholm.

5 Sv. Sågverksindustriarbetareförbundets protokollsbok. Sv. träindustriarbetareförbundets arkiv, Stockholm. Styrelseprot. 2/5 1909, § 3.

6 SAF Förhandlingsakter. Korsnäs sågverks AB. Gert Zimmerman till Sågverksförbundet 10/7 1909.

7 Detta skedde först efter storstrejkens slut.

8 *Arbbl.* 22/7 1909, s. 1 f (A.J.).

verksindustriarbetareförbundet under Danielssons ledning i fråga om Kastet och Bomhus i början av maj, men i hans frånvaro och Skutskärfackföreningens närvaro har förbundsstyrelsen i början av juli inte tvekat att mottaga lockouten. Skrädderiarbetareförbundet sökte hålla tillbaka fackföreningarna mot de organiserade grossisterna, men ej mot de till en början oorganiserade detaljisterna. Grov- och fabriksarbetareförbundets politik kan inte bedömas alls. Vi får nöja oss med att konstatera, att så långt materialet ger besked, så hade fackförbunden fört en återhållande politik, men den hade varit omstridd.

Hurdan var landssekreteriatets politik 1909, pådrivande eller återhållande? Landsorganisationen föredde jämfört med Svenska arbetsgivareföreningen en betydande decentralisation i sin organisation. Landssekreteriatet kunde inte föra en avtalspolitik i samma mening som arbetsgivarorganisationerna. Beslutanderätten över avtalsuppsägningar och strejker tillkom fackförbunden. Formellt var Landsorganisationen hänvisad till att betala understöd vid lockouter.⁹

Sekreteriatets protokoll från våren 1909 visar, att sekretariatet fick skriftliga tillkännagivanden om primärkonflikterna först när SAF hotade med lockout och LO:s understödspflicht blev aktuell.¹⁰ I och med att LO:s understöd togs i anspråk, tillerkändes landssekreteriatet inflytande på konflikterna, men dessa befann sig då ofta i slutskedet. I den mån sekretariatet protokollfört några åtgärder vid hotande underrättelser från förbunden, har de gått i modererande riktning. Så var fallet i fråga om Munkfors. Sekretariatet begärde hos förbundet att få förhandla med SAF innan strejken bifölls; Järn- och metallarbetareförbundet ansåg, att det inte längre var någon mening med förhandlingar och "då omfattande konflikter ändå ej kan undvikas beslöt sekretariatet att nu ge sitt stöd åt strejken".¹¹ I Korsnäs konflikten ville sekretariatet, att oförändrade löner skulle godkännas. Ytterligare några vittnesbörd om sekretariatets inställning från andra än primärkonflikterna finns: Gruvarbetareförbundets styrelse gav i början av januari order om att en blockad skulle hävas med hänsyn till de dåliga tiderna och därför att man annars skulle "med all sannolikhet i en snar framtid bliva tvingad av Landsorganisationen till uppgörelse mot vilka villkor som helst . . .".¹² När Centrala arbetsgivareförbundet för-

9 Jfr Westerståhl, s. 59 ff.

10 Landssekreteriatets prot. 30/6 1909, § 1. Meddelande om pappersmasselockouten fr. 5/7; ibid. 10/7 1909, § 6. Meddelande om lockouten för detaljkonfektionsindustrin fr. 5/7; ibid. 10/7 1909, § 8. Meddelande om lockouten för väg- och vattenbyggnadsindustrin fr. 12/7.

11 Ibid. 30/6 1909, § 2.

12 Gruvindustriarbetareförbundets styrelseprot. 7/1 1909, § 2.

klarade lockout inom byggnadsindustrin våren 1909, ålade LO fackförbunden att gå på status quo i lönefrågan.¹³

Landssekreterariatets protokoll ger inte många hållpunkter, men de som finns tyder på en fortsatt försiktig politik under 1909.

Inga fler eftergifter

Varför övergavs den tidigare taktiken att hellre göra eftergifter än låta det gå till en storkonflikt? En uppgörelse enligt arbetsgivarnas villkor avvisas i sekretariatets förslag till representantskapet av tre skäl:

- 1 Lönedepressningstaktiken skulle med säkerhet fortsätta,
- 2 faran för lockout från SAF vid varje mindre konflikt skulle senare bli ännu mer överhängande och
- 3 ett sådant missnöje inom landets olika delar skulle uppstå att arbetarorganisationerna splittrades.

Landssekreterariatet hade, så vitt man kan bedöma, anledning att tro, att en reträtt i den föreliggande situationen och en fortsatt depression skulle besanna spådomarna i punkt ett och två. Men skulle en jättekonflikt kunna hindra dem att gå i uppfyllelse, fick den åtminstone inte sluta med ett nederlag och fackföreningsrörelsens ledning hade i allmänhet både i ord och handling visat, att den inte trodde sig om att besegra arbetsgivarna, utan ansåg det bäst med en försiktig politik i väntan på bättre tider.¹⁴

Återstår den tredje punkten, att en uppgörelse på SAF:s villkor skulle skapa ett missnöje, som skulle splittra arbetarorganisationerna. De i och för sig fåtaliga ungsocialisterna riktade ännu 1909 sin utträdespropaganda enbart mot det socialdemokratiska partiet. Dess verkan var inte obetydlig under senare delen av 1908, men avtog under våren 1909. Större delen av SAP:s medlemsförlust var i stället en konsekvens av LO:s. Nedgången för SAP—LO var betydande och näst efter arbetslösheten ansågs inom arbetarrörelsens ledning, att en oomtvistlig orsak därtill var de fackliga nederlagen. Där satte ungsocialisterna in sin propaganda och utnyttjade händelserna på arbetsmarknaden för en skarp kritik av den fackliga ledningen och organisationen. En aggressivare taktik och en omläggning av organisationsformerna var en utväg mot arbetsgivarnas lockouter även för arbetare, som inte anslöt sig till de speciellt ungsocialistiska förslagen om "direkt aktion" och syndikalistisk organisation.¹⁵

13 Landssekreterariatets prot. 2/5 1909, § 2.

14 Jfr även s. 135 ff.

15 Jfr kapitlet Krisen inom arbetarrörelsen, s. 138 ff.

Ett nytt och större nederlag av LO inför arbetsgivarnas lockouthot skulle ge missnöjet ny näring och öka avfallet bland arbetarna från organisationerna. En appell till motstånd mot arbetsgivarna kunde däremot väntas skapa enighet och sammanhållning. Ungsocialisterna skulle göras vapenlösa och kritiken skulle tystna. Den fackliga ledningen skulle åter ha arbetarna säkert i sin hand. Den tredje punkten om faran för arbetarorganisationernas splittring är orsaken till eftergiftspolitikens upphörande. Svenska arbetsgivareföreningens ultimatum måste avvisas. Vilka gjorde den bedömningen, var det landssekreterariatet eller fackförbundsstyrelserna?

Den 30 juni sände Transportarbetareförbundet ett brev till Landssekreterariatet med uppmaning att gripa till offensiven.¹⁶ Inledningsvis hänsyftades på SAF:s lockoutproklamation av den 26 juni och förklarades, att landssekreterariatet inte hade någon möjlighet att förhandlingsvägen få en hederlig uppgörelse.

”Då sålunda det enligt vår uppfattning icke återstår annat än att antagligen låta lockouten utan vidare komma till stånd för att sedermera vid förhandlingar söka få fram en antaglig uppgörelse eller också att dessförinnan vidtaga en motrörelse kraftig nog att verka avskräckande på Svenska arbetsgivareföreningens lockoutmani anse vi det sannolikt att den senare vägen är den kraftigaste och minst dyrbara, varför vi yrka på att denna väg också anlitas.”

Sekreterariatet borde samla ihop alla konflikter med SAF och kräva att de löstes i ett sammanhang. Skulle detta misslyckas och lockouter utbryta, borde sekreterariatet föreslå representantskapet att ”vädja till landsorganisationens medlemmar om deltagande i arbetsnedläggelse i den utsträckning landssekreterariatet och representantskapet anser nödigt.”¹⁷

Transportarbetareförbundet manade med andra ord sekreterariatet att besvara SAF:s lockout med en omfattande arbetsnedläggelse. Sekreterariatet uppfattade skrivelsen som en uppmaning ”att söka få till stånd en allmän konflikt och slå tillbaka Arbetsgivareföreningen”. Transportarbetareförbundets skrivelse bordlades den 10 juli, kanske i avvaktan på vad som skulle följa av Arbetsgivareföreningens fullmäktigesammanträde fyra dagar senare.¹⁸

Den 16 juli sammanträdde Järn- och metallarbetareförbundets styrelse.

16 Redan den 17/6 hade Transportarbetareförbundet antytt att ”åtgärder” borde tillgripas om inte LO kunde få till stånd förhandlingar med SAF om pitproppskonflikten i Göteborg (Transportarbetareförbundets styrelseprotokoll 17/6 1909, § 11). Sekreterariatet begärde en förklaring av vad som menades med ”åtgärder”; Transportarbetareförbundets brev av den 30/6 var svar därpå.

17 Sv. transportarbetareförbundet till Landssekreterariatet 30/6 1909. Sv. transportarbetareförbundets arkiv, Stockholm. Skrivelsen beslutades vid sammanträdet dagen innan (Sv. transportarbetareförbundets styrelseprot. 29/6 1909, § 3 h).

18 Landssekreterariatets prot. 10/7 1909, § 10.

”Blomberg föreslog förbundsstyrelsen nu må taga i övervägande samt besluta om sin ställning till en eventuell storstrejk, då denna fråga nu med all sannolikhet kommer att behandlas å representantskapsmötet. Framhöll vidare som sin uppfattning, att huru vanskligt det än i och för sig vore att proklamera en storstrejk och ehuru Blomberg vore emot en sådan åtgärd vi dock icke som ställningen nu är, kunna undgå densamma.

Från medlemmarnas sida har ju även efter varje större uppgörelse som träffats, alltid framhållits att om kraftigare åtgärder fått vidtagas så hade resultatet blivit bättre, det är därför nu bäst att medlemmarna få tillfälle prova den taktik de ansett lämplig.

Sjöström instämde i Blombergs uttalande, framhöll i övrigt att om konflikten nu kunde klaras upp så vore arbetsgivarna snart framme med ett nytt lockouthot. För att söka få ett slut på detta vore därför bäst medlemmarna nu finge sin vilja fram.

Wahl ansåg att vi icke, som nu en tid varit förhållandet, den ena gången efter den andra kunna falla undan för arbetsgivarnas lockouthot, utan vi nödgas nog att vid detta tillfälle taga emot kampen. Däremot kan det vara omtvistat vilket som är lämpligast att redan från början utvidga striden till en allmän storstrejk, eller att endast företaga en partiell sådan.”

Även kassören pläderade för en partiell storstrejk. Något avgörande beslut fattades inte, men man var ense om att storlockouten skulle mötas med strejk.¹⁹

Transportarbetareförbundet hade redan efter SAF:s första lockoutproklamation yrkat på en omfattande strejk. Järn- och metallarbetareförbundet hade efter den andra lockoutproklamationen varit för något slag av storstrejk. Övriga förbund har inte deklarerat sin ståndpunkt.

Den 16 juli sammanträdde också landssekreteriatet. Lockoutproklamationen föredrogs; några särskilda åtgärder för att inleda förhandlingar skulle inte vidtagas, då det kunde tolkas som ett tecken på svaghet. De berörda fackförbunden inkallades till den 18 juli kl. 11 och representantskapet till den 19 juli kl. 10.²⁰ Begäran om ekonomiskt stöd från Danmark, Norge, Finland och Tyskland beslöts. Det finns ingen möjlighet till uppgörelse, skrev Lindqvist i breven till utlandet, vi kan inte undgå en jättestrid.²¹

Den 18:e var en söndag. Styrelseledamöterna i Järn- och metall-, Grov- och fabriks-, Sågverksindustri- och Skrädderiarbetareförbunden sammanträdde med sekretariatet, sammanlagt 28 personer. Styrelserna var samman kallade för att yttra sig över konflikterna och möjligheterna av en eventuell lösning av dem. Förtroendemännens uttalanden togs ett efter ett till protokollet: ”ingen uppgörelse synes möjlig”, var det genomgående omdömet. Arvid Thorberg, som var sekreterare, kunde summera: ”Härmed var redogörelsen över konflikterna genomgången och hade från samtliga

19 Järn- o. metallarbetareförbundets styrelseprot. 16/7 1909, § 16.

20 Landssekreteriatets prot. 16/7 1909, § 2.

21 LO Kopiebok nr 8 nr 129–131. Lindqvist till norska LO m.fl. 17/7 1909.

förbundsledningar framhållits, att arbetsgivarnas krav ej kunde godkännas och att därför ingen utsikt förefanns för en avveckling av striderna."²²

Samma dag sammanträdde också landssekretariatet ensamt för att göra upp dagordning och förslag till representantskapets möte på måndagen. Detta var söndagens andra viktiga sammanträde i sekretariatets lokaler. Fackförbunden hade sagt nej till uppgörelse. Sekretariatet beslöt nu föreslå representantskapet att proklamera storstrejken. Brev till Danmark, Norge, Finland och Tyskland skulle avsändas.

Storstrejksbeslutet utgick enligt Westerståhl från sekretariatet: "Den drivande kraften bakom storstrejksproklamationen var uppenbarligen sekretariatet och främst dess ledande män, Lindquist och Söderberg."²³ Först när lavinen redan var i rullning, kan man emellertid tala om sekretariatet som en drivande eller riktigare styrande kraft i försök att dirigera riktningen av massrörelsen. Den föregående undersökningen har visat detta. Sekretariatet hade fört en konsekvent fredsvänlig politik, och dagarna före den 18 juli intagit en avvaktande hållning. Det var dock berett på att en uppgörelse skulle visa sig omöjlig. Transportarbetareförbundet framförde redan efter de första lockouterna i slutet av juni förslaget om storstrejk i någon form till sekretariatet. När lockouthotet i hela sin vidd blev känt den 14 juli, ansåg t.o.m. försiktiga män som Ernst Blomberg och andra i Järn- och metallarbetareförbundets styrelse, att storstrejken inte längre kunde undvikas. Landssekretariatet fattade emellertid sitt beslut först, när de berörda fackförbundens styrelser hade förklarat en fredlig uppgörelse omöjlig. Det var fyra av LO:s förbund det gällde. Tidigare under 1908 hade det aldrig varit mer än ett förbund eller en grupp: i juli Transportarbetareförbundet i fråga om § 23, som flera förbund redan tagit; i september kommunalarbetarna i Malmö i en vild strejk på trots av LO och förbunden; i november 1908 bokbindarna i en illa skött konflikt. Hade det 1908 varit svårt att förmå enstaka fackföreningar eller förbund att ge efter i för hela den övriga delen av LO impopulära konflikter, måste sekretariatet, sedan det hört de fyra inblandade förbundsstyrelsernas mening, ha ansett det hopplöst att förmå representantskapet till reträtt i juli 1909. Storstrejksanhängaren Carl Michaelsson yttrade på tal om storstrejken vid kongressen på hösten 1909: "Den var ej möjlig förrän i år, ty då gällde det icke blott en del av de högst avlönade utan de sämst betalda landet

22 LO Prot. fört vid gemensamt möte med sekretariatet och styrelserna för Järn- o. metall-, Grov- o. fabriks-, Sågverksindustri- och Skrädderiarbetareförbunden å Landssekretariatets lokaler den 18 juli 1909 (ordf. Lindqvist, sekr. Thorberg; justerat 14/10 1910).

23 Westerståhl, s. 146.

runt. Härigenom erhöillo vi den strejkmöjlighet som icke förut funnits.”²⁴ Det var förbundsstyrelserna och inte landssekretariatet, som avgjorde, att svaret på Svenska arbetsgivareföreningens ultimatum skulle bli storstrejk.

Varför storstrejk?

Varför inte bara ta emot storlockouten? I den ”långa meningen” hade motiveringen givits: ”att Landsorganisationen näppeligen kan åstadkomma medel till understöd”, att dessutom SAF sagt, att lockouten skulle utvidgas till samtliga industrier och att fara förelåg för sympatilockout senare från övriga arbetsgivarorganisationer, varigenom alla understödmöjligheter skulle försvinna.²⁵ Sekretariatet sade sig frukta den storlockout, som 1908 varit nära. Förutsättningarna härför saknades dock i det närmaste 1909: Verkstadsföreningen hade inget uppsagt riksavtal; Centrala arbetsgivarförbundet ingen byggnadskonflikt; Redareföreningen ingen med SAF gemensam hamnarbetarstrejk. Inga spår finns heller av något samarbete 1909. Någon lockout av övriga arbetsgivarorganisationer var inte att vänta.²⁶

Den tidigare jämförelsen mellan parternas ekonomiska tillgångar visade miljonernas mångfald hos arbetsgivarna, medan botten i många fackförbunds kassakistor skyntade redan före den stora striden. Även om inte lockouterna vidgats ens till SAF:s hela område, skulle LO och förbunden endast kunna understödja de lockoutade arbetarna en kort tid, medan Arbetsgivareföreningen skulle kunnat ge sina medlemmar stadgeenlig ersättning i månader.²⁷

Varför skulle det då vara bättre att förklara storstrejk än att mottaga storlockouten? Landsorganisationen skulle ju ännu mindre kunna lämna understöd vid en storstrejk, som omfattade ett par hundra tusen arbetare. Svaret är, att storstrejken skulle drabba inte bara SAF utan alla arbetsgivare. All verksamhet skulle stoppas. Striden skulle bli större och plötsligare, ett avgörande kanske ske snabbare och understöd skulle då inte behövas.²⁸ Initiativet skulle dessutom inte längre vara arbetsgivarnas.

Själva storstrejksideologin kommer här in som en avgörande faktor. Om det arbetande folket skulle slå ett stort slag, var storstrejk vapnet. Det hade det varit i liknande situationer utomlands. Genom rösträttskampen hade arbetarna i Sverige blivit förtrogna med tanken på att tillgripa stor-

24 Prot. förda vid LO:s kongress 22-30/11 1909, s. 44.

25 Landssekretariatets prot. 18/7 1909, § 2.

26 Jfr även Karlbom, 2, s. 95.

27 Jfr kapitlet Storstrejken som vapen i teori och praktik, s. 223 ff.

28 Jfr s. 220.

strejk. Det hade gjorts propaganda, det hade röstats och det hade samlats in pengar för storstrejk. Beslutet var väntat. Vid sidan av fanns också den ungsocialistiska propagandan för generalstrejk. Rösträttsfrågan kom emellertid tills vidare i bakgrunden. Storstrejkstanken var dock fortfarande levande fast för andra ändamål än rösträtt. Storstrejken var det yttersta medlet om arbetarrörelsens livsintressen hotades. Ett sådant hot måste arbetarna anse föreligga, när arbetsgivarna proklamerade storlockout. För en sådan situation hade Landsorganisationens kongress redan 1906 godkänt storstrejken.²⁹ Skulle det svaras 1909, var svaret storstrejk.

Avhandlingens frågeställning hade som andra led:

Varför besvarades lockouterna med storstrejk? Svaret blir:

De fackförbund, som sade nej till SAF:s ultimatum 1909, var tillräckligt många och stora för att bestämma LO:s handlande. Fackförbunden sade nej, därför att en uppgörelse skulle ha inneburit ett fullständigt uppgivande av krav och stridsåtgärder, som drivits fram av fackföreningarna, men som förbundsstyrelserna dock stött eller godkänt om än i vissa fall motvilligt. Fackföreningsrörelsens ledare kände ett missnöje hos medlemmarna med eftergiftspolitikerna — ett missnöje underblåst av ungsocialisterna men spritt i långt vidare kretsar.

Pengar saknades till understöd för en längre strid. Därför valdes storstrejk framför att utkämpa lockouterna. Storstrejk skulle fälla ett snabbare avgörande och storstrejk var det yttersta medel arbetarna — i motsats till sina ledare — trodde på.

Storstrejken i Sverige 1909 drevs fram av arbetarna ute i fackföreningarna.

²⁹ Jfr *ibid.*, s. 218.

STORSTREJKEN OCH SAMHÄLLET

"Motståndet blev dock kolossalt. Alla de borgerliga lägren lade sig emot arbetarna. Tidningspressen började en hetsjakt emot fackföreningarna och den konservativa regeringen stödde med all makt arbetsgivarna. Någon medling kom ej till stånd."

(Herman Lindqvist den 2 okt. 1909 vid överläggning med representanter för Landsorganisationerna i de nordiska länderna).

"Det gäller endast, mina Herrar, med ett ord sagt att icke låta skrämman sig."

(Hjalmar von Sydow den 5 juli 1910 vid nordiska arbetsgivar-mötet).

Storstrejksbeslutet

Representantskapet sammanträdde den 19 juli. *Social-Demokratens* reporter Sven Persson var på plats och har gett sin bild av stämningen denna morgon:

"Förbundsrepresentanterna och sekretariatsmedlemmarna, inom arbetarrörelsen kända och under många kritiska situationer beprövade och erfarna män, voro alla samlade. Stämningen var lugn och kall och det djupa allvaret som präglade envar ådagalade tydligt att dessa de organiserade arbetarnas målsmän ej voro samlade varken till fest eller till möte för behandling av mera vanliga expeditionella angelägenheter. Det var mera allvarliga frågor som det gällde att fatta avgörande och för arbetarklassen, ja, för hela landet, ytterst viktiga beslut uti."¹

Landssekretariatet hade föreslagit representantskapet att proklamera allmän och samtidig arbetsnedläggelse utan föregående omröstning bland medlemmarna. Arbetsnedläggelsen borde gå i verkställighet den 4 augusti 1909, därest lockoututvidgningarna den 26 juli och den 2 augusti trädde i kraft och dessförinnan förda underhandlingar ej ledde till resultat.

Herman Lindqvist inledde sammanträdet med att återge Arbetsgivarföreningens ultimatum av den 14 juli. Sekretariatet hade på gemensamt möte med de förbundsstyrelser som var inblandade, funnit att en fredlig uppgörelse var omöjlig; bland konflikterna nämnde Lindqvist främst väg- och vattenbyggnadskonflikten, Skutskär och skradderikonflikten, vilka han

¹ *SocD* 20/7 1909, s. 2. "Från representantskapets sammanträde" av sign. Sv.P.

betecknade som svårartade. Sekretariatet ansåg, att svaret på lockouten borde bli en så omfattande strejk som möjligt. Lindqvist erinrade om protesterna som följt på tidigare uppgörelser med Arbetsgivareföreningen: "Ett telegram var redan anlämt som uppmanade till storstrejk, det måste anses att en aggressiv taktik önskades av arbetarna. Samma tanke tycks även vara förhärskande bland arbetsgivarna och sekretariatet var enigt om att en kamp med arbetsgivarna nu måste upptagas."²

Genast sedan Lindqvist hade framfört storstrejksförslaget, sökte Ernst Blomberg att begränsa storstrejkens omfattning: vissa grupper, som hade strejklösa avtal, kunde inte komma i fråga; arbetsinställelsen borde begränsas till de arbetare, som mest kunde inverka på konflikternas lösning. Dessutom: representantskapet ägde ingen rätt att besluta storstrejk, arbetarna borde själva få besluta därom.

Med Blombergs inlägg var ämnet givet för hela den efterföljande debatten. Den kom i främsta rummet inte att handla om ifall storstrejk skulle beslutas, utan i vilka former storstrejken skulle ske.

Måste en storstrejksomröstning först hållas? Nils Persson, J. P. Persson och Timotheusson instämde med Blomberg, medan Lindqvist och Weidenhainj ansåg att en omröstning var att röja sina planer och överlåta på medlemmarna ett avgörande som de inte kunde träffa.

Vilka undantag skulle tillåtas? Blomberg och Nils Persson gick längst och höll som de enda fast vid sekretariatets förslag, som innebar att strejk inte skulle ske om avtal lade hinder i vägen. Michaelsson menade, att man inte fick vara så nogräknad med avtalen.

Sekretariatet hade också föreslagit undantag för vården av sjuka människor och djur samt för belysnings-, vatten- och renhållningsarbetare. J. P. Persson ville inte tillåta några som helst undantag. C. L. Lundberg var mot undantag för vattenverk och djurskötsel, medan andra ville medge undantag för vården av djur, Söderberg även för vattenverk.

Storstrejken i och för sig ifrågasattes endast av några få. Nils Persson kunde inte finna, att fackförbunden lidit några nederlag och trodde på en uppgörelse genom kompromiss. Andreasson hade samma mening och ansåg, att man endast borde angripa de arbetsgivare som angripit arbetarna. Hängde det bara på skraddarna skulle man nog kunna göra upp med Arbetsgivareföreningen. När Andreasson upprepade det sista påståendet, fann sig Lindqvist föranlåten att erinra om att Skradderiarbetareförbundets styrelse vid överläggningen med sekretariatet hade haft en helt annan mening. C. A. Svedberg, lantarbetarnas representant, ville, att man skulle avvakta lockouternas verkan. Dessa inlägg kan möjligen tolkas som lågmält motstånd eller tvekan inför storstrejk. Det fanns ingen egentlig oppo-

² LO Prot. över 20:de representantskapet 19-20/7 1909, § 4.

sition. De som yttrade sig var för saken eller tog den för given och koncentrerade sig på hur storstrejken skulle gå av stapeln.

Representantskapets inställning innebär en omsvängning vid jämförelse med de tillfällen under det föregående året, då storstrejk diskuterats. De flesta som vid det 20:e representantskapet var för storstrejk, hade tidigare varit emot: Lindqvist, Söderberg, Blomberg, Weidenhajjn, Lindley och Lundström. De tre förstnämnda hade varit storstrejkens kraftigaste motståndare. De enda som konsekvent fordrat en avgörande drabbning mot arbetsgivarna hade varit J. P. Persson och Carl Michaelsson.

Beslutet måndagen den 19 juli gällde främst hur omfattande storstrejken skulle vara. Det beslutet var av största betydelse både för möjligheten till seger och för samhällets reaktion. Sekretariatet ville inte proklamera strejk mot samhället i dess helhet. Stycket om vad som borde undantagas från storstrejken lyder i sekretariatets protokoll:

"Härjämte skulle sekretariatet föreslå representantskapet besluta att från den allmänna arbetsnedläggelsen undantaga de arbetargrupper, *som i sina avtal hade förbud mot strejk och lockout under avtalstiden*, och att arbetet ej heller finge nedläggas då det stod i förbindelse med vården av sjuka människor eller skötseln av levande djur, *ej heller vid belysnings-, vatten- och renhållningsverk.*"³

I motsvarande stycke i representantskapets beslut på måndagen står det:

"Att denna strid ej skulle föras så, att vården av sjuka människor samt tillsynen av levande djur därigenom åsidosättes."⁴

Två av de inskränkningar i den totala strejken, som sekretariatet föreslagit har inte tagits med i representantskapets beslut:

- 1 för dem som hade förbud mot strejk i sina avtal;
- 2 för belysnings-, vatten- och renhållningsverk.

Den andra av dessa inskränkningar återinsattes av sekretariatet, när storstrejksproklamationen skrevs ut av Lindqvist. I storstrejksproklamationen står det:

"Att arbetet ej må nedläggas, då det står i förbindelse med vården av sjuka människor eller skötsel av levande djur, *ej heller vid belysnings-, vatten- och renhållningsverk.*"⁵

3 Landssekretariatets prot. 18/7 1909, § 2 (kursiverat här).

4 LO Prot. över 20:de representantskapet 19-20/7 1909, § 5 f.m. och §§ 1-3 e.m. cit. § 3 (ordf. Lindqvist, sekr. O. Eriksson).

5 Storstrejksproklamationen bl.a. i Huss, *Lockouterna och storstrejken II*, s. 94. Proklamationen daterades den 24/7 men beslutades av sekretariatet dagen innan; den var författad av Lindqvist (Landssekretariatets prot. 23/7 1909, § 1) Kursiv. här.

Skulle sekretariatet i storstrejksproklamationen ha åsidosatt representantskapets beslut på denna punkt? Troligen är den bara bortglömd i representantskapets protokoll. Vid ett sammanträde den 30 juli med sekretariatet och representantskapets ledamöter i Stockholm beslutades nämligen med anledning av protester mot undantagen från olika arbetarmöten att vidhålla "det av representantskapet fattade beslutet om undantag för deltagande i striden för arbetare vid renhållnings-, vatten- och belysningsverk, samt för sjukvård och vården av levande djur".⁶

Den första inskränkningen, för arbetare med strejklöslighet i avtalen, förblev däremot borta med alla de konsekvenser detta visade sig ha för den borgerliga synen på storstrejken. Sekretariatets förslag och representantskapets beslut om storstrejk finns endast i protokollsböckerna. Själva storstrejksproklamationen trycktes däremot i tusentals exemplar och har ofta återgivits. Den betydelsefulla skillnaden mellan sekretariatet och representantskapet i frågan om avtal skulle brytas eller ej, har därför inte observerats, en skillnad, som måste dölja oenighet om storstrejkens omfattning.⁷ Männen i sekretariatet var försiktigare generaler än förbundens delegater i representantskapet.

Samhället som medlare före storstrejken

Förlikningsmännens försök

Först när representantskapets sammanträde var över onsdagen den 21 juli, kunde statens förlikningsmän gå till verket. Måndagen den 26 skulle den första lockoututvidgningen ske. Fem dagar stod förlikningsmännen till buds för att medla i konflikter inom ett tiotal områden. De fem dagarna kunde inte helt användas för förhandlingar; tid för utarbetande av medlingsförslag och tid för parterna att överväga dessa måste avräknas. Från onsdag förmiddag till fredag eftermiddag den 23 juli pågick förhandlingarna i ett forcerat tempo. Förlikningsmännen Cederborg och Djurklou hade den tyngsta bördan.

Endast några av konflikterna hade varit egentliga orsaker till den föreliggande situationen, och alla var inte heller nu lika viktiga; läget var

6 Landssekretariatets prot. 30/7 1909, § 3. Att det skulle ha förelegat någon skillnad mellan representantskapets beslut och storstrejksproklamationens innehåll påstods aldrig vid de senare diskussionerna om storstrejkens omfattning.

7 Hansson, s. 146, är ensam om att överhuvud referera sekretariatets förslag.

emellertid sådant, att uppgörelse åtminstone formellt måste åstadkommas i samtliga. Två konflikter var helt nya för förlikningsmännen, nämligen de vid Munkfors och Mora skiljeställe. Den tid, som stod till buds för varje konflikt, var begränsad och måste ofta tagas på bekostnad av någon annan. Särskilt gällde detta för Djurklou, som hade fem tvister på sin lott och måste gå från en förhandling till en annan.

På fredag eftermiddag avbröts förhandlingarna och de fyra förlikningsmännen samlades på kommerskollegium. Utarbetandet av medlingsförslaget tog större delen av natten. På lördag förmiddag kunde det överlämnas till parterna. Svar begärdes till söndag eftermiddag den 25 juli. Kl. 18.00 på söndag samlades huvudpersonerna å ömse sidor på Arbetsgivareföreningens byrå. Genomgången av svaren tog cirka en timma.¹ Medlingsförslaget hade förkastats av både arbetsgivare och arbetare.²

Regeringens hållning

En orsak till att krigsutbrottet hade uteblivit ett år tidigare, hade varit regeringens ingripande. Diplomaten Ernst Günther hade då särskilt tillkallats som chef för medlingskommissionen, och civilminister Hugo Hamilton hade själv utövat påtryckning på parterna. Detta mindes man.

Stockholms Dagblad, som godtagit regeringsingripandet och uppgörelsen i juli 1908, anser att kortvarigheten av fredsslutet då visar nödvändigheten av en stor strid *nu* så att industrin får lugn. Striden bör kämpas till ett slut och ingen ny medling bör ske i förtid. Vid en uppgörelse bör § 23 fastslås för framtiden. Som ett krig för freden hade tidningen tidigare betecknat verkstadslockouten 1905.³ *Stockholms-Tidningen* polemiserar mot *Stockholms Dagblad*. Tidningen kan inte se något skäl, varför inte regeringen skulle upprepa sitt ingripande från 1908. Förlikningsförslaget hade bort antagas av båda parter. Regeringen bör ingripa, inte genom att söka förmå parterna att ta det just förkastade medlingsförslaget, utan genom att lyfta affären till "ett högre principiellt plan". Rinman, som för pennan, utvecklar närmare vad detta skulle innebära: avblåsning av de aktuella striderna, överenskommelse om en förhandlingsordning, där LO:s centralisering vid den kommande kongressen föregripes. Som stöd för sitt fredsförslag hänvisar Rinman till tidningsuttalandet av von Sydow, att en

1 Uppgifterna om förhandlingar och klockslag hämtade från tidningarna 21-25/7.

2 Jfr översikten av parternas svar i de olika konflikterna hos Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, s. 72*. Arbetsgivarna hade godkänt förslaget i större utsträckning än arbetarna. Det var naturligt med hänsyn till att de olika förlikningsförslagen i allmänhet tog mer hänsyn till arbetsgivarna.

3 *StD* 25/7 s. 7 och 21/7 1909, s. 4.

fastare förhandlingsordning såsom i verkstadsavtalet behövs. Verkstadsföreningen själv hade också uttalat sin förhoppning, att SAF skulle uppnå detta, påpekar Rinman. För en sådan lösning krävs ingen föregående strid.⁴ Liksom *Handelstidningen* anser Rinman, att det är fredsöverenskommelserna och inte striderna, som har haft en god verkan i Danmark 1899 och i Sverige 1905.⁵ *Dagens Nyheter* krävde kanske mest ihållande och upprört regeringens ingripande, men kravet framfördes i de flesta liberala och moderatliberala tidningar, om än med varierande styrka.⁶

I förlikningsmännens arbete under julidagarna 1909 finns intet spår av regeringsingripande. Kungen och statsministern var inte i Stockholm. Först när kungen den 2 augusti återtagit regeringen, utsändes genom *Post- och Inrikes tidningar* en kommuniké. I denna hänvisades till att förlikningsmännen tidigare medlat i en del av tvisterna, att de avgett medlingsförslaget av den 24 juli och att de den 29:de offentligen hade förklarat, att de intet mer kunde uträtta. Därefter hade ledamöter av regeringen tillkallat de ledande männen på båda sidor, men dessa hade då med mycken styrka framhållit, att det f.n. inte fanns utsikt till förhandlingar eller förlikning. "Ifrågavarande arbetstvister ha sålunda upprepade gånger varit föremål för medlingsförsök från statens sida, varjämte konstaterats, att de tvistande å båda sidor för närvarande icke önska något ingripande från förlikningsmännen eller regeringen eller anse ett sådant kunna leda till någon påföljd."⁷ Regeringen ansåg sig ha gjort sitt. Det var de stridande själva som avvisade ett regeringsingripande. Men det är att märka, att det var ett ingripande, som erbjöds först sedan medlingen misslyckats, lockouten ytterligare utvidgats och storstrejken proklamerats. Det är tydligt att den Lindmanska regeringen aldrig avsåg att ingripa.

Denna passivitet var vad arbetsgivarna önskade.⁸ På arbetarsidan skylldes den på att regeringen stod arbetsgivarna nära.⁹ Kontaktpunkter mellan regeringen och SAF fanns. Statsminister Lindman hade tidigare varit suppleant i Arbetsgivareföreningens styrelse, och han var gift med en dotter till Robert Almström, Rörstrand. Finansminister Swartz var inne-

4 *StT* 22/7 s. 1, 24/7 s. 2, 28/7 s. 1 f, 29/7 s. 2 och 30/7 1909, s. 1. Artiklar (med und. för 30/7) i juli och aug., som Rinman skrev om arbetskonflikten, finns bevarade i Rinmans samling på KB. Ang. von Sydows uttalande jfr s. 205.

5 Jfr *GHT* 26/7 1909, s. 6.

6 *DN* 26/7 s. 3, 27/7 s. 3, 28/7 s. 4, 30/7 s. 3, 31/7 s. 3 och 3/8 s. 3; *SDS* 27/7 s. 4 och *AB* 28/7 1909, s. 5.

7 *Post- och Inrikes tidningar* 2/8 1909. Cit. ef. Huss, *Lockouterna och storstrejken* II, s. 213.

8 H. von Sydow till J. S. Edström 10/8 1909. Svar på brev från Edström 9/8 1909. J. S. Edströms samling, RA.

9 Jfr Lindqvists uttalande i prot. över 21:a representantskapet 26/8 1909, § 4. Jfr s. 258.

havare av Petter Swartz' snusfabrik i Norrköping, delägare i SAF. Det nyblivna konsultativa statsråd som i juni 1909 inträdde i regeringen var Hjalmar von Sydows bror. De personliga förbindelserna, som inte satt spår i källmaterialet, existerade, med undantag för det sistnämnda förhållandet, emellertid redan 1908, då regeringen ingrep i arbetskonflikterna.

Den 7 augusti gav regeringen själv en förklaring till skillnaden i sin hållning mot året innan. I en andra kommuniké, som för övrigt indirekt skarpt varnade arbetarna för avtalsbrott, hette det inledningsvis:

"Då Kungl. Maj:t den 9 juli 1908 för att avvärja en hotande jättelockout uppdrog åt en särskild förlikningsman att söka medla i då föreliggande tvister inom olika arbetsområden, skedde detta i den förhoppning att den uppgörelse, som därvid kunde komma att träffas, jämte de dyrköpta erfarenheter, såväl arbetsgivare som arbetare borde kunnat hämta av de senaste årens ständiga tvister och stora, öppna konflikter, skulle åtminstone efterhand medföra en mera varaktig fred på arbetsfältet.

Denna förhoppning har emellertid gäckats."¹⁰

Det är i och för sig sant, att ingripandet 1908 inte hade lett till någon avspänning på arbetsmarknaden, men en annan faktor har spelat en större roll.

Det var inte exakt samma regering. Den fronderande moderata gruppen — Påboda, Trolle, Roos — hade under de hårdnande motsättningarna mellan höger och vänster avgått på våren 1909. Den inrikespolitiska situationen var därmed en annan. Regeringen var en ren högerregering i bitter kamp med en majoritet inom andra kammaren.

Ett ingripande från denna regering måste syfta till någon slags kompromiss och därmed bli till hjälp för den svagare parten. Vem den var, hade blivit ännu tydligare sedan föregående sommar. Regeringens mellankomst hade redan då väckt delvis skarp kritik i högerpressen och bland arbetsgivarna.¹¹

Gränsdragningen mot samhället

Protester och påtryckningar

Storstrejksproklamationen började spridas i extrablad på gatorna på eftermiddagen måndagen den 26 juli 1909. Landssekretariatet vädjade till sina medlemmar att nedlägga arbetet från måndagen den 4 augusti.

10 *Post- och Inrikes tidningar* 7/8 1909. Cit. ef. Huss, *Lockouterna ochorstrejken* II, s. 214 f.

11 Sistnämnda förhållande ansågs av Elmquist och förlikningsmännen vara förklaringen till regeringens passivitet, enligt vad Rinman meddelar sin hustru i brev 3/8 1909. KB.

”Ett förhastat beslut som bör mottagas mycket lugnt”, kommenterar *Stockholms Dagblad*. Storstrejken riktar sig mot samhället för att allmänheten skall tvinga arbetsgivarna till eftergift. Den är ett utslag av ekonomisk svaghet — inga pengar till understöd — och den drabbar främst arbetarna, förklarade tidningen.¹ Storstrejken är brist på självbehärskning och vansinnig, faller omdömena i respektive *Aftonbladet* och *Sydsvenskan*.² *Handelstidningen* betecknar den som ödesdiger för arbetarna. Inget resultat kan väntas av storstrejken, därför att den inte kommer att få allmänhetens sympatier. Hade lockouterna fått fortgå, hade kanske opinionen ställt sig på arbetarnas sida. Motiven och syftet bedömer *Handelstidningen* på samma sätt som högertidningen *Stockholms Dagblad*.³ Det finns formellt inget att invända, skriver Rinman först i *Stockholms-Tidningen*, men dagen därpå heter det, att storstrejken i långt högre grad än lockouten riktar sig mot samhället, fast arbetsgivarna därför inte blir utan sin dryga skuld.⁴ *Dagens Nyheter* framhåller också arbetsgivarnas skuld och att storstrejken är oupplösligt förbunden med storlockouten.⁵ Den allmänna reaktionen på storstrejkens proklamerande inom den borgerliga pressen tycks ensartad. De liberala tidningarna tar ett steg mot höger: storstrejken är mot samhället.

Storstrejkproklamationen tog dock hänsyn till samhället. Punkt 3 innehöll undantagen från arbetsnedläggelsen: sjukvård, djurskötsel samt belysnings-, vatten- och renhållningsverk. Proklamationen var en kompromiss⁶ och stämde inte med många arbetares uppfattning om en storstrejk. Protester strömmade in redan efter någon dag. Arbetarna i Arbrå i Hälsingland förklarade t.ex.: ”Våra motståndare har aldrig visat någon hänsyn mot oss. Därför är vi ej skyldiga någon tillbaka.” Alla utom vårdare av sjuka människor borde delta.⁷ Protesterna vände sig i allmänhet mot undantagen av belysnings-, vatten- och renhållningsverk eller mot punkt 3 utan närmare specifikation. Enstaka uttalanden gick längre. Det första storstrejksmötet i Kiruna uppmanade sekretariatet, med 1400 å 1500 röster mot 5 enligt protokollet, att om storstrejken inte bilagts till arbetarnas fördel inom fem dagar dra in inte bara vatten, belysning och renhållning utan även sjukvård och djurskötsel.⁸ De kommunala

1 *StD* 27/7 1909, s. 4. Jfr *SP* 28/7, s. 2.

2 *AB* 27/7, s. 5 och *SDS* 27/7 1909, s. 4.

3 *GHT* 27/7 s. 6 och 28/7 1909, s. 6.

4 *StT* 27/7 s. 2 och 28/7 1909, s. 1.

5 *DN* 6/8 1909, s. 3.

6 Jfr s. 238 f.

7 Alla organiserade arbetare i Arbrå till landssekretariatet 30/7 1909 (möte 29/7).

LO skrivelser. Diverse och storstrejksutskotten. A.

8 Första storstrejksmötet i Kiruna till landssekretariatet 4/8 1909. Ibid. K.

arbetarna i Stockholm ville inte klyvas så att en del av dem skulle arbeta och andra inte. De krävde att antingen alla skulle arbeta eller ingen — helst ingen.⁹ Ända in i senare delen av augusti kom resolutioner med uppmaningar till sekretariatet att upphäva undantagen, men av de 41, som finns bevarade i sekretariatets korrespondens, kom flertalet före eller strax efter storstrejkens utbrott.

Ett halvt dussin av resolutionerna uppmanade järnvägsmän och typografer att lägga ned arbetet.¹⁰

"Kamrater. Vi är på storstrejkens tredje dag och någon förändring av stridsläget har ej inträtt . . . Ett medel att föra striden med ökad kraft är arbetsnedläggelse av järnvägsmän och typografer. Mötet riktar därför en kamratlig vädjan till landets järnvägsmän och typografer att ej längre stå avvaktande i striden utan rycka in i leden. Må tågen stanna, må tidningarna upphöra att utkomma. Arbetarklassens samfälliga aktion kräver detta. Järnvägsmän, typografer, vi vädjar till Er solidaritet i förvisning om att vår maning ej skall ljuda ohörd."¹¹

Denna resolution antogs vid ett massmöte vid Lilljans i Stockholm. Några dagar senare åtalades mötets ordförande ungdomskamraten Hjalmar Gustafsson för uppmaning till brott. Resolutionen vände sig till två kategorier, vars ställning var ömtålig. Typograferna och järnvägsmännen vid de enskilda järnvägarna hade strejklösa avtalen och järnvägsmännen vid Statens Järnvägar hade blivit statstjänstemän (därav åtalet). Typografförbundet och Järnvägsmannaförbundet tillhörde inte Landsorganisationen. De var emellertid de två största förbunden utom LO, och järnvägsmännen ansågs vara särskilt viktiga vid en storstrejk.¹² Det var tveksamt hur de skulle ställa sig.

Några direkta uppmaningar förekom inte i den socialdemokratiska pressen, men väl indirekta. *Ny Tid* framhöll, att järnvägsmännen var viktiga för utgången, men förklarade, att det ur förbundets synpunkt fanns skäl både för och emot. Ett arbetarklassens nederlag skulle dock drabba dem alla.¹³ *Arbetarbladet* i Gävle var övertygad om att både järnvägsmän och typografer skulle ryckas med. Det var närmast en fråga om bästa sättet.¹⁴ Antaganden i den vägen kunde bl.a. byggas på en intervju med järnvägsmannaförbundets ombudsman Winberg, som några dagar tidigare enligt *Arbetet* i Malmö hade sagt, att järnvägsmännen inte kunde undandraga sig att delta.¹⁵ Uttalanden av lokala avdelningar

9 Landssekreterariatets prot. 2/8 1909 (2:a sammanträdet).

10 LO skrivelser. Diverse och storstrejksutskottet A-Ö.

11 Huss, *Lockouterna och storstrejken* II, s. 134.

12 Jfr s. 216 f.

13 *Ny Tid* 30/7 1909, s. 3.

14 *Arbbl* 3/8 1909, s. 2.

15 *Arbt* 28/7 1909, s. 2.

av Järnvägsmannaförbundet och Typografförbundet om solidaritet och för ett deltagande återgavs utan kommentarer, medan SJ:s och de enskilda järnvägarnas förmaningar till de anställda hånades. "Generaldirektör Pegelow smeker och hotar", var rubriken i *Arbetet*,¹⁶ och *Social-Demokraten* skrev i samma stil och påpekade, att om flera tusen strejkade, kunde inte alla avskedas. SJ:s dementi av ett spritt rykte, att järnvägsmännens löner skulle nedsättas med 10 procent, fick kommentaren: "ingen rök utan eld".¹⁷ Vi anser det olämpligt, skrev Sven Persson den 29:e, att på förhand tala om, att de utom LO stående förbunden skall göra si eller så. Den 2 augusti stod det att läsa i en artikel, att det vore bäst att avvakta ifråga om järnvägsmännen. De bestämmer i alla fall själva om de arbetsgivarna till behag skall stanna i arbetet eller gå ut i kampen tillsammans med klassbröderna, dela och lida med dem.¹⁸

Punkt 3 i storstrejksproklamationen gillades av Branting: LO-ledningen hade visat klokhet och kraft genom att göra de undantagen från storstrejken och inte utmana de så viktiga mellanskikten i samhället genom ett angrepp.¹⁹

Hur uppfattade "mellanskikten" stridens avgränsning mot samhället? Liberala tidningar av olika nyanser får här bli deras språkrör. *Dagens Nyheter*, som hyste den största förståelsen för arbetarsidan bland de stora liberala tidningarna, trodde nästan på att järnvägsmännen och typograerna skulle gå med. Som stöd för den åsikten fanns i samma artikel en intervju med landssekreteriatets sekreterare Arvid Thorberg, som var "övertygad om att både järnvägsmän och typografer skulle gå med i strejken". Detta uttalande dementerade *Dagens Nyheter* följande dag: "Hr Thorberg har nämligen påpekat att han icke uttalat sig om Typograf- och Järnvägsmannaförbundens deltagande i en eventuell storstrejk, utan framhållit att sådant deltagande vore beroende av dessa organisationers särskilda beslut."²⁰ Redan samma dag intervjun med Thorberg hade varit inne, betecknades den i *Social-Demokraten* som vilseledande. *Social-Demokraten* var sedan inte nöjd med dementins placering. Den ansågs undanstoppad, vilket var desto värre som det var yttranden, "som i den invigdes ögon föll på sin egen orimlighet, men som ute bland den kritiklösa borgerliga allmänheten säkert kommit stor uppståndelse åstad".²¹

En tilltagande uppståndelse kunde i fortsättningen märkas även i *Dagens Nyheter*. "Menar man allvar med talet om att storstrejken icke är

16 Ibid. 30/7 1909, s. 2.

17 SocD 30/7 1909, s. 3.

18 SocD 29/7 s. 1 (Sv.P.) och 2/8 1909, s. 2.

19 Ibid. 4/8 1909, s. 2.

20 DN (A) 27/7 s. 1 och 28/7 1909, s. 4.

21 SocD 28/7 s. 3 och 29/7 1909, s. 2 (cit.).

ett slag mot samhället, måste man även se till att icke i densamma införas moment vilka attackera samhället i dess mest vitala intressen." I arbetarnas högkvarter tycks man ha haft en tanke åt det hållet med undantagen för vissa kommunala verk, sjukvård etc., men samma sak gäller järnvägstrafiken, anser tidningen. En strejk av järnvägspersonalen, som socialdemokratiska tidningar uppmanade till, skulle väcka en vrede, som riktade sig mot arbetarna.²² Brantings plädering för att arbetarna skall respektera undantagen citeras med gillande, men han kunde ha framhållit, att det vore lika ologiskt att beröva allmänheten kommunikationer och tidningar.²³ Lilljansresolutionen liksom senare typografstrejken utlöser en skarp reaktion: har man hittills tvivlat, så vet man nu. Storstrejken är en kamp mot samhället och bör upptas som sådan. Arbetarledningen beklagas för att den inte kunnat förhindra denna olycksdiga frontförändring, "vars verkliga innebörd säkerligen i framtiden skall framträda i skarpere dager än den nu i stridens yra gör".²⁴

Stockholms-Tidningen, som lagt fram sitt förslag till uppgörelse på "ett högre principiellt plan", påpekade, att en varaktig fred måste bygga på kollektivavtalet och att det därför var viktigt, att inga avtalsbrott från järnvägsmän och typografer förekom; landssekreteriatet hade inte uppmanat dessa yrkesgrupper att lägga ned arbetet, men från socialdemokratiskt håll hade det skett.²⁵ Alla som önskade en för arbetarna "tryggande" uppgörelse, grundad på en förhandlingsordning, måste känna det som en plikt att strängt hålla på avtalen.²⁶ Landssekreteriatet har genom att använda beteckningen "allmän arbetsnedläggelse" och inte "storstrejk" i proklamationen angivit, att strejken skall vara begränsad. Men det är inte nog med undantagen i proklamationen; liksom *Dagens Nyheter* säger *Stockholms-Tidningen* ifrån, att dit bör räknas också järnvägsmän och typografer. Annars får arbetarledarna ta ansvaret.²⁷ Den 9:e instämmer Rinman i Kungl. Maj:ts kommuniké av den 7:e, som kraftigt varnar för avtalsbrott. Rinman instämmer där, enligt vad han skriver till hustrun till stor del med sig själv, eftersom han varit med om att hålla i pennan.²⁸ Den samma dag utbrutna typografstrejken och strejktidningen *Svaret*, "en förklädd Social-Demokrat", tycks ha varit den avgörande stöten i en utveckling åt höger, som Sven Ulric Palme skildrat. Utvecklingen

22 DN (A) 3/8 1909, s. 3 (led.).

23 Ibid. 5/8 1909, s. 3 (led.).

24 Ibid. 7/8 1909 s. 3 (led. "Början till slutet").

25 *StT* (A) 2/8 1909, s. 1 (led. "Uppgörelsen efter striden" av Rinman).

26 Ibid. 4/8 1909, s. 1 ("Ord och avtal måste gälla").

27 Ibid. 6/8 1909, s. 1 (led. "Ansvaret inför uppgörelsen" av Rinman).

28 *StT* 9/8 1909, s. 1. Påståendet om medverkan i regeringskommunikén i brev till hustrun 8/8 1909. Erik B. Rinmans samling, KB.

är märklig med hänsyn till att Rinman tillhörde de starkt socialt engagerade liberalerna och var redaktör för en tidning, som lästes av arbetare och småfolk.²⁹

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning påstod, att en järnvägsstrejk särskilt skulle skada arbetarnas sak.³⁰ Tidningen lämnar en detaljerad redogörelse för de risker järnvägsmännen skulle utsätta sig för i form av förverkade pensionsförmåner och avskedanden. Det är dock inte troligt, att järnvägspersonal och typografer i Göteborg går med i storstrejken.³¹ Den 9 augusti bedöms särskilt trafikpersonalen och lokmännen vid järnvägarna i allmänhet som säkra, varför en strejk inte skulle bli effektiv. Samma dag utbryter typografstrejken, och *Handelstidningen* reagerar häftigt, trots att den var minst berörd bland landets stora tidningar. Typografstrejken är "vidunderlig" och en "rättskränkning".³² Villkoret för medling blir för *Handelstidningen*, att storstrejken först misslyckats.³³

Läsare av *Sydsvenskan*, *Aftonbladet*, *Svenska Dagbladet*, *Stockholms Dagblad* och *Nya Dagligt Allehanda*, tidningar från moderat liberal till yttersta högeråskådning, fick läsa samma synpunkter på en ev. järnvägsstrejk. Den bedömdes som osannolik, men järnvägsmännen varnades för följderna, om de trots allt lät sig förledas.³⁴ Reaktionen på typografstrejken var en gemensam inventering av språkets uttryck för vrede över angreppet på det fria ordet.

Skillnaden mellan de borgerliga tidningarna, förutom i tonen, är en enda: *Dagens Nyheter*, *Stockholms-Tidningen* och *Handelstidningen*, som står längre till vänster och därmed närmare socialdemokraterna, tycks till en början söka påverka strejkledningen att inte draga in järnvägsmän och typografer. Efter typografstrejken är alla — även dessa tre — ense om att storstrejken måste misslyckas, innan något fredsingripande får ske.

Typografer, järnvägsmän och renhållningsarbetare

Landssekreterariatet stod efter storstrejksproklamationen i centrum för protester och spekulationer. Typografernas och järnvägsmännens högsta ledningar fick genom den självständiga och viktiga ställning deras förbund intog del av intresset. Men vad hände i de olika högkvarteren i Stockholm?

29 S. U. Palme, *Karl Staaff och storstrejken 1909*, Stockholm 1959, s. 168 ff.

30 *GHT* (A) 27/7 1909, s. 6.

31 *Ibid.* 29/7 s. 6 och 30/7 1909, s. 5.

32 *Ibid.* 9/8 1909, s. 7.

33 *Ibid.* 24/8 1909, s. 6.

34 *SDS* (A) 1/8 s. 6 (e. *GHT* 29/7), *AB* 2/8 s. 4, *SvD* 31/7 s. 5, *StD* 3/8 s. 4 och *NDA* 1/8 1909, s. 2.

Första antydan om ett viktigare ställningstagande kom efter två dagar från Typografförbundets styrelse: "Med anledning av de utbrutna konflikterna mellan Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen få vi härmed på förekommen anledning meddela att förbundet ej är indraget i dessa och ej heller anmodats, varken på ena eller andra sättet, att ingripa i desamma. Medlemmarna ha sålunda endast att följa och hålla gällande avtal." Medlemmarna skulle dock vara beredda på att situationen kunde ändras. Protokollet från styrelsesammanträdet, där meddelandet beslöts, visar samma vilja som det här återgivna meddelandet att fortsätta med arbetet.³⁵

Det är riktigt, att typograferna inte hade anmodats av landssekreterariatet. Detta svarade endast på direkt förfrågan, t.ex. när varuutkörarnas fackförbund, som inte tillhörde LO, frågade om sekretariatet önskade deras deltagande. I sekretariatets protokoll den 29:de antecknades då "att samtliga organisationer, som därom framställde förfrågan skulle meddelas, att sekretariatet anser önskvärt att även organisationer, som stod utom Landsorganisationen handlade i överensstämmelse med proklamationen".³⁶ I svarsbrevet till varuutkörarna förklarades, att sekretariatet inte kunde vädja offentligt till utomstående förbund.³⁷

Inskränkningarna i punkt 3 i storstrejksproklamationen beslöt sekretariatet att hålla fast vid trots allt fler protester.³⁸ Sekretariatet lyckades dock inte hindra, att arbetarna vid Stockholms gasverk gick i strejk den 5 augusti, då myndigheterna vägrade att dra undan den militär, som kommanderats till gasverket.³⁹

I Typografförbundets protokoll av den 2 augusti finns den första uppgiften om att förbundet vänt sig till LO. "Landssekreterariatets mening som inhämtats var, att typografkårens deltagande i storstrejken var önskvärt, fästän landssekreterariatet ej ansett sig kunna kräva att förbundets medlemmar nedlade arbetet, på grund av att detsamma ej tillhörde Landsorganisationen. Av taktiska skäl ansåg landssekreterariatet, att Svenska typografförbundet borde låta anstå med ifrågasatt arbetsnedläggelse under några dagar." Typografstyrelsen beslöt hålla på att avtalet skulle gälla. "Därest

35 Typografförbundets styrelseprot. 28/7 1909, §§ 1 och 2. Sv. Typografförbundets arkiv, Stockholm. Cirk. publ. 1/8 i *Sv. typografutövning*, cit. efter N. Wessel, *Sv. Typografförbundet 1887-1936*, Oskarshamn 1937, s. 243.

36 Landssekreterariatets prot. 29/7 1909, § 3.

37 Landssekreterariatet till styrelsen för Varuutkörare- o. handelsarbetareförbundet 1909. LO Kopiebok nr 8 nr 155.

38 Jfr s. 239.

39 Landssekreterariatets prot. 4/8 § 3, 5/8 § 1 och 7/8 1909, § 6 (av hänsyn till stämningen skulle strejken få fortsätta).

situationen så skulle tillspetsas att förbundets medlemmar nödvändigt inblandas i konflikten, skulle dessförinnan samarbete sökas med Allmänna svenska boktryckareföreningens styrelse för att med dess medverkan ordna förhållandena." En uttaxering för att hjälpa LO skulle äga rum.⁴⁰

Landssekreterariatet noterade å sin sida i protokollet den 2 augusti, att typograferna beslutat att ej delta från början, men att ny prövning skulle ske senare. En liknande anteckning gjordes om järnvägsmännen.⁴¹ Deras representantskap hade samlats samma dag i Stockholm och bestämt sig för att tills vidare ej delta i storstrejken, så länge den huvudsakligast hade karaktären av en facklig strid mellan arbetsgivare och arbetare. "Skulle däremot den pågående striden av en eller annan anledning komma att överföras på ett annat plan, eller det skulle visa sig, att någon lösning av densamma icke kommer till stånd inom rimlig tid", skulle förbundsstyrelsen efter representantskapets hörande ta upp frågan till ny behandling. En uttaxering till LO av 5 kr per medlem beslöts.⁴²

När typograferna och järnvägsmännen ställde sig avvaktande, förklarade de socialdemokratiska tidningarna att detta var bäst. Klokt att de står i reserv, skrev Fredrik Ström i *Arbetarbladet*, och liknande var kommentarerna i *Ny Tid*, medan *Social-Demokraten* återgav järnvägsmännens beslut utan kommentar.⁴³

Avgörandet var inte slutgiltigt för något av de båda förbunden. Den följande dagen var den sista före storstrejkens början. Typografiska föreningen i Stockholm, dvs. bortåt halva Typografförbundet, var på kvällen kallat till möte på Grand National. Anslutningen var enorm. Föreningsstyrelsen lade fram förslag om omröstning på arbetsplatserna om deltagande i storstrejken. Förbundets ordförande E. Andersson begärde ordet och talade emot strejk. Landssekreterariatet såge gärna vår medverkan, sade han, men det hade förklarat att LO inte kunde ta något annat än moraliskt ansvar för följderna. Sekretariatet hade "i intet avseende" gjort någon hemställan till förbundet. "De ha vetskap om att vår ställning är prekär." E. Andersson, understödd av flera andra från förbundsstyrelsen och förtroendemannen Wiberg stred för att stockholmsföreningen skulle avvakta den paroll förbundsstyrelsen kunde bli tvungen att ge. Mot detta ställde Oscar Lööf, som tidigare tillhört förbundsstyrelsen, förslag om omedelbar strejk. Det förslaget framfördes flera gånger under debatten även av andra. Hur många i salen, som ville ha omedelbar strejk, blev aldrig ut-

40 Typografförbundets styrelseprot. 2/8 1909, § 1.

41 Landssekreterariatets prot. 2/8 1909, §§ 2-3 (2:a sammantr.).

42 Sv. järnvägsmannaförbundets handlingar 1903-1910. Prot. fört vid sammantr. med representantskapet 2-4/8 1909 (tryckt), §§ 13 och 17. Beslutet tryckt hos Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, bil. 31, s. 160 f.

43 *Arbbl* 5/8 s. 2 (F. S-m), *Ny Tid* 5/8 s. 3 och *SocD* 4/8 1909, s. 3.

rönt. Ordföranden vägrade att ställa proposition på förslagen. I stället klubbade han förbundsstyrelsens förslag.⁴⁴ Ungsocialisten Nils Wessel, som var redaktör för *Typograf-tidningen*, säger, att det endast var med yttersta svårighet föreningens och förbundets styrelser med gemensamma ansträngningar lyckades hindra, att det genast blev strejk.⁴⁵

En parallell till typografernas möte denna kväll var spårvägsmännens. Spårvägspersonalen hade också strejklösbud, men var ansluten till LO. Förbundsstyrelsen hade överlämnat avgörandet till lokalorganisationerna och intog en vacklande hållning. Den lyckades till skillnad från Typograf-förbundets styrelse inte bemästra det stormiga möte som pågick större delen av natten. Storstrejksanhängarna svepte bort motståndet.⁴⁶

Typografförbundets styrelse kan ha känt en liknande stormvind. Protokollet från mötet på Grand National ger inga klara hållpunkter, men när man läser förbundsstyrelsens från dagen efter, får man en känsla av att storstrejken hade beslutats för typografernas del. Punkt för punkt verkar protokollet ordergivning inför en redan i det allra närmaste beslutad drabbning: tidningsbuden förklarade sig solidariska "under en ifrågasatt arbetsinställelse"; uttaxeringen till LO:s förmån skulle inställas "därest Svenska typografförbundet som ifrågasatts skulle delta i den pågående storstrejken"; suspension av avtalet skulle begäras av boktryckarna vid ett sammanträde den 5:e, till vilket stockholmstypografernas ombudsman också kallats. Arbetsgivarna skulle få en dags betänketid; tvingades förbundet delta i den pågående arbetsnedläggelsen, inställdes allt understöd.⁴⁷

Skillnaden mot sammanträdet den 2:e är påfallande. Då hade det hetat, att om situationen tillspetsades, så skulle samarbete sökas med arbetsgivarna för att ordna förhållandena med deras medverkan. Nu fick boktryckarna ultimatum att gå med på suspension av avtalet. Landssekretariatets protokoll innehåller denna dag uppgiften, att två funktionärer varit uppe på sekretariatets expedition — vilken dag sägs ej — och bett om råd. De hade fått beskedet att typografstrejk var önskvärd, men att LO inte skulle göra någon påtryckning härför.⁴⁸ Påtryckning kom däremot från fyra avdelningar i landsorten: Göteborg avvaktade, men stämningen var starkt för strejk, Lund uttalade sig för strejk, och Landskrona och Åtvidaberg hade redan beslutat den.⁴⁹ Slutligen fick Stockholms typografiska

44 Typografiska föreningens mötesprot. 3/8 1909, § 1. Typografiska föreningens arkiv, Stockholm.

45 N. Wessel, *Typografiska föreningen i Stockholm 1846-1926*, Oskarshamn 1926, s. 258.

46 Huss, *Lockouterna och storstrejken I*, bil. 30, s. 153 f.

47 Typografförbundets styrelseprot. 4/8 1909, §§ 1-6.

48 Landssekretariatets prot. 4/8 1909, § 7.

49 Typografförbundets styrelseprot. 4/8 1909. Uttalandena återgives i N. Wessels förbundshistorik, s. 244 ff.

förenings styrelse trots beslutet kvällen innan utlysa nytt möte för ev. strejkbeslut, sedan en insamling hade gett stadgeenligt antal namn härför.⁵⁰

Den 6 augusti hade arbetsgivarna vägrat gå med på suspension av avtalet. Förbundsstyrelsen återopade framställningarna från avdelningarna: "Då förbundsstyrelsen befarade, att anhållan till ifrågasatt avdelningar att inhibera ifrågasatt arbetsnedläggelse skulle bli utan verkan, ansågs dylik order olämplig. Styrelsen beslöt," sedan landssekretariatet härom tillfrågats och lämnat tillstyrkan, anmoda förbundets medlemmar att nedlägga arbetet från den 9 augusti kl. 01.00.⁵¹

Härtill var vi nödda och tvungna på grund av medlemmarna och så tillstyrkte LO, tycks förbundsstyrelsen vilja säga. Den tog girigt vara på ytterligare uppmaningar från avdelningarna och noterade, att de ingått innan förbundsstyrelsens strejkbeslut nått ut till dem.⁵²

Samma dag, den 6 augusti, beslöt Järnvägsmannaförbundets styrelse, som också mottagit några men mycket färre uppmaningar från sina avdelningar, att sända ut frågan om strejk på omröstning inom förbundet.⁵³ Varken fackförbundets eller landssekretariatets protokoll innehåller några uttalanden om förhållandena eller om kontakter mellan organisationerna.

En vecka efter storstrejkens början finns i sekretariatets protokoll ett ställningstagande till järnvägsmännens deltagande i storstrejken. Resolutioner med uppmaning till sekretariatet att se till att järnvägsmännen gick med, hade kommit tidigare och som vi sett inte föranlett någon åtgärd. På sitt sätt var naturligtvis detta att ta ställning, men något ordentligt beslut om avslag på framställningarna i den speciella del, som rörde järnvägsmännen, hade inte fattats. Nu kom en resolution från Ystad, som bara gällde järnvägsmännen, och den understöddes i ett särskilt brev av Fredrik Thorsson. Ett strejkmöte i Ystad den 6 augusti anhöll hos sekretariatet om påtryckning på Järnvägsmannaförbundets styrelse för att förmå den proklamera allmän strejk. Thorsson kände till, att det skulle bli omröstning bland järnvägsmännen, men uppfattade det som ett försök från förbundets styrelse att vingla sig ifrån att delta i storstrejken.⁵⁴

Landssekretariatet behandlade Thorssons skrivelse den 11:e och avlog att vidtaga någon "åtgärd i syfte att framskapa påtryckning på järnvägspersonalen att nedlägga arbetet."⁵⁵ Några motiv för avslaget redovisar

50 Typografiska föreningens i Stockholm styrelseprot. 4/8 1909, § 2.

51 Typografförbundets styrelseprot. 6/8 1909.

52 Ibid. 9/8 1909.

53 Järnvägsmannaförbundets styrelseprot. 6/8 1909, §§ 4 och 10.

Järnvägsmannaförbundets arkiv, Stockholm.

54 F. Thorsson till landssekretariatet u.dat. LO skrivelser. Diverse och storstrejksutskotten. Y.

55 Landssekretariatets prot. 11/8 1909, § 6 (2:a sammantr.).

inte protokollet. Samma dag hölls ett möte med styrelserna för Stockholms fackföreningar. Mötet uttalade, att järnvägsmännen borde gå med och undantagen upphävas i övrigt. Protokollet överlämnades av storstrejksutskottet i Stockholm till sekretariatet för införande i *Svaret*. Landssekreteriatet beslöt, att vid publiceringen skulle uppmaningen till järnvägs-personalen uteslutas. Beslutet motiverades inte i protokollet.⁵⁶

Sekretariatet tog på nytt upp frågan om undantagen vid en överläggning den 13 augusti med de medlemmar av representantskapet, som kunde samlas i Stockholm. Särskilt begärdes utlåtande om renhållningsarbetarna skulle lägga ned arbetet. Ernst Blomberg, Gottfrid Björklund och Arvid Thorberg var mot detta, medan Carl Michaelsson, Charles Lindley, Anders Sjöstedt, O. Eriksson, Albert Wejdenhajn m.fl. var för. Med 19 röster mot 3 uttalades, att renhållningsarbetarna i Stockholm och Göteborg skulle få strejka; vatten och belysning skulle däremot inte dras in.⁵⁷

Avgörandet tillkom sekretariatet och skedde något senare samma dag med fem röster mot en. Beslutet fattades med åberopande av den tidigare överläggningen, och med hänvisning till att renhållningsarbetarna i Göteborg förklarar, att om de inte fick rätt att strejka, skulle de ta saken i egna händer. Även transportarbetareförbundets styrelse hade sagt sig vara för renhållningsstrejk. Alla skäl för och emot beslutet radades upp: för bl.a. att en protest mot myndigheternas partiskhet behövdes, men också att sekretariatet inte skulle få skulden för ett nederlag i storstrejken, mot bl.a. att en renhållningsstrejk skulle uppväcka ovilja mot arbetarna och hindra en eventuell medling i striden.⁵⁸ En som också beklagade beslutet och genast motarbetade det var Hjalmar Branting. Han ansåg, att en renhållningsstrejk skulle stöta bort dem som till sist måste ingripa för medling.⁵⁹

Sekretariatets beslut blev aldrig verkställt. Efter några dagar upphävdes det helt. Vad hade hänt? Redan dagen efter beslutet rapporterades, att "på något håll" förhandlades om en hemställan till regeringen om medling. Detta konkretiserades senare till "krafter i Frisinnade landsföreningen", som var verksamma för att få regeringen att medla. Ytterligare ett skäl, som åberopades, var att renhållningsarbetarna i Göteborg inte var organiserade i tillräcklig utsträckning. Därför och förnämligast för att en renhållningsstrejk skulle skada arbetarnas sak, ändrades det tidigare beslutet.

56 Ibid. 12/8 1909, § 1. Jfr *Svaret* 13/8 1909, s. 1. Stadsbud o. renhållningsarb. uppmanades delta.

57 Ibid. Prot. från landssekreteriatets sammanträde med representantskapets ledamöter i Stockholm 13/8 1909, § 2.

58 Landssekreteriatets prot. 13/8 1909, § 6 (2:a sammantr.).

59 Branting till Nordgren (styrelseled. i Grov- o. fabriks) 14/8 1909. AAS.

Rösterna var åter fem mot en, men nu omkastat. Undantagen i storstrejksproklamationen skulle vidhållas. Detta skulle meddelas i *Svaret*.⁶⁰

Storstrejksutskottet i Stockholm hade under tiden upprepat sitt krav på att järnvägsmännen skulle påverkas och undantagen upphävas.⁶¹ Fackföreningarna i Stockholm understödde utskottet genom att skicka in resolutioner av samma innehåll.⁶² Sekretariatet, som då redan uppskjutit att expediera beslutet om renhållningsstrejk, avvisade den 16 augusti på nytt Stockholms storstrejksutskott och gav i fråga om järnvägsmännen nu den förklaringen, att en påtryckning skulle bli utan verkan. Samtidigt sökte man hävda, att det var bra som det var. Det kunde starkt ifrågasättas "om ej ställningen för järnvägen och staten är svårare nu än om ett fullständigt inställande skett, då driften nu nedgått med 50 à 60 procent av den vanliga".⁶³

Den 15 augusti hade också *Svaret* framhållit land- och sjötrafikens minskning och värdet av dess arbetares penningbidrag till de strejkande. "Dessa pengar är i sakens nuvarande läge minst lika bra för de strejkande arbetarna att ha som om järnvägs- och sjöfolk *nu* skulle nedlägga arbetet."⁶⁴ Denna argumentering utvecklades ytterligare, när *Svaret* den 18 augusti meddelade, att omröstningen bland järnvägsmännen inte gett tillräcklig majoritet för strejk. Ingående beräkningar sades ha gett till resultat att högst 25 procent av personalen behövdes för den nuvarande trafiken, som nästan helt hade upphört. Det behovet skulle kunna fyllas med strejkbrytare, och därför var det ekonomiska stödet från järnvägsmännen värdefullare.⁶⁵

När storstrejksförslaget väcktes, uppstod striden om storstrejken. Landssekretariatet ville inte ha någon strejk mot samhället eller några avtalsbrott. Representantskapet hade en annan mening i det senare fallet och ville rikta strejkmaningen även till arbetare med strej克福bud i avtalen. Sekretariatet böjde sig på den punkten. Storstrejksproklamationen undantog utom vårdare av sjuka människor och djurskötare även arbetarna vid belysnings-, vatten- och renhållningsverk. De sistnämnda undantagen gav upphov till en ström av protester. Sekretariatet lät sig inte rubbas utan

60 Landssekretariatets prot. 14/8 § 2 och 18/8 1909, § 6. Jfr *Svaret* 19/8, s. 1. 47 var organiserade och 201 var oorganiserade av renhållningsarbetarna i Göteborg (Ibid. 17/8, § 11).

61 Ibid. 14/8 1909, § 7.

62 Resolutioner 16/8 av Stockholms stads arbetare o. murarnas fackförening, 18/8 av gjutarna och 19/8 av metallarbetarefackföreningen. LO skrivelser. Diverse och storstrejksutskotten. S.

63 Landssekretariatet till Stockholms storstrejksutskott 16/8 1909. LO kopiebok nr 8.

64 *Svaret* 15/8 1909, s. 1 (kursiv i tidn.).

65 Ibid. 18/8 1909, s. 1.

avvisade protesterna och sökte hindra gasverkets arbetare i Stockholm att strejka. När protesterna fortsatte, hölls en ny överläggning med delar av representantskapet, som uttalade sig för renhållningsstrejk i Stockholm och Göteborg. Sekretariatet fattade först beslut om detta, men uppsköt och upphävde slutligen beslutet främst för att inte förhindra en liberal uppfordran till regeringen att ingripa. Sekretariatet avgränsade strejken mot samhällets nödvändigaste funktioner för att uppnå liberala partiets dvs. det politiska stödet från det enligt Branting så viktiga mellanskiktet i samhället.

Sekretariatet sade sitt "önskvärt" när typograferna frågade men markerade samtidigt noga sin passiva hållning. Typografförbundets styrelse å sin sida hade inget val. Den drevs med av sina egna. Många typografer hade strejkat, vad förbundsstyrelsen eller sekretariatet än hade sagt.

När Thorsson skrev för arbetarnas i Ystad räkning och begärde, att sekretariatet skulle påverka järnvägsmännen att nedlägga arbetet, blev svaret nej.⁶⁶ Senare förklarade sekretariatet vid ett hemligt möte med landsorganisationerna i Danmark, Norge och Finland, att det inte velat uppfordra järnvägsmännen att delta.⁶⁷

Landssekretariatets inställning till järnvägsstrejk

Varför hindrade landssekretariatet påtryckningar på järnvägsmännen? Olika motiv härtill har skymtat i det föregående:

- 1 hänsyn till Järnvägsmannaförbundets självständighet
- 2 hänsyn till järnvägsmännens strej克福bud och till den borgerliga opinionen
- 3 järnvägsstrejk ansågs inte bli effektiv på grund av strejkbrytare
- 4 järnvägsstrejk var inte lika värdefull som penninghjälp från Järnvägsmannaförbundet
- 5 järnvägsstrejk ansågs obehövlig, då industriproduktionen ändå stoppades.

Låt oss granska punkterna en och en. Det skall dock först understrykas att några helt säkra slutsatser inte kan dras av de föreliggande källorna. Det måste bli ett resonemang om olika grader av sannolikhet, ett resonemang baserat på bevarade lämningar men delvis i avsaknad av samtida tillförlitliga berättelser om motiven för landssekretariatets handlande. O-

66 Censureringen före publiceringen i *Svaret* av resolutionen från styrelserna för Stockholms fackföreningar har inte samma bevisvärde, då risken för ett åtal kan ha spelat in.

67 Prot. hållet vid konferens med ombud för landsorganisationerna i Danmark, Finland, Norge och Sverige . . . Stockholm 2-3/10 1909, § 2. AAS.

lika motiv kan naturligtvis ha samverkat. Flertalet förefaller dock att vara mindre starka:

1 Även om landssekretariatet inte hade någon kommandorätt över det fristående Järnvägsmannaförbundet, liksom det egentligen inte heller hade det över de anslutna fackförbunden, borde det inte hindrat en inofficiell vädjan om sympatistrid;

3 Påståendet, att en järnvägsstrejk inte skulle bli effektiv på grund av att strejkbrytare skulle kunna klara den reducerade trafiken, framfördes i *Svaret* för att läsarna inte skulle bli besvikna över att järnvägsmännens omröstning gått emot strejk. Artikelförfattaren behöver således inte ha trott på förklaringen ens när den framfördes i mitten av augusti, men även om han och andra på *Svarets* expedition gjort det *då*, gäller inte påståendet för en järnvägsstrejk vid storstrejkens början, när trafiken ännu hade normal omfattning;

4 Storstrejken måste ske utan understöd och järnvägsmännens uttaxering av 5 kr per medlem kunde inte nämnvärt ändra på detta förhållande, även om bidraget i och för sig blev stort;⁶⁸

5 Förklaringen, att sekretariatet skulle ansett, att en strejk inom hela produktionen gjorde en kommunikationsstrejk obehövlig, räknar endast med godstrafiken och förutsätter att sekretariatet inte kände till eller inte brydde sig om, att företagen hade stora lager.

Återstår punkt 2 som den troligaste förklaringen. Det går inte att dra någon egentlig gräns mellan en önskan att respektera kollektivavtalen, som hela den fackliga verksamheten varit inriktad på att bygga upp och farhågor för den reaktion, som ett åsidosättande av dem kunde väcka; en reaktion, som först kunde vända opinionen hos samhällets mellangrupper mot arbetarna i strejken och senare kunde leda till en strejklagstiftning med skadestånd och fängelse för avtalsbrott. Sekretariatet hade ursprungligen velat undanta arbetare med strejkförbud i avtalen. Mot den bakgrunden förefaller hänsyn till tjänsteställning och strejkförbud i avtalen som en väsentlig förklaring till varför sekretariatet hindrade påtryckningar på järnvägsmännen.

Branting och många med honom hade redan långt tidigare sagt, och det sades fortfarande i uttalanden i tidningar och på möten, att om inte järnvägsfolket slöt upp, skulle en storstrejk knappast bli effektiv.⁶⁹ Landssekretariatets hållning till järnvägsmännen är en annan än den socialdemokratiska pressens. Den skrev försiktigt men dock på ett sätt, som i flera

68 200 000 kr enl. *Svenska järnvägsmannaförbundet 1899-1924*, s. 145.

69 Jfr s. 216.

fall tycks ha åsyftat att få både järnvägsmän och typografer med i arbetarklassens kamp.

Varför utövade den socialdemokratiska pressen, till skillnad från landssekreteriatet, indirekta påtryckningar på järnvägsmännen?

De socialdemokratiska tidningarnas hållning var i överensstämmelse med den tidigare storstrejksdiskussionen i Sverige och utomlands. I denna hade betydelsen av strejk vid kommunikationer och även vid tidningar framhävt, medan man tog avstånd från strejk vid sjukvård, djurskötsel, vatten, belysning och renhållning såsom mer eller mindre hörande till den revolutionära generalstrejkens kampmetoder.⁷⁰ Den fackliga ledningen i Sverige såg kanske mer storstrejken som en facklig kamp, där man ville ta hänsyn till avtalen, än som en klasskamp. Detta skulle kunna vara en förklaring, som, även om den är en hypotes, dock har förtjänsten av att stämma med den försiktigare hållning till storstrejk, som den fackliga ledningen vid tidigare tillfällen visat både jämfört med den politiska ledningen och den stora massan av arbetare.⁷¹

Vad ville LO med storstrejken?

Frågetecknen kring främst landssekreteriatets inställning till strejk vid tidningar och järnvägar kanske kan skingras genom att ta upp frågan: *hur* skulle landssekreteriatet med hjälp av storstrejk kunna slå tillbaka Arbetsgivareföreningens lockouter och få en godtagbar uppgörelse? På två punkter kan vi våga sluta oss till sekretariatets uppfattning: för det första måste storstrejken bli kortvarig, och för det andra måste storstrejken tvinga fram ett regeringsingripande.

Ingen utländsk storstrejk hade varat mer än åtta dagar, och bristen på understödspengar borde inte ge den svenska mycket längre liv.

Ett telegram av den 22 augusti från arbetarnas högkvarter vittnar om en andlöst spännande väntan, liksom symboliserad av den virriga form, som sista meningen i telegrammet råkat få.

”Enl. brev. Ursäktat att jag icke ögonblickligen kunde expediera. Vi leva i fullständig feber. Får expediera 150 000 ’Svaret’ går från oss dagligen utöver landet. Skall storstrejken fortsätta längre, bliva intet kvar av oss. Så mycket har vi redan

70 Jfr s. 210 och s. 216 f. Åsikterna om storstrejkens lämpliga omfattning har säkerligen varierat inom den socialdemokratiska pressen. Branting hade t.ex. redan 1902 personligen avvisat en typografstrejk (*Socialistische Monatshefte* juni 1902, s. 423).

71 Jfr s. 238 f. och s. 220.

konstaterat, att storstrejken icke är ett så fort verkande medel som vi trodde förut. Ty när allt står stilla, resignerar alla, att andra har det lika svårt o.s.v. och så står samhällets balanshjul stilla, inget som trycker på förrän något inträffar som knuffar i gång och på det väntar vi."¹

Storstrejken har inte verkat så snabbt, som man trott, telegraferade *Social-Demokratens*, för tillfället *Svarets*, expeditör Rasmus Hansen till korrespondenten i Paris Fritiof Palmér. Telegrammet kom att gå genom orätta händer. En kopia bland statsminister Arvid Lindmans papper visar, hur den förre chefen för telegrafverket fått ta del av denna för arbetarsidan farliga utgjutelse. Uppmuntrade telegrammet regeringen att med armarna i kors invänta storstrejkens sammanbrott? Det vet vi inte, men vi vet att storstrejken fick fortsätta utan regeringsingripande och att den tycktes arbetarna längre än väntat.

Ett annat vittnesmål om att storstrejken dragit ut "långt på tiden utöver vad man kunnat beräkna", avgav Oscar Eriksson den 24 augusti inför Transportarbetareförbundets styrelse, sedan han bevistat representantskapets sammanträde.²

Efter storstrejkens slut, vid de hemliga överläggningarna i oktober med representanter för landsorganisationerna i de nordiska länderna, yttrade Lindqvist:

"Oaktat alla erfarenheter om, att strider bli längre än man vid dess början är villig beräkna, vågade vi dock tro att denna jättekamp, där landets hela industri sattes i stillestånd och där många andra verksamhetsområden stoppades, ej skulle bli längre än två à tre veckor. Vi vågade ej heller tro att vi skulle kunna hålla en sådan strid på 300 000 man gående längre tid än som nämnts."³

Den internationella erfarenheten och bristen på pengar är indicier på att Hansens och Erikssons vittnesmål från den tredje storstrejksveckan och Lindqvists yttrande i oktober, fastän alla är fällda i efterhand, speglar en verklig uppfattning vid storstrejkens utbrott, att strejken skulle bli kort.

En kortvarig strejk kunde inte väntas knäcka Arbetsgivareföreningen ekonomiskt, har Jörgen Westerståhl med rätta framhållit. Arbetsgivareföreningen var själv beredd att stänga alla sina företag. På vissa håll skulle

1 "V:n H-n" till F. Palmér, Paris, 22/8 1909. "Avsant Soc.Dem. Exp. 250 francs". Arvid Lindmans samling, vol. 24, RA. Identifikationen av avsändaren genom *SocD:s* kopiebok nr 4, brev 424, R. Hansen till F. Palmér, Paris, 22/8 1909. AAS. S. U. Palme har gjort fyndet av telegrammet i Lindmans samling och i en artikel i *StT* 4/11 1964, s. 7, fäst uppmärksamheten på dess ev. inverkan på regeringens attityd till medling.

2 Transportarbetareförbundets styrelseprot. 24/8 1909, § 3 a.

3 Prot. hållet vid konferens med ombud för Landsorganisationerna i Danmark, Finland, Norge och Sverige . . . Stockholm 2-3/10 1909, § 2.

man däremot ha hoppats, att regeringen skulle bli tvungen att ingripa och framtvunga någon form av uppgörelse. Lindqvist skulle ha räknat med detta men inte Nils Persson. Westerståhl avstår från att närmare fastställa hur spridd denna uppfattning var inom den fackliga ledningen.⁴

Torvald Karlbon fastslår däremot utan vidare på grundval av protokoll efter storstrejkens utbrott, att LO:s avsikt var att framtvunga ett regeringsingripande.⁵

Det kan förefalla märkligt, att LO:s avsikt skulle ha varit att få hjälp av högerregeringen. Enligt kommunikén i *Post- och Inrikes* hade regeringen omedelbart före storstrejken avvistats av både arbetsgivare och arbetare. Herman Lindqvist intygade också i 1910 års remissdebatt att så varit fallet; regeringen och parterna hade vid det tillfället varit överens om att ett ingripande var utsiktslöst. Eftersom regeringens erbjudande, som tidigare framgått, gjordes, när det redan var försent, är det inte förvånande, att Lindqvist då sade nej.⁶ Lindqvist uppgav emellertid också, att han vid samma tillfälle sagt till Lindman och Hamilton, att när striden väl pågått en tid och började drabba själva samhället, borde regeringen ingripa.

Uttalandet i riksdagen 1910 står i viss överensstämmelse med det yttrande av Lindqvist vid representantskapets sammanträde den 26 augusti, som Westerståhl åberopat.

”Att regeringen inte ingripit förvånade talaren icke så mycket, enär från båda parterna ständigt förklarats, att de icke ämnade falla undan. Vi å vår sida hade räknat med att ett ingripande skulle ske, då striden pågått så länge att samhället ej kunde tåla mera, och säkert har detta nu fått ganska mycket, sålunda har bl.a. bankväsendet i rätt avsevärd grad rubbats. Vad vi räknat med har inträffat, men det oaktat har regeringen inte gripit in, vilket enligt talarens förmodande berodde mindre på regeringens konservativa läggning, utan fastmera därpå, att denna regering inom sig hyser sådana element, som stå arbetsgivarna mycket nära.”⁷

Det regeringsingripande, som Lindqvist talade om, skulle framdrivas med eller mot regeringens önskan på grund av storstrejkens kraftiga verkningar på samhället.

Herman Lindqvists uttalanden, liksom övriga här citerade, lider av den svagheten, att de är fällda efter storstrejkens utbrott. De kan vara efterrationaliseringar och i den mån de är offentliga, kan de misstänkas för att vara en del av den propaganda, som från radikalt och socialdemokra-

4 Westerståhl, s. 148 f. Perssons yttrande vid representantskapet 19–20/7, Lindqvists vid sammanträdet 26/8. Jfr Westerståhl, *Sv. metallindustriarbetareförbundets historia* 2, s. 324.

5 Karlbon 2, s. 94.

6 *RD 1910. AK prot. 1*, s. 60 f. Jfr s. 241.

7 LO prot. över 21:a representantskapet 26/8 1909, § 4.

tiskt håll riktades mot regeringens passivitet. Karlboms påstående, att LO med storstrejken eftersträvade ett regeringsingripande, vilar på osäker grund och Westerståhls försiktighet är inte obefogad. Vad som skulle behövas, vore ett auktoritativt uttalande från arbetarledningen före storstrejken om att den syftade till att efter kort tid framtvunga ett regeringsingripande. Ett sådant uttalande finns också fast det gått vägen över Tyskland.

När storstrejken beslutats, reste Hjalmar Branting till Tyskland för att skaffa hjälp. Han deltog i ett sammanträde med den tyska fackföreningsrörelsens generalkommission. Denna sände därefter till fackförbunden en redogörelse, författad av Herman Lindqvist, över hur striden i Sverige uppstått och manade de tyska fackförbunden att stödja de svenska arbetarna med pengar. I ett särskilt brev till förbundens förtroendemän återgav generalkommissionen dessutom vissa delar av vad Branting sagt vid sammanträdet.

”Av den framställning kamrat Branting gav, vill vi endast framhäva följande: Fackföreningsledningen i Sverige har också klart för sig att en strid, som inte bara omfattar de ca 200 000 organiserade arbetarna i Sverige, utan i alla fall också skall förmå de ca 80 000 oorganiserade arbetarna till deltagande, inte under några omständigheter kan understödjas med materiella medel, för att så skada företagarna ekonomiskt, att de sluter fred. En sådan rörelse skall emellertid på kort tid påverka hela Sveriges näringsliv därhän, att andra kretsar, särskilt regeringen, skall bli tvungna, att förmå företagarna till fredsslut med en för fackföreningarna antagbar uppgörelse.”⁸

Storstrejken var från början inte tänkt som ett utdraget svältkrig utan som ett blixtkrig. Den plötsliga chocken, som samhället utsattes för, skulle tvinga samma samhälle att ingripa och genomdriva en för arbetarna antagbar fredsöverenskommelse. Samhället skulle inte som sådant hotas genom att strejken fick en revolutionär karaktär. Därför ville sekretariatet föra striden humant och göra undantag för arbetare vid samhällets livsnödvändigaste funktioner. En utvidgning av striden till renhållningsarbe-

8 C. Legien, Generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands, an die Vorstände der Zentralverbände, Berlin 31/7 1909. LO skrivelser. Utländska landsorg. Internat. sekret. 1907-1909. LO:s arkiv, Stockholm. ”Aus den Darlegungen, die Genosse Branting gab, wollen wir nur die Folgende hervorheben: Auch die Gewerkschaftsleitung in Schweden ist sich das klar, dass ein Kampf, der nicht nur die rund 200 000 organisierten Arbeiter Schwedens umfasst, sondern jedenfalls auch die zirka 80 000 nicht organisierten Arbeiter zur Anteilnahme bewegen wird nicht in der We(lt) durch materielle Mittel unterstützt werden kann, um die Unternehmer wirtschaftlich so zu schädigen, dass sie den Frieden schliessen. Eine solche Bewegung wird aber das gesamte wirtschaftliche Leben Schwedens in kurzer Zeit derart beeinflussen, dass andere Kreise insbesondere Regierung, genötigt sein werden, die Unternehmer zum Friedensschluss zu einer für die Gewerkschaften annehmbaren Vereinbarung zu drängen.”

tarna inställdes således för att inte spoliera ett liberalt medlingsinitiativ. Sekretariatet ville ursprungligen undantaga också arbetare med strejkförbud i avtalen. Hur samhällets "mellanskikt" såg på avtalsbrott var känt förut och bekräftades otvetydigt i pressen dagarna före storstrejken. Enligt landssekretariatets ursprungliga förslag skulle varken typografer eller järnvägsmän delta. Typograferna gick inte att hindra. Järnvägsmännen var inte villiga, och sekretariatet sökte inte övertala. Strejk vid SJ hade inneburit ett direkt angrepp på staten. Staten skulle då kommit på samma sida som Svenska arbetsgivareföreningen. Vid en kortvarig strejk spelade å andra sidan fri järnvägstrafik och sjöfart ekonomiskt ingen roll, först vid en lång kamp fick den betydelse.

Motsättningen mellan Landsorganisationens ledning och dess medlemmar om politiken före storstrejken fortsatte under densamma. Storstrejken blev i sin utformning en kompromiss. Undantagen var på en gång för få och för många: för få för att hindra den liberala opinionen att skrämmas eller i ursinne gå över till högern och arbetsgivarna — främst på grund av typografstrejken, men också på grund av andra verkliga eller förmenta avtalsbrott. Samtidigt gjordes ett undantag för mycket: järnvägsmännen. Under ekonomisk kris med stora lager av färdiga varor som bara väntade på transport, fick detta stor betydelse. Järnvägsmännen i Ystad kunde med egna ögon iakttaga, hur varuströmmen från de strejkdrabbade fabrikerorna fördes ur landet med järnväg och båt. De vände sig till trafikchefen och begärde att slippa förmedla järnvägsvagnar mellan bangården och hamnspåren. Svaret blev, att förpliktelserna emot trafikanter, som lossade och lastade vid hamnspåren, skulle upprätthållas. Övriga arbetare i Ystad tog upp samma sak i den resolution Thorsson förmedlade till Stockholm: "Mötet uppmanar härvarande järnvägsmän att ej företaga växling av vagnar vare sig till eller från arbetsplatser, där arbetet eventuellt är nedlagt. Mötet vädjar till kamraterna vid järnvägarna att ställa sig solidariska med de strejkande. Kom ihåg att det till stor del beror av *edert deltagande* om den iscensatta jättestriden skall avslutas inom rimlig tid och med seger för arbetarna."⁹

Storstrejken 1909 blev trots dess enorma omfattning, som gör den till den största arbetsnedläggelsen i vår historia, inte en effektiv strejk varken politiskt eller ekonomiskt.

9 Trafikchefen vid Ystad-Eslöv, Malmö-Ystad m.fl. järnvägar till delegerade för Järnvägsmannaförbundets avd. 17, 87 o. 91 samt Lokmannaförbundets avd. härstädes, Ystad 7/8 1909. Strejkmötesuttalande 6/8 i Ystad (cit. kursiv i resol.). LO skrivelser. Thorsson till landssekretariatet u. dat. Diverse och storstrejksutskotten. Y.

Bilaga 1

Ur SAP utträdde fackföreningar juli 1908–juli 1909

Tidpunkt	Fackförening ¹	Ort	Län	Medl. ²	Motiv ³	Källa ⁴
dec. 1908	Bageriarb.	Stockholm	A	500	3 1	SAC 10
— 1908	Bryggeriarb.	Landskrona	M	19	7 1+5	
juli 1908	Grov- o. fabr.	Klagshamn	M	200	4 1	
juli 1908	Grovarb.	Ulebergshamn	O	22	2 1+2	
sept. 1908	Grovarb.	Landskrona	M	382	5 1+2	
okt. 1908	Grov- o. fabr.	Lysekil	O	24	3 1+2	
dec. 1908	Grov- o. fabr.	Borlänge	W	318	3 1+2	
— 1908	Mureriarb.män	Hälsingborg	M	100	3 1+2	
— 1908	Gummifabr.arb.	Hälsingborg	M	211	3 1	
jan. 1909	Grovarb.	Tranås	F	14	7 1	
jan. 1909	Gruvarb.	Hyllinge	M	64	5 1+2	
jan. 1909	Grov- o. fabr.	Hyllinge	M	14	5 1+2	
febr. 1909	Grov- o. fabr.	Avesta	W	122	7 1+2	
jan. 1909	Gruvarb.	Grängesberg	W	361	3 2+3	SAC 10
maj 1909	Gruvarb.	Blötberget	W	180	6 1+2	
juli 1908	Järn- o. metall	Klagshamn	M	15	4 1	
aug. 1908	Järn- o. metall	Avesta	W	320	3 1+3	
sept. 1908	Järn- o. metall	Arvika	S	52	1 1+2	
nov. 1908	Järn- o. metall	Morgongåva	U	54	7 1+2	
jan. 1909	Järn- o. metall	Hyllinge	M	12	5 1+2	
— 1909	Järn- o. metall	Stockholm	A	848	3 2+4	
jan. 1909	Järnvägsmännens disk. klubb	Göteborg	O	30	7 1	
okt. 1908	Kakelugnsmak.	Kalmar	H	42	7 1+2	
juli 1908	Maskin- o. eld.	Klagshamn	M	25	4 1	
— 1908	Maskin- o. eld.	Landskrona	M	19	7 2+5	
jan. 1909	Maskin- o. eld.	Hyllinge	M	12	5 1+2	
jan. 1909	Murare	Tranås	F	14	7 1+2	
jan. 1909	Murare	Eslöv	M	20	7 1+2	
okt. 1908	Måleriarb.	Stockholm	A	599	3 2+3	
sept. 1908	Måleriarb.	Landskrona	M	38	3 1+2	
okt. 1908	Sadelm. o. tapet.	Hälsingborg	M	24	3 1+2	
juni 1908	Gatstenshugg.	Lysekil	O	131	3 1+2	
juli 1908	Stenhugg.	Ulebergshamn	O	29	3 1+2	
juli 1908	Stenhugg.	Klagshamn	M	8	4 1	
aug. 1908	Stenh. Härnäsets	Bro	O	103	3 1+2	
aug. 1908	Stenhugg.	Lyse	O	43	3 2+4	
dec. 1908	Stenhugg.	Lysekil	O	11	4 1+2	
juni 1909	Stenhugg.	Malmö	O	120	7 1+2	
febr. 1909	Sågverksind.	Avesta	W	35	7 1+2	
sept. 1908	Textilarb.	Göteborg	O	51	6 1	
dec. 1908	Vävlagararnas	Göteborg	O	13	7 1	

1—4 Se nästa sida.

Tidpunkt	Fackförening ¹	Ort	Län	Medl. ²	Motiv ³	Källa ⁴
dec.? 1908	Textilarb.	Landskrona	M	44	7	2+4 ?
jan. 1909	Gardinarb.	Göteborg	O	27	5	1
febr. 1909	Lanas arb.	Göteborg	O	69	6	1
juni 1909	Örg. blek- o. färgeriarb.	Göteborg	O	142	2	1
aug. 1908	Loss- o. lastn.	Göteborg	O	41	3	1+2
nov.? 1908	Brödutkörarnas	Stockholm	A	108	3	1+2
april 1909	Transportarb.	Halmstad	N	79	7	1+2
juli 1908	Träarb.	Klagshamn	M	14	4	1
dec. 1908	Träarb.	Bjärnum	L	74	6	1+2
april 1909	Träarb.	Landskrona	M	80	5	1+2
juli 1908	Tunnbind.	Klagshamn	M	15	4	1
dec. 1908	Typograf.	Landskrona	M	28	3	2+4
dec. 1908	Typograf.	Vänersborg	P	22	7	2+4
dec. 1908	Typograf.	Köping	U	14	7	2+4
Summa fackföreningar 55		Summa medl. 5956				

1 Av *Brand* o. *Nya Folkviljan* påstådda och i andra källor bestyrkta utträden samt av soc.dem. källor angivna.

2 Enl. *SAP:s årsberättelse 1908* för 4:e el. senast uppgivna kv. Där medlemsuppgift saknats enl. *SAP:s årsberättelse*, har den hämtats från fackföreningens matrikel. Ang. arbetarrörelsens medlemsstatistik finns en lokal undersökning T. Börjeson, *Äldre medlemsstatistik för arbetarkommuner i Västermanlands län och fackföreningar i Västerås . . . 1896-1920*. Opubl. proseminarieuppsats, Uppsala 1965. Den visar, att statistiken i *SAP:s årsberättelser* så långt den kan kontrolleras är tillförlitlig för det undersökta områdets del.

3 1=särskillnad, dvs. principiellt mot kollektivanslutning

2=ekon. orsaker

3=ungsocialism

4=ungsocialism + särskillnad

5=allm. missnöje

6=1 el. 2, men lojala mot SAP (lojaliteten markerad i beslutets formulering)

7=okänt.

Såsom ungsocialistiska motiveringar har räknats utträde på grund av uteslutningen av Hinke Bergegren och Carl Schröder, krav på social generalstrejk, syndikalistisk taktik el. organisation och uttryck för antiparlamentarism; hit har också förts fackföreningar, som utträtt utan angiven motivering, men där förslaget kommit från ungsocialister och i debatten motiverats med ungsocialistiska argument enl. ovan.

Såsom allmänt missnöje har räknats motiveringar, som innebär kritik mot SAP eller LO, men inte är typiskt ungsocialistiska.

4 1=arkivmaterial o. dyl. (prot. o. korrespondens fr. fackl. el. soc.dem. organisationer, *SAP:s årsb.*)

2=ungsoc. tidning

3=soc.dem. tidning

4=fackl. historik

5=övr. (personl. medd. etc.).

SAC 10=deltagit i SAC:s bildande el. ingått däri år 1910.

Källmaterialet

Arbetarna

Källmaterialet till arbetarrörelsens historia har delvis varit föremål för vetenskaplig bearbetning. Det är främst de centrala organisationerna, som genom sina protokoll fått ge material till forskarna.

Landssekreterariatets liksom en del *fackförbundsstyrelseprotokoll* är beslutsprotokoll. Det är fallet i fråga om stenhuggare-, järnvägsmanna-, typograf- samt grov- och fabriksarbetareförbunden. Andra protokoll innehåller diskussionsreferat. Tidsangivelser för sammanträdenas längd visar ibland, att diskussionsreferaten är synnerligen knapphändiga. — En del protokoll från överläggningar mellan landssekreterariatet och olika förbundsstyrelser t.ex. ang. uppsägandet av verkstadsavtalet innehåller mer eller mindre utförliga diskussionsreferat. Samma är förhållandet med en del förbundsstyrelseprotokoll: transport-, skradderi-, sågverksindustri- samt järn- och metallarbetareförbundens. Landsorganisationens representantskaps protokoll är alltid diskussionsreferat och ganska utförliga. Sammanträdena pågick ofta flera dagar med olika utsedda sekreterare och protokollet justerades vid nästa sammanträde, varvid ändringar förekom. LO:s tryckta kongressprotokoll är också diskussionsreferat.

Inkommande *korrespondens* till LO från fackförbunden finns bevarad, upplagd förbundsvis i LO:s arkiv. Dessutom finns en stor serie med brev och telegram från storstrejksutskotten. Utgående korrespondens finns i särskilda kopieböcker i tidsföljd. Korrespondensen är en viktig källa bl.a. genom de protester och åsiktsyttringar den innehåller. För kännedomen om arbetaropinionen på olika platser är ombudsmannens agitationsrapporter givande. Korrespondens och rapporter angående fackföreningarna brukar även finnas i fackförbundens arkiv.

Fackföreningsstyrelsernas protokoll är i allmänhet mycket kortfattade beslutsprotokoll. Protokollen från *fackföreningarnas möten* är däremot oftast utförliga och innehåller diskussionsreferat av varierande kvalitet. Sekreterarens egna åsikter syns ibland ganska öppet. Protokollen uppger mera sällan antalet närvarande, oftare förekommer röstningsiffror. Korrespondensen är vanligen förlorad.

Det *socialdemokratiska partiets styrelse- och verkställande utskotts protokoll* finns i avskrifter på partiets expedition i Stockholm. Författaren har dessutom påträffat några originalprotokoll på AAS. Överensstämmelsen är god. Verkställande utskottets och styrelsens sammanträden återges som diskussionsreferat. Samma är förhållandet med *kongressprotokollen*. De ordinarie är tryckta, medan storstrejkskongressernas protokoll 1902 och 1907 finns som renskrifter på AAS. Protokollen från storstrejkskongresserna är mycket utförliga. SAP:s inkommande *korrespondens* — eller kanske snarare rester av den — finns på AAS, där också partisekreterarens brevkopieböcker förvaras.

Den *ungsocialistiska rörelsen* har efterlämnat ett torftigt material. *Protokollsböckerna från CK* och tidningen *Brands kontrahentförsamling* är mycket knapphändiga. *Kongressprotokollen* är tryckta, tunna häften med mycket summariska diskussionsreferat. All viktigare korrespondens saknas utom en samling brev till Hinke Bergegren under hans fängelsetid. — *Klubbarnas protokoll* kan man ibland finna på lokala arbetarrörelsearkiv. Vad som avhandlats på mötena refereras stundom ingående av klubbsekreterarna.

Privatsamlingar från arbetarrörelsens ledare är fåtaliga eller rudimentära. De, som var pennans män och kom från en borgerlig miljö, har ibland såsom t.ex. Branting, Ström, Lindhagen lämnat efter sig material av varierande omfattning. De fackliga ledarna däremot, som alla ursprungligen var arbetare, har nästan inte lämnat något efter sig.

Flera av arbetarledarna var unga män 1909 och några finns fortfarande i livet. *Intervjuer* vore därför i och för sig ett sätt att få källmaterial. De, som fortfarande kan utfrågas, tillhörde 1909 ungdomsförbundet eller den ungsocialistiska rörelsen, ledarna inom LO och SAP tillhörde däremot en äldre generation. Frågor, som ur författarens synpunkt varit mest aktuella — angående motiv för åsikter och handlingar i politiska och fackliga frågor — är olämpliga i intervjuer så lång tid efteråt. Kraftiga förskjutningar i minnesbilden och eftertionaliseringar hos de intervjuade kan inte undvikas. Intervjuer har därför endast i något undantagsfall utnyttjats som källmaterial.

Arbetsgivarna

Svenska arbetsgivareföreningens och dess olika yrkesförbunds arkiv har utnyttjats för minnesskrifter och historiker. Det källmaterial av stort värde för historisk- och annan samhällsvetenskaplig forskning, som finns där, är mycket litet känt. Lennart Lohse gav en glimt av det i en artikel i *Industrias* jubileumsnummer 1952 (nr 8–9, s. 98) och i den postumt utgivna och oavslutade avhandlingen.

Källorna till SAF:s tidigare historia är protokoll, korrespondens och förhandlingsakter.

Protokollen föreligger såväl i original som i vidimerade avskrifter. De härrör från föreningens organ: stämman, fullmäktige, styrelse och arbetsutskott. De är samtliga beslutsprotokoll och alla, dock minst ifråga om styrelsen, mycket kortfattade. Till protokollen är fogade vissa bilagor: redogörelser, förslag o.dyl.

En del bilagor till de olika organens sammanträden finns separat. Viktigast är "*Handlingar till styrelsens protokoll*". Till de olika sammanträdena finns där föredragningslista, brev, promemorier etc. För ett antal styrelsesammanträden finns bevarade sekreterarens anteckningar från diskussionen. De utgör diskussionsreferat utförda med hjälp av kraftiga förkortningar av orden och med delvis ofullständiga yttranden. Sekreteraren har använt anteckningarna för uppgörande av beslutsprotokollen.

Korrespondensen, ordnad i tidsföljd med både ut- och ingående brev sammanförda, behandlar till allra största delen frågor om årsavgifter, strejkersättningar o.dyl. Enstaka brev har dock ett allmännare intresse.

Från SAF:s och dess yrkesförbunds hela verksamhet finns en imponerande samling *förhandlingsakter* ordnade efter yrkesförbund. För varje konflikt inom SAF:s område finns där förhandlingsprotokoll, avtalsförslag, prislister, korrespondensen mellan parterna och inbördes mellan arbetsgivarna. Förhandlingsprotokollen upptar ofta endast parternas olika förslag, argumenten för dem och den slutliga överenskommelsen. Ibland är de dock som t.ex. inom detaljkonfektionen 1909 utförliga diskussionsreferat. Sekreterarna var alltid en av arbetsgivarnas jurister, som någon gång lämnat kvar blyerts-anteckningar av samma karaktär som diskussionsreferaten från styrelsen. Förhandlingsprotokollen är alltid justerade av båda parter och av förlikningsmannen om sådan deltagit. Förlikningsmännens bevarade handlingar kan f.ö. komplettera arbetsgivarnas förhandlingsakter med brev mellan arbetarparten och förlikningsmännen.

SAF:s yrkesförbund och Sveriges verkstadsförening har på sina expeditioner bevarat styrelseprotokoll och korrespondens av samma källmässiga natur som SAF:s handlingar. — Centrala arbetsgivareförbundet upplöstes vid föreningen med SAF och arkivet överfördes dit. Det består främst av en del bevarade protokoll innehållande diskussionsreferat från styrelsen, verkställande utskottet och fullmäktige.

Privata papper från de ledande arbetsgivarna är sällsynta. Författaren har systematiskt undersökt i vad mån SAF:s styrelseledamöter 1909 i familjernas ägo efterlämnat brev och dagböcker. Förutom Johannes Hellners papper, som redan förut är kända, gav inventeringen ett negativt resultat. Hellner var liksom Theodor Adelswärd, som också efterlämnat en stor samling, framskjutna politiker och deras brev rör också mest politiken. *Företagens korrespondens* kan — förutom värdefulla uppgifter om de ekonomiska förhållandena — däremot ge ett och annat brev, där disponenten eller direktören skrivit även såsom ledamot av Arbetsgivareföreningens styrelse. — Bland arbetsgivarna har åldersförhållandena varit sådana, att ingen i den centrala ledningen kunnat intervjuas.

Tidningar och tidskrifter

År 1909 utkom i Sverige enligt tidningstaxan 226 tidningar med fler än 2 nummer per vecka. De dagliga tidningarna (6-7 nr/vecka) var 70. Källmaterialet är så omfattande att en totalundersökning är omöjlig. Ett antal tidningar måste utväljas. Mycket litet är känt om vem, som skrev vad och för vem i dessa tidningar. Endast några få tidningsmonografier finns och mycket pressforskning är ogjord. Under sådana förhållanden är det svårt att göra ett urval. Subjektiva principer har för författaren liksom för tidigare forskare fått bli vägledande. Därför bör de dock redovisas. Tidningar och tidskrifter har utvalts enligt följande:

- 1 politisk fördelning på alla mer betydande grupper
- 2 stora upplagor och spridning i hela riket; dvs. flertalet huvudstadstidningar
- 3 geografisk fördelning på landets huvudområden
- 4 flertalet fackliga och ekonomiska tidskrifter

Excerperingen av de utvalda tidningarna (se källförteckningen) har omfattat åren 1908 och 1909. Sporadiskt har även andra tidningar och tidigare årgångar undersökts. Bitrådeshjälp, som utnyttjats gemensamt med andra forskare, har följt detaljerade anvisningar för arbetet. Artiklarna har registrerats på stencilerade blanketter upptagande förutom tidningens namn, upplaga, sida, spalt, rubriker, källhänvisningar o.dyl. även en kort angivelse av innehållet. Artiklar, som av författaren bedömts ha något intresse för avhandlingens frågeställningar, har kopierats fotografiskt eller med xerox. Excerpter och kopior finns tillgängliga på historiska institutionen vid Göteborgs universitet. Kontroller har visat, att artiklar förbisetts, men genom att excerperingen utförts av flera personer och i flera olika tidningar, som utnyttjat samma byråmaterial ifråga om nyheter eller polemiserat mot varandra ifråga om åsikter, har bortfallet kunnat reduceras.

Det källmaterial som tidningsexcerperingen avsatt, har bearbetats för att få

- A uppgifter om fakta — utöver vad som i andra och säkrare källor funnits att hämta
- B uppgifter om opinioner

Det sista har skett i begränsad utsträckning eftersom de opinionsmässiga förhållandena och förskjutningar under denna tid är ett ämne för sig. Jag har begränsat opinionsundersökningen till att omfatta:

- 1 tidningar och tidskrifter som varit knutna till arbetsmarknadens parter som deras språkrör: arbetsgivarnas och arbetarnas facktidningar och den socialistiska pressen,
- 2 uttalanden och intervjuer med namngivna arbetsgivar- och arbetarrepresentanter i alla undersökta tidningar,
- 3 huvuddragen av pressopinionen i hela urvalet tidningar under juni-augusti 1908 och 1909 dvs. under den tid när opinionerna genom sin styrka och omfattning kan tänkas ha mer direkt påverkat parternas handlande.

När i texten talas t.ex. om "de liberala tidningarna", "pressen" o.dyl. avses endast de undersökta tidningarna.

Förkortningar

AAK	Arbetarrörelsens arkiv i Kalmar
AAL	Arbetarrörelsens arkiv i Landskrona
AAM	Arbetarrörelsens arkiv i Malmö
AAS	Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm
AB	<i>Aftonbladet</i> , Stockholm
AFL	American Federation of Labor
AK	Andra kammaren
Arbbl	<i>Arbetsbladet</i> , Gävle
Arbt	<i>Arbetet</i> , Malmö
AU	Arbetsutskott
CA	Centrala arbetsgivareförbundet
CK	Centralkommitté
DAF	Dansk arbejdsgiverforening
DN	<i>Dagens Nyheter</i> , Stockholm
FAD	Folkrörelsernas arkiv för Dalarna, Borlänge
FAG	Folkrörelsernas arkiv i Göteborg
FBA	Fagersta bruks arkiv, Fagersta
FK	Första kammaren
GHT	<i>Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning</i>
GP	<i>Göteborgs-Posten</i>
GUB	Göteborgs universitetsbibliotek
HT	<i>Historisk tidskrift</i>
IWW	Industrial Workers of the World
KB	Kungl. Biblioteket, Stockholm
LO	Landsorganisationen i Sverige
LUÅ	<i>Lunds universitets årsskrift</i>
NAF	Norsk arbeidsgiverforening
NDA	<i>Nya Dagligt Allehanda</i> , Stockholm
NS	<i>Nya Samhället</i> , Sundsvall
RA	Riksarkivet, Stockholm
RD	<i>Riksdagstrycket</i>
SAC	Sveriges arbetares centralorganisation
SAF	Svenska arbetsgivareföreningen
SAP	Socialdemokratiska arbetarepartiet
SCA	Svenska cellulosa AB:s arkiv, Merlo
SDS	<i>Sydsvenska Dagbladet Snällposten</i> , Malmö
SocD	<i>Social-Demokraten</i> , Stockholm
SP	<i>Sundsvalls-Posten</i>
SSA	Svenska Sockerfabriks AB:s arkiv, Malmö
StD	<i>Stockholms Dagblad</i>
StT	<i>Stockholms-Tidningen</i>
SU	Socialistiska ungdomsförbundet
SvD	<i>Svenska Dagbladet</i> , Stockholm
UUB	Uppsala universitetsbibliotek
VF	Sveriges verkstadsförening
VU	Verkställande utskott

Boktitlar har ibland återgivits i förkortad form i notapparaten. Stavningen i citaten har normaliserats.

SUMMARY

The problem (p. 1).

The general strike in Sweden in 1909 was preceded by a series of lockouts. The author's task is thus to find an answer to two main questions:

- 1 Why were the lockouts proclaimed?
- 2 Why were the lockouts answered by a general strike?

The immediate causes and the history of events prior to those of 1909 will provide the basis of investigation.

The emergence of the Swedish employers' policy (pp. 2-72)

"*The year of organization*" (pp. 2-3). The political general strike in Sweden 1902—a three-day demonstration strike for voting rights—gave an impetus to the efforts towards an employers' association movement which had already begun in Sweden in the 1890's. During the years that followed—particularly after 1905—the employers' organisations grew in strength.

The international background (pp. 4-15).

England, the U.S.A., France and Germany (pp. 5-10). The international background to the emergence of the Swedish employers' associations was very varied. There was no all-comprising organization either for the employers or for the workers in the great industrial countries of England, the U.S.A., France and Germany. The basic agreement, i.e., an agreement of a general or of a more special nature as to conditions on the labour market, drawn up between an organization incorporating the majority of the employers and a workers' organization of similar scope in one country, was consequently still lacking in the great industrial countries. In England, where collective agreements were widely spread generally even in big industry and arbitration courts were common, collective agreements for a whole trade were rare. Germany provides a contrast to England. Big industry in Germany was hostile to the workers' organizations and attempted to coerce the labour force with the aid of its own employment exchanges. Collective agreements were made virtually only within the German crafts industry and building trade.

Scandinavia (pp. 10–15). A nation-wide employers' organization was formed in Denmark and it immediately proclaimed a lockout against the workers' central organization. The peace settlement of September 1899 was the first basic agreement in the world. It contained regulations as to the central organizations' responsibility for their branch organizations as regards notice of intention to strike before strike action was taken, the foremen's right to remain outside the union, and the creation of a permanent court of arbitration. The agreement, which lasted to 1960, was of enormous importance for the development in Denmark. The Danish employers did not follow the German example; they adopted the policy of friendly negotiation. As far as Swedish industry—especially big industry—was concerned there was as yet no decision whether it should model itself on the Danish or German pattern in these matters.

The Swedish employers and the labour market before the appearance of SAF (p. 16–25).

The employers and legislation (pp. 16–21). Legislation regulating labour relations was very little developed in Sweden. A number of alterations aimed at providing increased protection for those workers who did not wish to partake in a strike, had been made in the law during the 1890's. The most notorious was the so-called Åkarp Amendment, which decreed hard labour even for attempts either by threats or by violence to force anyone to down tools. Otherwise there was no kind of oppressive legislation against the workers' professional or political organizations in Sweden.

In 1905 the Left Wing in Parliament, i.e. the Liberals and the Social Democrats rejected a Bill forbidding railway workers and workers in vital public utilities to go on strike. On the other hand, a Bill on mediation in industrial disputes was accepted in 1906. The employers' opinions in the parliamentary discussions on the strike laws in 1905 followed the political division in Right and Left, whereas the attitudes to the law on conciliation of 1906 would appear to depend on whether they were held by large-scale or small-scale employers.

The Conservatives had on their programme a general control by legislation while the Liberals were more cautious and the Social Democrats directly opposed to legislation.

The Employers and the Collective Agreement (pp. 21–22). What collective agreements there were in Sweden had been made within the crafts industry. Of the three large employers' organizations in Sweden after the turn of the century, the Central Employers' Federation (CA) with the building trade was nearest the crafts industry. Its earliest constitution contains the statement that the organization's function was to draw up agreements with the

workers. Within big industry, represented by the Swedish Metal Trades Employers' Association (VF) and the Swedish Employers' Confederation (SAF), the question of collective agreement or not, remained open during the "organization year" of 1902 and the years following.

The VF agreement (pp. 22–25). The Metal Trades Employers' Association (VF) forbade its members to enter into agreements with trade unions on the question of minimum wages according to age, but on the other hand showed a positive interest in the negotiation procedure i.e. negotiations at the various stages before stoppage of work, which were applicable within the Danish metal trades industry. After two big lockouts in 1903 and 1905, a collective agreement applying to the engineering plants belonging to the Swedish Metal Trades Employers' Association, the so-called VF agreement was concluded in 1905. This was a victory for the supporters of the collective agreement and the first national agreement for big industry.

SAF and the workers 1905–1907 (pp. 25–49).

The Circular of 17th February 1905. The Collective Agreement (pp. 25–28). While the Metal Trades Employers' Association repeatedly came into conflict with the trade unions, the other organization of employers within Swedish big industry, the Swedish Employers' Confederation (SAF), was not involved. This was due to the fact that in the beginning SAF had few members (see table 2) and that these had not yet had frequent contacts with trade unions and collective agreements. Strike insurance was not in force until 1904.

In a circular dated 17/2 1905 the SAF board describes collective agreement or not as a question of suitability which has both advantages and disadvantages for its members. It is presumed in the circular, however, that the collective agreement will become more common within SAF.

The Circular of 17th February 1905. Work freedom (pp. 28–30). SAF deals with the question of work freedom for the first time in the February Circular of 1905. Work freedom meant that the employer should have the right to direct and allot the work and to sign on union and non-union labour. The clause was adopted from the building agreement for Stockholm of 1900 and the first part of the wording of the clause is to be found in the Danish September settlement of 1899. The clause was then transferred from the circular to be added to the Confederation's statutes (§ 23). This was to provide the corner-stone of the SAF policy during the following years.

Work freedom in practical policy (pp. 30–38). Some time before the Employers' Confederation had had cause to bring up the problem of work free-

dom in agreement negotiations, there had been discussions within the Confederation on measures which would favour those workers or workers' organizations which were not linked to the Social Demokrat-dominated trade union movement, which was amalgamated with the Swedish Confederation of Trade Unions (LO). Gustaf Falkenström, the SAF president, examined and recommended the German employers' labour exchange in a brochure which appeared in 1904. There were no measures taken, however, to create an employers' employment exchange. Meanwhile municipal employment exchanges were opening up in several places, including Stockholm in 1905. In contrast to CA, SAF declined to be represented on the board of the Stockholm office.

In order to promote the non-union and non-socialist workers' organizations, SAF from 1906 set aside 10,000 crowns a year "to oppose socialist movement hostile to freedom". The money was used mainly for propaganda by subsidising various organizations and writers of brochures. According to items in the minutes of the board the grant appears to have been in limited use during the years before the general strike of 1909. The Employers' Confederation, as well as providing funds for the fight against socialism, also contributed money to the maintenance of order during the large-scale industrial disputes of 1908 and 1909. The civic guard set up during the general strike was also supported by SAF.

It is difficult to establish what was the true background to the employers' efforts to prevent the trade unions from gaining an influence on work management and the right to engage and dismiss labour. Official statistics on the causes of the industrial disputes should throw some light on the matter. Their value is hard to assess. The figures, as is also true of isolated more significant cases, indicate, however, that the employers' right to engage and dismiss labour was more and more in dispute.

At the same time as SAF launched its policy on work freedom in the February Circular of 1905 and declared the question of collective agreement a matter of suitability, it started to draw up agreements with the trade unions. In 1905, 44 per cent of the SAF members had collective agreements and the SAF president signed a large-scale agreement for the textile industry in Borås in the same year. The journal *Industria* which, by agreement, was to promote the opinion of the employers in questions of labour market politics, was, however, extremely critical of the collective agreement and implied that its suitability was debatable.

The Compromise on Work Freedom and the Court Revolution in SAF (pp. 39-49). A number of disputes arose in 1906 when SAF wished to enforce the clause on work freedom, "§ 23", in the agreements. The conflicts led to a preliminary contact with the Swedish Confederation of Trade Unions and

to a settlement—the so-called December Compromise. Work freedom was recognized in the disputes in question and a supplementary clause on protection of the workers' right to organize was approved at the same time. Before the conclusion of peace was ready by the beginning of 1907, SAF, for the first time in its history, had threatened a general lockout. In connection with this SAF had proclaimed the right to sympathetic dispute during the period of agreement.

While the open fight with LO was going on, SAF was undergoing an internal crisis. This has been described in detail by Lennart Lohse. The conflict was between the SAF chairman, the Conservative politician G. F. Östberg, and the president of the Confederation, G. Falkenström, each with his following on the board. The principal question was to what extent the demand for work freedom should be asserted. According to Östberg, a large-scale conflict on the labour market would have impaired the outlook for the compromise suggestion in the question of voting rights. This was put forward by the Government at the same time and was supported by Östberg. It is uncertain how important the political considerations were for Östberg in his efforts to get the December Compromise recognized by the employers. Finally the board considered that Östberg had gone too far in his concessions in one of the separate disputes with LO and he resigned.

The re-organization of the top management of SAF after Östberg's departure was not a complete victory, however, for the hard-liners. The new leader, Hjalmar von Sydow, was brought in from outside, and the combination of men on the board was rather mixed. Several measures were taken to strengthen the economy of SAF and preparations for the struggle were made simultaneously with the changes in staff.

SAF main policies 1907–1909 (pp. 49–72).

The Nordic Employers' Conferences and the Swedish Labour Contract Committee (pp. 50–55). The principles for the regulation of the labour market were discussed at the first Nordic Employers' Conference in Copenhagen in the autumn of 1907. At the same time a Royal Committee was appointed to make suggestions for legislation on labour contracts. The committee included the new president and board chairman of SAF, Hjalmar von Sydow. The committee's proposal of a labour court was defended by von Sydow at the second Nordic Employers' Conference in the spring of 1909. The Bill of a labour court which was laid before Parliament in 1910 but rejected, first became law, though somewhat altered in form, in 1928.

Collective Agreements in Sweden 1st January 1908 (pp. 55–57). There was development towards an increased use of collective agreement within industry. 1st January 1908, 45 per cent of the workers were affected.

National Agreement Policy (pp. 58–63). The employers strove for uniformity in the agreements for all the branches of industry, and the Liberal Baron Adelswärd, chairman of the Employers' Association of the Swedish Wood Products Industry, proposed general regulations for all employers' associations within SAF. There were also more conservative employers, such as Lars Yngström, a member of the SAF board, who worked towards similar regulations in the agreements. During the years immediately preceding the general strike, several of the SAF associations carried out so-called general regulations in the agreements in different ways, for example, in the large-scale national agreements for the iron works, mining and sawmill industries. The disputes which led to the general strike in 1909, arose from the difficulties encountered during a recession in regulating wages in national agreements for the pulp and clothing industries. It was, almost without exception, the employers who were trying to achieve national agreements. This stemmed from a desire to create an unbroken front in face of the workers' demands.

R. F. Berg, Hjalmar von Sydow and the Danish Prototypes (pp. 63–68). One of the new men on the SAF board in 1907, R. F. Berg, proposed that SAF should try to achieve a basic agreement patterned on the Danish September Settlement. At the end of May 1907, he presented a detailed proposal consisting of a procedure of negotiation between the central organizations of the labour market. Falkenström, now the SAF second director, made a statement in the press shortly afterwards that the Employers' Confederation wished to introduce the Danish system. von Sydow went on a study tour in Denmark and Germany. The result of this trip was not a negotiation procedure but instead a positive view of the wage statistics in practice in Denmark and a negative one of the German employer-controlled labour exchange.

Lars Yngströms's proposal (pp. 68–70). Berg died at the end of 1907 and it is not before autumn 1908 that there are again any plans for a basic agreement and procedure of negotiation with LO. Lars Yngström then presented a proposal modelled on the VF agreement of 1905. On Yngström's suggestion a committee was set up composed of members of the SAF board. It had not completed its work before the general strike.

A basic agreement as a condition of peace 1909 (pp. 70–72). The general strike was three weeks old when Hjalmar von Sydow presented the board with a proposal for a basic agreement with a negotiation procedure which was a direct copy of the VF agreement. The proposal contained the most important of the SAF principles such as § 23 (as formulated in the Decem-

ber Compromise), the right to sympathetic dispute during the period of the agreement, freedom for the foremen to remain outside the trade unions, etc. It was composed of elements which were directly or indirectly modelled on the Danish prototypes through the agency of the VF agreement. Hjalmar von Sydow's proposal was adopted with certain alterations by the SAF board and from the side of the employers it was made an absolute condition for a peace settlement. The original wage disputes now played a subordinate role. LO refused, however, to draw up any basic agreement. Thus there was never any formal conclusion of peace after the general strike. The basic agreement between the parties of the Swedish labour market first was signed in 1938 at Saltsjöbaden.

Large-scale lockout with hindrances (pp. 73-112)

Industrial disputes in the spring and summer of 1908 (pp. 73-103).

The disputes of the summer of 1908 became a sort of unfinished full dress rehearsal of the general strike.

The Dock Strike (pp. 73-77). The dispute was about whether the Transport Workers' Union should retain work priority for its members or whether SAF in alliance with the Shipowners' Association could enforce § 23. The employers' organizations wanted to break the powerful position of the dock workers' trade unions, which had partly organized themselves as co-operative stevedoring companies.

The disputes in the sugar industry of Skåne (p. 77) and in the building industry (pp. 77-79) ripened in the summer of 1908. They were disputes about wages and working hours.

Lockout Decisions (pp. 79-81). General Strike Discussion (pp. 81-86). The employers' united front (pp. 86-88). As both the Central Employers' Association (the building industry) and SAF were engaged on large-scale conflicts, they co-operated. The Metal Trades Association which had got the VF agreement cancelled, joined them, and finally the situation was that all the three large employers' associations threatened a general lockout from the 20th July 1908. On the workers's side the threat of a lockout led to a demand for a general strike. However, before all the threats of a lockout were known, the General Council of LO had rejected the idea of a general strike which had only found supporters among the labourers and transport workers. The board of the Social Democratic Party (SAP) also wanted the

professional disputes to be settled so that they would not have a detrimental effect on the Parliamentary elections to be held in the beginning of the autumn.

Press Review (pp. 88–91). As the disputes sharpened they became a subject of general debate in the press. The Conservative newspapers laid the responsibility for the situation which had arisen on the workers' aggressive wage policy. The Liberal press, however, unlike the right-wing newspapers, was not entirely negative towards the workers. Above all, they wanted a peaceful solution and warned the workers of the consequences of a large-scale conflict with regard to the election. The Social Democratic newspapers tried to moderate the feelings of its own rank and file, while the Young Socialist *Brand* urged a general stoppage.

The Government Intervention (pp. 92–98). On the 9th July, The Government set up a special conciliation board under the leadership of the envoy Ernst Günther. The mediation proposals of the commission were accepted by the workers after the LO representatives had put considerable pressure on the transport workers. In the final negotiations, the conciliation commission concentrated on getting the employers to withdraw their reservations against the proposal. The commission had the support of the Government and even of the King personally. Finally the employers adopted the mediation proposal.

The Peace Reaction (pp. 98–103). The SAF board included a special account in the minutes which drew attention to Günther's unusual way of enforcing a solution. Some of the more important employers and a section of the right-wing press were strongly critical. In reality the settlement was a compromise, which entirely favoured the employers in the dockers' dispute, but which awarded the workers advantages in other disputes.

An Uneasy Autumn (pp. 103–112)

Wild-cat strike in Malmö (pp. 103–106). The central organizations, particularly LO, had great difficulty in carrying out a peaceful settlement of the summer disputes.

The Employers' conditions or a Lockout (pp. 106–111). A dispute with the bookbinders' union in the autumn led to a threat from SAF of a successively increased lockout. The same lockout tactics were to come into use in 1909. Desperate statements on a general strike from the LO leaders, Herman Lindqvist and Ernst Söderberg, succeeded in allowing them to mobilize sufficient support to force the bookbinding workers to give way to the employers' conditions.

Extension or lockout (pp. 111–112). During negotiations on the extension of the VF agreement there arose difficulties out of the mutually independent position of the trade unions. In December, the threat of a lockout from the Metal Trades Association which had concluded a settlement with the iron industry within SAF, forced the unions to sign a five-year extension of the agreement without wage improvements.

The agreements in the summer of 1908 indicate a turning point to the disadvantage of the workers in the outcome of the industrial disputes.

The economic background to the general strike (pp. 113–137)

A review of the economic development 1900–1910 (pp. 113–119).

Production, wages and the cost of living (pp. 114–117). A boom period was followed at the end of 1907 by a recession during the years 1908–1909 (see table 3). A previously favourable wage development for the workers was interrupted and the workman's family income diminished in proportion to costs.

The statistics of the industrial disputes 1903–1910 (pp. 117–119). Employment dropped at the same time because of the increase in number and extent of the industrial disputes (table 4). According to official statistics the result of the disputes on the labour market was growing a victory for the employers.

The Depression 1908–1909 (pp. 119–137).

The iron, sawmill and pulp industries (pp. 120–128). The treaty compares how the international slump influenced Swedish industry, particularly the large export industries which were organized with SAF, the iron industry (tables 5 and 6), the sawmill industry (tables 7, 8 and 9) and the pulp industry (tables 10, 11 and 12).

Over-production and shut-downs (pp. 128–130). Marketing difficulties, the fall in prices and growing stocks in spite of decreased production characterised the economic situation within the iron, wood and pulp industries, and partly within the textile and ready-made clothing industries. In an article in volume two of the "Swedish Historical Journal" 1964, the author has shown how the large stocks within the export industries together with the circumstance that the general strike stopped all production, but not the railways and shipping, permitted exports which reached half the normal amount in the middle of the general strike.

Unemployment 1908–1909 (pp. 130–133). The decrease in production created unemployment. The source value of the official statistics are particularly ambiguous on this point and only the relative division of unemployment between the different trades is anywhere near certain (table 13).

The Recession and the proportion of power, employers—workers (pp. 134–137). The depression gave the employers a strong advantage over the workers. The employers were conscious of this advantage, as were the LO leaders. The local trade unions however, did not appreciate that it was necessary for the trade unions to employ cautious tactics which the new situation with strong employer-organizations in conjunction with the recession required.

The crisis within the labour movement (pp. 138–170)

Young Socialism (pp. 138–157)

The means of propaganda (pp. 139–140). On the left of the Social Democrats there was an anarcho-syndicalistic-influenced movement—the Young Socialists. They had two weekly papers at their disposal, *Brand* and *Nya Folk viljan* and they had gained control over *Lysekils-Kuriren*, a local paper in the province of Bohuslän. Propaganda was carried out with, for example, the help of pamphlets and occasional agitators.

“The propaganda for Action” (pp. 140–144). The general strike was the most important subject for the Young Socialist propaganda. There was a negative attitude to the parliamentary method. On the other hand, the trade union movement was vital for the realization of the general strike. The tactics employed by LO were, however, wrong and the 1908 policy of concession provided rich opportunities for attack. The defeat in the disputes was due to the professional aims had had to take second place to the political. This was due to the affiliation of the trade unions with SAP. After the leaders of the Young Socialist Movement had been expelled at the Social Democratic Party Congress in 1908, there was a systematic campaign to make the trade unions leave SAP. At the same time the Young Socialists formed their own party.

The size and extent of Young Socialism (pp. 144–150). There is an almost total lack of information about the number of Young Socialists. The figures for some areas are given in table 14. Notices of club meetings in the Young Socialist newspapers have provided some figures for the number of clubs in various parts of Sweden (tables 15 and 16). On the basis of the

various pieces of information, one can arrive at a figure of between 1,300 and 5,000 members concentrated in west Skåne, middle Bohuslän, southern Dalecarlia, Stockholm and Gothenburg. There had been an increase in the number of clubs during 1908, but Young Socialism appears to have been a small movement in size and extent. It is, however, debatable whether the number of members is a suitable gauge of their influence. The Young Socialists worked primarily to spread their ideas among the workers, and less to enlist paying members.

The flight from the red banners (pp. 150–157). During the campaign for withdrawal from SAP the Young Socialist press continuously reported which trade unions had withdrawn. The statements have been checked against other source material and in most cases they have proved to be right. The largest number of withdrawals occurred during the second half of 1908. The loss of members for the Social Democratic Party went up to about 3,300. To this figure can be added individual withdrawals—possibly about 2,600. The trade unions which terminated the collective membership belonged to the same districts as the socialist clubs (see map p. 000). Tables 17 and 18 illustrate their division according to motive for withdrawal and trade union membership. It should be noted that the figures are for the SAP loss of membership, which is not equal to saying that all those who withdrew were dissatisfied or were Young Socialists. Inversely there were still dissatisfied minorities inside the Social Democratic Party.

The Crisis Debate (pp. 157–170).

The Young Democrats and the Party Leadership (pp. 157–160). In 1903 the so-called Young Democrats, a group who wished to remain loyal to the Social Democratic Party, had broken away from the Young Socialist Movement. However, even the Young Democrats were soon in opposition to the Party leadership and they began to appear as a left-wing organisation, which, above all, criticized the SAP co-operation with the Liberals and which adopted a more radical attitude to military defence. After the Russian Revolution the Young Democrats formed the Swedish Communist Party.

The Party press discusses the crisis (pp. 160–162), *the Party board holds a meeting* (pp. 163–165) and *The continued discussion, spring 1909* (pp. 165–168). These chapters illustrate how the evaluation within the party of the causes and of the extent of the crisis was marked by the opposition between the Party leadership and the leaders of the Young Democrats, in particular Z. Höglund. The causes of the crisis, which included complaints about the leadership, were dismissed by the latter, who also wished to

minimize the extent of the crisis. Both sides accepted some of explanations of the crisis, however, mainly that it depended on the trade-union defeat.

The LO organization question (p. 168). Parallel with the debate on the crisis within the Social Democratic Party there was a discussion of the forms of organization of trade-union movement. The discussion gave free course to dissatisfaction among the workers with the defeat in the industrial disputes, for which both faulty organization and faulty tactics were blamed.

The character of the crisis and its extent (pp. 169–170). The loss of members in the Social Democratic Party the year before the general strike was considerable and amounted to no less than 44,000, or one third of the total membership. Only a few of these can be reckoned to be a direct result of Young Socialist propaganda. The Social Democratic Party consisted to a large extent of collectively affiliated trade unions and the membership development of the Party was correlated with, in particular, that of LO (table 19). The trade unions show a correspondingly as large a membership loss as SAP in 1908. It is, therefore, likely that individual workers and entire trade unions left the Party because they had discontinued with their union activities. It is impossible to decide whether difficulties in meeting the union fees owing to unemployment or dissatisfaction with the union results caused the workers to leave LO and very often thereby SAP. Often it was for both reasons.

Hjalmar von Sydow's bouquet (pp. 171–208)

"Measures for the settlement of the present disputes . . ." 26th June 1909 (pp. 171–198).

The importance of the Munkfors Dispute (pp. 171–177). In 1909 SAF had collected several minor disputes and handed them over to LO with a demand for settlement in the whole field or else a lockout. It came to be said that the SAF president von Sydow handed "a bouquet" to the LO chairman Lindqvist. There were seven disputes involved in the SAF lockout proclamation on 14th July 1909. It has not previously been possible to say for certain which one or which of these seven so-called primary disputes was or were the real cause of the SAF large-scale lockout. In a few cases a strike at the Munkfors iron works has been ascribed the greatest significance. By tracing back the initiative for the lockout proclamation in the SAF minutes to a board meeting on 26th June, the Munkfors strike and two other strikes among the primary disputes can be eliminated as the original causes.

On the other hand, the disputes which were under discussion by the board on 26th June were the strike at Skutskär pulp factory, the disputes in the ready-made clothing industry and the civil engineering industry. Lockouts were proclaimed in these industries and these disputes Hjalmar von Sydow recalled as the causes in a secret memorandum, where the SAF General Council was called to decide on the large-scale lockout.

The strike at Skutskär and the lockout at the pulp factories (pp. 177–185). The employers were trying to achieve a national agreement with a levelling of wages between the various companies. In Skutskär it was primarily a question of how much reduction there was to be in the piece rate so that new methods of manufacture would not increase wages. Skutskär thus came to be the testing ground the regulation of wages in this important branch of industry. When the strike broke out, the employers of pulp industry were impatient to get help from SAF by means of sympathetic lockouts.

The lockouts in the ready-made clothing industry (pp. 185–194). In both the wholesale and retail ready-made clothing trade there were disputes of the same type as in the pulp industry: should a national agreement include an equalization of wages according to a level, corresponding to the highest wages paid in the branch, or according to a lower average level? In the latter instance this would result in a partial lowering of wages. The workers considered they could not accept any kind of wage decrease. Negotiations were conducted in an atmosphere of irritation and the representative of the workers considered that the SAF second director, Falkenström, deliberately sabotaged a peace settlement.

The strike at Mockfjärd and the lockout in the civil engineering industry (pp. 195–198). The lockout was declared because of a strike during the building of a power plant at Mockfjärd on the Dalälven. The workers attempted to force through the same wages for themselves as those paid by the Swedish State Railways, but which the private employers thought too high.

“Further measures . . .” 14th July 1909 (pp. 198–208).

The SAF General Council decided on 14th July on a successive extension with new lockouts on top of those which were already in force as a result of the board decision 26th June. Should the extended lockout lead to no result, the board was given the authority to extend the lockouts to include the entire Confederation. Some of the men making this extensive decision were probably urging the matter on, while others were more doubtful about it. On the whole, however, unanimity was large-scale. No one has given any motive for the decision over and above the primary disputes, which were given as the causes in the public proclamation.

The causes of the large-scale lockout (pp. 202–206). The primary disputes have been minimized as causes of the large-scale lockout. Apparently, there were other things in the background. The workers immediately claimed that the employers wanted to crush the trade-union movement. Scholars have characterized the general strike as a struggle for power on the labour market. It has appeared from this investigation that the decisive primary disputes have arisen because of the SAF principal policy and should therefore not be seen as a few small disputes. The primary disputes were a stage in the work towards increased uniformity in the area of agreements. Plans for a basic agreement as a crowning touch to the task were not yet complete and cannot be shown to lie behind the lockout decision. The answer to the question—Why were the lockouts proclaimed?—can be summed up as follows: the Swedish Employers' Confederation was determined to carry out wage-levelling and a national agreement at the Skutskär pulp factory and in the ready-made clothing industry. Its policy was a stage in the general regulation by means of an national agreement which SAF had been carrying out step by step since 1907. In 1909, the attitude of the Confederation was influenced by the consciousness of its own strength by the advantage born of a recession and by its access to a very successful weapon, the large-scale lockout. This is why it was proclaimed.

When the big struggle became a fact, the plan to carry through a general regulation of the relationship between employer and worker immediately came to the foreground.

The large-scale lockout in the newspapers (pp. 207–208). The press debate, which broke out after the proclamation of the lockout, has much in common with the debate of the previous year. One difference is, however, that the Social Democratic newspapers no longer urge the workers to make concessions.

The general strike as a weapon in theory and practice (pp. 209–225)

The general strike in theory and practice (pp. 209–213). The general strike was propagated by the anarcho-syndicalists as a way to revolution, but it was also a weapon for reform-minded Socialists, a weapon which in peaceful form could be used to achieve political or union objectives. In Europe during the years following the turn of the century, the general strike was an affair of the greatest importance. The general strikes which took place had been of short duration and without exception more or less failures.

The General Strike discussion in Sweden. "The Leaders" (pp. 213–220). After the turn of the century the general strike had been of immediate interest in Sweden as a means of pressure in order to achieve a common and equal right to vote and to impede legislation against so-called anti-community strikes; but otherwise never as a revolutionary general strike. After the reform of the voting rights in 1907, the general strike remained a conceivable weapon in a large-scale dispute with the employers. The political and the union leaders had gradually become more and more thoughtful about a general strike, for which attitude they were blamed by the Young Socialists and the younger members of their own Party. According to international opinion a general strike should be of short duration, since there would not be any financial support for the strikers. Communications were also regarded as particularly important in a strike.

The General Strike Ballots. "The People" (pp. 220–221). General ballots on the general strike to achieve the right to vote were held in the Social Democratic Party 1904 and 1907. On the last occasion 70 per cent voted for a general strike. An analysis, carried out by the author in an article (*Scandia* 1967, volume 33) shows that miners, stone-cutters, labourers and shoe workers were most positive towards a general strike, while tobacco and brewery workers, foundry-workers and typographers were against it at both ballots. This connection between profession and the wish to use a general strike appears to be due to a difference between skilled and non-skilled workers rather than between low and high wage groups.

The finances of the general strike (pp. 221–225).

The Social Democratic Party had collected funds for the political general strike, but they had been lent to newspapers and building companies in 1908. The economic resources at the disposal of the trade unions would have lasted barely a week during the general strike, while SAF would have been able to pay out the decreed compensation to employers for several months. A bank credit made all the Confederation's assets immediately available. The employers' fighting funds were thus comparatively much more extensive than the workers' (cf. table 20).

The causes of the general strike (pp. 225–235)

The general strike proposal (pp. 226–227). The Executive Board of the Confederation of Trade Unions motivated the general strike proposal by saying that a settlement was as impossible as an acceptance of the Employers Confederation's lockouts.

"The repeated concessions of the Executive Board and the Labour Movement during the previous year and this year . . ." (pp. 227–230). The Executive Board and the affected national unions had, as far as the accounts go, really pursued a policy of restraint, even if this policy was disputed within some of the national union boards. On the other hand, the local unions had been clearly aggressive. Agreements had been cancelled, often considerable wage increases had been demanded and strike action had been wielded as pressure.

No more concessions (pp. 230–234). The executive Board feared a continued wage decrease policy under the new lockout threats and also that dissatisfaction in the face of renewed concessions would split the workers' organizations. After the first lockout was proclaimed the Executive Board was urged by the Transport Workers' Union to counter-attack and undertake a larger-scale work-stoppage. The new lockout threat of 14th July made the Iron and Metal Workers' Union determine on some kind of general strike before the expected consultation with LO. When the Executive Board held talks with the most affected national unions on 18th July, they were met by a uniform statement that the employers' conditions were out of the question. Thereupon the Executive Board resolved to suggest to the summoned General Council to opt for a general work-stoppage.

Why general strike? (pp. 234–235). The answer to the second main question for this examination—Why were the lockouts answered by a general strike?—can be summarized as follows:

The national unions which turned down the SAF ultimatum of 1909 were sufficient in number and size to decide the conduct of LO. The boards of the national unions said no because a settlement would have meant a complete surrender of the demands and strike actions which had been advanced by the local unions. The national union boards supported or recognized these, even if somewhat unwillingly, in certain cases. The leaders of the trade union movement were aware of dissatisfaction among their members as regards the policy of concession—a dissatisfaction fanned by the Young Socialists but spread in far wider circles.

There was no money to support a longer fight. And so the general strike was chosen chiefly to fight the lockouts. A general strike would bring about a faster solution and it was the most extreme means the workers believed in—in contrast to their leaders.

The Swedish general strike of 1909 was urged by the workers in the local trade unions.

The general strike and the community (pp. 236–260)

The general strike decision (pp. 236–239). The discussions on 19th July in the General Council of LO were not whether there should be a general strike or not but to what extent there should be one. The Executive Board wished to exempt those workers who had a 'no-strike' clause in their agreement. Moreover there was to be no work stoppage where there was any connection with the care of sick people, live animals or water, gas or electricity works. The Executive Board did not succeed in getting through the proposal to exempt workers with a 'no-strike' clause. This came to be a deciding factor as regards the attitude of the middle classes.

The community as mediator before the general strike (pp. 239–242).

The attempts of the conciliators (pp. 239–240). The work of the state conciliator was conducted under pressure of time and without the support of the Government.

The Government attitude (pp. 240–242). In contrast to 1908, the Government never considered any special intervention in 1909 to preserve peace on the labour market. What intervention it did undertake came so late that it was to be regarded purely as a gesture. Officially the Government later motivated its passiveness by declaring that intervention in 1908 had not led to any durable relaxation of tension. Even if this is true, there were other reasons. In the intervening period the Government had been reshuffled towards the Right and an intervention, which must aim at some sort of compromise would be advantageous to the weaker party, in this case the workers. Some of the employers and a section of the Conservative press had already expressed strong dissatisfaction with the intervention of the Government the previous year.

Drawing the line against the community (pp. 242–260)

Protests and pressure (pp. 242–247). When the general strike was publicly proclaimed the Liberal press considered it to be directed not only against the employers but also against the community. LO, however, had exempted the above-mentioned categories of workers who performed vital services for the community. A stream of protests came in from the local strike meetings. The Secretariat ignored them. In the beginning the position of the railway men and the typographers was unclear, since they were outside LO. They were subject to pressure from different groups. The Liberal press was very sensitive on the question of these groups who were considered to belong to the category of services vital to the community. When a few days after the beginning of the general strike, the typographers declared that

they were going to cease work, there were no longer any differences in attitude between the Conservative and Liberal press towards the general strike.

The typographers, railwaymen and dustmen (pp. 247–254). When protests against exemption continued to come in, LO Executive Board held discussions with sections of the General Council. The meeting declared for extending the general strike by drawing in the dustmen in Stockholm and Gothenburg. The Executive Board never carried out this decision mainly so as not to impede a Liberal petition to the Government to make a peace intervention. The general strike was thus limited in order to win support from the community's middle level. On the other hand, the Executive Board declared that the participation of the typographers was desirable. This was a result of the board of the Typographers' Union turning directly to the Executive Board and asking, since the atmosphere within the union clearly showed that the union board obviously had no choice whatsoever in the question of participation in the general strike. The Railwaymen's Union never contacted the Executive Board. The atmosphere among the railway men was not conducive to participation. On its side the Executive Board avoided exerting any pressure, and rejected all requests to get the railway men in.

The attitude of the Executive Board to a railway strike (pp. 254–256). Why did the Executive Board prevent pressure being exerted on the railwaymen? Various motives are possible, but in all probability, the LO leadership took into consideration the fact that the railwaymen were forbidden to strike by their agreement, or because of their position as state employees. This explanation is in agreement with that of the Executive Board in its general strike proposal originally wishing to exempt workers with a 'no-strike' clause in their agreements, which, however, the General Council did not agree to. The Social Democratic press did not adopt a similar attitude of restraint even if direct pleas to the railwaymen to join the general strike were not made.

What did LO wish to achieve by the general strike? (pp. 256–260). There exists no definite statement as to what the Executive Board thought would happen when the general strike had broken out. The international example, the lack of money and a statement by the leader of the Social Democratic Party, Hjalmar Branting, when he, as representative for LO in Sweden, conferred with the general commission of the German trade unions immediately before the outbreak of the general strike, allow us to draw some conclusions. The Executive Board had counted on a short strike which

would not be able to break the employers economically, but which, by affecting the whole community, would force the Government willingly or otherwise to intervene, whereby a conclusion of peace acceptable to the workers could be brought about. In such circumstances the strike could not be so formed that an intervention was impeded or turned against the workers. The dealings of the Executive Board had, from the time that the proposal for a general strike had been made, consistently struggled to limit the strike against the community. However, the Executive Board was forced to a compromise faced with the forces desiring a total general strike. Exemptions from the general strike were thereby at once both too few and too many. Too few to prevent Liberal opinion completely merging with the Conservatives. Too many to permit the general strike to be effective. The fact that railway transport could continue, became of importance when the strike dragged on for much longer than expected and was altered from what was thought would be a 'Blitzkrieg' to a war of hunger. The workers' defeat was thereby a fact.

Appendix 1 Trade unions which left SAP, July 1908–July 1909

- 2 Source material
  - Workers
  - Employers
- 3 Newspapers and periodicals

TABLES AND MAPS

Tables:

1. CA, SAF and VF 1/1 1909: Members, workers and economic resources.
  2. SAF 1903-1910.
  3. Short-period variations in Swedish production and foreign trade 1901-1909 and 1909-1912. Index.
  4. Work stoppages 1903-1910.
  5. The production of ore, pig iron, wrought iron and steel 1906-1910 (ton).
  6. The production of pig iron, wrought iron and steel during the first and second half of 1909 compared with the same periods 1908 (ton).
  7. The export of raw, hewn, sawn and planed timber of domestic woods 1906-1910.
  8. The export of timber during the period before and after the general strike 1909, compared with the same period 1908 (cu.m.).
  9. The price of sawn and planed timber, of fir and pine 1906-1910.
  10. Pulp exports 1906-1910 (ton dry weight).
  11. The export of pulp before and after the general strike 1909 compared with the same period 1908 (ton dry weight).
  12. Price of pulp, mechanical and chemical, 1906-1910. Sw. crowns per ton (dry weight).
  13. The relative division of the unemployed in the different branches at the unemployment counts in 1909 (%).
  14. The Young Socialists in certain areas 1908-1909.
  15. The Young Socialist clubs 1904-1909.
  16. The regional division of the Young Socialist clubs, 1904-1905 and 1907-1909.
  17. Trade unions which left SAP 1/7 1908 - 1/8 1909. Motive, numbers and members.
  18. Division into certain trade unions of members who left SAP because of Young Socialism or general discontent.
  19. SAP's and the trade union movement's members 1900-1910.
  20. Bank resources and funds of certain trade unions 1st January 1909, and before the general strike (Sw. crowns).
- Map:* The Young Socialist clubs 1909 and the opposition local trade unions which left SAP July 1908 - July 1909.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

(i avhandlingen åberopade)

Otryckta källor

ARBETSGIVARORGANISATIONERS ARKIV:

Dansk arbejdsgiverforenings arkiv (DAF), Köpenhamn

Etatsraad H. N. Andersen, Diverse papirer vedrørende . . .

De mekaniske verksteders landsforenings arkiv, Oslo

Referatprot. for hovedstyremøde

Erhvervsarkivet, Aarhus

DAF førhandlingsprotokol

Järnbruksförbundets arkiv, Stockholm

Styrelse- och förbundsmötesprotokoll

Norsk arbeidsgiverforenings arkiv (NAF), Oslo

Cirkulär

Pappersmasseförbundets arkiv, Stockholm

Pappersmasseförbundets styrelseprotokoll

Svenska arbetsgivarföreningens arkiv (SAF), Stockholm

Avskrifter av styrelseprotokoll och arbetsutskottets protokoll

Avskrifter av stämmoprotokoll

Centrala arbetsgivarförbundet (CA). Fullmäktigeprotokoll

Centrala arbetsgivarförbundet (CA). Verkst. utskottets protokoll

Cirkulär

Fullmäktigeprotokoll

Förhandlingsakter

Handlingar från diskussionsmöten

Handlingar rörande lockout och storstrejk 1909

Handlingar till fullmäktigeprotokoll

Handlingar till styrelseprotokoll

Korrespondens

Styrelsens framställningar till fullmäktige

Styrelse- och revisionsberättelser

Underhandlingar med Landsorganisationen 1906-1907

Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivarförbunds arkiv, Stockholm

Protokoll

Sveriges verkstadsförenings arkiv (VF), Stockholm

VF:s huvudbok

Överstyrelsens protokoll

Sågverksförbundets arkiv, Stockholm

Brev

Sågverksförbundets styrelseprotokoll

FACKFÖRBUNDSARKIV OCH LANDSORGANISATIONENS ARKIV:

Gruvindustriarbetareförbundets arkiv, Grängesberg

Styrelseprotokoll

Landsorganisationens arkiv, Stockholm

Kopieböcker

Landssekreterarietets protokoll

Protokoll förda vid sammanträden med landssekreterariatet och olika förbundsstyrelser

Protokollsbok för allmänna möten och konferenser anordnade av landssekreterariatet

Representantskapets protokoll

Rapporter från ombudsmän

Skrivelser. Diverse och storstrejksutskotten A-Ö

Skrivelser. Utländska landsorganisationer. Internat. sekretariatet

Svenska beklädnadsarbetareförbundets arkiv, Stockholm

Protokollsbok

Svenska fabriksarbetareförbundets arkiv, Stockholm

Sv. grov- och fabriksarbetareförbundets styrelseprotokoll

Svenska järnvägsmannaförbundets arkiv, Stockholm

Styrelseprotokoll

Svenska metallindustriarbetareförbundets arkiv, Stockholm

Järn- och metallarbetareförbundets styrelseprotokoll

Svenska transportarbetareförbundets arkiv, Stockholm

Kassabok

Charles Lindleys samling

Skrivelser

Styrelseprotokoll

Svenska träindustriarbetareförbundets arkiv, Stockholm

Sågverksindustriarbetareförbundets styrelseprotokoll

Svenska typograförbundets arkiv, Stockholm

Styrelseprotokoll

FACKFÖRENINGARS OCH ARBETARKOMMUNERS ARKIV:

Arvika Sv. metallindustriarbetareförbundets avd. 18 arkiv, Arvika

Mötesprotokoll

Avesta arbetarkommuns arkiv, Avesta

Mötesprotokoll

Styrelseprotokoll

Bjärnum Träarbetareförbundets avd. 207 arkiv, Bjärnum

Mötesprotokoll

Blötberget Gruvarbetareförbundets avd. 8 arkiv, Blötberget

Mötesprotokoll

Eslöv arbetarkommuns arkiv, Eslöv

Eslövs arbetarkommuns mötesprotokoll

Murareförbundets avd. 13. Mötesprotokoll

Hunnabostrand - Ulebergshamnns arbetarkommuns arkiv, Ulebergshamn

Protokollsbok

Styrelseberättelse 31/1 1909

Hyllinge arbetarkommuns arkiv, Hyllinge

Mötesprotokoll

Härnässets stenhuggarefackförenings arkiv, Bro

Mötesprotokoll

Klagshamns arbetarkommuns arkiv, Klagshamn
Mötesprotokoll
Lysekils arbetarkommuns arkiv, Lysekil
Styrelseberättelse för 1908
Styrelseprotokoll
Lysekil Stenhuggareförbundets avd. 11 arkiv, Lysekil
Gatstenschuggarefackföreningens mötesprotokoll
Malmön Gatstenschuggarefackföreningens arkiv, Malmön
Mötesprotokoll
Morgongåva Sv. metallindustriarbetareförbundets avd. 90 arkiv, Morgongåva
Mötesprotokoll
Stockholm Typografiska föreningens arkiv, Stockholm
Mötesprotokoll
Tranås arbetarkommuns arkiv, Tranås
Mötesprotokoll

FOLK- OCH ARBETARRÖRELSEARKIV:

Arbetarrörelsens arkiv i Kalmar (AAK), Kalmar
Kalmar arbetarkommuns skrivelser
Träarbetarnas avd. 50. Mötesprotokoll
Arbetarrörelsens arkiv i Landskrona (AAL), Landskrona
Landskrona arbetarkommuns mötesprotokoll
Landskrona arbetarkommuns uppborädsjournal
Landskrona grovarbetarefackföreningens mötesprotokoll
Landskrona lagerskräddarefackförening. Mötesprotokoll
Murarefackföreningen i Landskrona. Mötesprotokoll
Måleriarbetarefackföreningens mötesprotokoll
Träarbetarefackföreningens mötesprotokoll
Arbetarrörelsens arkiv i Malmö (AAM), Malmö
Mureriarbetarnas avd. 3 sektion 1. Mötesprotokoll
Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm (AAS), Stockholm
Hinke Berggrens samling:
Brev från Hjalmar Nilsson
Bokbinderiarbetarefackföreningen i Stockholm. Mötesprotokoll
Brands kontrollkommittés protokoll
Hjalmar Brantings samling:
Brev från Fredrik Ström
Brev till Nordgren
"Klubbens" protokoll (soc.dem. funktionärsklubben)
Lyse arbetarkommun 60 år (manuskript)
Protokoll hållet vid konferens med ombud för landsorganisationerna i Danmark,
Finland, Norge och Sverige . . . Stockholm 2-3/10 1909
SAP Cirkulär
SAP Verkställande utskottets protokoll 1902-1903
Social-Demokraten. Kopieböcker
Socialistiska ungdomsförbundet (SU)/ Ungsocialistiska partiet
CK:s cirkulär
CK:s protokoll
Medlemsmatrikel för Norrköping SU 1908-1913
Medlemsmatrikel för Skånes distr. 1907-1914

Medlemsmatrikel för Stockholms distr. 1908–1912

Verksamhetsberättelse för Östra Sveriges socialistiska ungdomsförbunds distr.
okt. 1907 – april 1908

Verksamhetsberättelse 1909–1912

Storstrejkskongressen 10–13 april 1902. Protokoll

Storstrejkskongressen 1907. Protokoll

Sv. metallindustriarbetareförbundets avd. 81 Köping 1899–1924
(manuskript)

Arbetarrörelsens arkiv i Sundsvall, Sundsvall (i: SCA)

Överenskommelsen Redareföreningen – Norrlands stuvareförbund 1908

Folkrörelsernas arkiv för Dalarna (FAD), Borlänge

Borlänge-Domnarvets arbetarkommuns mötesprotokoll

Grov- och fabriksarbetareförbundets avd. 146. Mötesprotokoll

Folkrörelsernas arkiv i Göteborg (FAG), Göteborg

Göteborgs arbetarkommun. Brev och cirkulär

Göteborgs arbetarkommun. Protokollsutdrag

Göteborgs arbetarkommun. Styrelseprotokoll

Loss- och lastningsarbetarefackföreningen. Protokollsbok

Reseeffektarbetarnas fackförening. Mötesprotokoll

Folkrörelsernas arkiv i Halmstad, Halmstad

Transportarbetarefackföreningen. Mötesprotokoll

FÖRETAGSARKIV:

Fagersta bruks arkiv (FBA), Fagersta

Korrespondens med L. Possehl o. Co.

Höganäs-Billesholms AB:s arkiv, Höganäs

Disponentens förvaltningsberättelse över bolagets verksamhet

Styrelseutskottets protokoll

Skånska Cement AB:s arkiv, Limhamn

Ing. Bergs privata kopiebok

St. Kopparbergs bergslags arkiv, Falun

Bergslaget 1908–1909. Korrespondens

Kopiebok

Svenska Cellulosa AB:s arkiv (SCA), Merlo

J. A. Enhörnings Trävaru AB. Utgående korrespondens

Kramfors AB. Kopiebok

Svenska Sockerfabriks AB (SSA), Malmö

Arbets- och löneavtal

Sockerfabrikernas garantiförenings korrespondens

Sockerfabrikernas garantiförenings protokoll

ÖVRIGA ARKIV:

Förlikningsmannarexpeditionens arkiv, Stockholm

Statens förlikningsman i 1:a distriktet. Handlingar 1909

Statens förlikningsman i 4:e distriktet. Diarer och dagböcker, brevkopieböcker
och handlingar

Särskilt förordnade förlikningsmän och förlikningskommissioner m.m. Hand-
lingar rör. byggnadsindustrin 1908

Göteborgs universitetsbibliotek (GUB), Göteborg

Fredrik Ströms samling:

Brev från Hjalmar Branting, C. N. Carleson, Per Albin Hansson och Z. Höglund
Kungliga biblioteket (KB), Stockholm

Henning Elmquists samling:

Brev från R.F. Berg

Erik B. Rinnmans samling:

Brev till hustrun

Rinnmans ledare i StT

Riksarkivet (RA), Stockholm

J. Sigfrid Edströms samling:

Brev från och till Hjalmar von Sydow

VF:s cirkulär

Johannes Hellners samling:

Brev från Theodor Adelswärd

Alfred Lagerheims samling:

Anteckningsböcker

Arvid Lindmans samling:

Telegram från "V:n H-n" (R. Hansen Soc.dem.exp.) till F. Palmér

Lars Åkerhielms samling:

Brev från John Bernström

1907 års arbetsavtalskommitté:

Protokoll och utkast

Socialdemokratiska arbetarepartiets arkiv (SAP), Stockholm

Styrelsens och verkst. utskottets protokoll (avskrifter)

Stockholms stadsarkiv, Stockholm

Carl Lindhagens samling:

Brev från Fredrik Ström

Uppsala universitetsbibliotek (UUB)

Christian Lundebergs brevsamling:

Brev från Robert Almström och G. F. Östberg

Brev till A. Schotte:

Telegram från A.H. Göransson

Brev till G.F. Östberg:

Brev från Gustaf Falkenström, Christian Lundeberg och SAF:s revisorer

Koncept till brev till Gustaf Falkenström

Officiellt tryck:

Arbetsstatistik A:5. Utg. av K. Kommerskollegii avd. för arbetsstatistik. Kollektivavtal ang. arbets- och löneförhållanden i Sverige I-III. Stockholm 1910 (1908, 1911).

Arbetsstatistik E:1-4. Utg. av K. Kommerskollegii avd. för arbetsstatistik. Arbetsinställelser i Sverige under åren 1903-1907 (1908, 1909, 1910). Stockholm 1909 (1909, 1911, 1911).

Arbetsstatistik F:1-3 Utg. av K. Kommerskollegii avd. för arbetsstatistik. Kollektivavtal i Sverige träffade under år 1908 (1909-1910). Stockholm 1911 (1912, 1912).

Arbetsstatistik H:1. Utg. av K. Kommerskollegii avd. för arbetsstatistik. Arbetslösheten i Sverige under vintern 1908-1909. Stockholm 1910.

- Huss, G., *Den s.k. politiska storstrejken år 1902. (Arbetsstatistik E:1)*. Stockholm 1904.
- , *Redogörelse för lockouterna och storstrejken i Sverige år 1909 I—III. (Meddelanden från Kungl. civildepartementet XLIX)*. Stockholm 1910 (1910, 1912).
- Meddelanden från Kommerskollegii avd. för arbetsstatistik*
Riksdagens protokoll med bilagor
 SOS. Textil- och beklädnadsindustrien. Specialundersökning av Kommerskollegium.
 Stockholm 1914.
- Statistiska meddelanden. Ser A bd III:1*. Stockholm 1919.
- Statens förlikningsmänns för medling i arbetstvister verksamhet under åren 1907 och 1908*.
 Stockholm 1910.

Samtida skrifter, broschyrer, redogörelser och protokoll m.m.:

- Berg, R. F., *I arbetsgivarefrågan. Föredrag . . . 20/10 1906*. Stockholm 1906.
- , *Arbetsfrågan*. Uppsala 1906.
- Berättelse över LO:s verksamhet för åren 1906—1908*. Stockholm 1907 och Göteborg 1909.
- Berättelse över LO:s verksamhet för åren 1909—1911*. Stockholm 1910—1912.
- Det nordiske arbejdsgivermøde i København 1907*. Köpenhamn 1908.
- Det nordiska arbetsgivarmötet i Stockholm 1909*. Stockholm 1910.
- Det nordiske arbejdsgivermøde i Kristiania 1910*. Kristiania 1911.
- Fackföreningsrörelsen II—III*. Utg. av Landsorganisationen i Sverige. Stockholm 1912.
- Falkenström, G., *Redogörelse för arbetsförmedling*. Stockholm 1904.
- Förhandlingar vid Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis 6:e kongress . . . 1905*.
 Stockholm 1905.
- Förhandlingar vid Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis 7:e kongress . . . 1908*.
 Stockholm 1908.
- Hansson, P. A., *Socialdemokrati och ungsocialism*. Malmö 1908.
- Lagardelle, H., *La grève générale et le socialisme. Enquête internationale*. Paris 1905.
- Motioner till LO:s 5:te ord. kongress i Stockholm 16—22/8 1909*. Stockholm 1909.
- Protokoll fört vid SAC:s konstituerande kongress å Stockholm folkets hus C-sal den 25—27/6 1910*. Hälsingborg 1910.
- Protokoll fört vid Sv. skrädderiarb. förbundets 7:de kongress i Stockholm den 11—15 aug. 1907*. Stockholm 1907.
- Protokoll förda vid LO:s 3:dje ord. kongress i Stockholm aug. 1903*. Stockholm 1903.
- Protokoll förda vid LO:s 4:de ord. kongress i Stockholm 6—12/8 1906*. Stockholm 1906.
- Protokoll förda vid LO:s i Sverige 5:e ord. kongress i Stockholm 22—30/11 1909*. Stockholm 1910.
- Protokoll över Centrala arbetsgivareförbundets årsmöte . . . 1905 (1906, 1907)*. Stockholm 1905 (1906, 1907).
- Protokoll och handlingar från Centrala arbetsgivareförbundets årsmöte . . . 1908 (1909)*.
 Stockholm 1908 (1909).
- Redogörelse för SAC:s verksamhet från dess bildande intill den 31/12 1910*. Stockholm 1911.
- SAP:s organisationsfråga*. Stockholm 1913.
- Sifferuppgifter och grafiska framställningar över Landsorganisationen och de svenska fackförbunden 1888—1912*. Stockholm 1915.
- Socialistiska ungdomsförbundet. Kongressprotokoll 30—31 mars 1907*. Landskrona 1907.
- Socialistiska ungdomsförbundet. Kongressprotokoll 23—25 aug. 1908*. Landskrona 1908.
- Stadgar för SAF. Antagna . . . 1907*. Stockholm 1908.

- Styrelsen för Sveriges socialdemokratiska arbetareparti berättelse år 1899 (1900–1910).*
Stockholm 1900 (1901–1910).
- Svenska järnvägsmannaförbundets handlingar 1903–1910.*
- von Sydow, Hj., *Om arbetarestatistik och arbetsförmedling inom arbetsgivareorganisationer.* Stockholm 1907.
- , *Riktlinjer för Svenska arbetsgivareföreningens verksamhet under gångna och kommande år. Föredrag vid allmänt diskussionsmöte inom Svenska arbetsgivareföreningen den 6 december 1912.* Stockholm 1913.
- , *Om den svenska arbetsgivareorganisationen, dess verksamhet och betydelse.* Stockholm 1932.
- Särskilda kommitéerades förslag . . . jämte överstyrelsens och Stockholms och norra kretsstyrelsens uttalande däröver.* Stockholm 1904.
- Yttrande och förslag ang. införande av en planmässig lönestatistik inom Svenska arbetsgivareföreningen avgivet den 25 aug. 1911.* Stockholm 1911.
- Åkerman, A. och Olin, G., *Promemoria angående lagstiftning om arbetsavtal.* Stockholm 1907.

Tidningar och tidskrifter:

(Svenska tidningar och tidskrifter har, där ej annat anges, systematiskt genomgått för åren 1908–1909. Jfr bilaga 3)

Affärsvärlden

Arbetarbladet (Arbbl)

Arbetet (Arbt)

Brand 1903–1909

Dagens Nyheter (DN)

Fram 1905–1909

Grovarbetaren

Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning (GHT)

Industria 1905–1909

Nya Dagligt Allehanda (NDA)

Nya Folkviljan

Nya Samhället (NS)

Ny Tid

Skrädderiarbetaren 1909

Social-Demokraten (SocD)

Socialistische Monats-Hefte

Stockholms Dagblad (StD)

Stormklockan dec. 1908–1909

Svaret aug.–sept. 1909

Svenska Dagbladet (SvD)

Svensk export

Sveriges verkstadsförenings månadsmeddelanden 1903

Sundsvalls Posten (SP)

Sydsvenska Dagbladet Snällposten (SDS)

Sågverks- och brädgårdsarbetaren

Tiden dec. 1908–1909

Verkstäderna 1905–1909

Memoarer och intervjuer:

- Andersson, J., *Rebell i klassamhälle och välfärdsstat. En syndikalists minnen*. Stockholm 1961.
- Günther, E., *Minnen. Från ministertiden i Köpenhamn åren 1908-1914*. Stockholm 1923.
- Hellner, J., *Minnen och dagböcker*. Stockholm 1960.
- Höglund, Z., *Minnen i fackelsken I*. Stockholm 1951.
- Schlasberg, H., *Herr- och gosskonfektionens utveckling i Sverige under ett tredjedels sekel*. Landskrona 1928.

Intervjuer:

- Harald Lettström 20/2 1962
- Edvin Ramberg 6/11 och 17/11 1965 (brevsvar ang. protokoll i AAL)
- Gustav Sjöström 13/10 1965

Bearbetningar:

- Adlercreutz, A., *Kollektivavtalet*. Lund 1954.
- Agerholm, S. och Vigen, A., *Arbejdsgiverforeningen gennem 25 aar*. Köpenhamn 1921.
- Andersson, I., *Uddeholms historia*. Stockholm 1960.
- Andersson, R., *Svenska Dagbladet och det politiska livet 1897-1918*. Uppsala 1952.
- Arbetsförmedlingen i Göteborg*. Göteborg 1952.
- Arbetsförmedlingen i Hälsingborg*. Hälsingborg 1952.
- Arbetsförmedling och arbetsmarknad i Stockholm*. Stockholm 1955.
- Athley, S., *Svenska arbetareförbundet 1899-1911*. Opubl. proseminarieuppsats. Göteborg 1967.
- Bagge, G., Lundberg, E. och Svennilsson, I., *Wages in Sweden 1860-1930 (Stockholm economic studies 3 a-b)*. Stockholm 1933-35.
- Berggren, H., *Ungsocialismen*. Stockholm 1917.
- Bergsten, N., *Sveriges textilindustriförbund 1907-1950*. Stockholm 1957.
- Bjurling, O., *Allmänna arbetsgivareföreningen 1902-1932*. Malmö 1933.
- Bonett, E., *History of Employers' association in the United States*. New York 1956.
- Bourgin, G., *Trade Unions: France Encyclopaedia of the Social Sciences 15*). New York 1935.
- Brissenden, P. F., *IWW (Encyclopaedia of the Social Sciences 8)*. New York 1932.
- Börjeson, T., *Äldre medlemsstatistik för arbetarkommuner i Västmanlands län och fackföreningar i Västerås samt Västerås arbetarkommuns numerära medlemsutveckling 1896-1920*. Opubl. proseminarieuppsats. Uppsala 1965.
- Casparsson, R., *Gruvfolk*. Stockholm 1935.
- , *LO under fem årtionden 1-2*. Stockholm 1951.
- Cassau, T., *Trade Unions: Germany (Encyclopaedia of the Social Sciences 15)*. New York 1935.
- Cole, G.D.H., *Trade Unions: United Kingdom (Encyclopaedia of the Social Sciences 15)*. New York 1935.
- Commons, J.R., *AFL (Encyclopaedia of the Social Sciences 2)*. New York 1930.
- Crook, W.H., *General strike (Encyclopaedia of the Social Sciences 6)*. New York 1931.
- De Geer, S., *Befolkningens fördelning i Sverige*. Stockholm 1919.

- De samvirkende fagforbund i Danmark 1898-3 januar-1923*. Köpenhamn 1922.
- En minnesskrift. Centrala arbetsgivareförbundet 1903-1918*. Stockholm 1919.
- Expert-Benazçon, J., *Les Organisations de Défense patronale*.
- Fernström, K., *Ungsocialismen. En krönika*. Stockholm 1950.
- Flanders, A. och Clegg, H.A., *The System of Industrial Relations in Great Britain*. Oxford 1954.
- , *Great Britain* (i: Galenson, W., *Comparative Labor Movements*). New York 1955.
- Galenson, W., *Arbejder og arbejdsgiver i Danmark*. Köpenhamn 1955.
- , *Comparative Labor Movements*. New York 1955.
- Georgi, E., *Theorie und Praxis des Generalstreiks in der modernen Arbeiterbewegung*. Jena 1908.
- Gierow, K., *Sveriges pappersbruksförbund 1907-1957*. Lund 1957.
- Glasindustrins arbetsgivareförbund 1908-1958*. Växjö 1958.
- Gustafsson, B., *Den norrländska sågverksindustrins arbetare 1890-1913*. Uppsala 1965.
- Gårdlund, T., *Industrialismens samhälle*. Stockholm 1942.
- Hallberg, A., *Perioden 1900-1922* (i: E. Söderlund, *Svensk trävaruexport under 100 år*). Stockholm 1951.
- Hallendorff, C., *Svenska arbetsgivareföreningen 1902-1927*. Stockholm 1927.
- Hammarland, T., *Sveriges sågverksindustri under 1900-talet* (i: *Sågverksförbundet 1907-1957*).
- Hansson, S., *Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet*. Stockholm 1920.
- , *LO:s första kvartsekel 1898-1923*. Stockholm 1923.
- Hellström, O., *Sågverksförbundet 1907-1932*. Stockholm 1932.
- Hildebrand, K-G., *Sågverksförbundet 1907-1950* (i: *Sågverksförbundet 1907-1957*). Uppsala 1962.
- Historik. Köpings typografklubb 1888-1938*. Köping 1938.
- Karlbom, T. och Petersson, O., *Svenska grov- och fabriksarbetareförbundets historia 1-2*. Stockholm 1941-1944.
- , *Pappersindustriarbetarnas fackliga organisationshistoria*. Stockholm 1945.
- Kessler, G., *Die Deutschen Arbeitgeberverbände*. Leipzig 1907.
- , *Die Arbeitsnachweis der Arbeitgeberverbände*. Leipzig 1911.
- Lindahl, E., Dahlgren, E. och Koek, K., *National income of Sweden 1861-1930* (*Stockholm economic studies* 5 a-b). Stockholm 1937.
- Lindbom, T., *Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen i Sverige*. Stockholm 1945.
- Lindgren, J., *Svenska metallindustriarbetareförbundets historia 1-2*. Stockholm 1938-1948.
- Lindley, Ch. (red.), *Historik. Svenska transportarbetareförbundet I 1897-1922*. Stockholm 1943.
- Lohse, L., Rec. av Adlercreutz. *Statsvet. tidskr.* 1955.
- , *Arbetsgivarnas inställning till föreningsrätt, arbetarskydd och arbetstid i statsvetenskaplig belysning*. Stockholm 1963.
- Mellvig, F., *Industriering och idealist*. Malmö 1945.
- Minnesskrift. Landskrona arbetarkommun 1894-1929*. Hälsingborg 1929.
- Myrdal, G., *The cost of living in Sweden 1830-1930* (*Stockholm economic studies* 2). Stockholm 1933.
- Nilsson, N.O., *England* (i: *Fackföreningsrörelsen II Utlandet* (utg. av Landsorganisationen i Sverige). Stockholm 1912.
- Nørregaard, G., *Arbejdsforhold indenfor dansk haandværk og industri*. Köpenhamn 1943.
- Olsson, R. och Lindström, R., *En krönika om sågverksarbetare*. Sundsvall 1953.

- Olsson, S., *Järnbruksförbundet 1906–1956*. Stockholm 1958.
- Palme, S. U., *Karl Staaff och storstrejken 1909*. Stockholm 1959.
- Petersen, E., *Norsk arbeidsgiverforening 1900–1950*. Oslo 1950.
- Pirenne, H., *Historie de Belgique*. Bruxelles 1932.
- Runestam, S., *Förstakammarhögern och rösträttsfrågan 1900–1907*. Uppsala 1966.
- Schiller, B., *Storstrejkens effektivitet*. HT nr 2 1964.
- , *Socialdemokratiska omröstningar 1901–1907. Några korrelationsanalyser*. Scandia bd 33 1967.
- Skrubbeltrang, F., *Septemberforliget 1899* (i: *Sociale studier i dansk historie efter 1857*). Köpenhamn 1930.
- Soikkanen, H., *Storstrejken* (i: *Finlands ofärdsår 1899–1917*). Stockholm 1963.
- Statens Järnvägar 1906–1931*. Stockholm 1931.
- Styrman, G., *Verkstadsföreningen*. Stockholm 1937.
- Sundholm, H., *Järnbruksförbundet 1906–1931*. Stockholm 1931.
- Svenska järnvägsmannaförbundet 1899–1924*. Stockholm 1924.
- Sveriges Redareförening. Minnesskrift 1906–1956*. Göteborg 1956.
- Söderberg, T., *Pappersmasseförbundets första halvsekel* (i: *Pappersmasseförbundet 1907–1957*). Stockholm 1957.
- Taft, P., *Germany* (i: Galenson, W., *Comparative Labor Movements*). New York 1955.
- , *Organized Labor in American History*. New York 1964.
- Tingsten, H., *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling 1–2*. Stockholm 1941.
- , *Svenska metallindustriarbetareförbundets historia 2*. Stockholm 1948.
- Walldén, G., *Med Sveriges träindustrieförbund under 50 år*. Stockholm 1955.
- Ware, N. J., *Trade Unions: USA* (*Encyclopaedia of the Social Sciences* 15). New York 1935.
- Vater, A., *Den offentlige Arbejdsanvisning i Danmark gennem aaren 1913–1938*. Köpenhamn 1938.
- Weber, A., *Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit*. Tübingen 1910.
- Wessel, N., *Typografiska föreningen i Stockholm 1846–1926*. Oskarshamn 1926.
- , *Svenska Typografiförbundet 1887–1936*. Oskarshamn 1937.
- Westerståhl, J., *Svenska metallindustriarbetareförbundets historia 2*. Stockholm 1948.
- , *Svensk fackföreningsrörelse*. Stockholm 1945.
- Wik, H., *Norra Sveriges sågverksindustri från 1800-talets mitt fram till 1937*. Stockholm 1950.
- Vänerns typografklubb 1893–1943*. Vänersborg 1943.
- Åkerman, J., *Ekonomisk teori*. LUÅ 1943.

PERSONREGISTER

Personregistret omfattar inte avhandlingens käll- och litteraturförteckning och Summary. Fackförbundstillhörighet har angetts för ledamöter av LO:s representantskap. Titlar har i vissa fall utsatts för att underlätta identifiering.

- Abel, Louis 192 not–193 not
Adelswärd, Theodor 19, 34 not–35, 58–62, 70, 107, 201, 265
Ahlstrand, S. H. 192
Almgren, O. 19
Almström, Harald 20 not
Almström, Robert, ordf. SAF fullmäktige 2–3, 18–20, 43, 45–46, 241
Andersen, Niels, ordf. DAF 12 not, 14, 51
Andersson, E., ordf. Typograffbdt 249
Andersson, Josef, ungsoc. 140
Andreasson, Johannes, Skrädderiarb.fbdt 82, 94, 163, 187–194, 237
Andrée, Ernst 31
Aschberg, Olof 192
Axelson, Per 135, 164, 166–168, 216, 219
- Bebel, August 210
Belfrage, Fritz 173–174, 183 not, 188, 190 not
Benedicks, G. 17
Bennich, Gustaf 43–44
von Berenberg-Gossler 125 not
Berg, R. F. 18–19, 26, 33, 35, 40, 44, 47–48, 50–51, 63–69
Berggren, Hinke 138–140, 143–144, 150–151, 157, 161–162, 166, 263
Berggren, A. 40 not
Berger, J. A. 92
Bergström 113
Bernstein, Eduard 210
Bernström, John 18–19, 24, 101
Bierke, Nils 166
Billing, Gottfrid 18
Björklund, Arvid, LO 83
Björklund, Gottfrid, Träarb.fbdt 104, 163, 252
Björklund, J., red. 36
Blomberg, Ernst, Järn- o. metallarb.fbdt 23–24 not, 82, 104, 112, 215, 219, 228, 232–233, 237–238
- Branting, Hjalmar 85, 138, 158, 161–165, 167, 169, 210, 213–216, 219–220, 245–246, 252, 254, 256 not, 259, 264
Brunius, Axel 26 not, 89
Bruun, J. J. 12 not
- Carlberg 47 not
Carleson, C. N. 161, 163, 167
Carlsson, L. J., SAP:s styr. 164
Carlson, Oscar, SAF:s v. ordf. 2, 32, 42–44, 46–47, 107, 200–201
Carlson, Rob., förvaltare vid Domnarvets järnverk 153
Ceder, Axel 52
Cederborg, Allan 55 not, 78, 92, 180–181 not, 183–184, 189–190, 239
Christiernsson, A. J. 86, 135
- Dahlström, Kata 140, 166–168
Danielsson, Olof, Sägverksind.arb.fbdt 82, 109, 135, 180–182, 219, 228–229
Dickson, Robert 18, 20
Djurklou, Gustaf 191–193 not, 196–197, 239–240
- Edman, L. 192
Edström, J. Sigfrid 206 not, 241 not
Eickhoff, G. 12 not
Ekman, Axel, bruksägare 20
Ekman, Gustaf, fil. dr. dir. SSA 47 not
Elmgren, F. E. 139
Elmquist, Henning 33, 44 not, 51, 55, 67, 78, 92, 242 not
Enhörning, E. A. 123, 125 not
Eriksson, Oscar, Transportarb.fbdt 82–83, 94–95, 104, 163, 238 not, 252, 257
- Falkenström, Gustaf 26–27, 32–33, 42–44, 46–47, 58, 63, 65–66, 107, 134, 187–189, 191, 194–195, 200–201
Fallières, C. 100–101

- Fitger, P. 113
 Flygt, H. 180
 Fogelberg, Carl Gottwald 43-44
 Fornander, Henrik 23-24
 Foss, Alex. 50-54
 Friedeberg, Raphael 140, 210

 Granström, G. A. 101
 Gustaf V 91, 95, 241
 Gustafsson, Hjalmar 158
 Günther, Ernst 92-98, 100-101, 103, 199
 -200 not, 240
 Göransson, A. Henrik 40, 43, 45-47, 101-102

 Hals, Hans 125 not
 Hamilton, Hugo 18, 24, 41, 51, 78-79,
 92, 95, 102, 240, 258
 Hansen, Rasmus, SocD:s expeditör 257
 Hansson, H. Th., (Lund) 165
 Hansson, Per Albin 139-140, 158-159,
 161 not, 163-165, 217, 223
 Hardie, Keir 210
 Hasselriis, Fr. 12 not
 Heckscher, Carl 130
 Hedlund, Henrik 90
 Hellner, Johannes 47, 96-98, 107, 125,
 176, 179, 199-200, 265
 Henriesson, J. A. 147
 Hersen (Possehl o. Co.) 201 not
 Hildebrand, Karl 54, 89
 Hjertstrand, M. 193 not
 Hjort, Erik 33
 Holmén, Ernst 84, 91, 140, 142
 Holmström, Axel 142 not
 Holterman, O. 37
 Hummel, A. F. 17
 Huss, Gunnar 2, 55 not, 131, 203
 Hyndman, H. M. 210
 Höglund, Z. 139-140, 158-160, 162-168

 Ingvarsson, J. A. 165

 Jaurés, Jean 210
 Jensen, Albert 99, 140-143
 Johansson, Johan-Olov 228
 Juhlin, Julius 51
 Jungbeck, Fredrik 105
 Järte, Otto 55 not, 132-133, 212
 Jönsson, Janne, Grov- o. fabr.arb.fbdt
 83, 105, 183
 Jönsson, J. P., Sadelm. o. tapets.fbdt 110

 Karlsson, Herman, red. 37
 Karlsson, K. G., förlikningsman 31, 55
 not
 Kautsky, Karl 210
 Kempe, Frans 97
 Kilbom, Karl 160
 af Klintberg, C. 197
 von Koch, G. H. 33
 Kvarnzeliuss, S. H. 55 not, 92

 Lagardelles, Hubert 140, 209-210
 Lagerheim, Alfred 92
 Larson, Ivar O., dir.ass. SAF 42 not-43,
 191-195
 Larsson, Viktor, red. 91
 Legien, C. 259
 Leijonhuvud, Bo 92
 Lettström, Harald 58-59 not, 188 not
 Lindberg, Hugo 140, 150 not
 Lindblad, A. C. 136, 158, 163-165 not,
 167-168, 214, 216, 219-220 not
 Lindbäck, V. 165 not
 Lindhagen, Carl 158 not, 264
 Lindley, Charles, Transportarb.fbdt 42-
 43, 75 not-77, 83, 85-86, 93-95, 99, 104
 not-105, 135, 218-220 not, 238, 252
 Lindman, Arvid 18, 45, 51, 92, 241, 257-
 258
 Lindqvist, Herman 18, 42, 44, 52, 76,
 78-79, 81-83, 85-86, 93-95, 97-99, 104
 -105, 109-111, 135, 161, 163-165, 167-
 168, 171, 215, 218-220, 232-233, 236-
 238, 241, 257-259
 Lindström, G. A. 40 not, 47, 193
 Lithander, P. E. 18
 Ljungberg, Einar "Texas", agitator 158
 Ljungberg, E. J., disp. 179
 Ljungdahl, Gottfrid 139
 Ljunggren, C. J. F. 20
 Lundberg, C. L., Gruvarb.fbdt 82, 104,
 110, 219, 237
 Lundeberg, Christian 45-46
 Lundgren, Gideon 143
 Lundström, A. W., Spårvägsfbdt 238
 Lööf, Oscar 249

 Magnusson, A. E. 18-19, 33, 78-80
 Martin, Bernhard 179 not
 Marx, Karl 140, 153
 Mason, Henry 125 not

- Melin, Gustaf 107 not
 Michaelsson, Carl, Grov- o. fabr.arb.fbdt
 81-83, 99, 104 not, 233, 237-238, 252
 Midling, O. 125
 Mirabeau, G. de R. 209
 Månsson, Fabian 166
 Möller, Gustav 217
- Neiman, I. 86, 164
 Nikolaus II 174
 Nilsson, August, (Landskrona) 153
 Nilsson, August, red. (Malmö) 160-161,
 167-168
 Nilsson, Chr., Skoarb.fbdt 94, 110-111
 Nilsson, Hjalmar 144
 Nisser, M. 18
 Nordgren, L. 252 not
- Olin, Gustav 51-52
 Olsson, G. 176 not
 Oscar II 215
- Palm, August 157, 166, 220
 Palmér, Fritiof 257
 Palmgren, Robert 178 not, 180, 182 not
 Paues, E. 129
 Persson, J. P., Bleck- o. plåtslag.fbdt 82,
 99, 104, 237-238
 Persson, Nils, (Hälsingborg) 85, 164, 168
 Persson, Nils, Murarefbdt (Malmö) 52,
 82, 84-85, 94, 104, 109, 135, 165, 219,
 237, 258
 Persson, Sven, red. 154, 206 not, 236, 245
 Petersson i Påboda, Albert, statsråd 242
 Pettersson i Bjälbo, David, riksdagsman
 52
 Plechanov, G. V. 210
 Possehl, L. 128, 175, 200-201
- von Reiswitz, W. 8, 33 not
 Rettig, J. 17
 Reuterskjöld, A. 20
 Ringborg, Edv. 74 not
 Rinman, Erik B. 90, 240-243, 246 not
 Roller, Arnold 140
 Roman, A. J. 95 not-96
 Roos, Gustaf 242
 Rydén, Värner 85
- Sandler, Richard 140, 158
- Schlasberg, Henning 185, 187
 Schotte, Axel 18-19, 46-47, 55 not, 92,
 177
 Schröder, Carl 138-140, 144, 147 not,
 150-151, 157, 161-162, 166
 Schwartz, Victor 39, 44, 47, 51, 105-106,
 200-201
 Schöldt, J., Hattarb.fbdt 110
 Schönström, R. 84 not
 Sellman, Julius 36-37
 de Shärengrad, W. 106 not
 Sjöstedt, Anders, LO 82-83, 219, 222, 252
 Sjöström, Chr. 232
 Sommeliuss, Malte 3 not, 39, 44, 50 not, 73
 Sorel, George 209
 Staaß, Karl 46-47, 163
 Stenmarck, N. J. 26
 Ström, C. H., dir. 193
 Ström, Fredrik 85, 135, 139, 157-159, 161,
 163-168, 217, 222, 249, 264
 Ståhlberg, August 52
 Swartling, Iwar 40, 47, 70, 130, 200
 Swartz, Carl 18-19, 241
 Svedberg, C. A., Lantarb.fbdt 237
 Svensson, August, förtroendeman Säg-
 verksind.arb.fbdt 180, 228
 Svensson, J. A., beklädnadsarb. (Lands-
 krona) 187-188
 Svensson i Skyllberg, J., riksdagsman 20
 von Sydow, Hjalmar 28, 36-37 not, 44-
 48, 50-51, 53-55, 59, 63-64, 66-67, 69-
 71, 74, 79 not, 97-98, 101-102, 105, 107,
 128, 134-135, 171-173, 175-177, 179-
 180, 183, 185-187, 195, 197, 200-201,
 205-206, 236, 240-242
 von Sydow, Hugo statsråd 242
 Söder, C. J. 195 not
 Söderberg, Claes, stuvare 102
 Söderberg, Ernst, LO:s kassör 82-83, 85
 -86, 94, 99, 109-111, 135, 161-164, 213,
 218-219, 222, 233, 237-238
 Söderlund, Rob. 160
- Tham, Vollrath 40
 Tham jr, V. 180
 Thielkow, S
 Tholin, Claes 136-137, 139, 147, 168
 Thomasson, Åke 52
 Thorberg, Arvid, LO:s sekr. 82-83, 104
 not-105, 108, 217, 232, 245, 252

- Thorsson, Fredrik 85, 102 not, 163, 165,
 167, 215, 219, 251, 260
 Timotheusson, J., Stenhuggarefbdt 237
 Tranchell, Carl 39, 47, 73, 95-96, 98, 101,
 200
 Trapp, Oscar 31
 Trolle, Eric 242
- Wahl, G. A. 232
 Wahlberg, A. 128, 175, 200-201
 Waldenström, A. 92
 Wallgren, Hjalmar G. 26-27
 Vandervelde, Emile 210
 Wavrinsky, Edvard 31, 33
 Weidenhaijn, A., Bokbindarefbdt 154,
 165 not, 237-238, 252
 Wessel, Nils 250
 Wetterqvist, J. E. 193
 Wiberg, Edv. 249
 Wickman, C. G. T. 158, 161, 164-165,
 167-169, 219-220, 222
 Wicksell, Knut 136
 Widengren, Per 187
 Wiens, O. H. 105
- Wijkander, Berndt 47, 70, 95, 200-201
 Wilhelm II 100-101
 Winberg, C. 244
 Wällgren, Ernst 52, 87
- Yngström, Lars 47, 59-61, 68-70, 107-
 108, 178-180, 185, 200
- Zetterling, Thorvald 91 not, 165, 168, 208
 Zimmerman, Gert 228 not
 von Zweigbergk, Otto 90
- Åberg, A. W. 166-167
 Åkerhielm, Lars 101
 Åkerman, Assar 51-52
- Öhman, K. E. 36 not
 Öhngren, H. 20
 Östberg, R. F. 2, 18-19, 42-48, 200
 Östergren, P., sekr. Textilind.fbdt 130
 not
 Östergren, Th., soc.dem. kongressombud
 222

Den svenska arbetsmarknadens parter organiserade sig i början av 1900-talet. Depression och arbetslöshet förvärrade konflikterna, och tillät SAF att under lockouthot diktera sina villkor. Samtidigt sökte SAF för att få ordning och fred driva fram ett huvudavtal — nästan 30 år före Saltsjöbadsavtalet.

LO:s upprepade eftergifter mot arbetsgivarna spred missnöje bland arbetarna och på sommaren 1909 tvingades landssekreteriatet, mot sin vilja, att inför ett nytt lockouthot föreslå storstrejk. Storstrejken blev inte vad LO-ledningen avsåg — en press på samhället så kraftig att regeringen efter kort tid skulle tvingas gripa in och medla. Storstrejken blev inte heller, vad många av arbetarna hade hoppats på, en framgångsrik klasskamp. Inom vissa områden var strejken så omfattande att den ställde en enad borgerlig opinion mot de strejkande. Inom andra områden var dess verkan så begränsad att strejken blev ett ineffektivt vapen.

STUDIA HISTORICA GOTHOBURGENSIA

- I Gunnar Olsson **Hattar och mössor** — Studier över partiväsendet i Sverige 1751—1762
- II Gunnar Richardson **Kulturkamp och klasskamp** — Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet
- III Rolf Karlbom **Bakgrunden till 1809 års regeringsform** — Studier i svensk konstitutionell opinionsbildning 1790—1809
- IV Göran Behre **Underrättelseväsen och diplomati** — De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien 1743—1745
- V Gunnar Richardson **Oscarisk teaterpolitik** — De kungliga teaternas omvandling från hovinstitution till statliga aktiebolag
- VI Åke Holmberg **African Tribes and European Agencies** — Colonialism and Humanitarianism in British South and East Africa 1870—1895
- VII Åke Wedin **El concepto de lo incaico y las fuentes** — Estudio crítico
- VIII Stig Boberg **Kunglig krigspropaganda**
- IX Bernt Schiller **Storstrejken 1909** — Förhistoria och orsaker